

**DIE GESKIEDENIS VAN DIE TRUSTMAATSKAPPYE
EN EKSEKUTEURSKAMERS VAN BOLAND BANK
BEPERK TOT 1971**

deur

Anton Ehlers

**Proefskrif ingelewer vir die graad Doktor in die
Wysbegeerte (Geskiedenis) aan die Universiteit van
Stellenbosch**

Promotor: Dr. C Venter

Maart 2002

VERKLARING

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie proefskrif vervat, my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening:

Datum:

OPSOMMING

Die geskiedenis van die trustmaatskappye en eksekuteurskamers van Boland Bank Beperk verteenwoordig 'n gevallestudie van die proses waardeur dié plattelandse instellings as deel van die breër trustbeweging in Suid-Afrika hulself as 'n integrale en gerespekteerde deel van die plaaslike finansiële en sosiale struktuur van die gemeenskappe waarbinne hulle opgetree het, gevestig het. Dit verteenwoordig ook 'n gevallestudie van die druk waaraan die veranderende Suid-Afrikaanse finansiële omgewing van die 20ste eeu die plaaslike plattelandse trustmaatskappye onderwerp het en die wyse waarop hulle gereageer het in 'n poging om die druk te absorbeer en te opponeer. Hulle reaksies en teenmaatreëls was 'n mengsel van pogings om enersyds die status quo ten opsigte van hulle manier van dink en doen te handhaaf en andersyds dit te verwerp of van ontslae te raak. Die geskiedenis van Boland Bank tot 1971 verteenwoordig 'n gevallestudie van die ervarings en wedervarings, die suksesse en ook die mislukkinge van die proses.

Paarl African Trust Company Limited (PAT) en die African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT), die twee hoofspelers in die daarstelling van Boland Bank Beperk, is in 1900 gestig as die resultaat van die anti-Britse gevoel wat deur die Anglo-Boereoorlog onder 'n deel van die Afrikaners in die Kaapkolonie gegenereer is. Hierdie gevoel van nasionalisme het gemanifesteer in dié Afrikaners se strewe na groter ekonomiese selfstandigheid wat in die geval van PAT en AMT gelei het tot die stigting van twee Afrikanerbeheerde plaaslike plattelandse trustmaatskappye. Dié twee instellings het die grondslag van 'n hoofsaaklik Kaaps gebaseerde tradisie van plaaslike plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegende Afrikaanse karakter gelê.

In die eerste helfte van die 20ste eeu het die instellings hulself as dinamiese plaaslike plattelandse finansiële instellings gevestig, wat voorsien het in die finansiële behoeftes van die oorheersende primêre landbou-ekonomie waarbinne hulle gefunksioneer het. As 'n integrale deel van hulle plaaslike gemeenskappe is hulle as stabiliserende ekonomiese en sosiale agente gerespekteer. Dit was 'n respek wat gedemonstreer is deur die plaaslike inwoners se verwysing na die instellings as “my Kamer”.

Die veranderde aard van die ekonomiese stelsel en klimaat van die naoorlogse (Tweede Wêreldoorlog) periode in tandem met die tendens van strenger staatsbeheer oor die monetêre en finansiële stelsel en instellings het druk geplaas op die windsgewendheid van klein plaaslike finansiële instellings soos trustmaatskappye en eksekuteurskamers. In dié verband was PAT en AMT geen uitsondering nie en het hulle saam met ander soortgelyke trustmaatskappye die gevaar geloop om oud-modiese finansiële nasionale monumente te word.

Teen hierdie agtergrond het PAT en AMT in die vroeë sestigerjare die leiding geneem in 'n suksesvolle amalgamasie-inisiatief wat uiteindelik in die stigting van Boland Bank Beperk gekulmineer het. In die proses is 17 instellings, waarvan 16 plaaslike plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers was, ingesluit en daardeur die potensiaal geskep om hulle verlore dinamika te herwin. Dit was 'n dinamika wat hulle uiteindelik tot in die 21ste eeu sou dra.

ABSTRACT

The history of the trust companies and boards of executors of Boland Bank Limited represents a case study of the process through which these rural institutions, as part of the broader trust movement in South Africa, established themselves as an integral and respected part of the local financial and social structure of the communities in which they operated. It also represents a case study of the pressures to which these local rural trust companies were subjected by the changing South African financial environment of the 20th century and of the way they reacted to absorb and counter these pressures. Their reactions and counter-measures were attempts, on the one hand, to hold on to and promote, and on the other hand, to get rid of and discard their pasts. The history of Boland Bank Limited to 1971 represents a case study of the trials and tribulations; the successes and failures of this process.

Paarl African Trust Company Limited (PAT) and African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT), the two leading role players in the establishment of Boland Bank Limited, was founded in 1900 as a result of the anti-British feelings generated among a section of the Afrikaners in the Cape Colony during the Anglo Boer War. These feelings of nationalism manifested in the Afrikaners' aspiration towards greater economic self-reliance which in the case of PAT and AMT led to the establishment of two Afrikaner-controlled local rural trust companies. These two institutions laid the foundation of a mainly Cape based tradition of local rural trust companies with a predominantly Afrikaans character.

In the first half of the 20th century these institutions established themselves as dynamic local rural financial institutions serving the financial needs of the predominantly agricultural economies in which they functioned. As an integral part of their local communities, they were respected as stabilizing economic and social agents, -a respect demonstrated by the local inhabitants referring to these institutions as "my Kamer" (my Board).

The changed nature of the economic system and climate of the post war (Second World War) period in tandem with the tendency towards stricter state control over the monetary and financial system and institutions, pressurized small local financial

institutions like trust companies and boards of executors to show a profit. In this regard PAT and AMT were no exception and together with other similar trust companies were in danger of becoming outdated financial national monuments.

Against this background PAT and AMT took the lead in the early sixties in a successful amalgamation initiative which eventually culminated in the formation of Boland Bank Limited. This process included 17 institutions of which 16 were local rural trust companies and boards of executors and created the potential for regaining their lost dynamic nature. These dynamics would eventually carry them into the 21st century.

VOORWOORD

Soos die titel van die proefskrif aandui, is die geskiedenis van Boland Bank Beperk nou verweef met die breë trustbeweging in Suid-Afrika en spesifiek met die oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappy- en eksekuteurskamer-komponent daarvan. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers (terme wat in die breë trustbeweging van die 19de en 20ste eeu as sinonieme gefunksioneer het en in die proefskrif ook as sodanig aangewend word) in Suid-Afrika se ontstaan kan na die 19de eeu teruggevoer word toe maatskappye wat spesifiek boedelbesigheid en aanverwante dienste aangebied het vir die eerste keer die lig gesien het. Ten spyte van hierdie lang geskiedenis en die belangrike stabiliserende rol wat hulle in die samelewing vervul het, word die historiografie van hierdie instellings gekenmerk deur en bestaan dit hoofsaaklik uit feespublikasies van individuele trustmaatskappye en eksekuteurskamers. Ten opsigte van die geskiedenis van Boland Bank Beperk is die publikasie van MM Walters: **Boland Bank 1900-1975. Die verhaal van sy ontstaan en ontwikkeling** 'n sprekende voorbeeld in dié verband. Ander voorbeelde is die werk van J Baikoff oor *The History of the Board of Executors, 1838-1988* en J English se publikasie *The First Trust Company in the World. The South African Association for the Administration and Settlement of Estates founded 22nd April 1834. A commemorative review of the formation and growth of the Trust Company Movement*. Hierdie ryklik geïllustreerde glanspublikasies was oorwegend gemik op die aandeelhouders en kliënte van die maatskappye en het op die prestasies van die betrokke instellings gefokus. Weens die aard van die publikasies is die inhoud nie op primêre navorsing gebaseer nie en ook nie deur voetnote wetenskaplik verantwoord nie. Hierdie tekortkominge en die oorsigtelike en oppervlakkige hantering van die geskiedenis van die maatskappye beperk die waarde van die publikasies hoofsaaklik tot die koffietafel.

Die enigste werk van enige akademiese waarde oor enige aspek van die trustbeweging in Suid-Afrika is dié van JHA van de Venter: *Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika*. In dié MA-tesis behandel Van de Venter onder andere die ontwikkeling van trustmaatskappye en eksekuteurskamers tot algemene banke sedert 1942. In die proses bespreek hy ook Boland Bank Beperk se

ontwikkeling uit plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers. Dit is egter 'n baie oorsigtelike bespreking wat hoofsaaklik gebaseer is op inligting uit Walters se glanspublikasie aangevul met inligting verkry uit gepubliseerde jaarverslae van die tagtigerjare asook gepubliseerde staatspublikasies. Die oorsigtelike bespreking is sonder voldoende verklaring en ontleding of behoorlike inagneming van die ekonomiese milieu waarbinne die proses plaasgevind het. Hierdie tekortkominge beperk dus die waarde van die studie ten opsigte van die geskiedenis van Boland Bank. Uit bogenoemde bespreking is dit duidelik dat die geskiedenis van die trustbeweging in Suid-Afrika en Boland Bank as produk van 'n spesifieke kategorie binne die breë trustbeweging 'n historiografiese braakland is. Hierdie proefskrif is 'n poging om 'n bydrae op dié terrein te lewer.

Die proefskrif het begin as die geskiedenis van Boland Bank Beperk. Dit was egter spoedig duidelik dat die bank se geskiedenis vanweë sy trustmaatskappy- en eksekuteurskamer-herkoms nou verweef was met die ontwikkeling van die breë trustbeweging en meer spesifiek plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegend Afrikaanse karakter. Die uitdaging was dus om die geskiedenis van Boland Bank te beskryf met inagneming van die ontwikkelinge in die breë trustbeweging en in besonder die ontwikkeling van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers, die sogenaamde "Country Boards".

Die chronologiese omvang en volume van die beskikbare bronne wat dié uitdaging omvat het, het dit genoodsaak dat die terrein beperk en duidelik omskryf moes word. Om die studie enigsins uitvoerbaar te maak is slegs PAT en AMT (dus slegs twee van die 17 instellings wat uiteindelik Boland Bank sou vorm) se ontwikkeling tot 1963 (die jaar waarin PAT en AMT geamalgameer het) volledig in diepte nagevors en bespreek. PAT was as moedermaatskappy van Boland Bank Beperk 'n vanselfsprekende keuse. AMT is gekies omdat hy vanweë sy gedeelde ontstaansgeskiedenis met PAT saam met dié maatskappy die 20ste-eeuse baanbrekers ten opsigte van die vestiging van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in Suid-Afrika was. AMT het ook in die sestigerjare saam met PAT die inisiatief in die amalgamasiebeweging van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers geneem en hulle sukses in dié verband het die weg gebaan vir die totstandkoming van Boland Bank Beperk in 1971.

Die verweefdheid van Boland Bank se geskiedenis met die breë trustbeweging het hoë eise aan die daarstelling van 'n werkbare indeling van die stof gestel. Twee aparte maar tog nou verweefde verhaale, naamlik die van Boland Bank Beperk en die trustbeweging moes as een verhaal vertel word met die behoud van die chronologiese verloop en onderlinge verband. Die chronologiese verloop van Boland Bank se geskiedenis is dus beskryf met die ontwikkeling van die trustbeweging as agtergrond of breë doek waarteen dit ontwikkel het. Chronologies is die proefskrif in 'n vooroorlogse (Tweede Wêreldoorlog) en naoorlogse periode verdeel met die Bankwet van 1942 as die groot waterskeiding. Na 'n bekendstelling van die vernaamste finansiële rolspelers met wie trustmaatskappye oor die jare te doen sou kry, is gepoog om deurgaans die verskillende fases van die geskiedenis van Boland Bank en sy voorlopers te bespreek teen die agtergrond van die ekonomiese milieu waarbinne hulle gefunksioneer het en is ook gefokus op die spesifieke uitdagings wat in hulle hoedanigheid as trustmaatskappye in die proses aan hulle gestel is. Deur die verhaal van PAT en AMT is gepoog om te demonstreer hoe veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die vooroorlogse jare (Tweede Wêreldoorlog) ontwikkel het in dinamiese plaaslike finansiële instellings net om in die naoorlogse periode as gevolg van ekonomiese veranderinge en statutêre ingryping te dreig om finansiële nasionale monumente te word. Deur die suksesvolle deurvoering van die amalgamasiebeweging van die sestigerjare het hulle egter die potensiaal geskep om hulle dinamika van vroeër te herwin. Dit was 'n dinamika wat hulle uiteindelik tot in die 21ste eeu sou dra.

Naas die sekondêre bronne was die vernaamste primêre bronne van inligting die maatskappydokumente by Boland Bank se hoofkantoor in die Paarl, die Vereniging van Trustmaatskappye in Suid-Afrika se versameling by Syfrets in Kaapstad en staatspublikasies, waarvan die argief van die Registrateur van Banke die belangrikste was. Aangesien al drie bogenoemde ongeordende versamelings is, is ter wille van maklike opsporing en kontrolering van bronne sover as moontlik by die woordelike beskrywings wat op dokumente voorgekom het, gehou. 'n Leemte ten opsigte van maatskappydokumente was die feitlik totale afwesigheid van korrespondensiedokumente wat oor die jare óf vernietig is óf verlore geraak het. Maatskappydokumente het hoofsaaklik uit notuleboeke bestaan wat in baie gevalle

kripties van aard was. Hoewel leemtes deur die raadpleging van argiefgroepe soos dié van Standard Bank en die Registrateur van Banke aangevul kon word, moes soms volstaan word met afleidings en gevolgtrekkings op grond van die beste beskikbare inligting. Hoewel gepoog is om sover as moontlik die bronne ten opsigte van al 17 maatskappye (en nie net PAT en AMT nie) waaruit Boland Bank ontstaan het te raadpleeg was dit vanweë die volume en die stereotipe aard daarvan nie haalbaar of wenslik nie. In die bronnelys is die beginsel dus gevolg dat alle bronne wat ten opsigte van PAT en AMT geraadpleeg is daarin opgeneem is, terwyl ten opsigte van die ander maatskappye slegs daardie bronne waarna spesifiek in voetnote verwys is, opgeneem is.

Navorsing is gedoen in die Boland Bank Hoofkantoor (Paarl); Syfrets Hoofkantoor, Suid-Afrikaanse Biblioteek, Kaapse Argiefbewaarplek (almal in Kaapstad); JS Gerickebiblioteek (Stellenbosch); Sentrale Argiefbewaarplek en UNISA-biblioteek (Pretoria); Eerste Nasionale Bank Hoofkantoor, Departement Geskiedenis RAU, Standard Bank Argiefbewaarplek (almal in Johannesburg), asook by INEG in Bloemfontein. In die laaste instansie is die meeste Boland Banktakke (Malmesbury, Stellenbosch, Somerset-Wes, Worcester, Kroonstad, Tarkastad, Cradock, Uitenhage en Caledon) waar daar oorspronklik 'n plaaslike trustmaatskappy of eksekuteurskamer bestaan het en wat later by Boland Bank aangesluit het, besoek. Tydens die besoeke is relevante dokumente van die oorspronklike trustmaatskappye soos notuleboeke geïdentifiseer en volgens ooreenkoms met Boland Bank na die hoofkantoor in die Paarl vir ondersoek oorgeplaas.

Ten slotte wil ek graag my dank betuig teenoor verskeie persone en instansies. Eerstens wil ek prof. DJ van Zyl, wat aanvanklik as my promotor opgetree het en die inspirasie vir my keuse van die spesifieke onderwerp was, bedank vir sy hulp, leiding en motivering waardeur die grondslag vir die proefskrif gelê is. Aan sy opvolger, dr. Venter, 'n groot dankie vir u bereidwilligheid om ten spyte van 'n reeds oorvol werklading op 'n laat stadium die studieleiding oor te neem. Dankie vir die gemaklike wyse waarop ek by u kon inskakel, u leiding en die bekwame wyse waarop u die proefskrif deurgevoer het. Graag bedank ek ook vir prof. PH Kapp vir die semester waartydens hy my werkklas verlig het sodat ek my aandag op my proefskrif kon toespits. Die vriendelike hulp van die personeel van alle maatskappye,

argiefbewaarplekke en biblioteke waar ek navorsing gedoen het, verdien ook vermelding. `n Besondere woord van dank aan die personeel van die Standard Bank Argiefbewaarplek wat deur hulle hulpvaardigheid en belangstelling my besoek aan Johannesburg `n aangename herinnering gemaak het. `n Woord van dank aan my werkgever, die Universiteit van Stellenbosch, vir `n jaar studieverlof om die voltooiing van die proefskrif moontlik te maak.

Ek is ook dank verskuldig aan Boland Bank Beperk vir die finansiële steun wat ek van die instelling ontvang het. Daaronder sou die uitgebreide navorsing wat vir die verhandeling nodig was nie moontlik wees nie.

Graag vermeld ek ook die bekwame wyse waarop mev. Hanlie Roux, ten spyte van `n vol persoonlike program, die taalkundige versorging van hierdie proefskrif behartig het. Haar bydrae het taalkundige gehalte tot die proefskrif toegevoeg. Dank ook aan mev. Magdaleen Brown wat gedeeltelik vir die tik van die proefskrif verantwoordelik was.

Laastens wil ek my vrou, Salomé, en kinders, Righardt, Hannu en Annemien, bedank vir die “unieke” wyse waarop hulle tot die voltooiing van die proefskrif bygedra het. Dié vrug van `n dekade se arbeid dra ek aan julle op.

Anton Ehlers

Somerset-Wes

November 2001

TABELLE

Bladsy

Bylaag A: Lys van 51 aktiewe bona fide-trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Unie van Suid-Afrika teen 1935	368
Bylaag B: Likwidasierekenings van boedels wat in die Staatskoerant verskyn het	371
Bylaag C: Lys van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat met PAT geamalgameer het om Boland Bank Beperk te vorm	372
Bylaag D: Boland Bank Beperk: Stamboom	373

INHOUDSOPGAWE

	Bladsy
VOORWOORD	i
TABELLE	vi
1. DIE OORSPRONG EN ALGEMENE ONTWIKKELING VAN DIE TRUSTWESE EN ANDER TER SAKE FINANSIËLE INSTELLINGS IN DIE KAAPKOLONIE TOT DIE EINDE VAN DIE 19DE EEU	1
1.1 Trustmaatskappye en eksekuteurskamers	1
1.2 Banke	6
1.3 Bouverenigings	10
1.4 Versekeringsmaatskappye	12
1.5 Regsberoep (prokureurs)	15
2. DIE REDES VIR EN ONTSTAANSOMSTANDIGHEDE VAN DIE STIGTING VAN KAAPSE PLATTELANDSE TRUSTMAATSKAPPYE EN EKSEKUTEURSKAMERS, 1899-1942	20
2.1 Die grondslagfase: PAT en AMT en die ekonomiese nasionalisme van die Anglo-Boereoorlog	21
2.2 Die hoogty van maatskappystigting, 1914-1922	30
2.2.1 Ekonomiese voordele as dryfveer	30
2.2.2 Prokureurs as stigtingsagente en -katalisators	31
2.2.3 Tydgeesgebonde politieke en psigologiese dryfvere	36
3. DIE AGTERGROND (MILIEU) WAARTEEN PLATTELANDSE TRUSTMAATSKAPPYE EN EKSEKUTEURSKAMERS TOT 1942 GEFUNKSIONEER HET	42
3.1 Die stigting van die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika	42
3.2 Trustmaatskappye en eksekuteurskamers versus banke: 'n stryd om boedelbesigheid	46
3.3 Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers versus prokureurs: die stryd om trustbesigheid	67
3.4 Van trustmaatskappye en eksekuteurskamers tot depositonemende instellings: die stryd teen statutêre monetêre beheer	84

4. DIE PAARLSE AFRIKAANSE TRUSTMAATSKAPPY BEPERK (PAT), 1900-1942	97
4.1 Die stigting van PAT	97
4.2 PAT se vestigingsjare, 1900-1902	103
4.3 Die ontwikkeling van PAT, 1902-1942	111
4.3.1 Amptenary/personeel	111
4.3.2 Huisvesting	115
4.3.3 Finansies/finansiële groei	115
5. DE WESTELIJKE ONDERLINGE BRAND-ASSURANTIE MAATSCHAPPIJ BEPERKT (WO) EN DIE AFRICAN MUTUAL TRUST AND ASSURANCE COMPANY LIMITED (AMT), 1896-1902	123
5.1 Die stigting en werksaamhede van WO	123
5.2 Die stigting van AMT	127
5.3 AMT se vestigingsjare, 1900-1902	135
6. DIE ONTWIKKELING VAN AMT, 1902-1942	143
6.1 Bestuur, administrasie en dienste	143
6.2 Takke, agentskappe en agentskapskantore	155
6.3 Finansies/finansiële groei	159
7. PLATTELANDSE TRUSTMAATSKAPPYE EN EKSEKUTEURS-KAMERS EN DIE UITDAGINGS VAN 'N VERANDERENDE NAOORLOGSE Wêreld tot C.1963	169
7.1 Die ekonomiese en finansiële milieu	169
7.1.1 Algemene ekonomiese ontwikkeling	169
7.1.2 Die finansiële bedeling en struktuur	171
7.2 Die administratiewe implementering van die Bankwet	185
7.3 Die stryd met banke en prokureurs om boedelbesigheid	205
7.4 Kompetisie van die versekeringsbedryf	221
8. PAT, 1942-C.1963	224
8.1 Takke en agentskappe	224
8.2 Nuwe dienste	227
8.2.1 Afslaersdienste	227
8.2.2 Spaarbankdienste	232
8.3 Administrasie, personeel en geboue	233
8.4 Finansies	238

9. AMT, 1942-C.1963	257
9.1 Takke en agentskappe	257
9.2 Personeel, administrasie en nuwe dienste	258
9.3 Bestaande dienste	265
9.3.1 Afslaersafdeling	265
9.3.2 Assuransieafdeling	266
9.4 Finansies	270
10. VAN PAT EN AMT TOT BEB (BOLANDSE EKSEKUTEURSKAMER BEPERK): DIE AMALGAMASIEBEWEGING TOT C.1964	296
10.1 Amalgamasie-inisiatiewe en pogings tot nuwe samewerking in die veertiger- en vyftigerjare	297
10.2 Die amalgamasiepogings van die vroeë sestigerjare, 1960-1962	303
10.3 Die totstandkoming en konsolidasie van die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk (BEB), 1963-1964	316
10.4 Van BEB tot BoE (Board of Executors) Bank, 1964-2000: 'n Kort oorsig	331
11. PLATTELANDSE TRUSTMAATSKAPPY EN EKSEKUTEURSKAMERS: NASIONALE MONUMENTE OF DINAMIESE FINANSIËLE INSTELLINGS? 'N SLOTBESKOUING	336
BRONNE	350

HOOFSTUK EEN

Die oorsprong en algemene ontwikkeling van die trustwese en ander ter sake finansiële instellings in die Kaapkolonie tot die einde van die 19de eeu

Die geskiedenis van die plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegend Afrikaanse karakter waaruit Boland Bank gegroei het, is nie net verweef met die geskiedenis van die breër trustmaatskappybeweging in Suid-Afrika nie. Ten opsigte van hulle oorsprong en algemene ontwikkeling was bogenoemde instellings ook deel van 'n breër ekonomiese milieu bestaande uit 'n verskeidenheid finansiële instellings en rolspelers met wie hulle in interaksie verkeer het. Die vernaamste rolspelers benewens ander trustmaatskappye en eksekuteurskamers was banke, bouverenigings, versekeringsmaatskappye en verteenwoordigers van die regsberoep; prokureurs in besonder. Ter verheldering van hierdie breër institusionele ekonomiese milieu word bogenoemde rolspelers en hulle algemene ontwikkeling tot circa 1900 vervolgens oorsigtelik behandel.

1.1 Trustmaatskappye en eksekuteurskamers

Die wortels van die eksekuteurs- en trustwese in Suid-Afrika kan teruggevoer word na die Kompanjiestydperk en die Nederlandse gebruik om kurators of weeshere te gebruik wat in kolleges, genoem Weeskamers, ingedeel is om die belange van wese te administreer en te beheer. In Nederland het die weeshere se gesag ook gestrek oor persone met liggaams- en geestesgebreke. Hulle pligte het nie net die administrasie van die persone se besittings ingesluit nie, maar hulle was ook verantwoordelik vir die opvoeding van hulle voogdyskappe.¹

---

¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in Suid-Afrika (hierna slegs Vereniging van Trustmaatskappye) vir 1970-1971 (Toespraak van die staatspresident, JJ Fouché, tydens die algemene jaarvergadering Vereniging van Trustmaatskappye, 6-7.5.1971, p.1).

Omrede baie van die inwoners van die Kaapse verversingspos as klein familie-eenhede of individue na die Kaap geïmmigreer het, was daar nie 'n uitgebreide familiestruktuur om by die dood van die broodwinner die belange van die agtergeblewenes te behartig nie. Daarom het die kerk deur middel van die diakonaat of armefonds die verantwoordelikheid vir die versorging van die weduwees en wese aanvaar.² In 1673 is 'n Weeskamer volgens die Nederlandse voorbeeld aan die Kaap ingestel en in 1674 is die fondse van die Kaapse wese, wat deur die diakonaat of armefonds geadministreer is, aan die Weeskamer oorgedra. Die Weeskamer het uit vyf lede bestaan waarvan twee Kompanjiesamptenare en drie uit die burgerklas afkomstig was. Met die toevoeging van 'n onderpresident in 1699 het die Raad uit 'n president, 'n onderpresident en vier lede bestaan. Die onderpresident en twee van die lede is uit die burgerklas gekies. Die regering het dié lede elke twee jaar uit 'n genomineerde lys name gekies. Gedurende die Bataafse bestuur aan die Kaap (1803-1806) is die poste van president en onderpresident op 'n permanente basis gevul en gedurende die Britse bestuur, van 1806 tot 1828, het die president van die Raad van Justisie as president van die Weeskamer opgetree. Gedurende die eerste 90 jaar van sy bestaan het die lede van die Weeskamer geen vergoeding ontvang nie. In 1763 is egter besluit om die Weesmeesters vir hulle dienste te vergoed.³

Die instelling van 'n Weeskamer aan die Kaap het hoofsaaklik gespruit uit die behoefte aan 'n instansie om die administrasie van intestate boedels en die sake van erfgename wat nie in die Kolonie was nie of wat nog minderjarig was te hanteer. Uit hierdie aanvanklike behoefte het die meeste van die Weeskamer se funksies voortgevloei. Hy moes omsien na intestate boedels sowel as dié van minderjariges, weduwees en persone afwesig uit die Kolonie; die registrasie van afgestorwenes se boedels; die administrasie van minderjariges se eiendom; seker maak dat eisers in boedels hulle regmatige deel ontvang; toesien dat wese Christelike onderwys en opvoeding ontvang; 'n register opstel van sterftetekennisse van persone wat aan die Kaap oorlede is; en die resolusies en transaksies van die Kamer notuleer. Die Weeskamer het ook mettertyd alle testate boedels waarvan hulle nie spesifiek

² CG Botha: **Collected Works III. Cape Archives and Records**, p.131; GG Visagie: **Regspleging en reg aan die Kaap van 1652 tot 1806**, p.56.

³ CG Botha: **Collected Works III. Cape Archives and Records**, p.131; GG Visagie: **Regspleging en reg aan die Kaap van 1652 tot 1806**, pp.56-57, 59.

uitgesluit is nie, gehanteer. Die Weeskamer het ook 'n kredietverskaffingsfunksie in die Kolonie vervul deurdat die liggaam by magte was om fondse onder hulle toesig te belê - veral teen verbande op vaste eiendom. Die owerheid het self by geleentheid lenings by die Weeskamer aangegaan.⁴

Op versoek van die Weesmeesters het die owerheid in 1714 'n stel reëls en regulasies opgestel waarvolgens die Weeskamer sy funksies moes uitvoer. Die instruksies wat oor die Weesmeesters handel, is woordeliks oorgeneem uit dié gedeelte van die Statute van Batavia. Alhoewel daar onduidelikheid was in die voorskrifte ten opsigte van die reëling van finansiële aangeleenthede en die Kamer se beheer oor finansies, was dit 'n verbetering op die ou toestand waaronder daar geen voorskrifte bestaan het nie. Na 'n ondersoek na die werking van die Weeskamer deur die kommissarisse Nederburgh en Frykenius, wat in opdrag van die Verenigde Oos-Indiese Kompanjie (VOC) alle sake aan die Kaap moes ondersoek, is die instruksies vir die Weeskamer in 1793 hernu met die oog op die verbetering van dié liggaam se werking. Hoewel kommissaris JA de Mist, bestuurshoof van die Kaap gedurende die Bataafse tydperk, die instruksies van die Weeskamer in hersiening geneem het, is daar hoofsaaklik by die bestaande gebruike gehou. Met die instelling van 'n Britse regstelsel aan die Kaap is die Weeskamer in 1833 volgens Ordonnansie 104 afgeskaf en sy funksies in 'n gewysigde vorm aan die Meester van die Hooggeregshof oorgedra.⁵

Die afskaffing van die Weeskamer en die bepaling dat alle boedels voortaan deur 'n eksekuteur onder toesig van die Meester van die Hooggeregshof geadministreer moes word, tesame met die snel groeiende ekonomie van die Kaapkolonie en die behoefte aan gespesialiseerde finansiële dienste wat daaruit voortgevloei het, het spoedig 'n behoefte geskep na korporatiewe instellings met regstrustee status. Die kontinuïteit van laasgenoemde instellings sou die nodige sekuriteit verskaf wat noodsaaklik was by die hantering van trustdienste, en wat nie deur 'n individu in 'n eenmansaak gewaarborg kon word nie. Die tekort aan persone met die nodige kennis en tyd tot hulle beskikking om die vroeëre taak van die Weeskamer te verrig, sou ook deur die

⁴ CG Botha: **Collected Works III. Cape Archives and Records**, pp.131-132; GG Visagie: **Regspleging en reg aan die Kaap van 1652 tot 1806**, pp.57, 59.

⁵ CG Botha: **Collected Works III. Cape Archives and Records**, p.132; GG Visagie: **Regspleging en reg aan die Kaap van 1652 tot 1806**, pp.57-58, 60, 110-111.

instellings opgelos word. Teen hierdie agtergrond is die eerste trustmaatskappy in Suid-Afrika op 22 April 1834 deur 22 inwoners van Kaapstad as die *South African Association for the Administration and Settlement of Estates* gestig. Hiermee het 'n nuwe konsep, naamlik dié van die korporatiewe trustee in die vorm van 'n eksekuteurskamer of trustmaatskappy, en 'n nuwe professie, die professionele trustee, die lig gesien.⁶

Die aanvraag na trustdienste het die groei van die trustbeweging na 1834 verseker. In die periode 1834-1899 is ongeveer 30 trustmaatskappye en eksekuteurskamers gestig wat hoofsaaklik in die stedelike gebiede soos Kaapstad, Port Elizabeth, Kimberley en Johannesburg⁷ gekonsentreer was en waarvan die meerderheid onder oorwegend Engelse beheer gestaan het. Voorbeelde van hierdie stedelike trustmaatskappye was die *Board of Executors* wat in 1838 in Kaapstad gestig is, *The Port Elizabeth Assurance and Trust Company* (gestig 1852) en *The Griqualand West Board of Executors Trust & Agency Company Limited* wat in 1876 in Kimberley gestig is.⁸

Die trustbeweging het ook in die plattelandse gebiede van die Oos- en Wes-Kaap inslag gevind. Die Graaff-Reineters het in 1856 die *Graaff-Reinet Board of Executors* gestig terwyl *The Eastern Province Guardian Loan and Investment Company* in Grahamstad tot stand gekom het. Die gemeenskappe van Paarl en Malmesbury was die eerste in die Wes-Kaap om trustmaatskappye en eksekuteurskamers tot stand te bring.⁹ In 1864 is die *Malmesbury Board of Executors*

⁶ J English (ed): **The First Trust Company in the World. The South African Association for the Administration and Settlement of Estates founded 22nd April 1834. A commemorative review of the formation and growth of the Trust Company Movement**, pp.1, 3; (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye 1961-1962 (The Trust Companies of South Africa, pp.4, 5 - brochure tabled during annual general meeting, 9.5.1962).

⁷ JHA van de Venter: *Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika*, p.21; (KAB) Limited Companies inventaris 1/26, g.p.

⁸ J English (ed): **The First Trust Company in the World. The South African Association for the Administration and Settlement of Estates founded 22nd April 1834. A commemorative review of the formation and growth of the Trust Company Movement**, pp.3-6; (SH) File: Syfrets History. Information of companies press cuttings and history. Sub-file: History of the co. Syfrets Trust and Ex. Northern Cape (The Griqualand West Board of Executors Trust & Agency Company Limited, n.p.).

⁹ **Ibid.**

*and Trust Company Limited*¹⁰ en in 1874 die *Paarl Fire Assurance and Trust Company Limited* gestig.¹¹ Laasgenoemde is in 1895 gelikwadeer en sy bates en laste wat onder andere sy verbande¹², kantoormeubels¹³ en personeel¹⁴ ingesluit het, is deur die pasgestigte *Paarl Board of Executors Limited* oorgeneem.¹⁵ Afrikaners het dié maatskappy oorheers en die stigters en eerste direksie van sewe lede was almal Afrikaners.¹⁶ Die maatskappy het verskeie voordele vir sy aandeelhouders en kliënte ingehou. Die plaaslike aard van die maatskappy het dit onnodig gemaak om na Kaapstad te reis om trustdienste soos die bereddering van boedels te bekom. Die maatskappy was ook onder die oë van sy aandeelhouders en as iets verkeerd sou loop, het hulle onmiddellik toegang tot die direkteure gehad om sake reg te stel. Laastens is aandeelhouders en ondersteuners gerusgestel deur die wete dat die maatskappy oor £30 000 onopgeroepte aandeelkapitaal beskik het waarop in 'n noodsituasie teruggeval kon word.¹⁷ Die maatskappy het gesonde groei getoon en teen 1900 reeds £261 542 se fondse geadministreer, oor 'n reserwefonds van £10 500 beskik en 'n 12 persent dividend verklaar.¹⁸ Die aansien wat die maatskappy as finansiële instelling in die Paarl geniet het, is onderstreep deur die wedywering wat onder banke bestaan het om die rekening van die maatskappy, wat as feitlik die belangrikste bankrekening in die Paarl beskryf is, te bekom.¹⁹

¹⁰ (BBH) Notuleboek Malmesbury Board of Executors and Trust Company Limited 1864-1866 (Algemene vergadering van aandeelhouders, 4.10.1864, g.p.).

¹¹ (SBA) GMO 3/1/31. GM-LO, 1.5.1895, p.10 no.19.

¹² (SH) Notuleboek van die Paarl Board of Executors, 8.4.1895-27.3.1901 (Direksievergadering, 1.5.1895, g.p.).

¹³ (SH) Notuleboek van die Paarl Board of Executors, 8.4.1895-27.3.1901 (Direksievergadering, 26.9.1895, g.p.).

¹⁴ (SH) Notuleboek van die Paarl Board of Executors, 8.4.1895-27.3.1901 (Direksievergadering, 30.10.1895, g.p.).

¹⁵ (SH) Notuleboek Paarl Board of Executors Limited, 8.4.1895-27.3.1901 (Direksievergadering, 1.5.1895, g.p.); (KAB) LC 215 no. C66 Paarl Board of Executors Limited: Memorandum of Association of the Paarl Board of Executors Limited, 18.4.1895, g.p.

¹⁶ (KAB) LC 215 no. C66 Paarl Board of Executors Limited: Memorandum of Association of the Paarl Board of Executors Limited, 18.4.1895, g.p.

¹⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 3.5.1899: Executeurs Kamer.

¹⁸ (SH) Notuleboek van die *Paarl Board of Executors, Limited*, 5.4.1895-3.6.1959 (Algemene jaarvergadering, 2.5.1900, gp.).

¹⁹ (SBA) GMO 3/1/38 (26.6.1901-22.1.1902), GM-LO, 18.9.1901, pp.4-5.

Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het teen die einde van die 19de eeu ontwikkel tot 'n integrale en gerespekteerde deel van die finansiële en sosiale struktuur van die gemeenskappe waarbinne hulle werkzaam was. Die persoonlike aard van hulle primêre funksie, naamlik die bestuur en beredding van boedels van afgestorwe persone en persone wat nie hulle eie sake kon administreer nie, asook hulle vermoë om deur hulle aanverwante dienste en funksies te voorsien in die finansiële behoeftes van die oorheersend primêre ekonomiese samelewing waarbinne hulle gefunksioneer het, het tot hierdie ontwikkeling bygedra.

1.2 Banke

Die oorsprong van georganiseerde bankwese in Suid-Afrika kan teruggevoer word na die stigting van die Lombardbank of Bank van Leening deur die VOC in Maart 1793 op aanbeveling van Kommissarisse Nederburgh en Frykenius. Die bank moes die akute tekort aan geld wat op dié tydstip in die Kolonie ondervind is, help oplos deur meer geld in omloop te bring en weer die handel onder die koloniste te stimuleer. Die bank moes ook grondeienaars wat weens die tekort aan geld nie hulle verpligtinge kon nakom nie behulpsaam wees. Daar is gehoop dat die instelling van die bank die daling in eiendomspryse sou stuit en ook die minder gegoede deel van die bevolking teen gewetenlose geldskieters, wat buitengewone hoë rentekoerse gevra het, sou beskerm. Met hierdie stap en die toevoeging van die Diskonto Bank (*Discount Bank*) as filiaal van die Lombardbank in Augustus 1808 is bankwese in die Kolonie in regeringshande geplaas, 'n monopolie wat tot 1837 sou voortduur.²⁰

Alhoewel doelgerigte pogings om 'n bank met privaat aandeelhouders (joint stock bank) te stig reeds sedert 1825 aangewend is, het die era van privaat bankwese in Suid-Afrika eers op 1 Augustus 1837 'n werklikheid geword met die opening van die deure van die *Cape of Good Hope Bank* in Kaapstad. Die bank wat beskik het oor 'n nominale kapitaal van £75 000, verdeel in 1 500 aandele van £50 elk, het voldoen aan 'n lank gevoelde behoefte aan 'n privaat bank in die Kaapkolonie. 'n Behoeftes wat

²⁰ EHD Arndt: **Banking and Currency Development in South Africa (1652-1927)**, pp.165, 178, 197.

onderstreep is deur die feit dat 1 300 aandele van die bank reeds opgeneem was met sy opening in Augustus 1837 en die res kort daarna teen 'n hoë premie van die hand gesit is. Die stigting van die *Cape of Good Hope Bank* is spoedig gevolg deur die twee ander pioniers van die era van privaat bankwese, naamlik die *South African Bank* en die *Eastern Province Bank* wat onderskeidelik op 1 Oktober 1838 en 1 Januarie 1839 hulle deure geopen het.²¹

Die suksesvolle stigting van bogenoemde drie banke het 'n periode van ongekeende plaaslike bankstigting ingelui wat sy hoogtepunt in 1860-1862 bereik het. In 1844 is die *Colonial Bank* en in 1846 die *Port Elizabeth Bank* gestig wat opgevolg is deur 'n eentonige reëlmaat van bankstigtings in die westelike (onder andere Paarl, Stellenbosch, Worcester) sowel as die oostelike (onder andere Grahamstad, Graaff-Reinet, Albert) dele van die Kaapkolonie. Teen 1862 was daar reeds 28 sulke plaaslike banke in die Kolonie waarvan die meerderheid slegs 'n beperkte geografiese gebied, meesal 'n spesifieke distrik, bedien het terwyl sommige soos die *Union Bank* van Kaapstad ook gepoog het om hulle dienste deur takstigting wyer te bedien.²²

Die klimaks van die era van plaaslike bankstigting wat in die vroeë sestigerjare van die 19de eeu bereik is, is vooraf gegaan deur 'n periode van groot ekonomiese voorspoed in die Kaapkolonie in die vyftigerjare. Die plaaslike banke het in hierdie voorspoed gedeel soos weerspieël word deur hulle buitengewone winste en die hoë premie wat op hulle aandele geplaas is. Die vroeë sestigerjare het egter ook 'n nuwe era in die ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse bankwese ingelui wat die aard en voorkoms van die bedryf radikaal verander het. Volgens Arndt is die era gekenmerk deur die vestiging van Imperiale banke (banke met hulle hoofkantore in Engeland), grootskaalse bankamalgamasies, 'n geweldige uitbreiding van die banktakstelsel en 'n reeks ekonomiese krisis wat die enkele plaaslike banke wat nie deur die Imperiale banke oorgeneem is nie, geëlimineer het.²³

²¹. EHD Arndt: **Banking and Currency Development in South Africa (1652-1927)**, pp.197, 236-239.

²² **Ibid.**, pp.239-244; MH de Kock: **Economic History of South Africa**, p.101.

²³ CGW Schumann: **Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936**, pp.75-79; EHD Arndt: **Banking and Currency development in South Africa (1652-1927)**, pp.253-255.

Die eerste van die Imperiale banke wat in Engeland gestig is met die doel om die baie winsgewende bankbesigheid en die groot behoefte na geld in die Kaapkolonie te benut, was *The London and South African Bank* wat in November 1860 volgens koninklike oktrooi in Londen tot stand gebring is. Die bank se hoofkantoor is in Junie 1861 in Kaapstad geopen en teen Oktober 1862 was takke reeds in Port Elizabeth, Grahamstad en Durban gestig en die hoofkantoor na Port Elizabeth verskuif.²⁴

Soos in die geval van die *London and South African Bank* het die *Standard Bank of British South Africa*, wat in Oktober 1862 gestig is, deur die bemiddeling van handelaars van die Kaapkolonie tot stand gekom. In die geval van Standard Bank het die Port Elizabethse handelaar, John Paterson, 'n prominente rol gespeel om, na 'n mislukte poging om in 1857 die *Standard Bank of Port Elizabeth* te stig, die nodige ondersteuning vir die stigting van Standard Bank in 1862 in Engeland te beding. Die bank is gestig met 'n nominale kapitaal van £1 000 000, verdeel in 10 000 aandele van £100 elk. Met die aanvang van sy besigheid in Januarie 1863 in Port Elizabeth en die oorname in dieselfde jaar van die *Commercial Bank of Port Elizabeth* (gestig in 1853) is dié sentrum as die koloniale hoofkantoor van die bank gevestig.²⁵

Die mate waarin die twee pioniers van Imperiale bankwese in die Kaapkolonie die plaaslike banke van meet af aan oorskadu het, is gedemonstreer deur hulle kapitale oorheersing. Terwyl 27 plaaslike banke in 1863 oor 'n gesamentlike nominale kapitaal van £1 617 600 (waarvan £1 018 873 opbetaal was) beskik het, het die twee Imperiale banke oor £2 500 000 nominale en £1 000 000 opbetaalde kapitaal beskik. Die geledere van die Imperiale banke in die Kaapkolonie is mettertyd aangevul deur *The Bank of Africa*. Laasgenoemde is in 1879 gestig om die belange van *The Oriental Bank Corporation*, wat sedert 1873 ook in Suid-Afrika sake gedoen het, oor te neem nadat laasgenoemde groot verliese in Indië gelei het. In Junie 1891 het *The African Banking Corporation*, wat in Junie 1890 gestig is, in Kaapstad begin sake doen en

²⁴ EHD Arndt: **Banking and Currency development in South Africa (1652-1927)**, pp.255-256.

²⁵ GT Amphlett: **History of The Standard Bank of South Africa Ltd. 1862-1913**, pp.6-8, 10, 11; EHD Arndt: **Banking and Currency development in South Africa (1652-1927)**, pp.241, 256-257.

sodoende die laaste van die Imperiale banke geword wat hulle in die 19de eeu in die Kaapkolonie kom vestig het.²⁶

Die Imperiale banke, en die gepaardgaande inspuiting van die kapitaal wat hulle met hulle saamgebring het vir die ekonomie van die Kaapkolonie, is aanvanklik met ope arms ontvang. Hierdie sentiment het egter binne enkele jare omgekeer in vyandigheid teenoor die instellings. Hierdie ommekeer het gemanifesteer in 'n vyandige pers, beskuldigings dat hulle verantwoordelik was vir die ekonomiese krisis wat die Kaapkolonie sedert die middel sestigerjare geteister het, weerstand deur sommige plaaslike banke teen oornamings deur Imperiale banke en selfs pogings om hulle deur wetgewing aan bande te lê.²⁷

Hierdie vyandige sentimente was egter nie voldoende om die negatiewe impak van die ekonomiese krisis van 1865, 1881 en 1890 en die doelbewuste pogings van die Imperiale banke om die plaaslike banke deur amalgamasies oor te neem, te weerstaan nie. Oormatige kredietverlening teen onbehoorlik getoetste sekuriteite wat plaaslike banke ingesuij het in die spekulatiewe aktiwiteite waarvoor die geleende geld veral ten opsigte van die ontdekking van goud en diamante aangewend is, die "familie"-besighede waarin van die plaaslike banke ontaard het en waarin sentiment in plaas van suiwer besigheidsbeginsels meermale geseëvier het, asook bankamptenare se gebrek aan ondervinding van hoe om ekonomiese krisis buite die sfeer van roetine-banksake te hanteer, was van die tekortkominge van plaaslike banke wat hulle uiteindelik voor die aanslag van die Imperiale banke sou laat swig.²⁸

Teen 1879 het bankrotskap en/of amalgamasie die aantal banke reeds tot 11 instellings uitgedun. Terselfdertyd het die aantal bankdienspunte (takke) tot 62 aangegroei waarvan 35 Standard Bank takke was en wat 'n bevestiging was van die sukses wat dié bank met die proses van die oornamings van plaaslike banke behaal het. Die ekonomiese krisis van 1890 het verder onder die plaaslike banke gemaai met

²⁶ EHD Arndt: *Banking and Currency development in South Africa (1652-1927)*, pp.257-259.

²⁷ *Ibid.*, pp.259-264.

²⁸ *Ibid.*, pp. 271, 281, 286-288; CGW Schumann: *Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936*, pp.80-90.

slegs Die Stellenbossche Distriksbank (wat in 1882 gestig is as opvolger van die *Stellenbosch Bank* wat in 1877 gelikwideer is), *Standard Bank*, *Bank of Africa*, *Western Province Bank*, *Worcester Commercial Bank*, en die *Kaffrarian Colonial Bank* wat oorleef het. Laasgenoemde drie plaaslike banke is in 1891 en 1892 deur die *African Banking Corporation (ABC Bank)* wat in 1891 as Imperiale bank sake in die Kaapkolonie begin het, oorgeneem. Hiermee is die amalgamasieproses waardeur plaaslike banke (uitgesluit die Stellenbossche Distriksbank) van die toneel verdwyn het, afgehandel en die bankwese in die Kaapkolonie teen 1900 in die hande van drie Imperiale banke, by name *Standard Bank*, *Bank of Africa* en die *ABC Bank*, elk met 'n wydverspreide takstelsel, gekonsentreer.²⁹

Die konkurrensie wat van meet af aan tussen trustmaatskappye en eksekuteurskamers, in besonder dié op die platteland, en die Imperiale banke geheers het, was 'n uitstaande kenmerk van die verhouding wat tussen die twee tipes finansiële instellings ontwikkel het. Dit sou uiteindelik 'n belangrike bydrae lewer tot die lotsbepaling van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die 20ste eeu.

1.3 Bouverenigings

Die eerste bouvereniging het in 1781 in Birmingham, Engeland, tot stand gekom as 'n gevolg van die behoefte na behuising wat deur die verstedeliking van die Industriële Rewolusie geskep is. Die eerste bouverenigings was koöperatiewe ondernemings wat deur werkers gestig is om grond te koop en huise vir hulle eie bewoning te bou. Uit die gesamentlike bronne van die lede wat almal ooreengekom het om 'n vasgestelde bedrag in paaiement by te dra is huise aan die lede volgens loting beskikbaar gestel. Sodra al die lede van die vereniging oor huise beskik het, het die vereniging sy doel bereik en het hy ophou bestaan. Die lede van die verenigings was dus beide aandeelhouers sowel as leners. Dié tipe tydelike verenigings het spoedig die gebruik om self verantwoordelikheid vir die fisiese oprigting van die huise te aanvaar, laat vaar en die gebruik gevolg om slegs die finansiering vir die oprigting te verskaf. Die

²⁹ EHD Arndt: **Banking and Currency development in South Africa (1652-1827)**, pp.281, 288, 294-295; GJ Hupkes: 'n Histories-ekonomiese skets van die groei van die Stellenbossche Distriksbank 1882-1952 met verwysing na monetêr-ekonomiese toestande en ontwikkeling in die bankwese gedurende dieselfde periode, pp.16-17.

verenigings was dus in der waarheid nie meer “bou”-verenigings nie, hoewel die naam bly steek het.³⁰

Die volgende ontwikkeling in die Bouverenigingbeweging was die duidelike onderskeid wat ontstaan het tussen die leners en beleggers in dieselfde vereniging. Sommige persone het surplus fondse gehad, maar wou nie noodwendig ’n huis bou nie, terwyl ander wat ’n huis wou bekom nie surplus fondse gehad het om in die vereniging te belê nie. Hierdie ontwikkeling het die noodigheid vir verenigings om op te hou bestaan wanneer ’n spesifieke doel bereik is (aan al die lede huise verskaf is) of wanneer al die lede deur middel van loting ’n beurt gekry het om geld van die vereniging te trek laat verdwyn en gelei tot “permanente” verenigings. In Engeland het hierdie ontwikkeling teen ongeveer 1848 plaasgevind en het bouverenigings die woord “Permanent” in hulle name opgeneem om aan te dui dat hulle tot hierdie nuwe klas behoort het.³¹

Bouverenigings in Suid-Afrika was die gevolg van die invloed van die 1820 Britse Setlaars wat volgens Britse voorbeeld sulke instellings in die Oostelike distrikte van die Kaapkolonie en in Natal tot stand gebring het. Die eerste van die verenigings wat vanaf 1858 ontwikkel het, was tydelik van aard en het ontbind sodra die woningbehoefte van die lede bevredig is. In 1858 is die eerste bouvereniging in Natal gestig terwyl die eerste vereniging in die Kaapkolonie in 1862 in Port Elizabeth die lig gesien het. Anders as in die oostelike dele het die instellings nie in die westelike dele van die Kaapkolonie inslag gevind nie. Die relatiewe rykdom van die inwoners en die omvang van die bankinstellings in die gebied was waarskynlik vir die tendens verantwoordelik. Met die stigting van die *Natal Building Society* in 1882 het permanente verenigings hulle verskyning gemaak en mettertyd die standaardpraktyk onder bouverenigings in Suid-Afrika geword.³²

³⁰ PJ Edginton: **The History, Development and Practice of Building Societies in South Africa**, pp.19-20.

³¹ PJ Edginton: **The History, Development and Practice of Building Societies in South Africa**, pp.19-20.

³² CV de Klerk: *Die Ontwikkeling van Handelsbanke en Bouverenigings in Suid-Afrika, 1652-1967*. ’n Funksionele ontleding, pp.46-47.

Hoewel bouverenigings aanvanklik nie geredelik in die Wes-Kaap inslag gevind het nie, het Kaapse trustmaatskappye en eksekuteurskamers sedert 1923 toe takkantore van permanente bouverenigings (met hulle hoofkantore in Johannesburg en Kimberley) in Kaapstad geopen het wel met die kompetisie van bouverenigings te doen begin kry.³³ Hoewel hulle aanvanklik nie prominent in die daaglikse ervaringswêreld van trustmaatskappye gefigureer het nie, het hulle veral in die periode na die Tweede Wêreldoorlog na vore getree as konkurrente en het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers hulle veral in die stryd om die verkryging van beleggingsfondse as onregverdig bevoorregte kompetisie ervaar.

1.4 Versekeringsmaatskappye

Versekeringsmaatskappye as finansiële instellings in die Kaapkolonie was vanweë die aard en omvang van die ekonomiese aktiwiteite in die eerste twee eeue na die koms van Van Riebeeck grootliks afwesig. Die hoërisikobestaan van die koloniste en die gebrek aan surplus kapitaal het waarskynlik verder bygedra tot bogenoemde afwesigheid. Voor 1800 was die versekeringsbedryf dus beperk tot die aktiwiteite van slegs vyf buitelandse maatskappye wat takkantore in die Kolonie in stand gehou het. Tussen 1801 en 1825 het 'n verdere 12 buitelandse maatskappye takkantore in Suid-Afrika gevestig. Dit het die totale aantal versekeringsmaatskappye wat teen 1825 in Suid-Afrika werksaam was op 17 te staan gebring.³⁴

Lewensversekering het in die twintigerjare van die 19de eeu sy eerste verskyning in Suid-Afrika gemaak. In Februarie 1826 het die *Alliance British and Foreign Life and Fire Company* sy dienste deur middel van 'n advertensie in die *South African Commercial Advertiser* bekend gestel en het die *Eagle Life Assurance Company* en

³³ PJ Edginton: **The History, Development and Practice of Building Societies in South Africa**, p.21.

³⁴ JJ du Plessis: Die ontstaan en ontwikkeling van versekeringswese met spesiale verwysing na die na-oorlogse omvang en ekonomiese betekenis van Brand-, See- en Algemene Versekering in die Unie van Suid-Afrika, p.55; WPG Koen: Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939, p.2.

die *United Empire and Continental Life Assurance of London* takke in Kaapstad gestig.³⁵

In die dertigerjare van die 19de eeu is die eerste Suid-Afrikaanse versekeringsmaatskappye gestig. In 1831 het die *South African Fire and Life Assurance Company* die lig gesien en in 1838 is hy deur De Protecteur Brand en Levens Assurantie Maatscappij gevolg. Die beperkte lewensversekeringsmark in die Kaapkolonie het tot skerp kompetisie aanleiding gegee en in 'n poging om te oorleef is maatskappye genoop om deur middel van 'n takstelsel hulle vlerke so wyd as moontlik te span. Teen 1840 het De Protecteur reeds sy aktiwiteite na 10 Wes- en Oos-Kaapse dorpe uitgebrei.³⁶

'n Belangrike ontwikkeling ten opsigte van lewensversekering in Suid-Afrika was die stigting van die *Mutual Life Assurance Society of the Cape of Good Hope* in 1845. Afgesien van die feit dat die Ou Mutual (soos die maatskappy mettertyd bekend gestaan het) 'n baie omvangryker poging tot die stigting van 'n lewensversekeringsmaatskappy as die vorige plaaslike poging verteenwoordig het, het die maatskappy ook vir die eerste keer die beginsel van onderlinge versekering in Suid-Afrika ingevoer. Hiervolgens het Ou Mutual se aandeelhouders slegs uit sy polishouders bestaan en sy fondse uit die premies wat hulle bygedra het, terwyl die winste slegs tussen die polishouders verdeel is. Die stigtingsooreenkoms is deur 166 persone onderteken wat onderneem het om versekering, wat tussen £100 en £1 000 gewissel het, op hulle lewens uit te neem. As onderlinge versekeringsmaatskappy het Ou Mutual dus verskil van die *Equitable Fire and Life Insurance Company of South Africa* wat die vorige jaar (1844) in Kaapstad as 'n aandeelmaatskappy (joint-stock company) met 'n kapitaal van £25 000 gestig is. Teen die einde van 1845 het Ou Mutual reeds oor 11 agentskappe beskik waardeur die goeie ondersteuning wat hy met sy stigting ontvang het, verder uitgebrei en verseker is. Aan die einde van die eerste

³⁵ WPG Koen: *Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939*, pp.3, 4.

³⁶ *Ibid.*, pp.5-7.

finansiële jaar kon Ou Mutual reeds spog met 301 versekerde lede vir 'n totale versekerde bedrag van £147 100 waarop die premie-inkomste £4 556 beloop het.³⁷

Vanaf 1850 het die mededinging in die Suid-Afrikaanse versekeringsbedryf vinnig toegeneem weens die toetrede van veral Britse maatskappye. Teen 1895 was die totale versekerde bedrag van lewensversekeringsmaatskappye in die Kaapkolonie reeds meer as £10 000 000 en in 1897 was daar reeds 31 873 lewenspolisse met 'n versekerde bedrag van £12 000 000 in die Kaapkolonie uitgereik. Die *Assurance Association of Cape Town* het in 1899 reeds 27 versekeringsmaatskappye gelys met 'n totale personeel van 200. Ou Mutual het oor die grootste personeel, naamlik 22, beskik terwyl die *Southern Life Association* wat in 1891 gestig is oor 16 beskik het. Hierdie lys het meestal lewensversekeringsmaatskappye wat in Kaapstad werksaam was, bevat. Volgens die Uniejaarboeke was daar teen die einde van die 19de eeu reeds 59 versekeringsondernemings in die Unie werksaam. Hierdie totaal het alle vorms van versekering en nie net lewensversekeringsmaatskappye nie ingesluit.³⁸

Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het oor die algemeen nie as hoofversekeraars opgetree nie, maar meesal in die versekeringsbehoefte van hulle kliënte voorsien deur as agente, teen 'n vasgestelde kommissie, vir versekeringsmaatskappye op te tree. Selfs in gevalle waar trustmaatskappye as versekeraars in eie reg opgetree het, het hulle deur herversekering van hulle risiko's deur ooreenkomste met groter versekeringsmaatskappye veroorsaak dat hulle in die praktyk tot versekeringsagente eerder as prinsipale versekeraars gereduseer is. Hoewel daar weens bogenoemde aard van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se versekeringsaktiwiteite nie sprake was van die tipe konkurrensie wat daar tussen hulle en die banke geheers het nie, was trustmaatskappye tog deurgaans bedag daarop dat versekeringsmaatskappye met hulle groot hoeveelheid beleggingsfondse nie as konkurrente op hulle terrein moes oortree nie.

³⁷ PB Simons: *Old Mutual 1845-1995*, pp.7-9; R van Selm: *Geskiedenis van Het Zuidafrikaanse Onderlinge Lewensversekering Genootschap 1845-1945*, pp.1-3, 9.

³⁸ JJ du Plessis: Die ontstaan en ontwikkeling van versekeringswese met spesiale verwysing na die na-oorlogse omvang en ekonomiese betekenis van Brand-, See- en Algemene Versekering in die Unie van Suid-Afrika, pp.55-56, 57; WPG Koen: *Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner*, pp.9-11.

1.5 Regsberoep (Prokureurs)

Hoewel die regsberoep kwalik as 'n finansiële instelling geklassifiseer kan word, is dit ter wille van 'n volledige beeld van die milieu waarbinne trustmaatskappye en eksekuteurskamers gefunksioneer het noodsaaklik om ook na dié beroep, en spesifiek die prokureurs in sy geledere, te verwys. Die amp en term van prokureur het sy weg na Suid-Afrika gevind via die Romeinse, Romeins-Hollandse en Engelse Reg. Al drie bogenoemde regstelsels het aanvanklik bepaal dat 'n persoon nie deur iemand anders verteenwoordig kon word nie, maar dat hy persoonlik sy sake beide van 'n regs- en nie-regsaard moes hanteer. Hierdie gebruik het mettertyd veral in gevalle van siekte, hoë ouderdom, onkunde of onafwendbare afwesigheid onprakties en selfs onuitvoerbaar geblyk te wees. Die gebruik het dus in die Romeinse Ryk ontwikkel om 'n mandaat aan 'n ander persoon te gee om namens jou te handel of te verskyn of jou sake te bestuur. Na 'n persoon met so 'n mandaat is verwys as 'n "procurator". 'n "Procurator" het dus in 'n algemene sin verwys na 'n agent wat enige soort agentskap (nie net ten opsigte van regsake nie) hanteer het en het nie net na 'n regspersoonlikheid verwys nie. Waar 'n "procurator" as verteenwoordiger of agent in 'n regsaak opgetree het, was hy die ekwivalent van die Engelse *attorney*.³⁹

Via die Romeins-Hollandse en Engelse Reg het die instelling van prokureur of *attorney* ook in Suid-Afrika inslag gevind. In die Nederlandse tydperk is prokureurs deur die Raad van Justisie toegelaat nadat hulle die voorgeskrewe eed afgelê het. Na herhaalde klagtes deur die Raad van Justisie dat prokureurs nie hulle partye behoorlik behandel nie en die Raad met swak opgestelde regstukke belas het, is in 1791 bepaal dat die Raad voortaan na goëddunke slegs 'n sekere aantal prokureurs kon toelaat en dat die proses jaarliks herhaal moes word. Almal wat voortaan voor die Raad verskyn het, moes ook deur 'n prokureur bygestaan word.⁴⁰

³⁹ GB van Zyl: **The Theory of the Judicial Practice of South Africa, with suitable and copious Practical Forms subjoined to and illustrating the practice of the several subjects treated of**, pp.1-5.

⁴⁰ GG Visagie: **Regspleging en Reg aan die Kaap van 1652-1806 met 'n bespreking van die Historiese Agtergrond**, pp.49-50.

Vir die eerste aantal jaar na die Britse oorname van die Kaap in 1806 is prokureurs in die Kaapkolonie deur die Goewerneur op advies van die staatsaanklaer toegelaat sonder dat hulle 'n eksamen afgelê het of 'n tydperk van indiensopleiding deurloop het. Op grond van die Regsoktrooi van 1828 het die Hooggeregshof egter in 1829 bepaal dat 'n persoon voortaan slegs as prokureur toegelaat sou word na vyf jaar indiensopleiding as klerk.⁴¹ Vanaf 1877 moes prokureurs in die Kaapkolonie bo en behalwe die indiensopleiding ook 'n praktiese eksamen slaag en volgens Wet 27 van 1883 is 'n universitêre regseksamen ingestel wat, indien 'n kandidaat dit geslaag het, sy indiensopleiding tot drie jaar verkort het. Die *Incorporated Law Society Act 27 of 1883* het voorsiening gemaak vir die totstandkoming van 'n prokureursorde in die Kaapkolonie wat die uniforme opleiding, eksaminering en toelating van prokureurs en notaris se moes bevorder en uniforme praktyke en dissipline van sy lede moes handhaaf. Met die eerste jaarvergadering in 1884 het die Prokureursorde oor 63 lede beskik.⁴² Lidmaatskap van die Prokureursorde was egter nie verpligtend vir prokureurs en notaris se nie en die ledetal van die Prokureursorde het dus nie alle prokureurs in die Kolonie ingesluit nie.⁴³

Tot voordat Natal in 1857 verteenwoordigende regering gekry het, kon alle persone wat in die Kaapkolonie as prokureurs toegelaat is of wat gekwalifiseer het om toegelaat te word in dié kolonie praktiseer. Solank as wat daar minder as sewe praktiserende prokureurs in Natal was, het die hof die reg gehad om ook ongekwalifiseerde persone van goeie reputasie toe te laat om as prokureurs te praktiseer. Wet 10 van 1857 het bepaal dat almal wat in Brittanje, die Kaapkolonie en volgens die Natalse hofreëls gekwalifiseer het voortaan in Natal kon praktiseer. Die *Natal Law Society* wie se konstitusie in Maart 1871 goedgekeur en aanvaar is, was aanvanklik 'n vrywillige organisasie. Wet no. 10 van 1907 het egter voorsiening gemaak vir die totstandkoming van die *Incorporated Law Society of Natal* wat lidmaatskap vir die 198 regspraktisyns in Natal verpligtend gemaak het.⁴⁴

⁴¹ GB van Zyl: *The Theory of the Judicial Practice of South Africa*, pp.6, 10.

⁴² DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, pp.3, 17.

⁴³ SC 1-16 *Report of the Select Committee on the Law Society (Cape of Good Hope) Private Bill, 1916*, p.1.

⁴⁴ DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, pp.4, 20-21.

In die ou Zuid-Afrikaanse Republiek (ZAR) is die titel prokureur aanvanklik volgens die Grondwet van 1859 gereserveer vir persone wat deur die uitvoerende raad van die Volksraad op grond van bewys van hulle regsvermoë en lidmaatskap van die Nederduitse Hervormde Kerk toegelaat is. Vanaf 1881 tot 1895 moes alle voornemende prokureurs 'n klerkskap van drie jaar deurloop en 'n regseksamen aflê. De Ingelyfde Order van Procureurs en Notarissen in de Zuid Afrikaansche Republiek, waarvan lidmaatskap verpligtend was, is in 1892 volgens 'n Volksraadsbesluit gestig om beheer oor die professie uit te oefen. In 1892 was daar ongeveer 160 praktisyns in die ZAR. Bo en behalwe gekwalifiseerde prokureurs is wetsagente ook deur plaaslike landdroshoue toegelaat om met beperkte regte in die ZAR te praktiseer. Na die Britse anneksasie van die ZAR in 1900 is prokureurs deur die Hooggeregshof toegelaat om te praktiseer en moes alle bestaande praktiserende prokureurs heraansoek tot toelating doen. Die onwrigting van die Anglo-Boereoorlog het ook die aktiwiteite van die Orde van Prokureurs wat in 1892 tot stand gekom het, beëindig. In 1902 is die Orde egter deur Proklamasie 18 van 1902 met dieselfde magte en pligte as waaroor dit in 1892 beskik het as die *Incorporated Law Society of the Transvaal* heringestel. In 1905 is 'n nuwe konstitusie vir die Transvaalse prokureursorde aanvaar.⁴⁵

In die Oranje-Vrystaat het prokureurs eers na die onafhanklikheidswording van die Republiek in 1854 hulle verskyning begin maak. Die regsberoep in die Vrystaat is verdeel in prokureurs, notaris en wetsagente en vanaf 1880 is voorsiening gemaak vir toelatingseksamens vir al bogenoemde vertakings. 'n Prokureursorde wat die regsberoep in die Vrystaat beheer het, is in 1885 volgens wetgewing in die lewe geroep en die memorandum wat die doelwitte uiteengesit het, is deur 13 stigterslede onderteken. Die *Orange Free State Law Society* het hom volgens bogenoemde memorandum onder andere ten doel gestel om die waardigheid, status en belange van advokate, prokureurs en notaris in die Vrystaat te bevorder, om wanpraktyke teen te werk, dispute op te los en sosiale kontak tussen lede van die Orde te bevorder. Lidmaatskap van die Orde was aanvanklik nie verpligtend nie. Na afloop van die Anglo-Boereoorlog in 1902 is die ou prokureursorde volgens Ordonnansie 9 van 1903 as die Wetsgenootskap van die Oranjerivier Kolonie met hoofsaaklik dieselfde

⁴⁵ DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, pp.4, 26-29.

doelwitte, maar met lidmaatskap wat tot prokureurs en notaris wat geregtig was om in dié Kolonie te praktiseer beperk is, herstig.⁴⁶

Die prokureursberoep het dus 'n lang tradisie in Suid-Afrika gehad. Die tekort aan gekwalifiseerde prokureurs in die 19de eeu om veral in die behoeftes van die Suid-Afrikaanse platteland te voorsien het aanvanklik gelei tot die ontstaan van wetsagente wat in die afwesigheid van 'n prokureur baie prokureurswerk op die platteland gedoen het. Die getalle van prokureurs het egter vinnig toegeneem en in die tweede dekade van die twintigste eeu was daar al sprake van 'n ooraanbod van prokureurs. Die 63 lede van die Kaapse Prokureursorde in 1884 het teen 1916 tot net meer as 300 aangegroei wat net sowat die helfte van die meer as 600 praktiserende prokureurs in die Kaapprovinsie verteenwoordig het.⁴⁷ Weens die plattelandse aard van die Suid-Afrikaanse samelewing het prokureurs wat op die platteland gepraktiseer het se aktiwiteite 'n ander profiel as dié van hulle stedelike kollegas ontwikkel. Anders as hulle stedelike eweknieë kon plattelandse prokureurs nie oorleef deur net professionele regswork (as prokureurs, notaris en transportbesorgers) te verrig nie en het nie-professionele werk soos trust-, agentskaps-, en afslawerswork tot 'n integrale en aanvaarbare deel van hulle aktiwiteite (verantwoordelik vir tot soveel as 'n driekwart van hulle inkomste) op die platteland ontwikkel.⁴⁸ In 1955 het WP Rousseau in sy voorsittersrede tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika hom as volg oor die rol van prokureurs wat op die platteland gepraktiseer het, uitgelaat: "The Country Attorney in South Africa has always been and is to-day still largely a one-man Trust Company. He is lawyer, Estate Agent, Auctioneer, financial adviser, personal friend, confident and Counsellor to his clients and is invariably entrusted with the administration of the estate."⁴⁹

⁴⁶ DH Sampson: **The South African Attorneys Handbook**, pp.4, 22-23.

⁴⁷ SC 1-16 **Report of the Select Committee on the Law Society (Cape of Good Hope) Private Bill, 1916**, pp.2, 7, 37, 39, 50-51, 77.

⁴⁸ **The South African Law Reports, 1921. Appellate Division** (De Villiers and Another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondents, pp.429-430, 438-439.).

⁴⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Notes for an address delivered at the 22nd annual general meeting of the Association of Trust Companies in the Union of South Africa held at Kimberley on Monday 16th May, 1955, p.2).

Die konkurrensie tussen trustmaatskappye en eksekuteurskamers en prokureurs wat noodwendig uit bogenoemde tradisie moes voortvloei, is voor die hand liggend. Hierdie konkurrensie, spesifiek tussen plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers en plattelandse prokureurs, sou veral in die eerste helfte van die 20ste eeu manifesteer vanweë die toename in plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers en die “oorvolle toestand van die regsprofessie”.⁵⁰ Die toutrekkery tussen die twee belangegroepe oor die beskikbare trust-, agentskaps-, en afslaaerswerk was ’n kenmerk van die bestaan van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers en het bygedra om die lot van die maatskappye in die 20ste eeu te bepaal.

⁵⁰

(SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Memorandum insake Gekombineerde Wetsgenootskappe Wetsontwerp, 1939 genoem “Toelating van Prokureurs Wysigings en Regspraktisyns eerlikheidsfondswet, 1939”, p.3).

HOOFTUK TWEE

Die redes vir en ontstaansomstandighede van die stigting van Kaapse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers, 1899-1942

In die geskiedenis van die breë trustbeweging verteenwoordig die eerste helfte van die 20ste eeu 'n bloeitydperk ten opsigte van maatskappystigting met 'n verdere ongeveer 70 trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat in dié periode geregistreer is. Van die ongeveer 100 trustmaatskappye wat sedert 1834 geregistreer is, was vier vyfdes in die Kaapprovinsie gesetel¹ wat die trustbeweging onteenseglik 'n verskynsel van die Kaapprovinsie gemaak het. Die uitsonderlike groei en Kaapse aard van die trustbeweging word verder gedemonstreer deur pogings om 'n oorkoepelende organisasie te stig wat na die belange van trustmaatskappye en eksekuteurskamers kon omsien. In 1920 is pogings aangewend om 'n *Cape Provincial Association of Trust Companies*² te stig. 'n Konferensie van trustmaatskappyverteenwoordigers is in Kaapstad belê³ en 'n konstitusie is selfs opgestel⁴, maar vanweë onbekende redes het die poging nie verder as die beplanningstadium gevorder nie.

---

¹ (KAB) LC 15/25/1-LC 15/25/10: Inventaris van maatskappye geregistreer onder Wet no. 23 van 1861, Wet no. 25 van 1892 en Wet no. 46 van 1926; JHA van de Venter: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in SA, pp.21 - 23.

² (BBH) Notuleboek PAT, 9.1918-8.1922 (Direksievergadering, 30.9.1920, p.173).

³ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 16.9.1920, g.p.).

⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van verteenwoordigers van trustmaatskappye van die Unie, 15.8.1932, p.5).

2.1 Die grondslagfase: PAT en AMT en die ekonomiese nasionalisme van die Anglo-Boereoorlog

In sy artikel *Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915* het Herman Giliomee aangetoon hoe die politieke en ekonomiese konflik tussen klasse (byvoorbeeld wynhandelaars vs wynboere en koringhandelaars vs koringboere) in die Wes-Kaap tussen 1870 en 1915 geleidelik volgens etniese verdelingslyne ontwikkel het tot 'n stryd waarin boerebelange toenemend gelykgestel is met Afrikanerbelange en 'n boere/handelaar, platteland/stedelik, Engels/Afrikaanse verdeling op 'n etniese grondslag uitgekristaliseer het. Hierdie verdeling het ook in die finansiële wêreld neerslag gevind. Laasgenoemde het die vorm aangeneem van die mobilisering van boere se kapitaal deur plaaslike finansiële instellings soos die Stellenbosse Distriksbank, *Paarl Bank* en die *Western Province Bank* wat ontwikkel het as bolwerk teen die “finansiële imperialisme” van Engelse oorsese finansiële instellings soos byvoorbeeld Standard Bank. Hierdie tendens wat in tandem met Afrikaner politieke mobilisasie plaasgevind het, was volgens Giliomee so suksesvol dat die 1880 verwagtinge dat Standard Bank mettertyd alle finansiële besigheid in die dorpe van die Wes-Kaap sou monopoliseer nie gerealiseer het nie. In teenstelling met dié verwagting was dit die plaaslike finansiële instellings wat plaaslike kapitaal gemonopoliseer het en instellings soos Standard Bank wat met die “krummels” tevrede moes wees.⁵

Binne die breë trustbeweging het daar veral vanaf 1900 'n nuwe kategorie, naamlik plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers, met 'n oorwegend Afrikaanse karakter duideliker begin vorm aanneem. Hierdie kategorie was deel van die tendens van etnies gemobiliseerde plaaslike finansiële instellings wat sedert die laaste kwart van die 19de eeu in die Wes-Kaap neerslag gevind het en deur Giliomee in sy reeds genoemde artikel geïdentifiseer en bespreek is. Hoewel die 19de-eeuse trustmaatskappye en eksekuteurskamers soos dié van Paarl en Malmesbury as moontlike vroeë voorlopers van die kategorie beskou kan word, was dit die stigting van die Paarlse Afrikaanse Trust Maatskappy Beperk / *Paarl African Trust Company*

⁵ H Giliomee: *Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915* (*Journal of Southern African Studies*, vol.14, no.1, October 1987, pp.38-39, 49, 52, 54, 58).

Limited (PAT) en die Afrikaanse Onderlinge Voogdy en Assuransie Maatskappy Beperk / *African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT)* in 1900 onderskeidelik in die Paarl en Malmesbury⁶ wat dié kategorie trustmaatskappye en eksekuteurskamers gevestig het. Aangesien plaaslike banke met die uitsondering van die Stellenbossche Distriksbank teen die einde van die 19de eeu van die toneel verdwyn het, was die suksesvolle mobilisering van Afrikaner kapitaal deur plaaslike finansiële instellings waarna Giliomee verwys na 1900 hoofsaaklik aan die sukses van hierdie nuwe kategorie van plaaslike plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers te danke.

As resultaat van 'n groeiende weerstand teen 'n Engels oorheersde politieke en ekonomiese imperialisme moet die oorsprong van PAT en AMT gesoek word in die Anglo-Boereoorlog en die invloed van die gebeurtenis op die inwoners van die Kaapkolonie. Sedert die Jameson-inval van 1896 het die politieke toneel in die Kaapkolonie in 'n toenemende mate volgens Engels-Afrikaanse verdelingslyne ontwikkel. Die Engelssprekendes het hulle hoofsaaklik in 'n "Progressiewe Party", wat hom beywer het vir die behoud van die Britse Ryk en hulle opperheerskappy in Suid-Afrika, georganiseer. Hulle vernaamste opposisie was JH Hofmeyr se Afrikanerbond wat hom beywer het vir geregtigheid en die regverdige behandeling van die Vrystaatse en Transvaalse Republieke en 'n liberaler Suid-Afrikaanse uitkyk. Bogenoemde verdeling was nie 'n strakke Engels-Afrikaanssprekende verdeling nie aangesien Afrikaanssprekendes hulle in die geledere van die "Progressiewes" bevind het en die Bond kon staatmaak op die steun van gematigde Engelssprekendes wat, hoewel hulle nie lede van die Bond was nie, teen die "Progressiewes" se pro-Britse imperialisme gekant was. Hierdie breë Afrikanerbondgroepering het as die "Afrikaander Party" bekend gestaan.⁷

---

⁶ (KAB) LC 229 no.C312 Paarl African Trust Company Limited: Memorandum of Association of the Paarl African Trust Company Limited, 13.10.1900, pp.1-2; (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van Stigters, 18.7.1900, pp.1-2).

⁷ MAS Grundlingh: The Parliament of the Cape of Good Hope, with Special Reference to Party Politics, 1872-1910 (*Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1969, II, pp.249, 253, 255).

Die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het bogenoemde politieke verdelingslyne baie skerper getrek en die inwoners van die Kaapkolonie in loyaliste (ondersteuners van Brittanje se oorlogspoging teen die Boererepublieke en by implikasie van Britse imperialisme) en republikeinsgesindes (persone wat die Britse oorlogspoging veroordeel het en simpatie met die Boererepublieke en by implikasie met Afrikanerrepublikanisme getoon het) verdeel. Die geleidelike bewuswording van 'n gemeenskaplike etnisiteit onder Afrikaanssprekendes na 1870⁸ is deur die Anglo-Boereoorlog versnel en het neerslag gevind in 'n baie meer intieme en emosionele identifikasie van Afrikaanssprekendes van die Kaapkolonie met hulle etniese broers in die Boererepublieke.⁹ Die verhoogde etniese bewussyn onder republikeinsgesinde Afrikaanssprekendes het in die Kaapkolonie neerslag gevind in 'n toenemende bewuswording, bevordering en formulering van hulle belange op 'n etniese grondslag. Laasgenoemde ontwikkeling het, afgesien van die politieke- en kultuurterreine, veral ook op ekonomiese gebied gemanifesteer. Aangesien die stigting van die PAT en AMT 'n uitvloeisel van laasgenoemde manifestasie was, word die proses vervolgens meer breedvoerig bespreek.

Die verdeeldheid in die Kaapkolonie tussen loyaliste en republikeinsgesindes is op ekonomiese gebied deur die loyaliste as 'n boikotbeweging ervaar.¹⁰ Die republikeinsgesindes het dit weer gesien as 'n inisiatief om eerder hulle eendersdenkende mede-Afrikaners op ekonomiese gebied te ondersteun en om Afrikaneragterstande wat in ekonomiese sektore soos die handel, industrieë en finansiële wêreld ontwikkel het, uit te wis.¹¹ Bogenoemde inisiatief het behels dat Afrikaners met republikeinsgesinde simpatieë hulle ondersteuning onttrek het van winkeliers, slagters, afslaers, spekulante, koerantredakteurs en persone in talle ander

---

⁸ H Giliomee: *The Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915* (*South African Historical Journal*, 19, 1987, pp.127, 128).

⁹ JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902*, p.94.

¹⁰ **De Kolonist**, 19.7.1900: Hoofartikel; **De Kolonist**, 6.9.1900: Paarl Dag na Dag - Een andere Boycott.

¹¹ **De Zuid-Afrikaan**, 28.6.1900: Handels-vereenigingen; **De Zuid-Afrikaan**, 28.6.1900: Zelfstandig ook op handelsgebied.

besigheidskategorieë wat met die Britse oorlogspoging gesimpatiseer het en as lojaliste gebrandmerk is.¹² Die onttrekking van steun aan lojalistebeheerde besighede het die tekort aan Afrikanerbeheerde alternatiewe duidelik onderstreep.¹³ Die boikotinisiatief en 'n inisiatief vir die skepping van Afrikanerbeheerde alternatiewe het dus in tandem ontwikkel. Laasgenoemde alternatiewe het op verskeie maniere en ekonomiese terreine gemanifesteer. 'n Apteek op Malmesbury¹⁴, 'n boekwinkel in Kaapstad¹⁵, en 'n "Afrikaner Store" en "De Hollandsche Winkel" op Stellenbosch¹⁶ was voorbeelde hiervan. Die omvangrykste pogings is egter dié wat op handelsgebied in distrikte in die Kaapse Middellande en die Oos-Kaap van stapel gestuur is om handelshuise of "Boeren-winkels"¹⁷ op 'n maatskappygrondslag te stig met die doel om algemene handelaarsbesighede te bedryf wat veral op die behoeftes van die Afrikaner boeregemeenskap gerig was. Die Cradockse gemeenskap het in April 1900 die bal aan die rol gesit¹⁸ en teen September 1900 was daar alreeds Afrikanerhandelshuise in Graaff-Reinet, Richmond, Adelaide, Britstown¹⁹, Aberdeen²⁰, Willowmore²¹, Murraysburg²² en Jansenville.²³ Belangstelling in die aandeel van die

---

¹² JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902*, pp.336-338, 341, 348.

¹³ **The South African News. Weekly Edition**, 29.8.1900: Side Lights.

¹⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 24.4.1900: Gemengd Nieuws.

¹⁵ **De Zuid-Afrikaan**, 7.6.1900: Nieuws uit de Paarl.

¹⁶ JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902*, p.340.

¹⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 28.6.1900: Handels-vereenigingen.

¹⁸ JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902*, pp.357-358.

¹⁹ **The South African News. Weekly Edition**, 11.7.1900: Colonial Trading Companies.

²⁰ **The South African News. Weekly Edition**, 11.7.1900: Personal and Impersonal.

²¹ **The South African News. Weekly Edition**, 23.7.1900: Prospectus of the Willowmore Trading Co. (Limited).

²² **The South African News**, 1.9.1900: Prospectus of the Murraysburg Trading Co. (Limited).

Afrikaanse ondernemings was besonder groot en groot opofferings is soms gemaak om kapitaal te bekom om van die aandele te koop.²⁴ Die strewe na groter Afrikaner selfvoorsiening en ekonomiese selfstandigheid is verder bevestig deur talle briewe in koerante soos **De Zuid-Afrikaan** waarin die stigting van Afrikaanse handelshuise, fabrieke en industrieë aangemoedig is en planne en strategieë aan die hand gedoen is om die inisiatiewe te laat slaag.²⁵

Afgesien van die inisiatiewe op grondvlak en die openbare debat in die pers oor die ekonomiese agterstand van Afrikaners op handelsgebied en die pogings om die agterstand ongedaan te maak, het die kwessie ook die ernstige aandag en ondersteuning van Afrikaner gemeenskapsleiers geniet. Die beste voorbeeld in dié verband was tydens die groot Volkskongres wat die Versoeningsbeweging (’n beweging van Kaapse Afrikaners en ander simpatiseerders om langs konstitusionele weë te poog om Brittanje oor te haal om die oorlog te beëindig; met die behoud van die Republiek se onafhanklikheid) op 31 Mei 1900 te Graaff-Reinet gehou het en deur 1500 persone bygewoon is.²⁶ As uitvloeisel van die kongres het ongeveer 100 afgevaardigdes wat die Volkskongres bygewoon het die volgende dag ’n vergadering op Graaff-Reinet belê om ’n gesprek te voer rondom die stand van Afrikaanse besighede. Op aandrang van sommige van die afgevaardigdes van die groot aantal distrikte wat verteenwoordig was, is die gevoelens en gees van die vergadering in die vorm van ’n resoluëie vaste vorm gegee sodat die verteenwoordigers dit in dié vorm aan hulle distrikte kon oordra. Die resoluëie wat as kernbeginsel die selfstandige optrede van Afrikaners op alle besigheidsterreine gepropageer het, het as volg gelui: “Deze vergadering, vertegenwoordigende de verschillende distrikten dezer Kolonie, beschouwt de tijd is aangebroken, dat het Afrikaansche volk nu zelfstandig zal

---

²³ **The South African News**, 14.9.1900: Prospectus of the Jansenville Trading Co. (Limited).

²⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 28.6.1900: Zelfstandig ook op handelsgebied; **The South African News. Weekly Edition**, 11.7.1900: Colonial Trading Companies.

²⁵ **De Zuid-Afrikaan**, 19.6.1900: Afrikaansche handelshuizen en fabrieken; **De Zuid-Afrikaan**, 28.6.1900: Handels-verenigingen.

²⁶ JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902*, pp.73-75, 79, 81.

optreden in alle bezigheidsvakke, en dat alle thans bestaande Afrikaanse bezigheden ondersteund zullen worden zooveel mogelijk; En dat ieder hier tegenwoordig zich verbindt alle pogingen aan te wenden tot bevordering van zoodanig beginsel in het belang van het Afrikaanse volk.”²⁷

Teen bogenoemde agtergrond en as verdere manifestasie van dié Afrikaners se strewe na groter selfstandigheid op alle besigheidsterreine is daar in 1900 in die Wes-Kaap inisiatiewe geloods om Afrikaanse betrokkenheid in die trustwese te bevorder met die stigting van trustmaatskappye en eksekuteurskamers met ’n oorwegend Afrikaanse karakter en tot dienslewering van die Afrikaanse gemeenskap. Die drie inisiatiewe in dié verband met hulle sentrums in die Paarl, Kaapstad en Malmesbury onderskeidelik vorm die ontstaans- en stigtingsgeskiedenis van PAT en AMT.

In teenstelling met die dieperliggende politieke dryfveer agter die stigting van die PAT en AMT, was die makro-ekonomiese milieu tydens die vestigingsjare van die PAT en AMT nie bevorderlik vir die stigting van nuwe maatskappye nie. Ekonomiese aktiwiteite in die Boererepublieke en Kolonies (die Kaap en Natal) is vir ’n tydperk van drie jaar (1899 - 1902) grondig deur die Anglo-Boereoorlog ontwrig. Die goudmynbedryf was die beste voorbeeld van die ekonomiese ontwrigting. Die bedryf as dinamo van die Suider-Afrikaanse ekonomie met ’n vooroorlogse produksie van £18 000 000 sterling per jaar was vir lang tydperke gedurende die oorlog glad nie of slegs gedeeltelik in produksie. Dié verlies aan uitvoerinkomste en binnelandse markte en bedrywe wat van die bedryf afhanklik was, het grootliks bygedra tot die stagnasie van normale ekonomiese aktiwiteite. Krygsaktiwiteite, die besetting van die beskikbare vervoerstelsels en -middele deur die militêre owerhede, die ontwrigting van pos- en telegrafiese geriewe en die magdom krygswetregulasies het verder bygedra tot die ontwrigting van die ekonomie.²⁸

---

²⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 5.6.1900: Afrikaanse Bezigheden.

²⁸ A Mabin and B Conradie (eds): **The Confidence of the Whole Country. Standard Bank Reports on Economic Conditions in Southern Africa 1865-1902**, pp.507, 503-504.

Op mikrovlak was die Wes-Kaap en meer spesifiek sy boeregemeenskap oor die algemeen vooruitstrewend en kapitaalkragtig met goeie ekonomiese vooruitsigte. Boere se kapitaalvermoëns het egter na gelang van hulle oessuksesse gefluktueer. In die Malmesbury distrik het die graanbedryf gefloreer, veral as gevolg van die gebruik van moderne tyd- en arbeidbesparende dorsmasjiene²⁹ en die toenemende aanplant van roes- en siektebestande graansoorte.³⁰ In die Paarl distrik was wynboere deur die aanplant van phylloxera-bestande wingerde besig om te herstel van die terugslae van die plaag terwyl vrugteboerdery goed op dreef was en groot plase vir verdere uitbreiding van die bedryf aangekoop is. 'n Standard Bank inspekteur kon dus na 'n inspeksie van dié bank se Paarlak in Augustus 1900 rapporteer dat die distrik ten spyte van terugslae steeds vooruitstrewend was en "the farmers make a good living, and there is a constant demand for farms in the district at greatly enhanced prices on those of recent years."³¹

Hoewel die Wes-Kaap vir die grootste gedeelte van die oorlog uitgesluit was van aktiewe militêre konflik is die streek wel deeglik deur die oorlog beïnvloed. Handelsaktiwiteite het feitlik tot stilstand gekom terwyl die vervaardigingsektor slegs lewe getoon het in afdelings soos die wamakersbedryf wat in die Britse oorlogbehoefte kon voorsien.³² Hoewel die Wes-Kaap aanvanklik krygswet vrygespring het, het die Republikeinse invalle diep in die Kaapkolonie teen die einde van 1900 die uitbreiding van krygswet na die streek, insluitende distrikte soos Malmesbury, Paarl³³ en Worcester³⁴, veroorsaak. In die bedryf van hulle

---

²⁹ (SBA) INSP 1/1/108, Malmesbury 1898-1900, Inspection Report on Malmesbury Branch, 19.10.1898 part I, p.22.

³⁰ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 27.11.1901 part I, p.14.

³¹ (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 16.8.1900, pp.22-23.

³² **De Kolonist**, 10.5.1900: Paarl Dag na Dag.

³³ (KAB) CO 48/551, ZP 1/1/374, **Cape of Good Hope Government Gazette**, 7.1.1901, n.p.

³⁴ (KAB) CO 48/551, ZP 1/1/374, Milner-Chamberlain, 7.1.1901 (telegram).

trustbesigheid was dit veral die beperkings ten opsigte van bewegingsvryheid, handelsaktiwiteite, pos- en telekommunikasiebedrywighede en die hou van vergaderings³⁵ wat PAT en AMT se amptenare in die uitvoering van hulle pligte belemmer het.³⁶

Hoewel die oorlog die uitvoer van landbouprodukte oor die algemeen gekortwiek het en die uitvoere van die Kaapkolonie in dié verband in die eerste nege maande van 1900 met byna £1 000 000 gedaal het³⁷, het boere en sommige handelaars in die Wes-Kaap beslis voordeel getrek uit die nuwe markte en hoër pryse wat deur die teenwoordigheid van die groot getalle Britse soldate en die behoeftes van die Britse leër geskep is. Die algemene handelaarsfirmas van Smuts en Koch en van Lombard en Van Aarde van Malmesbury het groot voordeel getrek uit die verskaffing van voer aan die Britse militêre owerhede³⁸, terwyl die stygende koringpryse en die verkoop van muile aan die Britse leër die boere in die distrik bevoordeel het.³⁹ Wynboere soos dié van die Paarlse distrik kon hulle oesverliese weens *Phylloxera* goedmaak weens die styging van die wynprys van £7 per lêer tot £12.10s in 1901.⁴⁰

'n Laaste kenmerk van die ekonomiese milieu waarbinne PAT en AMT hulself tydens hulle vestigingsjare bevind het, was die skerp kompetisie tussen finansiële instellings in die Wes-Kaap. In die Paarl was die Standard Bank, *African Banking Corporation* en die *Bank of Africa* alreeds gevestigde banke met die Paarlse Eksekuteurskamer wat

---

³⁵ (KAB) CO 48/552, ZP 1/1/376, Krygswetregulasies, 1.5.1901.

³⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergaderings, 5.9.1901, 28.11.1901).

³⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 30.10.1900: Hoofartikel.

³⁸ **De Kolonist**, 15.1.1901: Malmesbury onder de Krijgswet; **De Kolonist**, 29.1.1901: Malmesbury.

³⁹ (SBA) INSP 1/1/108, Malmesbury 1898 -1900, Inspection Report on Malmesbury Branch, 27.9.1899 part I, p.28.

⁴⁰ (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 13.8.1901, p.18.

in die distrik se trustdienste voorsien het.⁴¹ Verder het verskeie welgestelde kapitaliste en boere ook as geldskieters opgetree.⁴² Op Malmesbury is die bankbesigheid feitlik gelykop tussen Standard Bank en die *African Banking Corporation* verdeel met Malmesbury Eksekuteurskamer wat die trustdienste verskaf het.⁴³ Hoewel die trustmaatskappye nie bankdienste verskaf het nie was dit veral op die terrein van die werwing van vaste deposito's en die verskaffing van krediet (deur die verlening van krediet op eerste plaasverbande) dat die kompetisie tussen die instellings straf was.⁴⁴

Die hoofbestuurder van Standard Bank in Suid-Afrika tydens die oorlog, Lewis Michell, het in 'n verwysing na die groei van "Africander" maatskappye met 'n nasionalistiese karakter, wat hulle besigheid eksklusief met en tot voordeel van Afrikaners bedryf, die mening uitgespreek dat "the feeling is perhaps not an unnatural one, but we are still of opinion that, in the long run, all such enterprizes, to be successful, must be based on ordinary commercial principles, and be conducted with the requisite prudence".⁴⁵ In bogenoemde ekonomiese milieu en klimaat moes die PAT- en AMT-maatskappystigters bewys lewer dat hulle meer was as net 'n emosionele reaksie op 'n nasionalistiese prikkel in 'n storm-en-drangtydperk.

---

⁴¹ (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 13.8.1901, p.18.

⁴² (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 16.8.1900, p.14.

⁴³ (SBA) INSP 1/1/108, Malmesbury 1898-1900, Inspection Report on Malmesbury Branch, 26.9.1900 part I, n.p.

⁴⁴ (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 16.8.1900, pp.13-14; (SBA) INSP 1/1/108, Malmesbury 1898-1900, Inspection Report on Malmesbury Branch, 19.10.1900 part I, p.19.

⁴⁵ (SBA) GMO 3/1/38 (26.6.1901-22.1.1902), GM-LO no.37/1901, 4.9.1901, p.4 no.9.

2.2 Die hoogty van maatskappystigting, 1914-1922

In die ontwikkeling van die reeds genoemde kategorie van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegende Afrikaanse karakter verteenwoordig die periode 1914-1922 'n hoogtepunt toe 26 van die maatskappye in slegs nege jaar gestig is. Van hierdie 26 was 11 in die Wes-Kaap, 12 in die res van die Kaapprovinsie en slegs drie buite die Kaapprovinsie gesetel. Die 26 maatskappye het ongeveer 87 persent van al die plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat tussen 1900-1950 gestig is, verteenwoordig.⁴⁶

2.2.1 Ekonomiese voordele as dryfveer

Daar is geen eenvoudige verklaring vir hierdie ontploffing in maatskappystigting nie. Die gebrek aan direkte uitsprake in dié verband in tradisionele maatskappydokumente bemoeilik die taak verder. Die voor die hand liggende motief vir die stigting van die maatskappye was waarskynlik geleë in die onmiddellike ekonomiese voordele wat dit vir die stigters, aandeelhouers en ondersteuners ingehou het. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het voorsien in 'n behoefte van die plattelandse publiek na betroubare plaaslike finansiële instellings aan wie hulle hulle finansiële besigheid kon toevertrou en wat in hulle spesifieke finansiële behoeftes kon voorsien. Die kombinasie van trust-, agentskaps-, en afslaaersbesigheid was 'n winsgewende bedryf. Die bewese rekord van gevestigde Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers (soos dié in Malmesbury, Paarl en Graaff-Reinet) as baie voordelige geldbeleggingsinstrumente ten opsigte van hulle kompeterende rentekoerse en hulle dividende aan aandeelhouers, het as rolmodelle die stigting van trustmaatskappye en eksekuteurskamers verder aangemoedig. Die feit dat die

---

⁴⁶ (KAB) LC 1/26: Inventaris van maatskappye geregistreer onder Wet no. 23 van 1861 en Wet no. 25 van 1892; (KAB) LC 15/25/1-LC 15/25/10: Inventaris van maatskappye geregistreer onder Wet no. 23 van 1861, Wet no. 25 van 1892 en Wet no. 46 van 1926; JHA van de Venter: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in SA, pp.21-23.

maatskappye plaaslik beheer en bestuur is en winste binne die betrokke distrik behou kon word, het die gewildheid van dié soort finansiële instelling verder verhoog.⁴⁷

2.2.2 Prokureurs as stigtingsagente en -katalisators

Die besondere aard van die aktiwiteite van prokureurs in die Suid-Afrikaanse platteland, waarna reeds verwys is, het ook tot die stigting van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers bygedra. Die feit dat plattelandse prokureurs deur hulle nie-professionele werk as trustmaatskappye in die klein funksioneer het, het die gebruik laat ontwikkel waardeur trustmaatskappye en eksekuteurskamers gestig is deur die nie-professionele belange van 'n prokureur (of prokureursvennootskap) oor te neem (uit te koop) en hom as bestuurder of sekretaris of takbestuurder van die maatskappy aan te stel. Afhangende van die spesifieke ooreenkoms sou die betrokke prokureur sy professionele aktiwiteite vir sy eie rekening kon voortsit of andersins voltyds in diens van die maatskappy tree.⁴⁸

In 1918 is die *Tarka Board of Executors and Trust Company Limited* na 'n ooreenkoms tussen die promotors van die maatskappy en MJ Smuts en MJ Hattingh, vennote in die prokureurs- en afslaaersbesigheid van die firma Smuts en Hattingh van Tarkastad, gestig. Volgens die ooreenkoms het Smuts en Hattingh onderneem om hulle trust-, agentskaps-, en afslaaersbesigheid asook hulle perseel in Tarkastad vir 'n som van £4 000 aan die maatskappy te verkoop. Die koopsom is betaal in kontant plus 2 500 maatskappyaandeel van £1 elk wat gelykop tussen Smuts en Hattingh verdeel is. Smuts en Hattingh het onderneem om vir die duur van die bestaan van die maatskappy hulle te weerhou daarvan om enige trust-, agentskaps-, en afslaaersbesigheid in Tarkastad te doen. Hulle is wel toegelaat om hulle professionele aktiwiteite as prokureurs en notaris voort te sit. Hattingh is as sekretaris van die

---

⁴⁷ **Het Noord Westen**, 30.7.1918: Calvinia Eksekuteurskamer; **Het Noord Westen**, 13.8.1918: Noord-westelike Eksekuteurs Kamer Beperkt; **South Western Echo**, 4.9.1920: Caledon and SW Districts Board of Executors Ltd.

⁴⁸ **The South African Law Reports, 1921. Appellate Division** (De Villiers and Another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondent, pp.430-431).

maatskappy aangestel.⁴⁹ Die Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk het in 1922 op soortgelyke wyse tot stand gekom na 'n ooreenkoms tussen CD Rossouw en die promotors van die maatskappy waarvolgens hulle sy prokureurspraktyk oorgeneem het en hy as besturende direkteur van die maatskappy aangestel is.⁵⁰

In sommige gevalle was die stigting van sulke trustmaatskappye en eksekuteurskamers die gevolg van inisiatiewe deur prokureurs, wat van mening was dat trustmaatskappye die gebrek aan permanensie en deurlopendheid waaraan individuele prokureurs weens hulle verganklikheid mank gegaan het, kon oplos. In April 1939 het FAC Guthrie, bestuurder van die *Caledon & South Western Districts Board of Executors Limited*, voor die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-getrouheidsfonds-Wetsontwerp getuig van sy jarelange prokureursvennootskap met CT Theron wat hulle op Caledon bedryf het. In die loop van hulle praktyk het hulle 'n groot boedelagentskap- en finansiële saak opgebou. Dieselfde het gegeld ten opsigte van hulle vernaamste mededingers, naamlik die prokureursvennootskap van mnre. Dempers, Moore en Krige van Caledon. Die vennote van die twee firmas het na vele samesprekings uiteindelik besluit dat dit in die belang van hulle onderskeie kliënte sou wees as hulle 'n trustmaatskappy stig om die boedel-, agentskaps- en geldelike aspekte van hulle onderskeie praktyke oor te neem en te behartig. Beide vennootskappe het gevoel dat hulle besighede en verantwoordelikhede teenoor hulle kliënte so groot was dat hulle die moontlikheid behoort uit te skakel dat een of albei van die vennootskappe deur die afsterwe of swak gesondheid van enigeen van die vennote tot niet kon gaan. Deur die stigting van 'n trustmaatskappy sou hulle die versekering dat hulle sake voortgesit sou word, kon verskaf - 'n waarborg wat hulle as individue of vennootskappe nie kon verskaf nie. Bogenoemde maatskappy is dus in 1916 gestig en het volgens ooreenkoms tussen die twee firmas die takke van hulle onderskeie vennootskappe oorgeneem. Guthrie het in 1917 uit die firma Guthrie en Theron getree. In 1939 het

⁴⁹ (SAB) RB 43/1. Banke. Tarka Board of Executors Co.Ltd. Registrasie 9.1943-9.1966 (RB 43/1A Memorandum of agreement between the Tarka Board of Executors and Trust Company Limited and MJ Smuts and MJ Hattingh, 1.6.1918, pp.1-2; The Tarka Board of Executors and Trust Company Limited. Resolution, 12.6.1920 and 26.6.1920, n.p.).

⁵⁰ (SAB) RB 42/2 Banke. Die Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 12.1944-4.1973 (RB 42/2A Banke. Die Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute van Die Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk, pp.2, 3, 4, 7).

die maatskappy met ongeveer 900 aandeelhouders reeds oor ses takkantore en vier agentskapskantore in die Suidwestelike Distrikte van die Kaapprovinsie beskik.⁵¹

In ander gevalle is die gebruik om prokureurs se nie-professionele belange oor te neem aangewend om die koste en risiko by die stigting van nuwe takke van trustmaatskappye te verminder. Die Suid-Afrikaanse Trust- en Assuransiemaatskappy Beperk (Santam) wat in 1918 gestig is, se eerste takkantoor in Bloemfontein is bedryf uit die kantoor van die prokureur Gordon Fraser wat die maatskappy se versekeringsafdelings in die Vrystaat behartig het, terwyl hy ook nog as prokureur gepraktiseer het. Die maatskappy se takkantore op Ceres, Prins Albert en Ladismith was voorbeelde van waar 'n plaaslike prokureur se nie-professionele belange oorgeneem is en hy as takbestuurder aangestel is.⁵²

Afgesien van maatskappye met 'n plaaslike omvang wat op dié wyse tot stand gekom het, is inisiatiewe ook geloods om op hierdie grondslag trustmaatskappye met 'n baie groter reikwydte en omvang te stig. Hoewel die reeds genoemde *Caledon and South Western Districts Board of Executors Limited* en Santam waarskynlik ook tot hierdie kategorie gereken kan word, is hierdie tendens deur veral drie pogings tot maatskappystigting gekenmerk. Die *Eastern Free State Board of Executors and Trust Company Limited* was 'n poging van 'n aantal Vrystaatse prokureurs wat, in ruil vir aandele en 'n direkteurskap, die nie-professionele deel (afslaers-, algemene agentskaps-, en boedelbesigheid) van hulle praktyke in bogenoemde maatskappy verenig het. Die betrokke prokureurs het die meerderheid van die aandele in die maatskappy besit en dus die maatskappy beheer. Na die registrasie van die maatskappy (waarskynlik in 1917) het die betrokke prokureurs hulle professionele aktiwiteite (as prokureurs, notaris en transportbesorgers) in een prokureursvennootskap verenig. Op die dorpe waar die prokureurs voor die stigting van die maatskappy gepraktiseer het, is takke van die *Eastern Free State Board of Executors and Trust Company Limited* gestig. In die takkantore wat bestuur is deur

---

⁵¹ SC 11-39: **Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939, p.32.**

⁵² JP Scannell: **Uit die volk gebore: Sanlam se eerste vyftig jaar**, pp.12, 16, 23.

die betrokke plaaslike prokureur of prokureurs het hulle en die maatskappy dieselfde kantoor en personeel gedeel.⁵³ In 'n poging om die maatskappy te versterk sodat takke in meer dorpe in die Vrystaat gestig kon word, is 'n ooreenkoms in 1920 met Santam gesluit waarvolgens laasgenoemde maatskappy aandele ter waarde van £62 000 in die maatskappy sou opneem en die ou maatskappy sou opgaan in 'n nuwe, naamlik die Vrystaatse Eksekuteurskamer Beperk wat spoedig sy aantal takke tot 23 uitgebrei het.⁵⁴

Die tweede voorbeeld in bogenoemde verband was die stigting van die *Karoo(Victoria West) Board of Executors and Trust Company Limited*⁵⁵ in Junie 1919 in Victoria-Wes met die doel om die nie-professionele aktiwiteite van die prokureursfirmas Cloete en Kempen en CJ Strydom oor te neem. Spoedig na die stigting is besluit om die aktiwiteite van die maatskappy na drie omringende dorpe uit te brei en vir dié doel is die kapitaal van die maatskappy van £100 000 tot £200 000 vergroot. Gerugte dat die Johannesburgse finansier en versekeringsmagnaat, Isidore Schlesinger, beoog het om 'n soortgelyke landwyse trustmaatskappy tot stand te bring het die maatskappy laat besluit om sy aktiwiteite dwarsdeur die noordelike en oostelike distrikte van die Kaapprovinsie uit te brei deur die nie-professionele aktiwiteite van prokureurs in soveel as moontlik dorpe oor te neem. Vir dié doel is die naam van die maatskappy in Mei 1920 na die *Karoo & Eastern Board of Executors & Trust Company Limited* verander, die kapitaal van die maatskappy na £1 000 000 vergroot en die besturende direkteur op 'n toer deur die betrokke distrikte gestuur om soveel as moontlik prokureurs en afslaersbesighede oor te haal om hulle nie-professionele aktiwiteite aan die maatskappy te verkoop. Die algemene aard van die ooreenkomste wat met prokureurs gesluit is, was dat hulle vir die afstaan van hulle nie-professionele aktiwiteite vergoed is in die vorm van maatskappyaandele of

---

⁵³ **The South African Law Reports, 1918. Orange Free State Provincial Division** (Incorporated Law Society of the OFS v. Stegmann and Others, 1.7.1918, pp.72-73).

⁵⁴ WPG Koen: *Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939*, pp.126, 142, 145; JP Scannell: *Uit die volk gebore. Sanlam se eerste vyftig jaar*, p.24.

⁵⁵ (KAB) LC 1/26 Inventaris (Register and index on vols. LC 1-420. Companies registered under Act no. 23 of 1861 and Act no. 25 of 1892).

kontant of beide, dat hulle as bestuurders van die betrokke takke van die maatskappy teen 'n vasgestelde salaris aangestel is, en dat die prokureurs toegelaat is om vanuit die kantore van die maatskappy en met die gebruik van hulle personeel voort te gaan met hulle professionele- of regswork. Op hierdie wyse is 59 kontrakte gesluit wat die maatskappy se takke tot ongeveer 33 uitgebrei het.⁵⁶

Die derde poging wat op bogenoemde patroon gebaseer was, was die inisiatief van die reedsgenoemde Isidore Schlesinger. Nadat 'n aanbod van Schlesinger aan die vennote van die *Eastern Free State Board of Executors and Trust Company Limited* om die beherende aandeel in dié maatskappy te bekom van die hand gewys is, het Schlesinger voortgegaan en sy eie maatskappy, naamlik die *South African Board of Executors and Trust Company Limited*, gestig. Die doel van die maatskappy wat aanvanklik in die Kaapprovinsie en daarna in die Vrystaat en Transvaal geregistreer is, was om deur die verkryging van ou gevestigde en vooruitstrewende trust- en algemene agentskapsbesighede die maatskappy sodanig uit te brei dat die maatskappy oor 'n takbesigheid in elke dorp in Suid-Afrika beskik het. Die uiteindelijke doelwit was dus om 'n monopolie van die trust- en agentskapsbesigheid in die Unie te bekom. Ter bereiking van hierdie doelwit het die maatskappy dus begin met die uitkoop van die nie-professionele besigheid van prokureurs en prokureursfirmas en teen Maart 1921 is reeds 30 sulke transaksies in die Vrystaat beklink. Die terme van die transaksies het in die breë met dié van die voorafgaande voorbeelde ooreengestem. Die prokureurs het hulle agentskaps-, trust-, en afslaaersbesigheid aan die maatskappy verkoop en hulle professionele besigheid as prokureurs, notaris en aktebesorgers behou. Die prokureur is aangestel as die bestuurder van die plaaslike tak van die maatskappy en hy is toegelaat om sy professionele aktiwiteite voort te sit. Die ooreenkomste het ook behels dat die prokureur of prokureursvennootskap as die maatskappy se regsadviseurs sou optree en dat al die maatskappy se plaaslike regswork aan die betrokke prokureur of vennootskap toevertrou sou word. Dit was juis hierdie monopolistiese inisiatief van Schlesinger wat die *Karoo(Victoria West) Board of Executors and Trust Company Limited* en die *Eastern Free State Board of*

---

⁵⁶

The South African Law Reports, 1921. Appellate Division (Karoo and Eastern Board of Executors and Trust Co., Appellants, v. Farr and others, Respondents, 7-8 March and 27 May 1921, pp.416-417, 421); M.Arkin: Schlesinger, Isidore William (**Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II**, p.648).

Executors and Trust Company Limited (laasgenoemde in samewerking met Santam) tot hulle reeds genoemde uitbreidingsplanne aangespoor het. Die *South African Board of Executors and Trust Company Limited* sou uiteindelik oor sowat 40 takke beskik.⁵⁷ Bogenoemde drie maatskappye en die tendens wat hulle verteenwoordig het, het egter 'n kortstondige bestaan gehad aangesien hulle in die vroeë twintigerjare slagoffers van die kompetisie tussen prokureurs en trustmaatskappye en eksekuteurskamers sou word.

2.2.3 Tydgeesgebonde politieke en psigologiese dryfvere

Dieperliggende dryfvere en motiewe vir die hoogty van trustmaatskappystigting was waarskynlik meer psigologies en tydgeesgebonde van aard. Op politieke gebied is die tydperk 1914-1922 gekenmerk deur 'n groeiende Afrikaner nasionalisme, die stigting van die Nasionale Party (NP) en die gepaardgaande politieke verdeeldheid in Afrikanergeleedere. Bogenoemde nasionalisme was 'n voortsetting van die reeds genoemde groeiende etniese bewuswording en mobilisasie soos gedemonstreer deur die progressiewe-republikeinsgesinde verdeling in die Kaapkolonie tydens die Anglo-Boereoorlog. Die 1914-weergawe is egter gekenmerk deur skerper en etnies eksklusiewer verdelingslyne. 'n Tweede element van die tydgees was die anti-imperialistiese (anti-Britse) gevoel van veral nasionaalgesinde Afrikaners soos gedemonstreer tydens die Eerste Wêreldoorlog en die daaruit voortvloeiende Rebelle van 1914-1915.⁵⁸ Hierdie anti-imperialisme het ook op die ekonomiese terrein gemanifesteer en 'n derde element van die periode was juis die strewe van Afrikaners om in die lig van hulle ekonomiese agterstande en die steeds groeiende Armblankevraagstuk groter beheer oor hulle eie ekonomiese lotgevalle uit te oefen.

---

⁵⁷ **The South African Law Reports, 1921. Appellate Division** (De Villiers and another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondent, 9 March and 27 May 1921, pp.425, 430-431); JP Scannell: **Uit die volk gebore. Sanlam se eerste vyftig jaar**, p.24.

⁵⁸ A Ehlers: **Die Helpmekaarbeweging in Suid-Afrika: die Storm-en-Drangjare, 1915-1920 (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1991, Deel I, p.1)**; BJ Liebenberg: **Botha en Smuts aan bewind, 1910-1924 (CFJ Muller (red.): Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis, pp.396, 404, 406).**

Bogenoemde strewe is vanaf 1915 veral gestimuleer deur die suksesvolle ontplooiing van die Helpmekaarbeweging as middel om Rebelle van ekonomiese ondergang te red. Die finansiële sukses van die Helpmekaar het Afrikaners laat besef dat hoewel hulle as individue nie besonder kapitaalkragtig was nie, hulle wel deur samewerking en die vereniging van hulle kapitaal in staat was tot 'n kapitaalkragtigheid waarmee hulle beheer oor hulle ekonomiese toekoms kon verkry. Die ekonomiese en finansiële selfvertroue en prikkeling wat die Helpmekaar verskaf het, het die proses waardeur die Afrikaner uit sy ekonomiese dop begin kruip het, gestimuleer. In 'n bespreking van die ekonomiese oplewing onder die Afrikaners het die redakteur van **De Burger** tot die gevolgtrekking gekom dat die gevolg van dit alles (verwysende onder andere na die Helpmekaarbeweging) “is een sterke en toenemende begeerte voor de oprigting van handelshuizen en andere finansiële ondernemingen, voor organisatie onder alle klassen van boeren en voor de stichting van een boeren koöperatiewe bank om met zulke organisaties samen te werken en hun sukses te verzekeren.”⁵⁹ Dié ekonomiese oplewing word in die literatuur beskryf as die sogenaamde “Eerste Ekonomiese Renaissance” van die Afrikaner waarby onder andere ingesluit word die totstandkoming van die Nasionale Pers in 1915 en die stigting van Santam, Sanlam en die Koöperatiewe Wynbouers Vereniging in 1918.⁶⁰ Die plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegend Afrikaanse karakter wat in die periode 1914-1922 gestig is, verteenwoordig 'n integrale maar tot dusver miskende deel van bogenoemde “Ekonomiese Renaissance.”

As produk van die tydgees waarin hulle tot stand gekom het, was plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegend Afrikaanse karakter soms die resultaat van die politieke verdeeldheid in Afrikaner geledere. JHA van de Venter beweer byvoorbeeld dat die twee eksekuteurskamers, die Calvinia Eksekuteurskamer Beperk wat deur generaal Hertzog se volgelingen asook die Noordwestelike Eksekuteurskamer Beperk wat deur generaal Smuts se ondersteuners op Calvinia in

---

⁵⁹ A Ehlers: Die Helpmekaarbeweging in Suid-Afrika: Die Storm-en-Drangjare, 1915-1920, p. 202 soos aangehaal uit **De Burger**, 27.12.1917: Hoofartikel.

⁶⁰ H Giliomee en H Adam: **Afrikanermag. Opkoms en Toekoms**, p.109.

1918 gestig is, die resultaat van opponerende politieke sienswyses was.⁶¹ Hoewel die politieke affiliasie van al die stigtersdirekteure van die twee maatskappye nie bepaal kon word nie, ondersteun die inligting wat wel in dié verband bekom is Van de Venter se bewering.⁶² Ten opsigte van 'n tweede voorbeeld, naamlik die Riversdal Eksekuteurskamer Beperk, is daar ook sterk getuienis dat die 1920-stigting van dié maatskappy van wie sommige direkteure sterk verbintenisse met die NP gehad het 'n reaksie was op die opening van 'n tak van die Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk in 1919 op Riversdal.⁶³ Die oënskynlike SAP-georiënteerdheid van laasgenoemde eksekuteurskamer (die voorsitter van die direksie, Joel Krige was die SAP-Volksraadslid vir Caledon⁶⁴ en die ondervoorsitter van die plaaslike direksie op Riversdal, HM van Rensburg⁶⁵, was 'n prominente lid van die SAP in die Riversdal-distrik⁶⁶) asook die waarskuwing aan Riversdallers deur middel van 'n pamflet wat in die distrik gesirkuleer is, naamlik om nie geld in "foreign

---

⁶¹ JHA van de Venter: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in SA, p.39.

⁶² (INEG) PV 27 Die Nasionale Party van Kaapprovinsie. Lêer nr. 1/2/2/2/1 Notule van Nasionale Party Kaapprovinsie 1914-1940 (Vierde Kongres, Paarl, 2.10.1919, pp.5, 40); (UNISA) United Party Archives, Cape Provincial Head Office, Congresses Cape 1913-1934 (Vyfde provinsiale vergadering van die SAP van die Kaapprovinsie, Somerset-Oos, 29-31.5.1918, p.28); (UNISA) United Party Archives, Cape Provincial Head Office, Congresses Cape 1913-1934 (Sesde provinsiale vergadering van die SAP van die Kaapprovinsie, Paarl, 3-4.10.1919, p.1).

⁶³ **South Western Echo**, 4.9.1920: Caledon and S.W. Districts Board of Executors Ltd; **South Western Echo**, 18.9.1920: Verkorte Prospektus van die Riversdal Eksekuteurskamer Beperk; **South Western Echo**, 13.3.1920: Leader - The Riversdale Result; (INEG) PV 27 Die Nasionale Party van Kaapprovinsie. Lêer nr. 1/2/2/2/1 Notule van Nasionale Party Kaapprovinsie 1914-1940 (Derde Kongres, Graaff-Reinet, 2.10.1917, p.70); (INEG) PV 27 Die Nasionale Party van Kaapprovinsie. Lêer nr. 1/2/2/2/1 Notule van Nasionale Party Kaapprovinsie 1914-1940 (Sesde Kongres, Cradock, 4.10.1921).

⁶⁴ **Parlementêre Register**, 1910-1961, p.98.

⁶⁵ **South Western Echo**, 22.5.1920: De Caledon en Zuid Westelijke Distrikten Exekuteurs Kamer Beperkt.

⁶⁶ (UNISA) United Party Archives, Cape Provincial Head Office, Congresses Cape 1913-1934 (Sewende provinsiale vergadering van die SAP van die Kaapprovinsie, Kaapstad, 7-8.4.1922, p.26).

Boards”⁶⁷ (verwysende na eksekuteurskamers wat nie hulle hoofsetel in die distrik gehad het nie) te belê nie, was waarskynlik die dryfkrag agter die stigting van die Riversdal Eksekuteurskamer Beperk.

Daar is egter ook talle voorbeelde waar partypolitieke motiewe nie ’n rol by maatskappystigting gespeel het nie. Cradock Eksekuteurskamer en Waarborg Maatskappy Beperk⁶⁸ en Caledon Voogdy en Brandassuransie Maatskappy Beperk⁶⁹ is voorbeelde waar stigtingsdireksies uit beide SAP en NP-lede saamgestel was en waar die finansiële voordele en die strewe na ekonomiese selfstandigheid waarskynlik die oorheersende dryfveer vir maatskappystigting was. In die laaste instansie moet die invloed van trustmaatskappye en eksekuteurskamers as “modeverskynsel” en “statussimbool”, en die openbare druk om aan die “mode” en die gepaardgaande voordele deel te hê, nie as motiveringsfaktor in die stigting van dié maatskappye buite rekening gelaat word nie.⁷⁰

Onder die invloed van die voorafgaande redes en ontstaansomstandighede het talle plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in veral die eerste drie dekades van die twintigste eeu tot stand gekom. Volgens die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika was daar in 1935 46 *bona fide*-trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Unie van Suid-Afrika werksaam waarvan meer as die helfte plattelandse maatskappye was. Van die 46 was 41 in die

---

⁶⁷ **South Western Echo**, 4.9.1920: Caledon and S.W. Districts Board of Executors Ltd.

⁶⁸ (UNISA) United Party Archives, Cape Provincial Head Office, Congresses Cape 1913-1934 (Vyfde provinsiale vergadering van die SAP van die Kaapprovinsie, Somerset-Oos, 29-31.5.1918, pp.1, 28); (INEG) PV 27 Die Nasionale Party van Kaapprovinsie. Lêer nr. 1/2/2/2/1 Notule van Nasionale Party Kaapprovinsie 1914-1940 (Derde Kongres, Graaff-Reinet, 2.10.1917, p.48).

⁶⁹ (INEG) PV 27 Die Nasionale Party van Kaapprovinsie. Lêer nr. 1/2/2/2/1 Notule van Nasionale Party Kaapprovinsie 1914-1940 (Derde Kongres, Graaff-Reinet, 2.10.1917, p.44); (UNISA-argief) United Party Archives, Cape Provincial Head Office, Congresses Cape 1913-1934 (Sewende provinsiale vergadering van die SAP van die Kaapprovinsie, Kaapstad, 7-8.4.1922, p.23); (BBH) Caledon Voogdy en Brandassuransie Maatskappy Beperk jaarverslae, 1918-1972 (Suid-Kaapse Voogdy jaarverslag 1967, pp.1-2).

⁷⁰ **Het Noord Westen**, 13.8.1918: Noord-westelike Eksekuteurs Kamer Beperkt.

Kaapprovinsie, twee in die Vrystaat en drie in Transvaal gesetel.⁷¹ Die getal aktiewe maatskappye was egter meer as waarop die Vereniging gereken het en 'n syfer van 50 was waarskynlik meer korrek.⁷² Nie alle plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het die mas opgekom nie en in die lys van bogenoemde aktiewe *bona fide*-maatskappye teen 1935 ontbreek byvoorbeeld name soos *The Oudtshoorn Board of Executors and Trust Company Limited* (gestig 1914), *Kuruman Board of Executors Limited* (gestig 1918) en die Carnarvon Eksekuteurskamer Beperk (gestig 1918).⁷³

Talle van die plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het egter tot suksesvolle plaaslike finansiële instellings ontwikkel. Sestien van dié maatskappye met 'n oorwegend Afrikaanse karakter het sedert die sestigerjare van die twintigste eeu deur 'n proses van amalgamasie saamgesmelt om Boland Bank Beperk te vorm.⁷⁴ Afgesien daarvan dat die beskrywing van die geskiedenis van al 16 hierdie maatskappye 'n onmoontlike taak is, is dit ook vanweë die stereotipe en herhalende aard van hulle verhale en ontwikkeling ongewens. Vir die doel van hierdie studie word slegs twee van die maatskappye, naamlik PAT en AMT se geskiedenis vir die periode van hulle stigting tot hulle amalgamasie in 1963 volledig behandel. As Boland Bank se moedermaatskappy is PAT 'n vanselfsprekende keuse. AMT se gedeelde ontstaans- en stigtingsgeskiedenis met PAT, asook die feit dat die maatskappy saam met PAT die amalgamasieproses wat tot die ontstaan van Boland Bank Beperk gelei het, geïnisieer het, maak die maatskappy die voor die hand liggende ander keuse. Aangesien PAT sonder en AMT met 'n takstelsel

⁷¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 5.8.1932-14.12.1936 (Vergadering uitvoerende komitee, 25.2.1935, Memorandum tendered the Select Committee of the honourable the House of Assembly on the Insolvency [Amendment] Bill by the Association of Trust Companies in the Union of South Africa, 7.2.1935, n.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Memorandum insake Gekombineerde Wetsgenootskappe Wetsontwerp, 1939 genoem "Toelating van Prokureurs Wysigings en Regspraktisyns eerlikheidsfondswet, 1939", p.7).

⁷² (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Verslag van die uitvoerende komitee aan die sesde jaarlikse algemene vergadering, 12.12.1938, p.1 en verslag van die uitvoerende komitee aan die sewende jaarlikse algemene vergadering, 11.12.1939, p.1).

⁷³ (KAB) Limited Companies 1/26. Inventaris.

⁷⁴ JHA van de Venter: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika, pp.35-36.

gefunksioneer het en AMT afgesien van sy trust-, agentskaps-, en afslaersbesigheid ook 'n versekeringsmaatskappy was, maak die twee trustmaatskappye verteenwoordigend van die meeste variasies wat onder plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers voorgekom het. Alvorens die geskiedenis van PAT en AMT egter behandel kan word, is dit noodsaaklik om enkele bepalende ontwikkelings in die agtergrond waarteen die breë trustbeweging en plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die besonder in die periode tot ongeveer 1942 ontwikkel het te bespreek.

HOOFTUK DRIE

Die agtergrond (milieu) waarteen plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers tot 1942 gefunksioneer het

3.1 Die stigting van die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika

Daar is reeds verwys na die uitsonderlike groei van die breë trustbeweging wat in 1920 gelei het tot 'n mislukte poging om 'n oorkoepelende organisasie tot stand te bring om na die belange van trustmaatskappye en eksekuteurskamers om te sien. Die tweede poging om 'n vereniging van trustmaatskappye te stig was 'n uitvloeisel van gebeure tydens die Depressie van 1929-1932.

Die Depressie wat in alle erns 'n aanvang geneem het met die ineenstorting van die New Yorkse effektebeurs in Oktober 1929 was die gevolg van 'n verskeidenheid faktore waaronder getel het die ontwigting veroorsaak deur die Eerste Wêreldoorlog, die oorlogskuld en herstelbepalings wat daaruit voortgevloeit het, 'n oorproduksie van landbouseprodukte en die wanbestuur van die Amerikaanse ekonomie wat die voorspoed van die jare 1923-1929 laat ontaard het in 'n onbeperkte en nie-volhoubare spekulasie in aandele en grond.¹

Die wêrelddepressie wat gevolg het, het ongekende afmetings aangeneem wat die wêreldhandel met meer as 60 persent laat daal het. Hoewel Suid-Afrika die invloed van die depressie hoofsaaklik vanweë sy goudproduksie teen 'n vasgestelde goudprys beter weerstaan het as baie ander lande, is die ekonomie nogtans swaar getref. Hoewel alle sektore geraak is, was dit veral dié wat van buitelandse markte afhanklik was wat die swaarste getref is. Die landbousektor en by name produkte soos wol,

---

¹ A de V Minnaar: *South African White Agriculture and the Great Depression (1929-1934)*, p.1; CGW Schumann: *Die Unie van Suid-Afrika tot 1939* (AJH van der Walt, JA Wiid en AL Geyer (reds.): *Geskiedenis van Suid-Afrika II*, pp.272-273).

sybokhaar, mielies, huide en velle, tabak en suiker is die ergste geraak. Teen die einde van 1929 het die totale waarde van Suid-Afrika se landbou-uitvoere weens dalende wêreldpryse 'n daling getoon ten spyte van 'n toename in produksie. Hierdie tendens het tot gevolg gehad dat die bruto waarde van landbouproduksie in Suid-Afrika in die periode 1929-1932 met meer as 70 persent gedaal het. Hierteenoor het boere se produksiekoste en verbandlaste op hulle grond nie in dieselfde verhouding gedaal nie, wat veroorsaak het dat baie boere se finansiële posisie benard was.²

Engeland se besluit op 21 September 1931 om die goudstandaard ('n stelsel waarvolgens 'n land se geldeenheid gekoppel word met die waarde van goud en die geld te hou in die vorm van óf goud óf papiernote wat op aanvraag vir goud inwisselbaar is³) te laat vaar en Suid-Afrika se besluit om op die goudstandaard te bly, terwyl baie van sy kompeteerdere in die internasionale handel (soos Australië en Nieu-Seeland) Engeland se voorbeeld gevolg het, het boere wat op internasionale markte aangewese was se posisie onhoudbaar gemaak. Weens die depresiasie van die geldeenhede (teenoor die Suid-Afrikaanse pond) van byvoorbeeld Australië en Nieu-Seeland, met wie Suid-Afrikaanse wolboere op die buitelandse markte meegeding het, kon dié boere wol teen afslag verkoop omdat die wisselkoers hulle bevoordeel het. Suid-Afrikaanse wolboere moes daarenteen teen pryse wat in terme van Suid-Afrikaanse pond onwingsgewend was en nie hulle produksiekoste gedek het nie van hulle wol ontslae raak. Hoewel die regering in Oktober 1931 boere probeer tegemoetkom het met die betaling van uitvoersubsidies op alle primêre produkte, was hierdie maatregel, gesien in die lig van die daling in die waarde van uitgevoerde landbouprodukte van £31 820 000 in 1928 tot £13 373 000 in 1932, nie voldoende om boere se finansiële probleme op te los nie en het talle bankrotskap in die gesig gestaar.⁴

---

² A de V Minnaar: *South African White Agriculture and the Great Depression (1929-1934)*, p.21, 35, 38; CGW Schumann: *Die Unie van Suid-Afrika tot 1939* (AJH van der Walt, JA Wiid en AL Geyer (reds.): *Geskiedenis van Suid-Afrika II*, p.273).

³ JP Brits: *The Penguin concise dictionary of Historical and Political Terms*, p.99.

⁴ A de V Minnaar: *South African White Agriculture and the Great Depression (1929-1934)*, pp.36, 38, 49-50; AL Müller (red.): *Die Ekonomiese Ontwikkeling van Suid-Afrika*, pp.226-227; JP Brits: *The Penguin Concise Dictionary of Historical and Political Terms*, p. 99.

Na aanleiding van herhaalde versoeke van veral boere dat die regering stappe moes neem om te verhoed dat grondeienaars se verbande en lenings in die depressietoestande opgeroep word, het die Minister van Justisie, Oswald Pirow, in September 1932 'n ekonomiese konferensie van belanghebbendes in Pretoria belê om die hele verhouding tussen krediteure en debiteure te bespreek. Finansiële instellings soos banke en trustmaatskappye en eksekuteurskamers is ook gevra om by die geleentheid verteenwoordig te wees.⁵ Met die doel om 'n trustmaatskappy-afvaardiging vir die konferensie te verkies en te besin oor die strategie wat tydens die konferensie gevolg moes word, het verteenwoordigers van 36 trustmaatskappye op 15 Augustus 1932 in Kaapstad vergader. Tydens die ontmoeting is die kwessie van die stigting van 'n vereniging van trustmaatskappye ook weer te berde gebring en is die Kaapstadse trustmaatskappye versoek om 'n konsepkonstitusie op te stel en aan alle trustmaatskappye te sirkuleer.⁶ Die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika het tydens 'n vergadering op 10 Oktober 1932 finaal sy beslag gekry toe die konsepkonstitusie met enkele wysigings goedgekeur is.⁷

Volgens die konstitusie sou die Vereniging hom ten doel stel om as waghond die belange van sy lede en hulle kliënte te beskerm en te bevorder, as sentrale organisasie kommunikasie tussen trustmaatskappye aan te moedig, die oplossing van dispute tussen lede te fasiliteer, wetgewing wat tot voordeel van trustmaatskappye kon strek te bevorder en saam te werk met enige organisasie of instelling wat die Vereniging se belange gedeel het. Twee-en-veertig van die 43 aktiewe trustmaatskappye in die Unie het lidmaatskap van die Vereniging aanvaar. Van hulle was net vier nie in die

---

⁵ A de V Minnaar: *The Farmers and the Gold Standard Crisis 1931-1932* (**Journal for Contemporary History**, vol.14, no.1, June 1989, pp.129 - 130); (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Verslag van die algemene komitee tydens die eerste algemene jaarvergadering van die lede van die Vereniging van Trustmaatskappye, 27.11.1933, p.1); (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Spesiale vergadering Finansiële Komitee, 19.7.1932, p.26).

⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van verteenwoordigers van trustmaatskappye van die Unie, 15.8.1932, pp.1-5).

⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van verteenwoordigers van trustmaatskappye van die Unie, 10.10.1932, pp.2-3).

Kaapprovinsie gesetel nie. Die Vereniging se bestuur was gesetel in 'n algemene komitee bestaande uit een verteenwoordiger van elke lidmaatskappy. Die uitvoerende gesag van die Vereniging was in die hande van 'n uitvoerende komitee van 10 lede onder leiding van 'n voorsitter en ondervoorsitter uit die geledere van die komitee en wat ook die Vereniging in dié hoedanigheid sou verteenwoordig. 'n Sekretaris sou al die korrespondensie en notules van die Vereniging hanteer. Om die uitvoerende komitee so verteenwoordigend as moontlik te maak van die uiteenlopende belange en geografiese verspreiding van sy lede is die land as volg in streke verdeel met 'n vaste aantal verteenwoordigers per streek: Kaapstad en distrik (vier); Westelike Provinsie met uitsluiting van reeds genoemde streek (een); Suidwestelike Distrikte van die Kaapprovinsie (een); Middellande en Grens Distrikte van die Kaapprovinsie (een); Oostelike Distrikte van die Kaapprovinsie (twee); Griekwaland-Wes, Oranje-Vrystaat en Transvaal (een).⁸

As oorkoepelende verteenwoordiger van en waghond oor die belange van trustmaatskappye en eksekuteurskamers in Suid-Afrika was die Vereniging midde in en ten nouste betrokke by die milieu waarbinne dié instellings tot 1942 gefunksioneer het. Van die talle sake waarmee die Vereniging hom namens sy lede sou besig hou, het twee aangeleenthede of tendense oorheers vanweë die potensiële negatiewe invloed daarvan op die voortbestaan van trustmaatskappye en eksekuteurskamers; in besonder vir dié op die platteland. Die eerste van hierdie tendense was die toenemende betreding en toe-eiening van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se tradisionele arbeidsterrein, naamlik die administrasie en likwidasië van boedels, deur nuwe sowel as tradisionele mededingers. Hierdie tendens het uit 'n aanslag op twee fronte bestaan, naamlik die gebruik van banke om hulle toenemend op boedelbesigheid en die daaruit voortvloeiende trustwerk toe te spits asook die pogings van die regsprofessie (spesifiek ten behoeve van veral plattelandse prokureurs) om trustmaatskappye en eksekuteurskamers deur wetgewing van sekere van hulle tradisionele besigheidsaktiwiteite uit te sluit en hulle ten opsigte van hulle boedelbesigheid aan bande te lê. Die tweede tendens was die neiging tot groter

---

⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van die sub-komitee van die uitvoerende komitee van die Vereniging van Trustmaatskappye, 1.11.1932, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Konstitusie van die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, pp.1-6).

statutêre en monetêre beheer oor finansiële instellings deur die staat soos vergestalt in die Bankwet van 1942 en wat trustmaatskappye en eksekuteurskamers se ervaringswêreld op sy kop sou keer en hulle uit hulle gemaksones sou dwing. Hierdie tendense as bedreigings van die tradisionele funksioneringswêreld van trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die periode tot 1942 en die maatskappye se reaksie daarop word vervolgens bespreek.

3.2 Trustmaatskappye en eksekuteurskamer versus banke: `n stryd om boedelbesigheid

Die bestaan van gevestigde en erkende trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Kaapkolonie sedert die eerste helfte van die 19de eeu met die bereddering, likwidasie en administrasie van boedels as primêre funksie het veroorsaak dat banke in Suid-Afrika hulle aanvanklik nie op hierdie terrein begeef het nie en dit ook nie as bankbesigheid beskou is nie. In die eerste dekade van die 20ste eeu het banke en versekeringsmaatskappye in Engeland egter begin om boedelbesigheid te onderneem. Die *Bank of Liverpool Limited* het byvoorbeeld in 1908 boedelbesigheid begin doen en tydens dié bank se algemene jaarvergadering in 1909 het die voorsitter gerapporteer dat “The new Trustee department, to which I referred last year, is gradually gathering business, and we have sufficient evidence already that it supplies a public want.”⁹

Teen hierdie agtergrond en op versoek van kliënte het die Londense direksie van Standard Bank in die loop van 1909 die moontlikheid om trustee- en eksekuteursbesigheid te doen, begin ondersoek. In reaksie op `n skrywe van die Londense Kantoor van die bank in dié verband het die algemene bestuurder van Standard Bank in Suid-Afrika, HS Corbett, die direksie meegedeel dat daar `n besliste behoefte by sommige van die bank se kliënte na sulke dienste bestaan het; veral by dié wat oor bates in die Kaapkolonie sowel as Engeland beskik het. Hy het dit onderstreep dat die onlangse neiging in koloniale wetgewing om aandele, gehou in maatskappye wat in Suid-Afrika sake doen, as koloniale bates te beskou al is die

---

⁹ (SBA) GMO 3/1/50 (12.5.1909–27.4.1910), GM-LO, ‘Ordinary’ 25.8.1909, pp.7, 8.

maatskappye elders geregistreer, regsverteenwoordiging in Suid-Afrika vir sulke (buitelandse) aandeelhouders in 'n toenemende aantal gevalle noodsaaklik gemaak het. Hy het die bank se direksie se aandag egter ook gevestig op die feit dat, anders as in Engeland, boedelbesigheid in Suid-Afrika die domein van lang gevestigde eksekuteurskamers en trustmaatskappye was wat boonop baie waardevolle kliënte van die bank was en hy het die mening gehuldig dat “they would doubtless resent our entering into competition with them in a general way.”¹⁰

Terwyl faktore soos die voordele wat 'n boedelafdeling vir veral koloniale kliënte van Standard Bank (wat hulle na hulle aftrede weer in Engeland gaan vestig het) kon inhou, die toenemende neiging van banke om boedelbesigheid te doen, die winsgewende aard van die besigheid en spesifiek die addisionele besigheid wat die bank kon toeval in die proses van boedeladministrasie dit 'n aanloklike proposisie vir die direksie van Standard Bank gemaak het, was die Suid-Afrikaanse bestuur van die bank soos reeds aangedui bekommerd oor die moontlike reaksie van trustmaatskappye en eksekuteurskamers. 'n Ondersoek na die omvang van die besigheid wat trustmaatskappye en eksekuteurskamers met Standard Bank gedoen het, het aangetoon dat 26 van die maatskappye gemiddelde kredietbalanse wat gesamentlik ongeveer £125 000 bedra het by die bank gehou het. Hoewel 'n aantal van die maatskappye se besigheid vir Standard Bank min wins ingehou het omdat weinig van hulle van bankkrediet gebruik gemaak het, was van die belangriker maatskappye se besigheid besonder waardevol vir die bank. Hulle aanbeveling aan die direksie in Londen was dus: “that trust business on this side should at first be undertaken very gradually and for valued customers only, in order to avoid unduly alarming Trust Companies with competition on the part of the Bank”¹¹...we should prefer to avoid giving the impression that the Bank is about to enter into competition with the Trust Companies here, and that business of this nature would be accepted primarily in the interests of clients resident in Europe.”¹²

---

¹⁰ (SBA) GMO 3/1/50 (12.5.1909-27.4.1910), GM-LO, ‘Ordinary’ 25.8.1909, pp.7,8.

¹¹ (SBA) GMO 3/1/51 (4.5.1910-11.1.1911), GM-LO, ‘Ordinary’ 7.9.1910, pp.8-9.

¹² (SBA) GMO 3/1/51 (4.5.1910-11.1.1911), GM-LO, ‘Ordinary’ 12.10.1910, pp.5-6.

'n Onderzoek deur Standard Bank se regsverteenwoordigers in Suid-Afrika het aan die lig gebring dat daar geen Suid-Afrikaanse wetgewing was wat die bank verhoed het om boedelbesigheid te doen nie en dat die bank slegs sy eie akte van oprigting en statute sou moes aanpas om hom te magtig om die nuwe besigheidsterrein te betree.¹³ Die direksie het dus voortgegaan met die proses en tydens twee buitengewone vergaderings van aandeelhouders in Londen in Januarie 1911 is die akte van oprigting en statute van die bank sodanig gewysig dat dit hom gemagtig het om in die toekoms trustee- en eksekuteurskapsbesigheid te doen. By die eerste van bogenoemde twee vergaderings het die voorsitter van Standard Bank se direksie op 3 Januarie 1911 die versekering gegee dat dit nie die doel van die bank was om in kompetisie met Suid-Afrikaanse trustmaatskappye en eksekuteurskamers te tree nie.¹⁴ Hulle beleid ten opsigte van boedelbesigheid in Suid-Afrika is verder uiteengesit in 'n pamflet vir verspreiding aan Standard Bank takke in Suid-Afrika waarin dit duidelik gestel is dat hulle slegs sulke besigheid sou aanvaar op spesifieke versoek van hulle kliënte.¹⁵ In 'n verdere poging om moontlike ontevredenheid van trustmaatskappye en eksekuteurskamers te ondervang, het die Suid-Afrikaanse bestuur van Standard Bank die tariewe vir boedelbesigheid, soos deur die direksie voorgestel en wat in Engeland van krag was, opwaarts aangepas om dit in ooreenstemming te bring met die tariewe van trustmaatskappye in Suid-Afrika. Hierdeur wou hulle verhoed dat trustmaatskappye hulle kon beskuldig van die afrokkeling van hulle besigheid deur die heffing van laer tariewe.¹⁶

Standard Bank se toetrede tot boedelbesigheid het sy vernaamste opposisie, naamlik die *National Bank of South Africa (NBSA)* genoodsaak om dieselfde te doen. Dié bank is in 1891 volgens 'n konsessie wat deur die regering van die Zuid-Afrikaanse

---

¹³ (SBA) GMO 3/1/50 (12.5.1909-27.4.1910) GM-LO, 'Ordinary' 25.8.1909, pp.8-11; (SBA) GMO 3/1/51 (4.5.1910-11.1.1911) GM-LO, 'Ordinary' 7.9.1910, pp.8-9.

¹⁴ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, 'Ordinary' 1.2.1911, pp.1-2 and GM-LO, 'Ordinary' 15.3.1911, p.16.

¹⁵ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, 'Ordinary' 21.6.1911, p.8.

¹⁶ (SBA) GMO 3/1/54 (26.6.1912-19.3.1913) GM-LO, 'Ordinary' 2.10.1912, p.7.

Republiek (ZAR) toegestaan is, gestig en het deur die oorname van verskeie banke sedert 1910, waaronder die *Bank of Africa* in 1912, teen 1915 'n takstelsel van 208 takke (teenoor Standard Bank se 197 takke) opgebou.¹⁷

Op 'n direksievergadering in Maart 1915 is besluit om die nodige stappe te neem om by die Algemene Vergadering van die *NBSA* se aandeelhouders in Mei 1915 die bank te magtig om trustee- en eksekuteursbesigheid te kan onderneem.¹⁸ Hierdie besluit kon egter nie deurgevoer word nie omdat die direksie deur die bank se prokureurs in kennis gestel is dat, aangesien die bank se totstandkoming in 1891 die resultaat was van wetgewing wat deur die Volksraad van die destydse ZAR aanvaar is, sodanige verandering in hulle akte van oprigting slegs deur wetgewing in die vorm van 'n privaatwetsontwerp deur die Unieparlement aanvaar, aangebring kon word. In die lig van Standard Bank se reeds aktiewe toetrede tot boedelbesigheid en die toenemende versoeke wat kliënte tot die *NBSA* gerig het om as eksekuteurs of trustees op te tree kon die bank nie bekostig om hulle toetrede uit te stel nie. Op aanbeveling van hulle prokureurs het die direksie dus besluit om nie die roete van 'n privaatwetsontwerp deur die parlement te volg nie. In stede daarvan het hulle hulle prokureurs se aanbeveling aanvaar, naamlik dat, wanneer kliënte hulle daarom nader, hulle trustee- en eksekuteursdienste moes verskaf. In die lig van die evolusie wat tradisionele bankbedrywighede besig was om te ondergaan en waarvolgens banke toenemend by aktiwiteite betrokke geraak het wat vroeër nie as bankbesigheid beskou is nie, sou dit vir die *NBSA* mettertyd moontlik raak om te argumenteer dat boedelbesigheid 'n algemene aktiwiteit en gevestigde reg van banke in Suid-Afrika was. 'n Reg wat banke dus deur 'n evolusionêre ontwikkelingsproses verwerf het.¹⁹ Die redes vir die direksie se besluit om bogenoemde "onwettige" roete te volg moet waarskynlik gesoek word in die potensiële vertraging wat die parlementêre wetgewende proses

---

¹⁷ EHD Arndt: **Banking and Currency development in South Africa (1652-1927)**, pp.377-378, 389-391.

¹⁸ (ENBH) Notuleboek *NBSA* 23.5.1913–6.11.1915, no.19 (Komiteevergadering van die Direksie, 20.3.1915, p.6115).

¹⁹ (ENBH) Notuleboek *NBSA*, 23.5.1913–6.11.1915, no.19 (Gewone direksievergadering 16.4.1915, p.6117); (ENBH) Notuleboek *NBSA* 12.11.1915–12.10.1917, no.20 (Gewone direksievergadering, 12.11.1915 p.4)

kon teweegbring, asook die moontlike ongewenste publisiteit (in die lig van moontlike reaksie van trustmaatskappye en eksekuteurskamers) wat so 'n openbare proses aan die bank se toetrede tot boedelbesigheid kon verleen.

Die besluit van die NBSA om langs bogenoemde roete trustee- en eksekuteursbesigheid te begin doen is in Desember 1915 formeel deur die direksie goedgekeur. Die algemene bestuurder is ook versoek om die takke in te lig omtrent die prosedure waartoe die direksie besluit het.²⁰

Die toetrede van die twee grootste banke in Suid-Afrika tot boedelbesigheid het nie ongesiens by trustmaatskappye en eksekuteurskamers verbygegaan nie. Die eerste reaksie was afkomstig van die *Aegis Assurance and Trust Company Limited* wat reeds teen die middel van Januarie 1911, nog voordat die reeds genoemde veranderinge aan Standard Bank se akte van oprigting en statute finaal goedgekeur is, deur 'n skrywe aan die bank se tak in Port Elizabeth navraag gedoen het oor hoe bogenoemde veranderinge die aktiwiteite van die bank in Suid-Afrika sou beïnvloed “as they would regard with grave concern the entrance of your Company as competitors with their old-established business.”²¹ Volgens die bestuurder van die Port Elizabeth tak was die afkeur van die plaaslike trustmaatskappye in Standard Bank se besluit om boedelbesigheid te doen so groot dat hy bevrees was dat hulle hulle rekenings by die bank sou sluit ten spyte van sy versekering aan hulle dat die bank se besluit geneem is ter wille van die gerief van sy eie kliënte en nie ten doel gehad het om met hulle te kompeteer nie.²²

Dat bogenoemde versekerings van Standard Bank nie plaaslike trustmaatskappye en eksekuteurskamers se vrese heeltemal besweer het nie was waarskynlik die gevolg van die besef by laasgenoemde dat die bank se toetrede tot hierdie tipe besigheid hulle

---

²⁰ (ENBH) Notuleboek NBSA 12.11.1915–12.10.1917, no.20 (Komiteevergadering van die direksie, 26.11.1915, p.15 en Gewone direksievergadering, 11.12.1915, p.28).

²¹ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911–8.11.1911) GM-LO, ‘Ordinary’ 18.1.1911, pp.5-6.

²² (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911–8.11.1911) GM-LO, ‘Ordinary’ 25.1.1911, pp.2-3.

noodwendig moes benadeel.²³ Trustmaatskappye en eksekuteurskamers se vrese is spoedig bewaarheid. Slegs drie dae nadat Standard Bank se aandeelhouders op 24 Januarie 1911²⁴ finaal die resoluësie om die bank te magtig om boedelbesigheid te doen bekragtig het, het ene JL Bradfield in 'n kodusil tot sy testament Standard Bank in die plek van die *South African Association* as mede-eksekuteur saam met CE Bradfield, 'n Kaapstadse prokureur, aangestel met die verdere toevoëging dat indien die Bank nie die aanstelling aanvaar nie die *South African Association* as eksekuteur heraaangestel moes word. Terselfdertyd het kliënte wat gretig was om Standard Bank as hulle eksekuteur aan te stel by verskeie takke van die bank, waaronder Kimberley en Port Elizabeth, navraag oor die nuwe diens gedoen.²⁵

Die Bradfield-aanstelling het Standard Bank onmiddellik in 'n moeilike posisie geplaas, aangesien Bradfield slegs vier dae later op 31 Januarie 1911 oorlede is. Standard Bank het dit egter gerade geag om die boedel van tussen £50 000-£60 000 van die hand te wys. Hiervoor is twee redes aangevoer, naamlik dat die Suid-Afrikaanse bestuur van Standard Bank nog nie bevestiging ontvang het dat die aandeelhouders se resoluësie, wat hulle gemagtig het om boedelbesigheid te doen, deur die Britse howe goedgekeur is nie en tweedens die *South African Association* se sterk reaksie oor die verlies van die Bradfield boedel. Dat laasgenoemde waarskynlik die primêre oorweging was in hulle besluit is bevestig deur Hector Mackenzie, algemene bestuurder van Standard Bank in Suid-Afrika, se verslag aan die Londense kantoor. Die verslag het ook die sensitiwiteit van die bank vir die moontlike negatiewe gevolge wat hulle toetrede tot boedelbesigheid vir hulle kon inhou, as volg verwoord: "there is, we find, a growing disposition on the part of the large and influential Trust Companies, such as the Colonial Orphan Chamber and Trust Co, the South African Association, etc, as well as the Port Elizabeth Companies we have previously referred to, to resent what they regard as an inroad on their special line of business, and our acceptance of Mr Bradfield's Estate might have caused a considerable diversion of

---

²³ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, 'Ordinary' 25.1.1911, pp.2-3.

²⁴ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, 'Ordinary' 1.2.1911, p.2.

²⁵ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, 'Ordinary' 15.2.1911, pp.16-18 and GM-LO, 'Ordinary' 22.2.1911, p.4.

business by the removal of the accounts of the influential Corporations in question, and probably of some of their Directors, valuable clients of the Bank.”²⁶

Afgesien van die reeds genoemde reaksie van die trustmaatskappye en eksekuteurskamers in Kaapstad en Port Elizabeth het maatskappye soos die *Griqualand West Board of Executors Trust & Agency Company Limited*²⁷ asook die drie plaaslike Graaff-Reinetse maatskappye by Standard Bank protes aangeteken. In laasgenoemde geval is die trustmaatskappye ook deur die plaaslike prokureurs ondersteun. Die protes het die vorm aangeneem van dreigemente dat, indien Standard Bank sou voortgaan met die doen van boedelbesigheid, die maatskappye hulle rekenings by die bank sou sluit en ook hulle invloedryke plaaslike direksies en aandeelhouders teen die bank sou beïnvloed.²⁸

In 'n poging om trustmaatskappye en eksekuteurskamers se vrese te besweer, is die bestuurders van takke van die bank waar protes aangeteken is, opdrag gegee om persoonlik met die maatskappye en hulle direksies in gesprek te tree. Hulle moes verseker word dat Standard Bank nie beoog het om aggressief met hulle om boedelbesigheid mee te ding nie, maar slegs die dienste sou verskaf wanneer hulle deur hulle kliënte daarom genader word. Die bestuurder van die Standard Bank tak in Port Elizabeth se siening dat bogenoemde gesprekke en versekerings “has had a somewhat reassuring effect, and he is hopeful that the extreme measure of removing the accounts may not be resorted to”²⁹ het korrek geblyk te wees, aangesien geen rekord van trustmaatskappye wat hulle rekenings gesluit het of verdere onmiddellike protes aangeteken het, opgespoor kon word nie.

---

²⁶ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, ‘Ordinary’ 15.2.1911, pp.16-18.

²⁷ *Ibid.*, p.18.

²⁸ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, ‘Ordinary’ 22.2.1911, p.4.

²⁹ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911-8.11.1911) GM-LO, ‘Ordinary’ 22.2.1911, pp.4-5 and GM-LO, ‘Ordinary’ 15.3.1911, p.16.

Afgesien van bogenoemde versekerings van Standard Bank, asook hulle baie versigtige en diplomatieuse toetrede tot boedelbesigheid³⁰, moet die afwesigheid van verdere onmiddellike protes deur trustmaatskappye waarskynlik ook gewyt word aan twee konsepwetsontwerpe wat die regering teen die einde van 1911 gepubliseer het. Die een wetsontwerp het voorsiening gemaak vir die daarstelling van 'n Openbare Trustee vir die Unie van Suid-Afrika wat as staatsinstelling met privaatinstellings soos trustmaatskappye en eksekuteurskamers sou kompeteer en ernstige implikasies vir hulle winsgewendheid kon inhou. Die ander wetsontwerp het beoog om alle bestaande wetgewing in verband met eksekuteurs in een wet te konsolideer. Hoewel die konsepwetsontwerpe nie in 1912 deur die parlementêre wetgewende proses gevoer is nie, het hulle publikasie in konsepvorm waarskynlik bygedra daartoe om trustmaatskappye en eksekuteurskamers se aandag van Standard Bank se toetrede tot boedelbesigheid af te lei.³¹ Laastens moet ook in gedagte gehou word dat die Land- en Landboubank van Suid-Afrika, wat in 1912 deur 'n spesiale wet van die parlement in die lewe geroep is, waarskynlik ook as weerligafleier 'n bydrae gelewer het. As verskaffer van langtermynverbandenings aan individuele boere en korttermynlenings aan landboukoöperasies het die Landbank die potensiaal gehad om veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers se beleggingsvelde te bedreig. 'n Bedreiging wat volgens Standard Bank alreeds in 1912 deur trustmaatskappye en eksekuteurskamers gevoel is.³²

Die afwesigheid van verdere onmiddellike protes het nie beteken dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers hulle versoen het met die banke se betreding van boedelbesigheid nie. In 1920 het 'n groep van sewe plaaslike Kaapstadse trustmaatskappye en eksekuteurskamers, waaronder AMT, die banke opnuut die stryd aangesê. Tussen September en November 1920 het bogenoemde trustmaatskappye in korrespondensie met Standard Bank opnuut daarteen beswaar gemaak dat die bank

---

³⁰ (SBA) GMO 3/1/52 (18.1.1911–8.11.1911) GM-LO, 'Ordinary' 22.2.1911, p.4.

³¹ (SBA) GMO 3/1/53 (8.11.1911–19.6.1912) GM-LO, 'Ordinary' 13.12.1911, pp.18-19; (SBA) GMO 3/1/54 (26.6.1912–19.3.1913) GM-LO, 'Ordinary' 2.10.1912, pp.6-8.

³² DG Franzsen en HJJ Reynders (reds.): **Die ekonomiese lewe van Suid-Afrika**, p.273; (SBA) GMO 3/1/54 (26.6.1912–19.3.1913) GM-LO, 'Ordinary' 2.10.1912, pp.7-8.

met hulle in kompetisie getree het en dat hulle in 'n toenemende mate daardeur benadeel is. Die trustmaatskappye en eksekuteurskamers het dit betreur dat hulle bankiers (Standard Bank) op hierdie wyse met hulle eie aandeelhouders en van hulle waardevolste kliënte gekompeteer het. Dit, terwyl hulle hulle nog altyd sover moontlik streng by hulle eie soort besigheid bepaal het.³³

In sy reaksie het Standard Bank dit weereens benadruk dat hy op geen wyse aggressiewe bemerking ten opsigte van sy boedelbesigheid doen nie en dat hy oorspronklik tot die mark toegetree het op versoek van en weens 'n behoefte by sy kliënte. Hulle het dit ook beklemtoon dat dit in moderne omstandighede onmoontlik was om ten opsigte van besigheid in waterdigte kompartemente op te tree. Die Bank het die trustmaatskappye en eksekuteurskamers daarop gewys dat hulle hulle ook gedurende die afgelope aantal jare op terreine begewe het wat vroeër as die prerogatief van die regsprofessie beskou is. Daarbenewens het veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers hulle op die terrein van die bankwese begewe en van die banke se vernaamste kompetisie in die plattelandse distrikte geword.³⁴

Standard Bank se standpunt was dat daar nie van hom verwag kon word om boedeldienste van al sy kliënte te weerhou in 'n poging om die belange van die trustmaatskappye te beskerm nie. Standard Bank het besef dat goeie kliënte van hom in die gelede van die trustmaatskappye nie met hom ten opsigte van bankbesigheid gekompeteer het nie en het tot op daardie stadium nie boedelbesigheid aggressief uitgebrei nie. Die bank het sy spyt uitgespreek indien van sy ou en gewaardeerde trustmaatskappy-kliënte wat tot bogenoemde kategorie behoort deur die bank se doen van boedelbesigheid skade berokken is en die hoop uitgespreek dat dit nie tot 'n verbreking van ou verbintenisse met die bank sou lei nie. Ten spyte hiervan was

---

³³ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932–14.12.1936 (Vergadering van die uitvoerende komitee, 11.1.1934, g.p. Afskrifte van briewe van trustmaatskappye aan Standard Bank gedateer 2.9.1920 en 30.10.1920 aangeheg).

³⁴ (SBA) GMO 3/1/64 (13.2.1920–28.10.1920) GM-LO, 'Special' 8.10.1920, pp.4-5; (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932–14.12.1936 (Vergadering van die uitvoerende komitee, 11.1.1934, g.p. Afskrifte van briewe van Standard Bank aan CC Silberbauer, voorsitter van die komitee van plaaslike Trustmaatskappye, 21.9.1920 en 23.11.1920 aangeheg).

Standard Bank van mening dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers nie van banke kon verwag om hulle van boedelbesigheid te onttrek nie.³⁵

Afgesien van Standard Bank het die groep van sewe trustmaatskappye ook die *NBSA* genader. Dit wil voorkom asof die trustmaatskappye die taktiek gevolg het om die banke, tot hulle voordeel, teen mekaar te gebruik, aangesien hulle aangebied het om hulle rekeninge na die *NBSA* oor te plaas as dié bank sou instem om hulle boedelbesigheid te staak. Standard Bank het die *NBSA* egter op hoogte gehou van hulle korrespondensie met die trustmaatskappye en van hulle standpunt dat hulle nie bereid was om hulle van boedelbesigheid te onttrek nie. Die *NBSA* het dus die trustmaatskappye se aanbod verwerp en hom ten volle met Standard Bank se standpunt vereenselwig. Dié bank was egter baie meer blatant en uitgesproke in sy weiering om sy boedelbesigheid te laat vaar en sy bereidheid om trustmaatskappye die stryd aan te sê. Hierdie benadering het duidelik geblyk uit die toon van William Dunlop, latere besturende direkteur van die *NBSA*, se telegram aan ACM Blackman, hoofagent van die *NBSA* in Kaapstad, nadat laasgenoemde hom ingelig het oor die trustmaatskappye se aanbod om hulle rekeninge na dié bank oor te dra in ruil vir die staking van sy boedelbesigheid: “we propose to take same line as neighbours (Standard Bank) and will refuse to discontinue the business. Further the Companies are already competing with the Banks and if they propose to extend this competition our policy regarding class business referred to will be entirely changed. Hitherto we have not pushed it but under other circumstances we will adopt a very vigorous policy”.³⁶ Die 1920-protes het dus nie vir trustmaatskappye en eksekuteurskamers die resultate waarop hulle gehoop het, naamlik die banke se onttrekking van boedelbesigheid, opgelewer nie. Hulle protes het intendeel ’n bedekte waarskuwing van die banke ontlok, naamlik dat dit binne beide Standard Bank en die *NBSA* se

---

³⁵ (SBA) GMO 3/1/64 (13.2.1920–28.10.20) GM-LO, ‘Special’ 8.10.1920, pp.4-5; (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van die uitvoerende komitee, 11.1.1934, g.p. Afskrifte van briewe van Standard Bank aan CC Silberbauer, voorsitter van die komitee van plaaslike Trustmaatskappye, 21.9.1920 en 23.11.1920 aangeheg.

³⁶ (SBA) GMO 3/1/64 (13.2.1920–28.10.1920) GM-LO, ‘Special’ 8.10.1920, pp.5-6; H Murray (ed): **The First 150 Years. First National Bank of South Africa Limited 1988**, p.32.

vermoë was om deur meer aggressiewe bemarking hulle boedelbesigheid aansienlik uit te brei.

Na die 1920-konfrontasie het byna 15 jaar verloop voordat trustmaatskappye en eksekuteurskamers weer die banke oor die doen van boedelbesigheid die stryd aangesê het. Vroeg in 1934 het die Vereniging van Trustmaatskappye se Uitvoerende Komitee verplig gevoel om weens die toenemende en kommerwekkende omvang van banke se betreding van boedelbesigheid dié aangeleentheid onder die aandag van hulle lede te bring. Op hulle vergadering van 11 Januarie 1934 het die Uitvoerende Komitee besluit om afskrifte van die 1920-korrespondensie met Standard Bank in bogenoemde verband aan alle lede ter insae te stuur sodat hulle die kwessie onderling in hulle streke kon bespreek met die oog op die heroorweging van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se posisie. Hulle het ook die lede se aandag daarop gevestig dat 'n spesiale algemene vergadering om die hele aangeleentheid te bespreek volgens die konstitusie gehou kon word indien 'n minimum van vyf lede daarom sou vra.³⁷ Hierdie besluite van die Uitvoerende Komitee het 'n hernude poging van trustmaatskappye om die banke ten opsigte van boedelbesigheid die stryd aan te sê ingelui. Hierdie derde en laaste poging, wat oor ses jaar sou strek, moet gesien word teen die agtergrond van die ontwikkeling in banke se boedelbesigheid sedert die vorige konfrontasie in 1920.

Hoewel statistieke om die groei in banke se boedelbesigheid aan te dui nie gereedlik beskikbaar is nie, is daar tog voldoende getuienis om aan te toon dat banke se boedelbesigheid 'n stygende grafiek getoon het, met toenemende aggressie bemark is, en tot 'n belangrike afdeling van hulle aktiwiteite ontwikkel het. Ten opsigte van Standard Bank se posisie het die Bank in 1929 reeds trustfondse en boedeleiendom van ongeveer £1 miljoen beheer.³⁸ Verdere aanduidings van die toenemende belangrikheid van boedelbesigheid vir die bank en die mate van sukses wat behaal is, kan afgelei word uit die inspeksieverslae van Standard Bank inspekteurs wat op 'n

---

³⁷ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van die uitvoerende komitee, 11.1.1934, g.p.).

³⁸ (SBA) GMO 3/1/88 (4.6.1929-27.9.1929) GM-LO, 'Ordinary' 14.6.1929, p.8.

gereelde grondslag takke besoek het. Dat die bank vir die eerste keer in 1928/1929 in die amptelike inspeksieverslagvorme van inspekteurs voorsiening gemaak het vir 'n afdeling "Executorship and Trustee Business", waaronder inspekteurs afsonderlik oor die vordering van hierdie afdeling van takke se besigheid moes verslag doen, was 'n aanduiding van die toenemende belangrikheid van die tipe besigheid vir die bank.³⁹ 'n Studie van die inspeksieverslae (sedert 1928/1929) van 27 plattelandse Standard Bank takke in die Kaapprovinsie (ingeslote Kroonstad in die Vrystaat) waar die dorpe ook deur 'n plaaslike trustmaatskappy bedien is, het aangetoon dat die bank vanweë die monopolie wat die plaaslike trustmaatskappye en eksekuteurskamers en prokureurs ten opsigte van trustbesigheid gehad het aanvanklik in die laat twintiger- en vroeë dertigerjare weinig vordering ten opsigte van boedelbesigheid getoon het. Uit die 27 takke was Stellenbosch die eerste wat met die benoeming van Standard Bank as eksekuteur in 'n boedel kon spog en wel in 1930⁴⁰ terwyl Somerset-Wes⁴¹, Tarkastad⁴², Kroonstad⁴³ en Noorder-Paarl⁴⁴ in 1931 hulle eerste benoemings as eksekuteurs aangeteken het. Die oorheersende refrein in inspeksieverslae tydens bogenoemde periode was egter eerder soos dié uit Cradock: "that up to the present no business has been obtained in this connection. Competition for Estates is particularly keen, by both Metcalf and Co, our Attorneys, and the Cradock Board of Executors. The directors of the Board consist of some of the leading men of the District who are most active in their efforts to extend the connection of their institution"⁴⁵. Die

---

³⁹ (SBA) INSP 1/1/235, Kroonstad 1903-1928, Inspection Report on Kroonstad Branch, 30.9.1928, p.4; (SBA) INSP 1/1/294, L-M 1929, Inspection Report on Malmesbury Branch, 31.3.1929, p.4.

⁴⁰ (SBA) INSP 1/1/307, St-Vi 1930, Inspection Report on Stellenbosch Branch, 30.5.1930, p.4.

⁴¹ (SBA) INSP 1/1/316, Sh-Ve 1931, Inspection Report on Somerset-West Branch, 25.4.1931, p.5.

⁴² (SBA) INSP 1/1/316, Sh-Ve 1931, Inspection Report on Tarkastad Branch, 14.4.1931, p.5.

⁴³ (SBA) INSP 1/1/312, I-K 1931, Inspection Report on Kroonstad Branch, 30.5.1931, p.5.

⁴⁴ (SBA) INSP 1/1/314, N-Pi 1931, Inspection Report on Noorder Paarl Branch, 16.7.1931, p.5.

⁴⁵ (SBA) INSP 1/1/300, Br-C 1930, Inspection Report on Cradock Branch, 20.6.1930, p.4.

Bredasdorp weergawe lui: "that both the Bredasdorp Board of Executors and the local office of the Caledon and South Western Districts Board of Executors are extremely keen competitors of ours for this class of business, which, to-day, is almost entirely in their hands, and the efforts of the Manager in this connection have not, so far, met with any success."⁴⁶

Die aanvanklike gebrek aan sukses by die 27 takke het nie bankbestuurders ontmoedig nie en die inspeksieverslae getuig van volgehoue en doelgerigte pogings deur bestuurders om dié afdeling van die bank se besigheid onder sy kliënte se aandag te bring, aangesien hulle die belangrike bydrae wat dié soort besigheid tot hulle takke en die bank se sukses kon lewer wel deeglik besef het.⁴⁷ Inspekteurs het hulle in hierdie pogings aangemoedig en waar nodig voorstelle aan die hand gedoen hoe om die diens van die bank onder kliënte se aandag te bring⁴⁸ terwyl die Trustafdeling van die bank die takke ook alle moontlike ondersteuning gebied het.⁴⁹

Hierdie pogings het in die tweede helfte van die dertigerjare begin vrugte afwerp en hoewel die takke wisselende sukses behaal het, kon almal op enkele uitsonderings na van 'n toename in hulle boedelbesigheid getuig. Terwyl die inspeksieverslag van die Noorder-Paarl tak in 1931 gerapporteer het "that so far the Branch has not handled any of this class of business, but the Bank has been nominated as Executor Testamentary by Mr D.J. du Plessis, a valued client, whose estate will be a fair one"⁵⁰

---

⁴⁶ (SBA) INSP 1/1/290, A-B 1929, Inspection Report on Bredasdorp Branch, 13.2.1929, p.4.

⁴⁷ (SBA) INSP 1/1/391, A-Ct 1941-1945, Inspection Report on Caledon Branch, 30.8.1941, p.5 and Manager's Reply to Inspection Report on Caledon Branch as at 30.8.1941 dated 17.9.1941, n.p.; (SBA) INSP 1/1/389, P-S 1940, Inspection Report on Rivier Zonder End Branch, 31.1.1940, p.5; (SBA) INSP 1/1/405, Stey-T 1941-1945, Inspection Report on Swellendam Branch, 4.10.1945, p.4 and Manager's Reply to Inspection Report on Swellendam Branch as at 4.10.1945 dated 15.10.1945, n.p.; (SBA) INSP 1/1/384, V-Z 1939, Inspection Report on Victoria West Branch, 28.1.1939, p.5.

⁴⁸ (SBA) INSP 1/1/381, L-M 1939, Inspection Report on Moorreesburg Branch, 16.2.1939, p.5.

⁴⁹ (SBA) INSP 1/1/402, Moo-N 1941-1945, Inspection Report on Noorder Paarl Branch, 7.3.1941, p.5 and Manager's Reply to Inspection Report on Noorder Paarl Branch, as at 7.3.1941 dated 1.4.1941, n.p.

⁵⁰ (SBA) INSP 1/1/314, N-Pi 1931, Inspection Report on Noorder Paarl Branch, 16.7.1931, p.5.

kon die inspekteur in 1941 rapporteer “that good progress has been made in this direction, notwithstanding the competition of local Trust Companies. Two estates are at present being administered, and in addition the Branch has on record 24 nominations...with assets aggregating £234 000. The number of nominations on record at date of the previous inspection in May, 1939, was 12.”⁵¹ Terwyl die 27 takke teen 1930 slegs een benoeming van die bank as eksekuteur van ’n boedel opgelewer het, het die totaal teen 1935 tot ongeveer 26 aangegroei en teen 1942 op ongeveer 194 te staan gekom.⁵² As in ag geneem word dat bogenoemde groei plaasgevind het by 27 takke waar trustmaatskappye en eksekuteurskamers saam met plaaslike prokureurs aanvanklik die monopolie oor boedelbesigheid gehad het, kan met veiligheid aangeneem word dat die groei by Standard Bank se ander takke veel groter en vinniger moes wees. Om ’n vollediger beeld van die totale omvang van Standard Bank se trustbesigheid te kry moet verder in gedagte gehou word dat Standard Bank in 1938 oor 297 takke, 24 subtakke en 59 agentskappe beskik het.⁵³ Dat Standard Bank in 1937 78 likwidasië- en distribusierekenings van gestorwe boedels in die *Staatskoerant* geadverteer het en die getal vir 1938 tot 122 gestyg het,⁵⁴ was ’n verdere bewys dat die groei in hulle aantal benoemings as eksekuteurs ook in die werklike aantal boedels wat hulle jaarliks afgehandel het, neerslag gevind het.

Anders as in die geval van Standard Bank is daar in die inspeksieverslae van takke van die *NBSA* (wat in 1926 oorgeneem is deur *Barclays Bank Dominion, Colonial and*

---

⁵¹ (SBA) INSP 1/1/402, Moo-N 1941-1945, Inspection Report on Noorder Paarl Branch, 7.3.1941, p.5.

⁵² (SBA) Inligting onttrek uit inspeksieverslae van 27 takke.

⁵³ (SBA) GMO 3/2/1/13, GM-LO, Annual letter for the year ending 31.3.1938 dated 17.5.1938, pp.76, 78.

⁵⁴ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Spesiale vergadering van die uitvoerende komitee, 7.3.1939, g.p.).

Overseas, met sy hoofkantoor in Londen)⁵⁵ geen verwysings na boedelbesigheid nie. Hoewel statistiek ten opsigte van die boedelbesigheid van Barclays Bank dus heelwat skrapser as dié van Standard Bank is, dui die beskikbare gegewens daarop dat hulle ook 'n toename in boedelbesigheid ervaar het, hoewel hulle waarskynlik 'n kleiner volume boedelbesigheid as Standard Bank gehanteer het. Teenoor die 200 likwidasië- en distribusierekenings van gestorwe boedels wat Standard Bank in 1937/1938 in die **Staatskoerant** geadverteer het, het Barclays Bank slegs 144 geadverteer.⁵⁶ In Augustus 1931 het *Barclays Bank* sy kapasiteit om boedelbesigheid te hanteer uitgebrei deur die vestiging van 'n afsonderlike trustafdeling by hulle Kaapstadse tak. Die Kaapstadse trustafdeling sou vir die eerste drie maande onder toesig van 'n amptenaar van die trustafdeling van die bank se hoofkantoor in Pretoria staan waarna dit onder beheer van sy eie superintendent, EJ Chamberlain, afsonderlik sou funksioneer.⁵⁷ Terwyl die vestiging van 'n afsonderlike trustafdeling in Kaapstad waarskynlik die gevolg was van 'n toename in Barclays Bank se boedelbesigheid het die bestuur van die bank beslis die verwagting gekoester dat die ekstra trustafdeling tot 'n verdere toename in boedelbesigheid sou lei.⁵⁸ 'n Verwagting wat nie onrealisties was as in ag geneem word dat Barclays Bank in 1938 oor 306 takke en 92 subtakke en agentskappe beskik het nie.⁵⁹ Hoewel A Heather, superintendent van Barclays Bank in Pretoria, in 1939 die bruto jaarlikse bedrag wat die bank se twee trustafdelings in Pretoria en Kaapstad vir die bank verdien het op tussen £10 000-£12 000 geraam en die trustafdeling as "nie 'n uiters belangrike afdeling van die werk

---

⁵⁵ H.Murray: **The First 150 Years. First National Bank of Southern Africa Limited 1988**, pp.34-35; EHD Arndt: **Banking and Currency Development in South Africa (1652-1927)**, p.395.

⁵⁶ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Spesiale vergadering van die uitvoerende komitee, 7.3.1939, g.p.).

⁵⁷ (ENBH) Minute book of Barclays Bank (DCO), 2.10.1930-24.9.1931 (Cape Local Board, 13.8.1931, n.p.).

⁵⁸ (ENBH) Minute book of Barclays Bank (DCO), 2.10.1930-24.9.1931 (Cape Local Board, 24.9.1931, np.).

⁵⁹ (SBA) GMO 3/2/1/13, GM-LO, Annual letter for year ending 31.3.1938 dated 17.5.1938, p.78.

in ons bank”⁶⁰ beskryf het, moet laasgenoemde opmerking beoordeel word teen die agtergrond van die feit dat Heather die opmerking gemaak het as deel van sy getuienis voor die parlementêre Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp. `n Wetsontwerp wat juis daarop gemik was om onder andere banke se boedelbedrywigheide aan bande te lê. Op grond van die voorafgaande inligting wil dit voorkom asof die Uitvoerende Komitee van die Vereniging van Trustmaatskappye se besluit om hulle lede te versoek om weer die banke se doen van trustbesigheid onder die loop te neem, geregverdig was en van versierendheid getuig het.

Hoewel die lede van die Vereniging van Trustmaatskappye nie deur die loop van 1934 gereageer het op die suggestie van die Uitvoerende Komitee dat die posisie van trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die lig van die toename in banke se boedelbesigheid deur lede onderling in hulle streke bespreek en heroorweeg moes word nie⁶¹ is die aangeleentheid wel ter tafel gelê tydens die tweede Algemene Vergadering van die Vereniging in November 1934. Na `n bespreking van die saak en `n oproep van LJ Botha van die *Queenstown Loan, Trust and Agency Company Limited* dat, in die lig van die erns van die aangeleentheid en trustmaatskappye se vooruitsigte in dié verband, `n ontmoeting deur almal wat deur die banke se kompetisie geraak word noodsaaklik was, is besluit om verdere moontlike en paslike optrede in die hande van die Uitvoerende Komitee te laat.⁶²

Met die oog op verdere optrede het die Vereniging in November 1935 regsadvies ingewin ten opsigte van die interpretasie van die *Licences Consolidation Act No.25 of 1925* om vas te stel of banke volgens dié wet verplig was om bo en behalwe hulle banklisensie ook `n trustmaatskappylisensie uit te neem. Hulle regsverteenwoordiger was van mening dat banke wat boedelbesigheid doen op die wyse waarop Standard

---

⁶⁰ SC 11-'39: **Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939**, p.59.

⁶¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Verslag van die uitvoerende komitee aan die tweede algemene jaarvergadering, 26.11.1934, p.2).

⁶² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Tweede algemene jaarvergadering, 26.11.1934, g.p.).

Bank en Barclays Bank dit in Suid-Afrika gedoen het, beide lisensies moes uitneem.⁶³ Op 5 Maart 1936 het 'n afvaardiging van die Vereniging, vergesel deur verteenwoordigers van die Kaapse Prokureursorde wat namens sy lede en spesifiek die plattelandse prokureurs sterk gekant was teen banke se hantering van boedelbesigheid, die algemene bestuurder van Standard Bank en plaaslike verteenwoordigers van Barclays Bank in Kaapstad ontmoet. Vir die Vereniging se verteenwoordigers was dit na afloop van die ontmoeting duidelik dat Standard Bank nie van plan was om hulle boedelbesigheid te staak nie terwyl Barclays Bank onderneem het om die aangeleentheid na hulle hoofkantoor te verwys. Beide banke het ook versoek dat die Vereniging en die Prokureursorde skriftelike voorleggings van hulle besware aan die banke moes doen.⁶⁴

Die Vereniging en Prokureursorde se voldoening aan bogenoemde versoek het in die tweede helfte van 1936 tot uitgebreide korrespondensie met Standard Bank en Barclays Bank gelei. Die banke het beskuldigings ontken dat hulle in aktiewe kompetisie met trustmaatskappye en prokureurs verkeer het om boedelbesigheid te bekom, en beweer dat hulle deurgaans gehou het by hulle vroeëre ondernemings om baie diskreet te wees in die advertering van hulle boedeldienste en om dit nie aggressief te bemark nie. Hulle het dit weer beklemtoon dat die dienste oorspronklik aangebied is op versoek van hulle kliënte, dat die behoefte steeds by kliënte bestaan en tans van hulle verwag word en dat hulle trustafdelings reeds tot 'n gevestigde deel van hulle dienste ontwikkel het. Hulle het ook daarop gewys dat trustbesigheid wêreldwyd 'n erkende afdeling van banke se aktiwiteite geword het en dat banke in Suid-Afrika nie die tendens kon ignoreer nie. As bewys dat hulle nie hulle boedelbesigheid tot nadeel van trustmaatskappye en prokureurs wou beoefen nie het hulle gewys op hulle handhawing van die tariewe wat deur trustmaatskappye en prokureurs gebruik word, terwyl hulle in staat was om laer tariewe te vra weens die byvoordele wat dié tipe besigheid vir banke ingehou het. Standard Bank het ook verwys na die meningsverskil wat daar binne die Prokureursorde bestaan het oor die posisie van lede van die Orde wat ook amptelike posisies in 'n eksekuteurskamer of

⁶³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering van die uitvoerende komitee, 4.12.1935, g.p.).

⁶⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering van die uitvoerende komitee, 16.3.1936, g.p.).

trustmaatskappy beklee het. In die lig van hierdie meningsverskil het die bank die vraag gestel of banke, trustmaatskappye en lede van die Prokureursorde nie moet aanvaar dat weens die aard van hulle bedrywighede belangebotsings onafwendbaar was nie en dat hulle belange nie in alle gevalle altyd in harmonie met dié van hulle kliënte s'n kon wees nie, hoewel sodanige konflik sover moontlik vermy moes word. Beide banke het op grond van bogenoemde argumente nie hulle weg oopgesien om hulle boedelbesigheid af te skaal of te staak nie, maar wel onderneem om by hulle vroeëre ondernemings ten opsigte van die werwing van boedelbesigheid te hou.⁶⁵

Die Vereniging van Trustmaatskappye was nie oortuig dat die Banke se personeel by hulle verklaarde beleid ten opsigte van die werwing van boedelbesigheid gehou het nie en het Standard Bank gekonfronteer met konkrete voorbeelde waar van die Bank se amptenare aktief kliënte probeer oorreed het om die bank as eksekuteur in hulle boedels aan te stel. Die Vereniging het die banke versoek om hulle amptenare te herinner aan hulle beleid ten opsigte van boedelbesigheid en ook aangedring op 'n ongekwalfiseerde teregwyding van amptenare wat die beleid ten opsigte van werwing van boedelbesigheid verontagsaam.⁶⁶ Hoewel Standard Bank bereid was om die bestuurders van sy takke weer aan die bank se boedelinstruksies te herinner, was hulle nie bereid tot 'n ongekwalfiseerde teregwyding in geval van toekomstige oortredings nie. Dit sou die indruk skep dat hulle hulle amptenare wantrou deur te antisipeer dat hulle nie aan die bestuur se opdragte gehoor sou gee nie.⁶⁷ Barclays Bank was ook nie tot sodanige optrede bereid nie, aangesien die bank oortuig was daarvan dat sy amptenare nog altyd nougeset by die bank se voorskrifte in verband met die werwing van boedelbesigheid gehou het.⁶⁸ In die lig van die banke se besluit om hulle

⁶⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Milton Clough, algemene bestuurder, Standard Bank – Sekretaris, Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika en Sekretaris Wetsgenootskap van die Kaap die Goeie Hoop, 4.6.1936, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering uitvoerende komitee, 22.6.1936, g.p.).

⁶⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering uitvoerende komitee, 22.6.1936, g.p. en Vereniging - Standard Bank, 18.8.1936, g.p.).

⁶⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Standard Bank - Vereniging, 24.8.1936, g.p., Vereniging - Standard Bank, 15.10.1936, g.p., Standard Bank - Vereniging, 21.10.1936, g.p.).

⁶⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vereniging - Barclays Bank, 22.10.1936, g.p., Barclays Bank - Vereniging, 27.10.1936, g.p.).

boedelbesigheid voort te sit, het die Vereniging ook die regsopinie wat hulle vroeër ten opsigte van die *Licences Consolidation Act* ingewin het aan die banke gekommunikeer, naamlik dat hulle bo en behalwe hulle banklisensie ook 'n lisensie vir hulle trustaktiwiteite moes uitneem. Indien die regsopinie wat die Vereniging ingewin het deur die owerhede aanvaar sou word, sou dit ernstige finansiële implikasies vir banke met hulle uitgebreide takstelsels ingehou het, aangesien hulle bo en behalwe die £20 wat hulle as banke per tak moes opdok 'n verdere £25 per tak vir 'n trustmaatskappylisensie sou moes opdok.⁶⁹ Op hierdie skrywe het die Vereniging slegs 'n beleefde erkenning van ontvangs gekry.⁷⁰

Aangesien die Uitvoerende Komitee van die Vereniging die mandaat wat hy by die 1935-jaarvergadering ontvang het, uitgevoer het sonder dat die gewenste resultate vir trustmaatskappye bereik is, is die saak op die agenda van die 1936-jaarvergadering geplaas sodat oor verdere optrede besluit kon word.⁷¹ Na bespreking tydens die jaarvergadering is 'n resoluëie vir verdere optrede teen banke eenparig aanvaar. Die lede van die Vereniging was van mening dat dit nie in die openbare belang was dat buitelandse banke toegelaat word om boedels en trusts in Suid-Afrika te administreer nie. Die Vereniging het dus besluit om die regering te versoek om wetgewing in te voer wat aanstellings as eksekuteurs, administrateurs of trustees van boedels tot persone wat in die Unie woonagtig is en maatskappye wat in die Unie geregistreer is, sou beperk. Hulle het verder gevra vir wetgewing wat banke sou dwing om trustrekenings oop te maak by 'n ander bank as by die een wat as eksekuteur, administrateur of trustee optree. Hulle het die regering ook versoek om dit vir eksekuteurs, administrateurs en trustees moontlik te maak om rekenings by die Reserwebank te open waarin fondse onder hulle administrasie gedeponeer kon word en waardeur hulle normale banktransaksies kon doen. Die Uitvoerende Komitee is opdrag gegee om die nodige stappe te neem om die Vereniging se versoeke onder die regering se aandag te bring. Afskrifte van die resoluëie moes ook aan die lede van die

⁶⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vereniging - Standard Bank en Barclays Bank, 15.10.1936, p.4).

⁷⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Standard Bank - Vereniging, 21.10.1936, g.p., Barclays Bank - Vereniging, 17.10.1936, g.p.).

⁷¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Verslag van die uitvoerende komitee aan vierde algemene jaarvergadering, 14.12.1936, p.3).

Vereniging verskaf word met die versoek om dit onder hulle aandeelhouders te versprei sodat hulle plaaslike parlementêre verteenwoordigers se ondersteuning kon monster vir enige wetgewing wat die regering mag deurvoer om aan die Vereniging se versoeke uitvoering te gee.⁷²

In 'n poging om uitvoering te gee aan die Vereniging se resolusie is in Desember 1936 'n skrywe aan die Sekretaris van Justisie gerig waarin die inhoud van die resolusie aan hom oorgedra is. In sy reaksie het die Sekretaris die Vereniging meegedeel dat hy die aangeleenthede daarin wat op die Departement van Justisie betrekking gehad het onder die Minister se aandag gebring het en dat hy afskrifte van die Vereniging se brief aan die Sekretaris van Finansies en die Kommissaris van Binnelandse Inkomste gestuur het om dié dele van die resolusie wat op hulle Departemente betrekking het, te hanteer.⁷³ Deur bemiddeling van die Sekretaris van Finansies is die Tesourie en die Goewerneur van die Reserwebank ook betrek waarop uitgebreide korrespondensie tussen die Vereniging en die reeds genoemde regeringsverteenvoorders en departemente in die eerste helfte van 1937 gevolg het.

Die korrespondensie tussen die Vereniging en die Sekretaris van Finansies, Tesourie en Goewerneur van die Reserwebank het gehandel oor die Vereniging se versoek dat die Reserwebank bankrekeningfasiliteite aan trustmaatskappye en eksekuteurskamers moes verskaf. Indien die Reserwebank sou instem tot so 'n versoek was die lede van die Vereniging van plan om hulle rekenings by die banke te sluit en na die Reserwebank oor te dra. Die motivering vir die versoek was dus om banke te straf vir hulle besluit om hulle boedelbesigheid voort te sit.⁷⁴ In sy oorweging van die Vereniging se versoek het die Goewerneur van die Reserwebank ten gunste van die handelsbanke besluit deur te antwoord: "the Bank is not prepared to open such accounts for members of your Association, as it is not convinced that the commercial banks are adopting an unreasonable attitude in the matter and as your request clearly

⁷² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vierde algemene jaarvergadering, 14.12.1936, pp.4-5).

⁷³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Spesiale vergadering uitvoerende komitee, 1.3.1937, g.p.).

⁷⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Vereniging - Goewerneur van die Reserwebank, 6.3.1937, g.p.).

arises from the controversy between the commercial banks and yourselves".⁷⁵ Volgens die Goewerneur was dit ook strydig met die aard van 'n sentrale bank om dié tipe fasiliteite te verskaf wat die Vereniging vir sy lede verlang het.⁷⁶

Die korrespondensie tussen die Vereniging en die Sekretaris van Justisie en Kommissaris van Binnelandse Inkomste het gewentel om die Vereniging se aandrang dat banke vanweë hulle boedelbesigheid bo en behalwe hulle banklisensie ook 'n trustmaatskappylisensie moes uitneem en die feit dat hulle versuim tot op daardie stadium om dit uit te neem die staat van belastinginkomste in die vorm van lisensiegeld beroof het. Die Kommissaris van Binnelandse Inkomste het egter na deeglike oorweging beslis dat die banke nie aanspreeklik was vir die betaling van 'n trustmaatskappy- en eksekuteurskamerlisensie nie.⁷⁷ Die Vereniging is ook deur die Sekretaris van Justisie in kennis gestel dat die beslissing van die Kommissaris van Binnelandse Inkomste dit vir sy Departement onmoontlik gemaak het om enige vervolging teen die banke in te stel.⁷⁸

Die Vereniging wou egter nie bes gee nie en na die inwin van verdere regsopinie insake die interpretasie van die *Licences Consolidation Act* gepoog om die aangeleentheid onder die aandag van die Administrateurs van die vier provinsies te bring, aangesien dit hulle belastinginkomste was wat die meeste deur die nie-betaling van trustmaatskappylisensies deur banke geraak is.⁷⁹ Hoewel die vier provinsiale administrasies die lisensie-aangeleentheid deur die loop van 1938 bespreek het, het slegs die Kaapse administrasie enige verdere navrae tot die Vereniging gerig.⁸⁰ Die

⁷⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Goewerneur van Reserwebank - Vereniging, 4.5.1937, g.p.).

⁷⁶ **Ibid.**

⁷⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Kommissaris van Binnelandse Inkomste - Vereniging, 9.4.1937, g.p.).

⁷⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Sekretaris van Justisie - Vereniging, 23.4.1937, g.p.).

⁷⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Spesiale vergadering van uitvoerende komitee, 21.6.1937, g.p. en spesiale vergadering van uitvoerende komitee, 14.5.1937, g.p.).

⁸⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Verslag van uitvoerende komitee aan sesde algemene jaarvergadering, 12.12.1938, p.2).

navrae het gelei tot 'n onderhoud met die sekretaris van die Kaapse Provinsiale Administrasie en 'n versoek van die Administrateur vir *prima facie*-bewyse dat Standard Bank en Barclays Bank boedelbesigheid gedoen het. Hoewel die navrae die verwagting by die Vereniging geskep het dat die Administrateur teen die banke sou optree⁸¹, het hulle hoop in dié verband beskaam, aangesien die Administrateur van die Kaapprovinsie in Januarie 1940 besluit het: “not to take any further action towards the collection from Banks, which have acted as Executors in Estates, of the licence fees prescribed for Boards of Executors or Trust Companies under Item 6 of Par.III of the Second Schedule to Act No. 32 of 1925.”⁸²

Met hierdie beslissing van die Administrateur is trustmaatskappye en eksekuteurskamers se pogings sedert 1911 en dié van die Vereniging van Trustmaatskappye sedert 1935 om banke te verbied om boedelbesigheid te doen beëindig sonder dat hulle in hulle doel geslaag het. Net die tyd sou leer tot watter mate die mislukte pogings om banke uit boedelbesigheid te weer trustmaatskappye en spesifiek plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers bepalend sou beïnvloed.

3.3 Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers versus prokureurs: die stryd om trustbesigheid

Terwyl banke gereken kon word as nuwe betreders van boedelbesigheid was die regsberoep, en meer spesifiek prokureurs tradisioneel dié beoefenaars van trustbesigheid in Suid-Afrika.⁸³ Daar is reeds verwys na die besondere aard van die aktiwiteite van prokureurs wat op die Suid-Afrikaanse platteland gepraktiseer het en die belangrike rol wat nie-professionele werk (trust-, agentskaps-, en

⁸¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Spesiale vergadering uitvoerende komitee, 7.3.1939, gp. en verslag van die uitvoerende komitee aan die sewende algemene jaarvergadering, 11.12.1939, p.3).

⁸² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Verslag van uitvoerende komitee aan agste algemene jaarvergadering, 9.12.1940, p.1).

⁸³ SC 11-39 Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939, pp.1-2.

afslaaersbesigheid) in hulle aktiwiteite en oorlewing as prokureurs gespeel het. Enige kompetisie op die terrein van die nie-professionele aktiwiteite van prokureurs het dus vir veral plattelandse praktisyns ernstige implikasies ingehou. Die reeds genoemde Prokureursordes was dus as waghonde oor die belange van die beroep bedag op enige bedreiging van hierdie terrein van prokureurs se aktiwiteite. Die oorbesetting van die prokureursberoep (in 1935 was daar 2530 prokureurs in die Unie waarvan 1042 in die Kaapprovinsie gepraktiseer het⁸⁴) in tandem met die buitengewone toename in die stigting van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers en die toetrede van banke tot boedelbesigheid waarna reeds verwys is, het die kompetisie vir trustbesigheid skerp laat toeneem. Hierdie toename het die Prokureursordes en hulle lede aangespoor om dié kompetisie die stryd aan te sê wat hulle in botsing met die trustmaatskappye en banke sowel as met medeprokureurs gebring het. Bogenoemde konflik en die implikasies wat dit vir trustmaatskappye en eksekuteurskamers ingehou het, word vervolgens bespreek.

Vir die Prokureursordes en hulle lede, veral vir dié wat op die platteland gepraktiseer het, het die grootste bedreiging gelê in die sluit van sogenaamde “baster-verhoudings”⁸⁵ tussen prokureurs as professionele persone en nie-professionele persone of instansies soos wetsagente en trustmaatskappye en eksekuteurskamers. Hierdie verhoudings kon verskeie vorme aanneem, maar het in wese behels dat ’n prokureur deur ’n nie-professionele persoon of instansie in diens geneem word om die werk te doen wat gespesialiseerde kennis vereis het.⁸⁶ Uit die oogpunt van die prokureursberoep het sulke verhoudings of ooreenkomste die gevaar ingehou dat sodanige prokureur ’n onregverdige voordeel bo sy kollegas kon verwerf deurdat dit hom van werk kon verseker wat hom andersins nie sou toeval nie, hy sy professionele onafhanklikheid kon inboet deurdat hy deur ’n nie-professionele persoon of instansie beheer kon word en dat nie-professionele persone of instansies kon deel in die fooie

⁸⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937–11.12.1939 (Memorandum insake Gekombineerde Wetsgenootskappe Wetsontwerp, 1939 genoem “Toelating van Prokureurs Wysigings en Regspraktisyns eerlikheidsfondswet, 1939”, p.7).

⁸⁵ SC 11-39 **Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939**, p.71.

⁸⁶ **Ibid.**, p.2.

wat hy in sy professionele hoedanigheid as prokureur verdien het – almal aktiwiteite wat deur die Prokureursordes as onprofessionele optrede beskou is.⁸⁷

Die regsgemeenskap het dan ook van tyd tot tyd sake aanhangig gemaak om dié onreëlmatige gebruike die hoof te bied. Bogenoemde “basterverhoudings” is reeds sedert die tagtigerjare van die 19de eeu in ’n aantal hofsake onder die loep geneem. In die saak *Incorporated Law Society vs. Van Driel* (1894) het die hof van die ou ZAR bevind dat dit onaanvaarbaar was vir ’n prokureur (Van Driel) om ’n vennootskap met ’n nie-professionele persoon (Heidelbergse Eksekuteurskamer) te sluit en sy fooie met laasgenoemde persoon te deel.⁸⁸ Uit daaropvolgende uitsprake in sake soos *Pienaar en Versfeld vs. Incorporated Law Society* (1902)⁸⁹, *Incorporated Law Society vs. De Jong* (1904)⁹⁰, *Incorporated Law Society vs. Hubbard* (1904)⁹¹ en *Incorporated Law Society vs. Versfeld* (1909)⁹² het dit geblyk dat die hof nie gekant was daarteen dat ’n prokureur as professionele persoon deur ’n nie-professionele persoon of instansie in diens geneem word of ’n ooreenkoms sluit nie met die voorwaarde dat hy nie sy professionele fooie met die party deel nie en ook nie sy professionele onafhanklikheid in gedrang bring nie.

In 1912 het die kwessie van “basterverhoudings” weer ter sprake gekom toe die verskillende provinsiale Prokureursordes ’n wetsontwerp ingedien het om die vier

---

⁸⁷ **The South African Law Reports, 1921. Appellate Division** (De Villiers and another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondent, p.427).

⁸⁸ **The South African Law Reports, 1921. Appellate Division** (De Villiers and another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondent, pp. 428, 431, 441, 459).

⁸⁹ **Ibid.**, pp.429, 454, 456, 460.

⁹⁰ **Transvaal Law Reports. Reports of Cases Decided in the Supreme Court 1904** (*Incorporated Law Society v. De Jong*, pp.283-287).

⁹¹ **Transvaal Law Reports. Reports of Cases Decided in the Supreme Court 1904** (*Incorporated Law Society v. Hubbard*, pp.169-173).

⁹² **Transvaal Law Reports. Reports of Cases Decided in the Supreme Court 1909** (*Incorporated Law Society v. Versfeld*, pp.309, 316-317).

Prokureursordes te amalgameer en daardeur uniformiteit in die prokureursberoep te bewerkstellig.⁹³ Die *Ingelijfde Wetsgenootschappen Konsolidatie Wetsontwerp* is na 'n gekose komitee verwys waartydens dit duidelik geblyk het dat daar 'n sterk gevoel onder die Prokureursordes bestaan het dat wetsagente wat prokureurswerk doen en fooie met prokureurs deel se aktiwiteite aan bande gelê moes word. Opposisie van wetsagente teen moontlike bepalings van dié aard wat hulle aktiwiteit aan bande kon lê, het uiteindelik gelei daartoe dat die Gekose Komitee die wetsontwerp verwerp het.⁹⁴

Die mislukking van pogings om een geamalgameerde prokureursorde tot stand te bring het die Kaapse Prokureursorde genoop om in 1916 'n privaatswetsontwerp in te dien om die bestaande Kaapse Prokureursorde te herkonstitueer aangesien hy volgens die 1883-wetgewing baie min statutêre magte gehad het om teen onprofessionele optrede op te tree en nie-professionele persone wat hulle as prokureurs voorgehou het, hok te slaan. Die 1883-wetgewing het ook nie, soos in die ander provinsies die geval was, prokureurs verplig om aan die Prokureursorde te behoort nie en dus beheer oor die beroep bemoeilik. Alhoewel Wet No. 20 van 1916 bogenoemde tekortkominge reggestel het⁹⁵, moes die Prokureursorde tog toegewings maak ten opsigte van die kwessie van “basterverhoudings” in die Kaapprovinsie.

Hoewel die Prokureursorde gekant was teen die gebruik dat 'n prokureur deur 'n nie-professionele persoon of instansie in diens geneem word, was hulle so begerig om die wet gepasseer te kry dat hulle toegegee het aan druk dat bogenoemde tipe verhouding nie verbied moet word nie en uiteindelik sover gegaan om toestemming te verleen tot dié praktyk deur die invoeging van 'n klousule in die wet met dié strekking. Die druk het spesifiek gekom van die Administrateur van die Kaapprovinsie, sir NF de Waal,

---

⁹³ DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, pp.6-7.

⁹⁴ SC 5-12 *Verslag van het Gekozen Komitee op het Ingelijfde Wetsgenootschappen Konsolidatie Wetsontwerp, 1912*, pp.77, 83, 88 en Aanhangsel B, pp. v-vii; DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, p.7.

⁹⁵ SC 1-16 *Report of the Select Committee on the Law Society (Cape of Good Hope) Private Bill, 1916*, pp.1-3; DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, p.19.

wat 'n wetsagentskap besit het wat deur 'n prokureur namens hom bestuur is en wat tot niet sou gaan indien hy verbied sou word om 'n prokureur as sy bestuurder in diens te neem. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat prokureurs as sekretarisse of bestuurders in diens gehad het, het ook tot hierdie kategorie behoort, hoewel hulle getalle in 1916 nog tot enkeles beperk was. Artikel 41 van Wet No. 20 van 1916 het dit dus wettig gemaak vir 'n persoon of instansie in die Kaapprovinsie wat nie 'n prokureur was nie om 'n prokureur as bestuurder of sekretaris aan te stel of as werknemer in diens te neem en hom te vergoed met die voorbehoud dat die instansie of persoon op geen direkte of indirekte wyse deel in of voordeel trek uit die inkomste wat die prokureur in sy professionele hoedanigheid as prokureur, notaris of aktebesorger verdien nie. Die promotors van die wet het bogenoemde bepaling as 'n kompromis aanvaar om volgens hulle oordeel voorsiening te maak vir 'n bestaande praktyk wat mettertyd sou uitsterf, aangesien wetsagente besig was om as beroep te verdwyn.⁹⁶ In 1916 kon hulle egter nie die ontploffing in die stigting van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat in die daaropvolgende paar jaar sou plaasvind, voorsien nie en was dus onbewus daarvan dat dié bepaling die weg vir trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Kaapprovinsie geopen het om prokureurs in diens te neem en by die stigting van sulke maatskappye te betrek.

Daar is reeds verwys na die verskillende wyses waarop prokureurs in die tweede helfte van die tweede dekad en die vroeë twintigerjare van die 20ste eeu ingespan is en betrokke was by die stigting van trustmaatskappye en die pogings wat aangewend is om ook groot monopolistiese trustmaatskappygroepe in die Kaapprovinsie en Vrystaat tot stand te bring. Bewyse ontbreek om te beweer dat artikel 41 van Wet No. 20 van 1916 direk verantwoordelik was vir die betrokkenheid van prokureurs by bogenoemde pogings. Wat wel waar was, was dat bogenoemde artikel dit vir die Kaapse Prokureursorde onmoontlik gemaak het om teen sulke betrokkenheid van prokureurs op te tree en die tendens hok te slaan.

---

⁹⁶ SC 1-16 **Report of the Select Committee on the Law Society (Cape of Good Hope) Private Bill, 1916**, pp.77-81, 87, 95-104; Act No. 20 of 1916: **Private Act to Reconstitute the Law Society of the Cape of Good Hope**, pp.310, 312.

In die Vrystaat en Transvaal waar sulke “basterverhoudings” deur die Prokureursordes en hulle statutêre gedragskodes as onprofessionele gedrag beskou is, was optrede wel moontlik en het hulle dan ook nie gehuiwer om gedinge teen sulke prokureurs en praktyke aanhangig te maak nie. In Julie 1918 het die Vrystaatse Prokureursorde die prokureurs betrokke by die reeds genoemde *Eastern Free State Board of Executors and Trust Company Ltd.* van onbetaamlike en onprofessionele gedrag aangekla op grond van die feit dat hulle die maatskappy slegs as ‘n verlengstuk van hulle prokureurspraktyke gebruik het en as prokureurs geadverteer het deur die advertensies van die trustmaatskappy. Hoewel die hof die verdeling van professionele en nie-professionele aktiwiteite tussen die prokureurs en die trustmaatskappy met agterdog bejeën het en ongemaklik was met prokureurs wat hulle te veel met algemene besigheid inmeng, het die hof bevind dat sodanige verdeling nie onwettig was nie, aangesien dit algemene praktyk op die Suid-Afrikaanse platteland was dat prokureurs ter wille van oorlewing nie-professionele werk verrig het. Hoewel die advertering van ‘n prokureur se dienste onprofessioneel was, het hulle in dié geval die maatskappy geadverteer wat nie-professionele dienste verrig het en aangesien prokureurs ook hulle nie-professionele werk op ‘n verskeidenheid van wyses geadverteer het, het die beskuldigdes in dié geval ook nie opgetree buite die normale praktyke wat op die platteland gegeld het nie. Die hof het dus ten gunste van die prokureurs uitspraak gegee en die konsep van groot trustmaatskappygroepe in samewerking met prokureurs kon dus bly voortbestaan.⁹⁷

Die Vrystaatse Prokureursorde het egter nie die saak daargelaat nie en in 1920 ‘n saak van onprofessionele gedrag aanhangig gemaak teen die prokureurs wat ooreenkomste (daar is reeds na die terme daarvan verwys) met die *South African Board of Executors and Trust Company Limited* gesluit het. Hierdie keer het die hof uitspraak gelewer téén die prokureurs op grond van die monopolistiese aard van hulle bedrywighede en die verlies van hulle professionele onafhanklikheid en vryheid om die gemeenskap onbelemmerd te dien wat teweeggebring is deur die aard van hulle ooreenkomste met

---

⁹⁷ **The South African Law Reports, 1918. Orange Free State Provincial Division** (Incorporated Law Society of the O.F.S. v. Stegmann and Others, pp.72-75).

die maatskappy.⁹⁸ Hoewel appèl aangeteken is, het die Appèlhof in Mei 1921 die Hooggeregshof uitspraak gehandhaaf. Volgens laasgenoemde hofuitspraak het hierdie ooreenkomste verskil van die normale gebruik waar 'n prokureur deur 'n plaaslike trustmaatskappy en eksekuteurskamer in diens geneem word en vir sy dienste vergoed word. Die *South African Board of Executors* was 'n maatskappy met beperkte verantwoordelikheid wat in die Kaapprovinsie, Transvaal en die Vrystaat geregistreer was met sy hoofkantoor en direksie in Johannesburg. Die verklaarde doel van die maatskappy was om die nie-professionele besigheid van ou en gevestigde firmas in elke dorp in die betrokke provinsies uit te koop totdat hulle 'n monopolie oor die betrokke werk in die provinsies bekom het. Die maatskappy het dit ook in hulle prospektus duidelik gestel dat die dae van individuele besighede wat sulke werk verrig iets van die verlede was “and that everyone who adheres to such methods will find that the tide of business chances has receded and left him miserably stranded.”⁹⁹ Die hof was van oordeel dat, indien die maatskappy in sy doelwit sou slaag, dit die regsprofessie revolusionêr sou verander. Indien een of twee groot maatskappye soos hierdie daarin sou slaag om 'n monopolie oor alle trust-, agentskaps- en afslaaersbesigheid in die platteland te verkry sou dit beteken dat slegs die prokureurs wat by dié maatskappye aansluit in staat sou wees om hulle professionele praktyke voort te sit, aangesien geen individuele prokureur op die platteland kon oorleef deur slegs professionele regswerk te verrig nie. Die gevolg hiervan sou wees dat alle professionele en nie-professionele werk geleidelik in die hande van die takbestuurders of sekretarisse van die paar groot trustmaatskappygroepe sou beland en dat geen nuwe prokureurspraktyke in die platteland sou kon begin indien hulle nie in diens van die maatskappye tree nie. Die Hof was van mening dat, indien die maatskappy in sy doel slaag dit rampspoedige gevolg vir beide die regsberoep en die publiek sou inhou. Omdat die Hof geen magte gehad het om die maatskappy te verhoed om voort te gaan met die opkoop van die praktyke van plattelandse prokureurs nie en die maatskappy se planne slegs kon slaag met die samewerking van die betrokke prokureurs, was die

---

⁹⁸ JP Scannell: *Uit die volk gebore. Sanlam se eerste vyftig jaar*, p.24; WPG Koen: *Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939*, pp.142-143.

⁹⁹ *The South African Law Reports, 1921. Appellate Division* (De Villiers and Another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondent, pp.413, 430, 432).

Hof se enigste opsie om die ontwikkeling te stuit, optrede teen die prokureurs oor wie hy wel beheer kon uitoefen.¹⁰⁰ Die Hof het dus die betrokke prokureurs voor die keuse gestel om binne drie maande uit hulle posisies as bestuurders of sekretarisse van die maatskappy te bedank of andersins verbied te word om voortaan as prokureurs en notaris te praktiseer.¹⁰¹

Deur hierdie uitspraak het die Hof in wese die doodsvonnis uitgespreek oor die gebruik dat 'n prokureur as bestuurder en sekretaris van 'n trustmaatskappy kan optree en terselfdertyd sy professionele praktyk kan bedryf. In 'n laaste poging om die uitspraak omvergewerp te kry is die saak na die Geheime Raad in Londen verwys. Die Raad het egter die uitspraak gehandhaaf. Vir die groot trustmaatskappygroepe het hierdie uitspraak die doodsklok gelui. Prokureurs wat ooreenkomste gehad het met die *South African Board of Executors and Trust Company Limited*, die *Karoo and Eastern Board of Executors and Trust Company Limited* en die Vrystaatse Eksekuteurskamer Beperk moes hulle posisies heroorweeg.¹⁰² In Junie 1921 het JN Stegmann, die algemene bestuurder van die Vrystaatse Eksekuteurskamer, na aanleiding van 'n navrae van Santam oor wat die prokureurs, wat ook as bestuurders van die Eksekuteurskamer optree, gaan doen, geantwoord dat "dit skijn asof daar absoluut geen verstandhouding kan bestaan tussen die Prokureurs en die Maatskappij"¹⁰³ nie en was hy van mening dat die meeste prokureurs sou aansoek doen om hulle kontrakte met die Vrystaatse Eksekuteurskamer te kanselleer. By die meeste takke was die nie-professionele werk nie voldoende om die prokureurs van 'n bestaan te verseker nie en moes hulle hulle dus van hulle kontrakte onthef om 'n voortsetting van hulle professionele inkomste te verseker. Die gevolge van die hofuitspraak tesame met die naoorlogse depressie en droogte van die vroeë

---

¹⁰⁰ **The South African Law Reports, 1921. Appellate Division** (De Villiers and Another, Appellants, v. McIntyre, N.O., Respondent, pp.432-433).

¹⁰¹ **Ibid.**, pp.435-437.

¹⁰² JP Scannell: **Uit die volk gebore. Sanlam se eerste vyftig jaar**, p.24.

¹⁰³ WPG Koen: **Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939**, p.143 soos aangehaal uit JN Stegmann – CR Louw, 28.6.1921.

twintigerjare het die einde van die groot trustmaatskappygroepe beteken en uiteindelik tot die likwidasië van die Vrystaatse Eksekuteurskamer, die *South African Board* en die *Karoo Board* gelei.¹⁰⁴ Deur die verbreking van die greep wat groot trustmaatskappygroepe op die nie-professionele aktiwiteite van prokureurs begin verkry het, het die Vrystaatse Prokureursorde dus 'n betekenisvolle slag geslaan vir prokureurs in hulle toenemende kompetisie met trustmaatskappye en eksekuteurskamers en so 'n waardevolle bydrae gelewer tot die ekonomiese en professionele onafhanklike voortbestaan van veral plattelandse prokureurs.¹⁰⁵

Die uitskakeling van die groot trustmaatskappygroepe het nie die einde van die kompetisie tussen prokureurs en trustmaatskappye en eksekuteurskamers beteken nie. Die toenemende ooraanbod van prokureurs teen die einde van die twintigerjare en die geweldige toename in die aantal plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers, asook die toenemende kompetisie van banke ten opsigte van boedelbesigheid in die dertigerjare (waarna reeds verwys is), het pogings van die kant van prokureurs en hulle verteenwoordigende liggame verskerp om wetgewing gepasseer te kry wat uniforme toelating tot en regulering van die beroep sou kon afdwing en in die proses die reg tot sekere tipes werk vir prokureurs sou kon reserveer. Hoewel verskeie pogings sedert die vroeë twintigerjare in dié verband skipbreuk gely het vanweë interne verskille tussen die verskillende provinsiale Prokureursordes en 'n onvermoë om regeringsteun vir sulke wetgewing te verkry¹⁰⁶ is die *Attorneys, Notaries and Conveyancers Admission Bill* in 1932 as 'n privaatwetsontwerp by die parlement ingedien.¹⁰⁷ Die hoofbeswaar van trustmaatskappye en eksekuteurskamers teen die wetsontwerp was gerig teen artikel 28 subartikel 4 wat die reg op die opstel van sekere dokumente teen vergoeding slegs vir prokureurs wou toe-eien. Die subartikel

---

¹⁰⁴ WPG Koen: *Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939*, p.143-144; JP Scannell: *Uit die volk gebore. Sanlam se eerste vyftig jaar*, p.24.

¹⁰⁵ DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, p.23.

¹⁰⁶ DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, pp.7-10.

¹⁰⁷ Union of South Africa. *Debates of the House of Assembly (Hansard)*, 18.11.1931-27.5.1932 (House of Assembly, 2.2.1932, p.557).

het bepaal dat "No person other than a practising advocate, attorney or notary public or conveyancer shall for fee or reward draw or prepare any will, contract or document of any kind relating to property, movable or immovable, or to legal rights or obligations".¹⁰⁸ Indien hierdie artikel aanvaar sou word, sou dit beteken dat trustmaatskappye byvoorbeeld nie meer vergoeding sou kon vra vir testamente wat hulle opgestel het nie. Die parlamentslid en besturende direkteur van AMT, AJ Chiappini¹⁰⁹, het dus namens trustmaatskappye en eksekuteurskamers beswaar aangeteken teen die artikel en 'n amendement (die sogenaamde Chiappinni amendement) voorgestel wat trustmaatskappye en afslaers van dié bepaling sou uitsluit.¹¹⁰

Hoewel die Chiappinni amendement voorgestel is voor die stigting van die Vereniging van Trustmaatskappye in 1932 het die Vereniging tydens sy eerste vergadering in Januarie 1933 sy eenparige steun aan die amendement toegesê.¹¹¹ Weens verskille tussen die provinsiale Prokureursordes, asook binne Prokureursordes, oor sake soos die nodigheid vir die wetgewing en die hantering van amendemente tot die wetgewing is op voorstel van die Transvaalse Prokureursorde in 1933 besluit om 'n nuwe wet te formuleer waarin, met inagneming van die besware teen die vorige wet, gepoog moes word om die mees voordelige bepalings van die ou wet te behou. Die resultaat van hierdie besluit was 'n wetsontwerp wat deur die Transvaalse Prokureursorde opgestel is en in 1934 as die Toelating van Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers Wet deur die parlement aanvaar is.¹¹² In die wet is Artikel 28

¹⁰⁸ Union of South Africa. **Debates of the House of Assembly (Hansard)**, 18.11.1931-27.5.1932 (House of Assembly, 12.2.1932, pp.935-938).

¹⁰⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 15.2.1939, p.647).

¹¹⁰ Union of South Africa. **Debates of the House of Assembly (Hansard)**, 18.11.1931-27.5.1932 (House of Assembly, 12.2.1932, pp.935-937; (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering van die uitvoerende komitee, 9.1.1933, g.p.).

¹¹¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering van die algemene komitee, 27.1.1933, g.p.).

¹¹² DH Sampson: **The South African Attorneys Handbook**, pp.8-9; Wet No.23 van 1934. **Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers Wet, 1934.**

subartikel 4 van die ou wet weggelaat sodat die wet geen bepalinge bevat het wat die regte van trustmaatskappye en eksekuteurskamers ingekort het nie.¹¹³ Die aanvaarding van bogenoemde wet het egter wel artikel 41 van Wet No. 20 van 1916 wat op prokureurs in die Kaapprovinsie betrekking gehad het, en waarvolgens toestemming verleen is aan prokureurs om deur nie-professionele persone of instansies in diens geneem te word op voorwaarde dat hulle op geen wyse in die prokureur se professionele fooie deel nie, herroep.¹¹⁴ Trustmaatskappye het dus deur hulle protes daarin geslaag om die pogings van die Prokureursordes in die vroeë dertigerjare om hulle as kompetisie aan bande te lê deur sekere soorte besigheid slegs vir prokureurs te reserveer, gefnuik.

Die Prokureursordes het egter nie die saak daar gelaat nie en reeds by 'n konferensie van afgevaardigdes van die vier provinsiale Prokureursordes in Augustus 1934 die indiening van nuwe wetgewing, die sogenaamde "One Clause Bill", bespreek waardeur hulle die voordele wat hulle moes prysgee om die 1934-wetgewing aanvaar te kry wou herstel. Die inhoud en bedoeling van die wetgewing was om te definieer watter werk as professionele werk beskou word ('n definisie wat onder andere die administrasie en bereddering van boedels ingesluit het), die parlement te oortuig om die definisie te aanvaar en sodoende dié tipe werk slegs vir prokureurs te reserveer.¹¹⁵ Wetgewing met hierdie strekking is in 1936 as 'n privaatwetsontwerp gesamentlik deur die vier Prokureursordes ingedien. Die wetgewing is egter deur die promotors onttrek voordat dit in die Volksraad gedebatteer kon word.¹¹⁶

---

¹¹³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering uitvoerende komitee, 15.2.1934, g.p.).

¹¹⁴ SC 11-39 **Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939**, p.71.

¹¹⁵ DH Sampson: **The South African Attorneys Handbook**, pp.9-10.

¹¹⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering uitvoerende komitee, 16.3.1936, g.p. en Report of the executive committee to the fourth annual general meeting, 14.12.1936, pp.1-2).

Hierna het die Prokureursordes besluit om in 1937 'n effens gewysigde "One Clause Bill" in te dien (maar waarin die dokumente waarvoor nie-professionele persone nie mag geld vra indien hulle dit sou opstel nie baie duidelik gespesifiseer word) wat die verhoudinge tussen prokureurs en trustmaatskappye verder vertroebel het.¹¹⁷ Die Vereniging het dan ook op sy jaarvergadering in Desember 1936 eenparig besluit om bogenoemde voorgenome wetgewing waardeur prokureurs 'n monopolie oor die administrasie en likwidasië van boedels, asook die opstel van sekere dokumente teen vergoeding wou verkry te opponeer en te verseker dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat tot en met 1936 gestig en gelisensieer is van dié beperkende bepalinge uitgesluit sou word.¹¹⁸ Hierdie pogings het uiteindelik vrugte afgewerp, aangesien die Prokureursordes (nadat die tweede lesing van die wetsontwerp verskeie kere uitgestel is) op 'n laat stadium van die parlamentsitting besluit het om die wetsontwerp te onttrek¹¹⁹; waarskynlik omdat hulle besef het dat die wetgewing weens die kragtige opposisie daarteen tot mislukking gedoem was.¹²⁰

Te midde van die terugtrekking van die "One Clause Bill" is trustmaatskappye en eksekuteurskamers via 'n ander roete 'n gevoelige slag toegedien. In Mei 1937 is die Registrasie van Aktes Wet deur die parlement aanvaar waarin die geldende regsbeplanninge op die registrasie van aktes in die Unie saamgevat en gewysig is.¹²¹ Regulasies wat in 1938 in terme van die Wet aanvaar is, het bepaal dat die Registrateur van Aktes voortaan slegs dokumente in verband met die registrasie, sessie of verandering van verbande wat deur 'n praktiserende prokureur, notaris of transportbesorger opgestel is, vir indiening by 'n akteskantoor sou aanvaar.¹²² Hierdie

---

¹¹⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Spesiale vergadering van die uitvoerende komitee, 22.6.1936, g.p. en Report of the executive committee to the fourth annual general meeting, 14.12.1936, p.2).

¹¹⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Algemene jaarvergadering, 14.12.1936, p.4).

¹¹⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Verslag van die uitvoerende komitee aan vyfde algemene jaarvergadering, 13.12.1937, p.1).

¹²⁰ DH Sampson: **The South African Attorneys Handbook**, p.10.

¹²¹ Wet No. 47 van 1937: **Registrasie van Aktes Wet, 1937**, pp.731, 733, 735, 741, 743, 831.

¹²² **Buitengewone Staatskoerant van die Unie van Suid-Afrika**, 29.7.1938, no. 2551, p.10.

regulasie het beteken dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers en hulle amptenare die reg ontnem is om voortaan dié tipe dokumente op te stel en by 'n akteskantoor in te dien selfs al was sodanige amptenaar 'n gekwalifiseerde prokureur, notaris of transportbesorger. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers is dus deur die regulasie effektief uit die akteskantoor geweer en moes voortaan dokumentasie in verband met verbande in die hande van praktiserende prokureurs laat wat 'n monopolie in die verband verkry het.

Soos trustmaatskappye en eksekuteurskamers het die Prokureursordes op dié stadium (middel dertigerjare) toenemend besorg geraak oor die toename van die banke se aktiwiteite ten opsigte van die administrasie en likwidasië van boedels. Die Kaapse Prokureursorde en die Vereniging van Trustmaatskappye se gesamentlike protes by Standard Bank en Barclays Bank in Maart 1936 teen die instellings se doen van boedelbesigheid, waarna reeds verwys is, het van die besorgdheid getuig. In 1939 het die vier Prokureursordes 'n wetsontwerp ingedien om voorsiening te maak vir die stigting van 'n eerlikheidsfonds (fidelity fund) vir prokureurs, notaris en transportbesorgers.¹²³ Die wetsontwerp is egter ook gebruik om wysigings aan die Toelating van Prokureurs, Notaris en Transportbesorgers Wet, 1934 aan te bring.¹²⁴

Hoewel die Vereniging van Trustmaatskappye geen besware teen die tweede deel van bogenoemde wetsontwerp (wat oor die instelling van 'n eerlikheidsfonds vir prokureurs gehandel het) gehad het nie, het Artikels Drie en Vier van Deel Een ernstige beswaar ontlok. Artikel Drie het naamlik beoog om 'n verbod te plaas op enige vorm van werwing vir of advertensie of bekendmaking van die feit dat 'n persoon of instansie die likwidasië en administrasie van boedels hanteer, terwyl Artikel Vier die reg om sekere dokumente (wat onder andere kontrakte met betrekking tot onroerende goedere en enige testament of ander testamentêre stukke ingesluit het) teen vergoeding voor te berei tot prokureurs wou beperk.¹²⁵

¹²³ DH Sampson: *The South African Attorneys Handbook*, p.10.

¹²⁴ Wet No. 19 van 1941. *Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-getrouheidsfonds-wet, 1941.*

¹²⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Memorandum insake Gekombineerde Wetsgenootskappe Wetsontwerp, 1939, 18.3.1939, pp.1, 4).

Met die oog op verspreiding onder parlamentslede het die Vereniging 'n memorandum op die formaat van 'n soortgelyke dokument wat reeds in 1936 met die oog op die Prokureursordes se "One Clause Bill" opgestel is¹²⁶, saamgestel waarin die trustmaatskappye se besware en standpunt ten opsigte van die nuwe wetgewing gestel is en waarin hulle daarop aangedring het dat die wetsontwerp ter wille van openbare belang na 'n Gekose Komitee verwys word of op gepaste wyse gewysig moes word.¹²⁷ Om die Prokureursordes se vrees dat meer trustmaatskappye en eksekuteurskamers opgerig kon word tegemoet te kom, het die Vereniging in sy memorandum hom bereid verklaar om sy versoek dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers van die beperkings van die wetsontwerp uitgesluit moes word te beperk tot slegs daardie trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat voor 31 Desember 1938 opgerig is en nie as "Eiendoms Beperk" ('n private maatskappy) geregistreer is nie. Laasgenoemde tipe maatskappy was nie as lede van die Vereniging verkiesbaar nie.¹²⁸

Op 31 Maart 1939 het die promotors, wat tot op daardie stadium beslis gekant was teen die verwysing van die wetsontwerp na 'n Gekose Komitee, onverwags ingestem tot so 'n stap. Die verskerpte teenstand teen die wetsontwerp, soos die toetrede van die banke tot die protes, het waarskynlik tot die standpuntverandering aanleiding gegee.¹²⁹

Uit die getuienis wat voor die Gekose Komitee gelewer is, was dit duidelik dat die beperkende maatreëls in Deel Een van die wetsontwerp 'n poging was om veral plattelandse prokureurs te beskerm teen die toenemende kompetisie van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers en nou ook banke ten opsigte van die nie-professionele aktiwiteite van die prokureurs. Deur Artikel Drie wou hulle maatreëls

¹²⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Verslag uitvoerende komitee aan vyfde algemene vergadering, 13.12.1937, p.1).

¹²⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Memorandum insake Gekombineerde Wetsgenootskappe Wetsontwerp, 1939 genoem "Toelating van Prokureurs Wysigings en Regspraktisyns-eerlikheidsfondswet, 1939", 18.3.1939, pp.1-4, 8).

¹²⁸ *Ibid.*, pp.4-6.

¹²⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Spesiale vergadering uitvoerende komitee, 1.4.1939, g.p. en spesiale algemene vergadering, 12.4.1939, p.2).

invoer om prokureurs teen die onregverdige metodes van advertensie en reklame te beskerm soos dit deur handelsbanke, trustmaatskappye, boedelagente en andere onderneem is - metodes wat prokureurs volgens die reëls van hulle beroep nie self mag gebruik het nie. Daar is dus in getuienis sterk te velde getrek teen die aanlokking en werwing van veral boedelbesigheid deur banke en plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers. Die “taktvolle oorreding” van banke van hulle kliënte, van wie baie oortrokke rekeninge gehad het, om die bank as hulle eksekuteur en administrateurs van hulle boedels aan te stel, is sterk afgekeur en die kleiner plattelandse trustmaatskappye is uitgesonder as die oorsaak van die meeste verlies en skade wat plattelandse prokureurs aangedoen word, aangesien hulle sonder beperking boedelbesigheid werf (selfs by begrafnisse) en “begin daarmee voordat die man nog koud is”.¹³⁰ Die indiensneming van prokureurs deur trustmaatskappye en eksekuteurskamers en die onregverdige voordeel wat sulke “basterverhoudings” prokureurs bo hulle kollegas besorg het deurdat werk hulle weens hulle verbintenis met ’n maatskappy toegeval het, het ook weereens onder sterk kritiek deurgeloop en prokureur R Simpson was van mening dat “Feitlik alle euwels wat ek in die loop van 40 jaar ondervinding teëgekom het, is veroorsaak deur die toestaan van voorregte van hierdie aard”.¹³¹

Wat Artikel 4 betref was dit volgens getuienis voor die Gekose Komitee bloot daarop gemik om vir prokureurs te verkry wat altyd hulle regmatige werk was. Trustmaatskappye, ander agentskapsbesighede en nie-regspraktisyns het met verloop van tyd aansienlike inbreuk gemaak op die optrek en voltooiing van verskeie dokumente waarvoor aansienlike regskennis vereis word. Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers is weer uitgesonder as die sondebokke wat in die gewoonte gekom het om werk in verband met die opstel van dokumente, transportbesorging en die opstel van trustaktes te doen. Prokureurs het ook getuig dat die bewering van trustmaatskappye dat die kostelose opstel van die dokumente hulle

¹³⁰ SC 11-39 **Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939**, pp.2-4, 12.

¹³¹ **Ibid.**, pp.71-75, 81.

aandeelhouders weens die verlies aan inkomste sou benadeel, nie water gehou het nie, aangesien dit slegs 'n geringe deel van hulle inkomstes verteenwoordig het.¹³²

Ter verdediging van hulle aktiwiteite en standpunte ten opsigte van die wetsontwerp het die Vereniging se getuienis hoofsaaklik die standpunte soos verwoord in hulle Maart 1939-memorandum herhaal deur hulle gevestigde regte, die openbare belang en hulle rekord van goeie diens oor baie jare te beklemtoon. Hulle het ook die praktiese uitvoerbaarheid van die bepalings van die wetsontwerp bevraagteken en hulle lede se sterk teenkanting teen die wetsontwerp beklemtoon.¹³³

Standard Bank en Barclays Bank het in hulle getuienis die standpunte wat hulle reeds by herhaling in hulle stryd met trustmaatskappye en eksekuteurskamers oor boedelbesigheid gestel het, herhaal, naamlik dat hulle boedelbesigheid aanvanklik betree het weens 'n behoefte daarna by hulle kliënte, dat hulle dit reeds dekades lank doen en gevestigde regte in dié verband gehad het en dat dit hulle amptelike benadering was dat hulle nie die dienste oordadig aktief bemark nie en fooie handhaaf wat ooreenstem met dié van trustmaatskappye en prokureurs. Dit was duidelik dat banke boedelbesigheid as 'n gevestigde deel van hulle besigheid beskou het en nie van plan was om dit prys te gee nie.¹³⁴

Die wetsontwerp soos geamendeer deur die Gekose Komitee is deur die promotors aanvaar en in 1940 weer van nuuts af ingedien.¹³⁵ Ten opsigte van die reg om vir boedelbesigheid te adverteer (Artikel 3) het die geamendeerde wetsontwerp bepaal dat prokureurs, banke, privaat trustmaatskappye (Eiendoms Beperk maatskappye), eiendomsagente, rekenmeesters en individue verbied word om te adverteer. Daarteenoor is trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat voor of op 31 Desember 1938 ingevolge die Lisensie Konsolidasie Wet, 1925 as publieke maatskappye geregistreer is, toegelaat om in hulle name of titels woorde te behou wat aandui dat

¹³² SC 11-39 **Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939**, pp.4-5, 17.

¹³³ **Ibid.**, pp.26-44.

¹³⁴ **Ibid.**, pp.45-60.

¹³⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Spesiale algemene vergadering, 19.2.1940, pp.2-3).

hulle die likwidasie en administrasie van boedels hanteer. Ook is hulle toegelaat om op hulle uithangborde, naamplate, skryfpapier, jaarlikse almanakke of in 'n advertensie in die openbare pers of in jaarverslae of in verslae van die verrigtinge van algemene jaarvergaderings by wyse van 'n blote verklaring te dien effekte bekend te maak dat hulle oogmerke of funksies boedelbesigheid insluit. Deur hierdie toegewings het trustmaatskappye dus ten opsigte van advertering 'n mate van beweegruimte gehad wat ander beoefenaars van boedelbesigheid ontsê is. Wat die werwing of aanlokking van boedelbesigheid betref, het die wet bepaal dat 'n persoon in antwoord op 'n direkte navraag wel te kenne kan gee dat hy of iemand anders waarvan hy bewus is boedelbesigheid doen. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het die ekstra toegewing ontvang dat hulle werknemers en aandeelhouders wel geregtig daarop was om ander werknemers en aandeelhouders van dieselfde trustmaatskappy of eksekuteurskamer vir boedelbesigheid vir die maatskappy te werf.¹³⁶

Wat die opstel van regsdokumente teen vergoeding betref (Artikel 4) is die reg aan prokureurs toegeken. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers kon voortgaan om dokumente soos testamente op te stel, maar mag nie vergoeding daarvoor ontvang het nie. Hulle het ook die toegewing verkry dat die verwysing na “besoldiging, voordeel of beloning direk of indirek” in die artikel nie die salaris of besoldiging van 'n werknemer of 'n trustmaatskappy se kommissie of vergoeding as eksekuteur of agent insluit nie. Hulle sou ook kon voortgaan om huurkontrakte vir termyne van hoogstens vyf jaar, asook verkoopsvoorwaardes en makelaarsbriewe op te stel.¹³⁷

In Februarie 1940 het die Vereniging 'n spesiale Algemene Vergadering belê met die doel om te besin oor hulle strategie ten opsigte van die geamendeerde wetsontwerp in die lig van die promotors se aanvaarding daarvan. Uit die bespreking wat gevolg het, was daar breë konsensus onder lede dat die aanbevelings van die Gekose Komitee in die parlement sou seëvier en dat verdere pogings om die parlement te beïnvloed futiel sou wees. Die gevoel was dat, aangesien daar onbekende faktore soos byvoorbeeld die reaksie en invloed van banke was waarmee rekening gehou moes word, 'n

¹³⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Spesiale algemene vergadering, 19.2.1940, p.3); Wet No.19 van 1941: **Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-getrouheidsfonds-wet, 1941.**

¹³⁷ **Ibid.**

aanvaarding van die mosie moontlik kon bydra tot die sluit van 'n ooreenkoms tussen die Vereniging en die Prokureursordes waarvolgens hulle kragte kon saamsnoer teen ander belangegroepes soos die banke. In die lig van bogenoemde faktore is die mosie eenparig deur die vergadering aanvaar¹³⁸, wat in die praktyk die einde van die Vereniging se protes beteken het. Hoewel die wetgewing nie in 1940 afgehandel kon word nie¹³⁹ is die Gekose Komitee se geamendeerde wetsontwerp uiteindelik in April 1941 deur die parlement goedgekeur en het die wetgewing op 1 Januarie 1942 in werking getree.¹⁴⁰ Hierdeur is 'n wetgewende proses wat in 1932 deur die Prokureursordes geïnisieer is, afgehandel.

Wet No.19 van 1941 het 'n einde gebring aan veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers se onbeperkte reg om hulle aktiwiteite te adverteer en besigheid aan te lok of te werf en hulle opstel van regsdokumente teen vergoeding beëindig. Aangesien die toegewings wat die 1941-wetgewing wel aan trustmaatskappye en eksekuteurskamers gemaak het, beperk is tot publieke maatskappye wat op of voor 31 Desember 1938 geregistreer is, het die wetgewing vir alle praktiese doeleindes 'n einde gemaak aan die era van die stigting van publieke trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat in die twintigerjare van die 20ste eeu 'n hoogtepunt bereik het. Die langtermyn effek wat die wetgewing egter op die bestaande trustmaatskappye en eksekuteurskamers sou hê en die effektiwiteit van die wetgewing om prokureurs teen die kompetisie van banke en trustmaatskappye en eksekuteurskamers te beskerm sou egter eers mettertyd bepaal kon word.

3.4 Van trustmaatskappye en eksekuteurskamers tot deposito-nemende instellings: die stryd teen statutêre monetêre beheer

Hoewel trustmaatskappye en eksekuteurskamers van meet af aan prominente instellings was in die plaaslike omgewings waarin hulle gefunksioneer het, het daar by

¹³⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Spesiale algemene vergadering, 19.2.1940, pp.4-5).

¹³⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Verslag van die uitvoerende komitee aan die agste algemene jaarvergadering, 9.12.1940, p.1).

¹⁴⁰ Wet No.19 van 1941. **Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-getrouheidsfonds-wet, 1941.**

die breë samelewing en die monetêre owerhede groot onkunde geheers ten opsigte van die wye aard van hulle aktiwiteite en die groeiende omvang van die totale fondse wat hulle beheer het. Erkenning van hulle bydrae as belangrike rolspelers in die finansieringswese van die Unie was dus 'n langsame ontwikkeling wat eers in die dertigerjare momentum begin kry het.

In die periode tot 1942 het trustmaatskappye en eksekuteurskamers hulself gedefinieer in terme van die trustaspek van hulle aktiwiteite. Dat hulle in die uitvoering van hulle trustfunksies ook toenemend op die terrein van die bankwese beweeg het en dit by veral plattelandse maatskappye 'n belangrike deel van hulle inkomste gevorm het, het nie hulle persepsie van hulself as trustmaatskappye beïnvloed nie.¹⁴¹ Die Betaalmiddele en Bankwet van 1920¹⁴² waarvolgens die bankwese in Suid-Afrika gereguleer is, het waarskynlik dié houding versterk, aangesien trustmaatskappye en eksekuteurskamers van die bepalinge van die Wet uitgesluit is. Die instellings was dus afgesien van trustwetgewing slegs aan die Maatskappywet van 1926¹⁴³ onderworpe. Die Wet het wel baie voorskrifte ten opsigte van aspekte soos die registrasie, bestuur, likwidasie en finansiële state van maatskappye bevat, maar nie beperkende kapitaalvoorskrifte soos dié waaraan handelsbanke volgens die Bankwet van 1920 onderworpe was nie. Trustmaatskappye kon dus hulle fondse bestuur sonder die voorskrifte en toesig oor hulle finansiële stabiliteit waaraan banke onderworpe was.

Anders as die monetêre owerhede het handelsbanke vroeg reeds die omvang en impak van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se lewering van bankdienste ervaar. Daar is reeds ten opsigte van PAT en AMT verwys na die skerp kompetisie tussen finansiële instellings in die Wes-Kaap. Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het van meet af aan ten opsigte van die werwing van vaste deposito's en die verlening van krediet deur die verskaffing van eerste verbande op plase en ander vaste eiendom met banke gekompeteer. Banke het in hierdie kompetisie die onderspit gedelf en in dorpe en distrikte op die platteland wat deur 'n

¹⁴¹ SC' -842 **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.18, 142, 144.

¹⁴² Wet No. 31 van 1920: **Betaalmiddele en Bankwet, 1920**.

¹⁴³ Wet No. 46 van 1926: **Maatskappywet, 1926**.

trustmaatskappy of eksekuteurskamer bedien is 'n verlore stryd gevoer om deposito's te bekom en lenings en voorskotte toe te staan. Standard Bank se takinspeksieverslae verskaf voldoende bewyse in dié verband. In 1924 het die inspekteur van die Malmesbury tak gerapporteer dat "With regard to the Resources, it will be noticed that Fixed Deposits have almost disappeared from the books...the Malmesbury Board of Executors, and the African Mutual Trust and Assurance Company are keen competitors of ours for this class of business, offering higher rates of interest than those quoted by us, and the branch is unable to compete successfully with them."¹⁴⁴ Die Paarl takverslag van 1928 het dieselfde verhaal vertel, naamlik "Our most serious competitors at Paarl are the various Boards of Executors and Trust Companies, whose rates for deposits and advances are more favourable than ours...With influential Directors and the power of local sentiment behind them their hold on the town and district is very strong".¹⁴⁵

Teen 1926 was Standard Bank reeds ernstig beswaard oor bogenoemde kompetisie wat hulle as onregverdig beskou het, aangesien trustmaatskappye van die Betaalmiddele en Bankwet van 1920 uitgesluit was, terwyl hulle wel gedeeltelik bankdienste verskaf het. Standard Bank was ook van mening dat die Lisensies Konsolidasie Wet van 1925, wat die bepalings bevat het waarvolgens maatskappye gelisensieer is, teen banke gediskrimineer het. Banke moes £20 vir elke tak of subtak wat hulle geopen het, betaal terwyl trustmaatskappye en eksekuteurskamers vryelik agentskappe kon open wat ook bankbesigheid bedryf het sonder dat hulle die lisensiegeld waaraan banke onderhewig was daarvoor moes opdok.¹⁴⁶

Die omvang van trustmaatskappye se bank- en ander aktiwiteite is waarskynlik die eerste keer deur Standard Bank se toedoen onder die aandag van die monetêre owerhede gebring. In 1925 het dié bank met EHJ Farrer, Sekretaris van Finansies, in gesprek getree in verband met die onregverdige kompetisie van trustmaatskappye waaraan banke onderworpe was. Na aanleiding van dié gesprek het Standard Bank in

¹⁴⁴ (SBA) INSP 1/1/244 Malmesbury 1901-1928, Malmesbury ABC 1922-1928. Inspection Report on Malmesbury ABC Branch, 23.5.1924, Part I, p.7.

¹⁴⁵ (SBA) INSP 1/1/254 Paarl 1902-1928. Inspection Report on Paarl Branch, 27.11.1928, p.13.

¹⁴⁶ (SBA) GMO 3/1/78 (4.12.1925-26.3.1926), GM-LO, 'Special' 5.3.1926, pp.3-6.

Junie 1925 Farrer voorsien van 'n lys van 44 trustmaatskappye en eksekuteurskamers waarin die omvang van hulle aktiwiteite weerspieël is. Volgens die inligting het dié finansiële instellings gesamentlik oor deposito's van £3 138 146 asook £18 886 969 onder die opskrif "Trust Funds Invested" beskik. Die bank was van mening dat van laasgenoemde bedrag 'n beduidende persentasie waarskynlik eerder onder deposito's as trustfondse tuisgehoort het.¹⁴⁷

Farrer het toegegee dat dit 'n gevaarlike situasie was dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers met relatief min kapitaal in deposito- en trustbesigheid van so 'n groot omvang betrokke was en dat wetgewing gewens was om openbare belange te beskerm. Hoewel Farrer groot simpatie vir die banke se dilemma getoon het, het hy voorsien dat daar moeilik effektief teen trustmaatskappye en eksekuteurskamers opgetree sou kon word, aangesien dié maatskappye deur hulle invloedryke direksies, aandeelhouders en ander kontakte in staat was om groot druk op die regering uit te oefen en die druk sou toepas indien pogings aangewend sou word om hulle aan strenger wetgewing te onderwerp. Ten spyte van hulle protes by Farrer was Standard Bank self versigtig om nie die indruk te wek dat hulle 'n veldtog voer om trustmaatskappye en eksekuteurskamers aan dieselfde wetgewing as handelsbanke onderworpe te maak nie. Soos Farrer was hulle nie baie hoopvol dat hulle druk onder heersende toestande suksesvol sou wees nie. In die tweede plek was hulle (soos in die geval met hulle boedelbesigheid) versigtig om nie die vriendelike verhouding met gewaardeerde kliënte soos trustmaatskappye en eksekuteurskamers in gevaar te stel nie.¹⁴⁸

Gebeure tydens die Depressie van die dertigerjare het die eerste openbare aanduidings verskaf dat die monetêre owerhede van trustmaatskappye en eksekuteurskamers as beduidende rolspelers in die finansieringswêreld begin kennis neem het. Die uitnodiging van die Minister van Justisie, Oswald Pirow, aan trustmaatskappye in 1932 om die Pretoria Konferensie van finansiële instellings, waartydens die verhouding tussen debiteure en krediteure tydens die Depressie bespreek sou word, by

¹⁴⁷ (SBA) GMO 3/1/78 (4.12.1925-26.3.1926), GM-LO, 'Special' 5.3.1926, pp.655-657, 664-667.

¹⁴⁸ (SBA) GMO 3/1/78 (4.12.1925-26.3.1926), GM-LO, 'Special' 5.3.1926, pp.655-657, 664-667.

te woon was 'n eerste aanduiding. Die wydverspreide onkunde en wanopvattinge wat ten opsigte van die aard en omvang van trustmaatskappye se aktiwiteite bestaan het, is duidelik gedemonstreer deur die verbasing waarmee inligting in dié verband tydens die konferensie deur die aanwesiges begroet is. Die syfers het selfs trustmaatskappye verbaas. Die 39 trustmaatskappye wie se syfers beskikbaar was, het getoon dat die maatskappye trustbates van £41 944 782 besit en beheer het. Van dié bedrag was £10 500 000 verbande wat deur die maatskappye self gehou is. Die uitgereikte aandelekapitaal en reserwefondse van die maatskappye het £3 104 252 beloop.¹⁴⁹

Die stigting van die Vereniging van Trustmaatskappye in 1932 het verder bygedra om groter publisiteit aan trustmaatskappye te gee en hulle aktiwiteite op die voorgrond te druk. Die benarde posisie waarin verbandhouders hulle weens die Depressie bevind het en die openbare debatte wat in 1933 ontstaan het rondom pogings om hulle posisie te beredder, het die Vereniging die geleentheid gegee om die werkswyse, beleid en finansiële spierkrag van trustmaatskappye vir die eerste keer onder die aandag van die breë publiek te bring. Voorstelle tot reddingspogings ten behoeve van verbandhouders, soos die verlaging van rentekoerse en die kwytskelding van verbandskulde het wye publisiteit gekry en trustmaatskappye as grootskaalse verbandhouders 'n geleentheid gegun om hulle kant van die saak te stel.¹⁵⁰

Regeringspogings om verbandhouders deur middel van die Wet op Plaasverbandrente van 1933 tegemoet te kom, het tot verdere blootstelling van trustmaatskappye aan die monetêre owerhede gelei. Verteenwoordigers van die Vereniging is in Mei 1933 saam met ander finansiële instellings deur die Minister van Finansies na 'n konferensie in Kaapstad genooi om die voorgestelde wetgewing te bespreek. Die ontmoeting is opgevolg deur verskeie ontmoetings met die waarnemende Minister van Finansies en die Sekretaris van Finansies¹⁵¹ wat daartoe bygedra het dat tot 'n groter

¹⁴⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Algemene jaarvergadering, 27.11.1933, Voorsittersrede, pp.2, 3).

¹⁵⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van verteenwoordigers van trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, 10.10.1932, p.3, en uitvoerende komitee vergadering, 23.12.1932, g.p. en spesiale vergadering van uitvoerende komitee, 23.5.1933, g.p.).

¹⁵¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Algemene jaarvergadering, 27.11.1933, verslag algemene komitee, pp. 2, 3).

mate kennis geneem is van trustmaatskappye en die omvang van hulle bankaktiwiteite. Na die blootstelling tydens die Depressie het die teenwoordigheid van trustmaatskappye by konferensies van finansiële instellings wat deur die monetêre owerhede gereël is standaardpraktyk geword soos die uitnodigings na sodanige konferensies in 1939¹⁵² en 1941¹⁵³ van getuig. Ten spyte van die groter blootstelling was die voorsitter van die Vereniging van Trustmaatskappye, CC Silberbauer, oortuig dat die breë gemeenskap en selfs trustmaatskappye nog nie die finansiële krag wat hulle verteenwoordig behoorlik besef het nie.¹⁵⁴

Die feit dat banke en bouverenigings aan statutêre verpligtinge ten opsigte van die bestuur en belegging van hulle fondse onderworpe was, het nie ongesiens by trustmaatskappye verbygegaan nie. Tydens die jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye in 1938 het JP van Niekerk van die *Midland Agency and Trust Company, Limited* die vraag geopper oor watter persentasie van 'n trustmaatskappy se fondse in likiede bates soos regeringseffekte en lenings aan openbare instansies belê moes word. Hy het met verwysing na die voorskrifte vir bouverenigings in dié verband die vraag geopper of dit nie nodig geword het om die regering oor die aangeleentheid te nader nie. In die bespreking wat gevolg het, is die aandag gevestig op die verskil in die besigheid wat trustmaatskappye en bouverenigings bedryf. Die gevoel was ook dat dit baie moeilik sou wees om rigiede voorskrifte vir trustmaatskappye voor te lê, aangesien hulle konstitusies baie van mekaar verskil het en sommige met onbeperkte verantwoordelikheid geregistreer was wat alreeds deur middel van hulle uitgebreide aandeelhouding aan beleggers en die publiek aansienlike sekuriteit verskaf het. Die wisseling in die markwaarde van regerings- en munisipale beleggings is ook as 'n probleem geopper. Na die bespreking is die aangeleentheid in die hande van die Uitvoerende Komitee gelaat.¹⁵⁵ Tydens die daaropvolgende jaarvergadering in 1939 het die Uitvoerende Komitee gerapporteer dat die

¹⁵² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Algemene jaarvergadering, 11.12.1939, verslag uitvoerende komitee, p.4).

¹⁵³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Algemene jaarvergadering, 8.12.1941, g.p.).

¹⁵⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 15.8.1932-14.12.1936 (Algemene jaarvergadering, 27.11.1933, Voorsittersrede, p.2).

¹⁵⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Algemene jaarvergadering, 12.12.1938, g.p.).

beleggingsbeleid van trustmaatskappye eksklusief die diskresie van die direksie van die betrokke maatskappy was en dat dit nie binne die opdrag van die Vereniging geval het om 'n mening daaroor te gee of aan te beveel dat die regering in dié verband genader word nie.¹⁵⁶ Dit was dus duidelik 'n sensitiewe aangeleentheid waar inmenging in die outonomie van die trustmaatskappye as onvanpas beskou is.

Teen hierdie agtergrond het die Minister van Finansies teen die einde van 1940 voorlopige wetgewing laat opstel om voorsiening te maak vir die konsolidering van bestaande bankwetgewing en vir 'n minimum toesig en regulering, nie alleen van die banke nie, maar ook ander depositonemende instellings wat nie doeltreffend deur spesiale wetgewing of administratiewe maatreëls beheer is nie.¹⁵⁷ Laasgenoemde kategorie het trustmaatskappye en eksekuteurskamers ingesluit.

Die huiwering wat daar in 1926 by monetêre owerhede was om trustmaatskappye en eksekuteurskamers weens hulle invloedryke ondersteunersgroepe aan beperkende wetgewing te onderwerp is dus teen 1940 vervang met 'n besliste poging om groter kontrole oor hulle aktiwiteite uit te oefen. Die lesse van die finansiële onstabiliteit van die Depressie, 'n groter bewuswording van die omvang van trustmaatskappye se betrokkenheid by bankbesigheid en die potensiële finansiële onstabiliteit wat die Tweede Wêreldoorlog kon teweegbring, was waarskynlik vir hierdie houdingsverandering by die monetêre owerhede verantwoordelik.

Die konsepwetgewing is in 1941 in die staatskoerant gepubliseer.¹⁵⁸ In Oktober 1941 het die Minister van Finansies 'n tegniese komitee aangestel om die wetsontwerp, asook die kommentaar wat daarop ontvang is, te bestudeer en om 'n nuwe wetsontwerp min of meer binne die raamwerk van die ou bankwetsontwerp op te stel.¹⁵⁹ Die nuwe konsepwetsontwerp soos deur die Tegniese Komitee voorgestel, is

¹⁵⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Algemene jaarvergadering, 11.12.1939, verslag uitvoerende komitee, p.3).

¹⁵⁷ SC - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.161-162.

¹⁵⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Uitvoerende komitee, 29.9.1941, g.p.).

¹⁵⁹ UG 16-42: **Verslag van die Tegniese Komitee oor Bankwetgewing, 1942**, p.3.

in Februarie 1942 by die parlement ingedien vir 'n tweede lesing¹⁶⁰ waarna dit na 'n Gekose Komitee vir verdere oorweging verwys is.¹⁶¹ Die Bankwet van 1942 is uiteindelik op 20 April 1942 in sy finale vorm goedgekeur¹⁶² en het op 1 Januarie 1943 in werking getree.¹⁶³

Banke se reaksie op trustmaatskappykompetisie ten opsigte van bankbesigheid en die groter blootstelling van die aard en omvang van trustmaatskappye se aktiwiteite tydens en na die Depressie van die dertigerjare moes noodwendig lei tot hulle uiteindelijke insluiting onder die toesig en beheer van die monetêre owerhede. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het egter nie hulle insluiting in die Bankwet van 1942 gedwee aanvaar nie. Met die publikasie van die eerste konsepwetgewing in 1941 het GFS de Villiers van Santam tydens 'n spesiale vergadering van die Uitvoerende Komitee van die Vereniging van Trustmaatskappye voorgestel dat die aandag van alle trustmaatskappye op die wetgewing, en veral die gedeeltes wat op trustmaatskappye betrekking gehad het, gevestig word.¹⁶⁴ Die Vereniging as verteenwoordiger van trustmaatskappye het egter geen amptelike kommentaar op die eerste konsepwetgewing aan die Tegniëse Komitee voorgelê nie.

Die publikasie van die konsepwetsontwerp deur die Tegniëse Komitee in Februarie 1942 het die Vereniging egter tot aksie aangespoor. 'n Skrywe is aan al sy lede gerig waarin hulle vir kommentaar op die wetgewing genader is.¹⁶⁵ 'n Afvaardiging na die Minister van Finansies is meegedeel dat trustmaatskappye wel onder die nuwe wetgewing ingegrepe was en dat enige amendemente wat hulle wou voorstel na die tweede lesing van die wetsontwerp aan die Gekose Komitee voorgelê moes word. As

¹⁶⁰ AB 16-42: **Bankwetsontwerp. Wetsontwerp tot samevatting en wysiging van die regsbepalings op banke en sekere soortgelyke instellings, 1942.**

¹⁶¹ SC - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942.**

¹⁶² Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942.**

¹⁶³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Uitvoerende komitee, 29.10.1942. Brief van Registrateur van Banke - Sekretaris Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, 21.10.1942, g.p.).

¹⁶⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Uitvoerende komitee, 19.9.1941, g.p.).

¹⁶⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Uitvoerende komitee, 9.2.1942, p.2).

verdere maatreël om die wetsontwerp teen te staan het die Vereniging al sy lede opgeroep om hulle onderskeie parlamentslede te mobiliseer om die wetsontwerp tydens die tweede lesing teen te staan. Die Vereniging was van mening dat dit moeiliker sou wees om later amendemente aanvaar te kry indien die wet tydens die tweede lesing goedgekeur en daarmee die beginsel dat trustmaatskappye as bankinstellings geklassifiseer word, aanvaar word. 'n Memorandum waarin trustmaatskappye se posisie ten opsigte van die nuwe wetgewing uiteengesit is, is ook opgestel en aan alle parlamentslede gesirkuleer.¹⁶⁶ Bogenoemde pogings, asook argumente tydens die debat in die Volksraad, kon nie daarin slaag om die Minister van Finansies te oortuig om die wetsontwerp voor die tweede lesing na 'n Gekose Komitee te verwys nie. Die wetsontwerp is dus eers na die tweede lesing, volgens die Minister se oorspronklike voorstel, na 'n Gekose Komitee vir oorweging en verslag verwys.¹⁶⁷

Die vernaamste doelwit van die Bankwet was om 'n groter mate van sekerheid en veiligheid aan deposante en spaarders in die algemeen te verseker. Vir hierdie doel is vier kategorieë bankinstellings, naamlik handelsbanke, volksbanke, leningsbanke en depositonemende instellings, onderskei wat onder die toesig en beheer van 'n Registrateur van Banke gestel is. Afgesien van algemene bepalings wat op almal van toepassing was, was elke kategorie ook aan spesifieke bepalings onderworpe. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers is onder die kategorie van depositonemende instellings ingesluit. 'n Depositonemende instelling is gedefinieer as 'n persoon wat die aanneem van deposito's as bedryf uitoefen, maar wat geen handelsbank of volksbank of leningsbank is nie.¹⁶⁸

Trustmaatskappye, wat hulself nie as bankinstellings beskou het nie, het beswaar gemaak teen hulle insluiting onder die Bankwet omdat depositobesigheid slegs een afdeling van hulle wye verskeidenheid dienste was. Op aandrang van veral die stedelike trustmaatskappye wat nie aktief deposito's gewerf het of daarvoor

¹⁶⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Uitvoerende komitee, 16.2.1942, p.1).

¹⁶⁷ Unie van Suid-Afrika: **Debate van die Volksraad (Hansard)**, 12.1.1942-18.4.1942, (18.2.1942, p.2292).

¹⁶⁸ Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

geadverteer het nie en slegs op klein skaal depositobesigheid gedoen het,¹⁶⁹ het die wetgewer vrystelling van die wetgewing toegestaan aan deponitnemende instellings wie se gestorte kapitaal, garansiedeposito's en onaangetaste reserwefondse tesame die algehele bedrag van sy uitstaande verpligtings ten opsigte van deposito's te bowe gegaan het.¹⁷⁰ Trustmaatskappye en eksekuteurskamers se versoek dat hulle vanweë hulle eiesoortigheid soos bouverenigings en versekeringsmaatskappye onder afsonderlike wetgewing (wat hulle spesifieke aktiwiteite en behoeftes in ag neem) moes resorteer, is wel deur die monetêre owerhede ondersteun. Laasgenoemde het egter geargumenteer dat trustmaatskappye se insluiting onder die Bankwet juis 'n geleentheid was om meer van die instellings se aktiwiteite te wete te kom sodat afsonderlike wetgewing moontlik op 'n later stadium vir hulle geformuleer kon word. Die monetêre owerhede was van mening dat die Bankwet slegs minimum toesig en beheer toegepas het en dat afsonderlike wetgewing eerder meer as minder beheer oor hulle sou meebring.¹⁷¹

Trustmaatskappye se vernaamste besware was gerig teen die finansiële opgawes wat hulle kwartaalliks aan die Registrateur van Banke moes voorsien en die finansiële voorskrifte waaraan deponitnemende instellings moes voldoen. Afgesien van die kennisgewings, verslae of ander dokumente aan aandeelhouers, asook notules van aandeelhouervergaderings, moes verskeie finansiële opgawes aan die Registrateur voorsien word. Die vernaamste hiervan was die state van 'n maatskappy se bate en laste, sy verpligtinge teenoor sy lede en die publiek, asook dié van sy likiede bates.¹⁷² Trustmaatskappye, en veral die kleiner plattelandse instellings, het probleme voorsien om met hulle klein en soms gebrekkig gekwalifiseerde personele die state op 'n gereelde basis op te stel. Vanweë hulle diverse verpligtinge en verskeidenheid aktiwiteite sou hulle slegs met ekstra personeel en 'n groot uitbreiding van hulle bestaande rekords die state kon voorsien.¹⁷³ Na aanleiding van vertoë deur

¹⁶⁹ SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.17-19.

¹⁷⁰ Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

¹⁷¹ SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.136, 160, 177.

¹⁷² Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

¹⁷³ SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.135, 142-143.

trustmaatskappye en eksekuteurskamers in dié verband is die vereiste kwartaalstate in die konsepwetgewing¹⁷⁴ na halfjaarstate in die finale wet verander.¹⁷⁵

Depositonemende instellings moes aan twee tipes finansiële voorskrifte voldoen. Hulle gestorte kapitaal of garansiedeposito's of onaangetaste resewefondse moes tesame nie minder bedra nie as tien persent van hulle totale verpligtings teenoor die publiek.¹⁷⁶ Trustmaatskappye se getuienis voor die Gekose Komitee dat hulle ten opsigte van hulle trustbesigheid reeds deur die trustwetgewing verplig word om voldoende sekuriteit aan hulle kliënte te verskaf en dat hulle trustverpligtinge teenoor die publiek dus vir die doeleindes van die Bankwet nie by hulle depositoverpligtinge teenoor die publiek in berekening gebring moet word nie¹⁷⁷, is deur die monetêre owerhede aanvaar. Depositonemende instellings is verder tegemoetgekom deur hulle toe te laat om 'n bedrag gelyk aan hulle likiede bates van hulle depositoverpligtinge teenoor die publiek af te trek.¹⁷⁸ Die praktiese implikasie van bogenoemde kapitaalvoorskrifte was dat trustmaatskappye nie in die toekoms hulle deposito's onbeperk sou kon uitbrei nie, maar dat dit bepaal sou word deur die groei van die maatskappye se eie kapitaal - 'n faktor wat die groei van die maatskappye kon inhibeer.

Die tweede finansiële voorskrif van die Bankwet was dié ten opsigte van die instandhouding van sekere persentasies likiede bates wat beskryf is as bates wat kontant verteenwoordig of geredelik in kontant omskep kon word. Depositonemende instellings moes likiede bates tot 'n bedrag van minstens die som van 30 persent van sy onmiddellike terugbetaalbare deposito's, 10 persent van sy deposito's wat binne ses maande of met minder as ses maande opsegging opeisbaar is en 10 persent van sy deposito's wat na ses maande of met nie minder nie as ses maande opsegging opeisbaar is, in stand hou.¹⁷⁹ Met hierdie voorskrifte wou die monetêre owerhede

¹⁷⁴ AB 16-42: **Bankwetsontwerp. Wetsontwerp tot samevatting en wysiging van die regsbepalings op banke en sekere soortgelyke instellings, 1942**, pp.15, 19.

¹⁷⁵ Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

¹⁷⁶ **Ibid.**

¹⁷⁷ SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.18, 115-116, 137, 144, 147.

¹⁷⁸ Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

¹⁷⁹ Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

verseker dat instellings enige normale of abnormale opvraging van deposito's sou kon hanteer.¹⁸⁰

Die likiede batevoorskrifte het veral vir plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met hulle omvangryke depositobesigheid ernstige implikasies ingehou, aangesien die lys van toelaatbare likiede bates soos deur die Bankwet voorgeskryf dié instellings se belangrikste beleggingsterrein, naamlik vaste eiendom en verbande, uitgesluit het. In hulle getuienis voor die Gekose Komitee het trustmaatskappye geargumenteer dat verbande selfs beter beleggings as staatseffekte en munisipale obligasies was. Die monetêre owerhede was egter van mening dat verbande wel baie veilige beleggings was, maar omdat hulle omskepbaarheid in kontant, veral in moeilike tye, nie soos in die geval van regeringseffekte gewaarborg kon word nie, hulle nie as likiede bates kwalifiseer nie.¹⁸¹

Aangesien veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers hulle fondse uitsluitlik in meer winsgewende plaasverbande belê het, het weinig van hulle oor voldoende likiede bates beskik. Trustmaatskappye het dus voorsien dat hulle plaasverbande sou moes oproep om fondse te bekom om aan die likiede batevereistes te voldoen. Aangesien likiede batebeleggings minder winsgewend was, sou trustmaatskappye nie meer kon bekostig om hoër rentekoerse op deposito's en laer rentekoerse op voorskotte as banke te handhaaf nie. Trustmaatskappye het beweer dat bogenoemde ontwikkelinge hulle kliënte in die arms van hulle vernaamste teenstanders, naamlik die banke, sou dryf en dat hulle mettertyd ook dié kliënte se trustbesigheid sou verloor wat die einde van die trustmaatskappye sou beteken.¹⁸² Of die likiede batevoorskrifte so 'n drastiese invloed sou hê, sou die toekoms nog moes bewys. Wat wel seker was, was dat die voorskrifte die winsgewendheid van veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers onder druk sou plaas.

---

¹⁸⁰ SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.162-163.

¹⁸¹ **Ibid.**, pp.22-24, 162-163, 181.

¹⁸² SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.20, 23, 121, 133-135.

Hoewel die spesifieke bepalings vir depositonemende instellings die grootste implikasies vir die voortbestaan van trustmaatskappye ingehou het, het van die algemene bepalings soos die Registrateur se voorskrifte ten opsigte van die amalgamasie van maatskappye, wysiging van die konstitusie of reglemente van bankinstellings, sy bevoegdheid om vertroulike inligting van banke te eis, die voorskrifte ten opsigte van ouditeure en die verpligte versekering teen nalatigheid of oneerlikheid van amptenare, protes van trustmaatskappye ontlok, aangesien baie van die bepalings ekstra koste en arbeid vir trustmaatskappye sou meebring. Hierdie protes het egter op dowe ore geval.¹⁸³

Die Bankwet van 1942 het 'n einde gebring aan trustmaatskappye en eksekuteurskamers se ongereguleerde beoefening van bankbesigheid en die instellings daardeur onomkeerbaar met die lotgevalle van die bankwese in Suid-Afrika verbind. Net die tyd sou leer of die scenario's van ekonomiese ontwrigting, dalende winsgewendheid en agteruitgang van trustmaatskappye weens hulle insluiting in die Bankwet, soos deur veral plattelandse trustmaatskappye tydens hulle protes teen die wetgewing voorsien is, bewaarheid sou word.

---

¹⁸³

SC' - 842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942**, pp.148-152; Wet No. 38 van 1942: **Bankwet, 1942**.

HOOFTUK VIER

Die Paarlse Afrikaanse Trustmaatskappy Beperk (PAT), 1900-1942

4.1 Die stigting van PAT

Hoewel die verwysing in sommige dagblaai na die Paarl as “de Mekka van het Afrikaanderdom”¹ waarskynlik teruggevoer kan word na die distrik se historiese verbintenisse met die ontstaan van die Eerste Afrikaanse Taalbeweging² was dit die sterk Afrikanerbond en republikeinse sentimente met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog³ wat die etiket laat bly steek het en die korrespondent van **De Zuid-Afrikaan** die vertroue laat uitspreek het dat “de Paarl zich de eer niet zal laten ontrooven...door eenig ander distrikt. Wij hebben nu die leuze vastgenageld aan den post, laten anderen haar dan niet neerhalen”.⁴ Ten spyte van hierdie etiket of “leuze” en die sentimente wat dit verteenwoordig het, was die lojaliste-republikeinse gesinde verdeling wat deur die Anglo-Boereoorlog onder inwoners van die Kaapkolonie veroorsaak is hier besonder skerp. Die verdeeldheid het op feitlik alle terreine van die Paarlse gemeenskap gemanifesteer, soos byvoorbeeld in die uiteenlopende reaksies op Boere- of Britse oorlogsoorwinnings⁵, die polemieë rondom die Afrikanerbond se voorneme om sy jaarkongres in Junie 1900 in die Paarl te hou⁶, die stryd rondom die munisipale verkiesing van Augustus 1900⁷ en die parlementêre tussenverkiesing in

---

¹ **De Kolonist**, 31.3.1900: Hoofartikel.

² PL Scholtz: *Die Kaapkolonie, 1853-1902* (CFJ Muller (red.): **Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, p.191).

³ JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902* (**Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, 1979, Deel II, pp.40-41); **De Zuid-Afrikaan**, 10.4.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 11.12.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

⁵ **De Kolonist**, 1.3.1900: Paarl Dag na Dag.

⁶ **De Kolonist**, 29.5.1900: Het Voorgestelde Bonds Congres.

⁷ **De Kolonist**, 26.7.1900: Paarl Dag na Dag.

Desember 1900⁸, die stryd rondom die hou van 'n Paarlse landboutentoonstelling⁹ en die verdeeldheid in kerkgeledere oor die politieke betrokkenheid en kankiesery van predikante.¹⁰

Onder hierdie omstandighede het die ekonomiese boikotbeweging deur republikeinsgesinde Paarlse inwoners dan ook nie agterweë gebly nie en het verskeie lojaliste-besighede as gevolg daarvan in finansiële verknorsing beland. James Gribble, wat 'n kunsateljee in die Paarl besit het, het getuig dat 'n groot deel van die Paarlse gemeenskap hom geboikot het, dat hy in die proses meer as £3 000 verloor het en dat sy eens florerende besigheid in 'n onseker sukkelbestaan omskep is. Op veertigjarige leeftyd was hy 'n gebroke man.¹¹ Ook die bekende Paarlse Drukkery van *DF du Toit and Co.* is gedwing om nuwe klante te werf, aangesien dié firma as lojaalgesinde progressiewe ondersteuner ondervind het “dat onze Besigheid zeer veel heeft geleden onder de crisis welke ons Land ondergaat. Wat algemeen ondervonden wordt, moeten ook wij in ruime mate ondervinden, namelijk: dat personen de tot een andere party behooren hunne ondersteuning aan ons onttrekken of weigeren.”¹² Teen hierdie agtergrond het Afrikanerbond- en republikeinsgesinde Paarlse inwoners pogings aangewend om 'n tweede eksekuteurskamer in die Paarl te stig.

Omdat die verskille tussen die “Progressiewe Party” en die “Afrikaander Party” eers na die Jameson-inval van Desember 1895 duideliker uitgekristalliseer het, was politieke verskille met die stigting van die Paarlse Eksekuteurskamer in 1895 nog nie 'n deurslaggewende faktor op ekonomiese terrein nie en was die stigters en ondersteuners van die maatskappy oorwegend polities eendersdenkend. Met die totaal veranderde politieke situasie in die Kaapkolonie teen 1900 was die Paarlse gemeenskap feitlik

---

⁸ **De Zuid-Afrikaan**, 22.11.1900: De Paarlse vacature.

⁹ **De Zuid-Afrikaan**, 3.11.1900: Paarl. De Paarlse tentoonstelling.

¹⁰ **De Kolonist**, 6.3.1900: Paarl Dag na Dag.

¹¹ JH Snyman: *Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902*, pp.347-348.

¹² (KAB) 1/PRL vol. no. 4/1/8/4. Letters Received Miscellaneous. M. Jan 1890-Dec. 1900 (DF du Toit and Co. - Klante, Sept. 1900).

gelykop verdeel tussen lojaliste en republikeinsgesindes.¹³ Die hartland van lojaliste-steun in die Paarlse gemeenskap was in die dorpsgemeenskap geleë terwyl 'n groot persentasie van die inwoners van die omliggende dele van die Paarlse distrik republikeinsgesindes was.¹⁴

Die lojaliste-republikeinsgesinde verdeeldheid het ook in die Paarlse Eksekuteurskamer neerslag gevind. Die toenemende progressiewe en lojale sentiment van die maatskappy het duidelik geblyk uit die lojaliste-oorheersde direksie wat in Mei 1900 verkies is¹⁵ en waaronder prominente Afrikaanse lojaliste soos JH Blignaut, JJ Moll, JP Retief, CJ Briers¹⁶ en JF Pentz getel het. Om die kroon te span was die hoof uitvoerende amptenaar van die maatskappy, naamlik die sekretaris, JI de Villiers ook 'n lojalis.¹⁷ "Afrikaander Party"- en republikeinsgesinde ondersteuners van die maatskappy was beswaard oor die feit dat, hoewel hulle vanaf sy stigting die maatskappy ondersteun het en oor die jare die maatskappy se belangrikste en getrouste kliënte was, dit nie in hulle verteenwoordiging op die direksie gereflekteer is nie.¹⁸

'n Studie van die onsuksesvolle direksiekandidate van die maatskappy in die periode 1895-1900 verleen gewig aan bogenoemde beskuldiging, aangesien persone met sterk "Afrikaander Party" lojaliteite, soos JM Hoffman, CM du Plessis¹⁹, HL de Waal en andere se name by herhaling as onsuksesvolle direksiekandidate voorkom. Die mees opvallende voorbeeld is egter dié van JS Marais wat een van die Paarlse verteenwoordigers in die Kaapse parlement was. Marais is in 1895 tot eerste

---

¹³ **De Kolonist**, 22.5.1900: Ingezonden Stukken - Het Bonds Congres; **De Zuid-Afrikaan**, 22.12.1900: De Paarlse elektie.

¹⁴ **De Kolonist**, 31.3.1900: Hoofartikel.

¹⁵ (SH) Notuleboek van die Paarlse Eksekuteurskamer Beperk, 5.4.1895-3.6.1959 (Algemene jaarvergadering, 2.5.1900, g.p.).

¹⁶ **De Kolonist**, 31.3.1900: Loyale Vergadering te Paarl.

¹⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 31.12.1900: Paarl. Nominatie van kandidaten.

¹⁸ **De Zuid-Afrikaan**, 8.9.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

¹⁹ (SH) Notuleboek van die Paarlse Eksekuteurskamer Beperk, 5.4.1895-3.6.1959 (Algemene jaarvergadering, 3.5.1899, g.p.).

voorsitter van die direksie van die Paarlse Eksekuteurskamer verkies²⁰, maar kon tydens die derde algemene jaarvergadering van die maatskappy in 1898, ten spyte van sy voorsittersposisie nie die paal haal vir 'n volgende termyn op die direksie nie.²¹

Die onsuksesvolle kandidature van bogenoemde persone het ongetwyfeld bygedra tot die beweging om 'n tweede trustmaatskappy in die Paarl te stig. Daarvan getuig die feit dat al hierdie genoemde persone later aangewys is as provisionele direkteure van die te stigte maatskappy.²² Die belangrikste rede vir die inisiatief om 'n alternatiewe trustmaatskappy te stig was egter die invloed wat uitgegaan het van die genoemde Graaff-Reinet vergadering in Mei 1900 rondom die stand van die Afrikaanse besighede en die resoluë wat die vergadering aanvaar het. Alhoewel daar nie bo alle twyfel vasgestel kon word of lede wat by die Paarlse inisiatief betrokke was op die vergadering teenwoordig was nie, is die Paarl wel op die voorafgaande Volkskongres deur onder andere AB de Villiers, F Joubert en FJ Retief verteenwoordig.²³ Al drie die persone was provisionele direkteure van die te stigte nuwe maatskappy²⁴ en AB de Villiers is tot eerste voorsitter verkies.²⁵ Selfs al was hulle nie op die vergadering van Junie 1900 teenwoordig nie, moes hulle beslis daarvan kennis gedra het en sou hulle sekerlik deur middel van die pers van die besluit van die vergadering kennis geneem het. Onder hierdie omstandighede is die bal aan die rol gesit vir die stigting van 'n tweede trustmaatskappy in die Paarl.

Op 7 Augustus 1900 het 'n advertensie in **De Zuid-Afrikaan** verskyn waarin alle belangstellendes uitgenooi is om op Saterdag 11 Augustus 'n vergadering in die

---

²⁰ (SH) Notuleboek van die Paarlse Eksekuteurskamer Beperk, 5.4.1895-3.6.1959 (Algemene jaarvergadering, 16.10.1895, g.p.).

²¹ (SH) Notuleboek van die Paarlse Eksekuteurskamer Beperk, 5.4.1895-3.6.1959 (Algemene jaarvergadering, 4.5.1898, g.p.).

²² **De Zuid-Afrikaan**, 4.9.1900: Prospectus van de Paarlse Afrikaansche Trust Maatschappij (Beperk).

²³ **De Zuid-Afrikaan**, 5.6.1900: Het volkscongres te Graaff-Reinet.

²⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 4.9.1900: Prospectus van de Paarlse Afrikaansche Trust Maatschappij (Beperk).

²⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 13.10.1900, g.p.).

kantore van Cornelis Moll²⁶, Paarlse agent en korrespondent van **De Zuid-Afrikaan**²⁷, en sekretaris van die Paarlse tak van die Afrikanerbond²⁸ by te woon om die wenslikheid van 'n nuwe eksekuteurskamer te bespreek. Die resultaat van die vergadering was die plasing van die prospektus van die nuwe maatskappy, by name "De Paarlse Afrikaansche Trust Maatschappij", op 4 September in **De Zuid-Afrikaan** en die **South African News**. Die prospektus het meegedeel dat die PAT onder die bepalinge van die Wet op Maatskappye van 1892 as 'n maatskappy met beperkte aanspreeklikheid gestig word. Die kapitaal van die maatskappy is vasgestel op £50 000 verdeel in 50 000 aandele van £1 elk. Slegs 10s per aandeel sou opgeroep word, terwyl die onopgeroepte balans as sekuriteit vir die maatskappy en sy ondersteuners sou dien. Aangesien daar alreeds met die plasing van die prospektus aan die vereiste dat 20 000 aandele opgeneem moes word alvorens die maatskappy 'n werklikheid word, voldoen is, is die maatskappy as gevestig beskou. Die aanvanklike aandele-uitgifte sou tot 32 000 aandele beperk word, terwyl die res vir latere uitgifte gereserveer is. Aandeelhouders moes 'n minimum van tien aandele opneem. Aansoeke vir die opneem van aandele sou tot 25 September ingewag word. Volgens die prospektus was die doel van die maatskappy om algemene boedelbesigheid soos die administrasie van insolvente en afgestorwe boedels, die koop en verkoop van vaste eiendom en algemene agentskapwerk te verrig.²⁹

Die lys van provisionele direkteure, bestaande uit JS Marais, JM Hoffman, AB de Villiers, W de Villiers, CM du Plessis, FJP Retief, FJ Joubert, HL de Waal, P Roux en D Retief, met hulle baie sterk Afrikanerbond/"Afrikaander Party"-republikeinsgesinde bande het dit moeilik gemaak om **De Kolonist** se beskuldiging dat die PAT 'n anti-lojaliste boikotaksie was te weerlê.³⁰ Die feit dat die provisionele direkteure almal uit

---

²⁶ **De Zuid-Afrikaan**, 7.8.1900: "Vergadering, Paarl ..."

²⁷ **De Kolonist**, 16.6.1900: Paarl Dag na Dag.

²⁸ **De Zuid-Afrikaan**, 19.6.1900: Het Bondscongres.

²⁹ **De Zuid-Afrikaan**, 4.9.1900: Prospectus van de Paarlse Afrikaansche Trust Maatschappij (Beperkt).

³⁰ **De Kolonist**, 6.9.1900: Paarl Dag na Dag - Een andere boycott.

die Paarl en distrik was, het ook **De Kolonist** se waarneming dat die PAT 'n plaaslike Paarlse poging was, bevestig.³¹ Die feit dat die stigters van die PAT daarin geslaag het om JH Hofmeyr en CG Auret, onderskeidelik boekhouer en klerk van die Paarlse Eksekuteurskamer, te werf as sekretaris en boekhouer van die PAT was vir **De Kolonist** 'n verdere aanduiding van hoever die boikotaksie gevoer is.³² **De Zuid-Afrikaan** het in teenstelling met **De Kolonist** juis die PAT se direkteure en amptenare uitgesonder as dié faktor wat verantwoordelik was vir die gretigheid waarmee die maatskappy se aandele opgeraap is "omdat men wist dat zij mannen van karakter en eer zijn, in wien men onwrikbaar vertrouwen stellen kan."³³ **De Kolonist** se negatiewe reaksie is as suur druiwe afgemaak.³⁴

Die publikasie van die prospektus is opgevolg deur 'n vergadering van die provisionele direkteure op 10 September.³⁵ Hoewel geen weergawe van die vergadering bestaan nie, is waarskynlike reëlings soos die verkryging van kantore, die statute en akte van oprigting en die bepaling van 'n stigtingsvergadering vir die maatskappy bespreek. CG Auret kon dus op 4 Oktober 1900 'n kennisgewing aan alle aandeelhouders van die maatskappy pos waarin hulle opgeroep is na die amptelike stigtingsvergadering van die maatskappy op 13 Oktober in die Tomkinsgebou, geleë teenoor die stadsaal in die Paarl.³⁶

Die vergadering onder voorsitterskap van AB de Villiers het die voorgelegde akte van oprigting en statute aanvaar en daar kon dus met die registrasie van die maatskappy voortgegaan word. 'n Provisionele direksie bestaande, uit dr JM Hoffman, AB de Villiers, FJP Retief, FJ Joubert, CM du Plessis, HL de Waal, Pieter Roux, GWA de Villiers en Daniel Retief, is aangestel om die registrasie af te handel en daarna die

---

³¹ **De Kolonist**, 11.9.1900: Paarl Dag na Dag - Algemeen Nieuws.

³² **De Kolonist**, 6.9.1900: Paarl Dag na Dag - Een andere boycott.

³³ **De Zuid-Afrikaan**, 4.9.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

³⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 8.9.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

³⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (CG Auret - dr JM Hoffman, 7.9.1900).

³⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Kennisgewing van PAT aan aandeelhouders, 4.10.1900).

maatskappy te bestuur tot met die eerste algemene vergadering van aandeelhouders na die registrasie.³⁷ Hiermee was die stigtingsvergadering se taak afgehandel en “ging men in blijde stemming heen, omdat de vestiging van de maatschappij thans een volslagen feit is.”³⁸ Die “volslagen feit” van PAT se bestaan het eers twee dae later op 15 Oktober 1900 amptelik geword met die goedkeuring en registrasie van die maatskappy se akte van oprigting en statute deur die Registrateur van Aktes in Kaapstad.³⁹

4.2 PAT se vestigingsjare, 1900-1902

In 'n advertensie in **De Zuid-Afrikaan** van 27 Oktober 1900 het PAT die publiek amptelik in kennis gestel dat hulle kantoor in die Paarl geopen het en hulle dienste beskikbaar was. Afsien van hulle primêre diens, naamlik die administrasie van alle vorme van boedelbesigheid, het hulle ook enige vorm van agentskappe verrig. Alhoewel hulle nie self versekering verskaf het nie, het hulle as agente vir ander versekeringsmaatskappye opgetree om roerende en onroerende eiendom te verseker. As trustmaatskappy het hulle ook 'n bankfunksie verrig deurdat hulle geld op vaste deposito ontvang het en lenings teen eerste verbande of ander sekuriteit toegestaan het.⁴⁰

Die verantwoordelikheid vir die bestuur van die maatskappy was in die hande van die direksie van nege lede onder leiding van 'n voorsitter wat ook die voorsitter van die maatskappy was. AB de Villiers is tot eerste permanente voorsitter van die maatskappy verkies.⁴¹ De Villiers is egter in Augustus 1901 ingevolge

---

³⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Vergadering van PAT-aandeelhouders, 13.10.1900, g.p.).

³⁸ **De Zuid-Afrikaan**, 23.10.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

³⁹ (KAB) LC 229 no.C312 PAT: Memorandum of Association of the Paarl African Trust Company Limited, 15.10.1900, p.1.

⁴⁰ **De Zuid-Afrikaan**, 27.10.1900: De Paarlse Afrikaansche Trust Maatschappij, Beperkt.

⁴¹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 13.10.1900, gp.).

krygswetregulasies deur die Britse militêre owerhede in die Paarl gearresteer⁴² en in sy afwesigheid is dr JM Hoffman as voorsitter aangestel⁴³ - 'n posisie wat hy tot met sy dood in 1904 beklee het.⁴⁴ Direksievergaderings is aanvanklik weekliks gehou.⁴⁵ Weens die beperkings wat die krygswetregulasies op die mobiliteit van individue en die hou van vergaderings geplaas het, is in September 1901 besluit dat die direksie elke veertien dae sou vergader.⁴⁶

Die daaglikse administrasie van die maatskappy was in die hande van die sekretaris, JH Hofmeyr, wat deur die direksie aangestel is. Die sekretaris is bygestaan deur 'n boekhouer, CG Auret.⁴⁷ In Hofmeyr het die PAT 'n ervare sekretaris gehad wat hoog aangeskrewe was in die gemeenskap en op 37-jarige ouderdom reeds 17 jaar ondervinding van die trustwese gehad het.⁴⁸

Afgesien van die aanstelling van JWB de Villiers as tydelike klerk in Augustus 1901⁴⁹ het die personeel tydens die vestigingsjare onveranderd gebly. Die klein personeel en die gepaardgaande lae administrasiekoste sou 'n kenmerk van PAT en ander plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die algemeen word.

Die verkryging van boedeladministrasie van die publiek het die sleutel tot die sukses van PAT gehou, aangesien die meeste van die ander aktiwiteite uit boedelbereddering

---

⁴² **De Kolonist**, 7.9.1901: Paarlse Gevangenes; (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 13.8.1901, p.15.

⁴³ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 19.9.1901, g.p.).

⁴⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 27.10.1904, g.p.).

⁴⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 16.10.1900, g.p.).

⁴⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 5.9.1901, g.p.).

⁴⁷ (KAB) LC 229 no.C312 PAT (Articles of Association of the Paarl Trust Company, Limited, 13.10.1900, pp.9-11); (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 13.10.1900, g.p.).

⁴⁸ **De Zuid-Afrikaan**, 4.9.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl; **De Zuid-Afrikaan**, 23.10.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl; (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Algemene jaarvergadering, 20.11.1944, g.p.).

⁴⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 15.8.1901, g.p.).

en -bestuur voortgespruit het. Die potensiële mededinging om boedelbesigheid is verdubbel deur die reeds genoemde pogings om nuwe trustmaatskappye in die Wes-Kaap te stig. **De Kolonist** se Paarlse korrespondent was die mening toegedaan dat "Met de drie Kamers te worden opgericht zullen wij dus aan de Paarl vier⁵⁰ hebben en het zal noodzakelijk zijn om hier eene plaag in te voeren ten einde voor ze allen werk te verschaffen. Een oud spreekwoord zegt 'Hoe meer zielen hoe meer vreugde', doch in dit geval wat de Kamers betreft, zal het zijn, hoe meer sterfgevallen enz. hoe beter."⁵¹ In die lig van bogenoemde kon die tydsberekening van PAT se stigting dus bevraagteken word. **De Kolonist** het egter net meer as 'n maand na bogenoemde artikel en vyf dae na die stigtingsvergadering van PAT berig dat "Gedurende de laatste veertien dagen is er een buitengewoon aantal sterfgevallen aan de Paarl geweest ..."⁵² PAT het uit hierdie omstandighede "voordeel" getrek deurdat hulle as eksekuteurs aangestel is in die boedels van prominente gestorwe Paarlse inwoners soos JS Marais⁵³, Paarlse verteenwoordiger in die Kaapse parlement⁵⁴, en HJ Kaal⁵⁵, prominente Kleurlingfiguur in die gemeenskap.⁵⁶ Die maatskappy het ook daarin geslaag om die eksekuteurskap te bekom van die welgestelde Robert Blake wat skielik in Oktober 1900 op 35-jarige ouderdom oorlede is. Die bates in Blake se boedel het oor die £209 000 beloop.⁵⁷

Die verkryging van die eksekuteurskap van bogenoemde boedels so kort na sy stigting was vir die maatskappy baie belangrik. Afgesien van die broodnodige kommissie wat

---

⁵⁰ Paarlse Eksekuteurskamer, PAT, AMT wat 'n takkantoor in die Paarl gestig het en die "ZA nationale brand assurantie en boedelkamer maatschappij beperkt", 'n inisiatief van Kaapstad wat nie gematerialiseer het nie.

⁵¹ **De Kolonist**, 6.9.1900: Paarl Dag na Dag.

⁵² **De Kolonist**, 18.10.1900: Paarl Dag na Dag.

⁵³ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 1.11.1900, g.p.).

⁵⁴ **De Kolonist**, 2.10.1900: Paarl Dag na Dag.

⁵⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 8.11.1900, g.p.).

⁵⁶ **De Kolonist**, 20.3.1900: Paarl Dag na Dag.

⁵⁷ **De Kolonist**, 18.10.1900: Paarl Dag na Dag; **De Zuid-Afrikaan**, 10.11.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

die maatskappy deur die administrasie van die boedels verdien het, was die publiseitswaarde van die boedels van groot belang. Die feit dat 'n bekende politikus, intreprenur en gemeenskapsdiener soos JS Marais, 'n vermoënde intreprenur soos Robert Blake en 'n gerespekteerde Kleurling lojalis soos Hendrik Kaal en hulle naasbestaendes genoeg vertrou in die jong maatskappy en sy sekretaris gehad het om hulle met die boedeladministrasie te vertrou, het sekerlik daartoe bygedra om die vertrou van die breë publiek in die maatskappy te versterk.⁵⁸ Die uiters suksesvolle wyse waarop PAT die administrasie van die grootste boedels so kort na sy stigting bekom het, het die korrespondent van **De Zuid-Afrikaan** laat opmerk dat dit wou voorkom asof die maatskappy “met een gouden lepel in den mond geboren werd.”⁵⁹

Die vordering wat die maatskappy met die ander vertakkinge van sy trustbesigheid gemaak het, het die vertrou van die publiek in hom verder versterk. Met die verkoop van roerende en onroerende eiendom het PAT net so goed weggespring, aangesien hulle eerste opdrag in dié verband die verkoop van die besondere plaas en die losgoed van AA Furter was.⁶⁰ Die korrespondent van **De Zuid-Afrikaan** was in vervoering oor die vooruitsig: “Zelden in den regel komt er een landgoed in de markt als dat eersdaags onder den hamer komt, en dat alhoewel 't geheel aan den eisch voldoet waarvoor het aangelegd werd, ook in de onmiddellijke samenleving gelegen is. Het landgoed is gelegen aan de punt van den Paarlshes berg keten, die met zijn majestueuse granietblokken, groenbegroeide boomen en bosschen en met het vergezicht in't oosten op de Drakenstein gebergten een zeldzaam romantische panorama aan het oog ontvouwt.”⁶¹ Die verkoop van spogerwe in die Strand uit die Blake boedel⁶² en die verkoop van die roerende goedere in die Marais boedel⁶³ het verder bygedra om dié afdeling van die maatskappy se besigheid stewig te vestig.

---

⁵⁸ **De Zuid-Afrikaan**, 29.11.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

⁵⁹ **De Zuid-Afrikaan**, 8.1.1901: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

⁶⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 25.10.1900, g.p.).

⁶¹ **De Zuid-Afrikaan**, 23.10.1900: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

⁶² **De Zuid-Afrikaan**, 8.1.1901: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

In 'n poging om vergoedingsprobleme uit te skakel tussen die maatskappy en die afslaers wat die verkopings vir die maatskappy waargeneem het, is 'n kommissie aangestel om die terme van samewerking te bepaal.⁶⁴ Na 'n ontmoeting met die afslaersmaatskappye van AB de Villiers, JA Marais en DF Marais is ooreengekom dat die afslaers 'n half persent van die afslaerskommissie van 2 persent op alle vaste eiendom wat hulle namens PAT verkoop aan die maatskappy sou afstaan.⁶⁵ Die ooreenkoms het die verhouding tussen die betrokke afslaers en PAT op 'n vaste voet geplaas en die kenmerkende noue samewerking en verbintenis tussen afslaersbesighede en plattelandse trustmaatskappye help vestig.

'n Derde vertakking van PAT se trustbesigheid waaraan die direksie spoedig aandag gegee het, was sy optrede as agent vir versekeringsmaatskappye. Die "flinke kommissie op de premies"⁶⁶ wat die maatskappy met hierdie diens verdien het, het die direksie aangespoor om vaste agentskapsooreenkomste met versekeringsmaatskappye te beding. Alhoewel PAT versoeke van die "London and Lancashire Brand Assurantie Maatschappij" en "London and Liverpool Globe Assurantie Maatschappij" ontvang het om as hulle agente op te tree, het die direksie besluit om met AMT te onderhandel om as hulle alleenagent in die Paarl op te tree.⁶⁷ Alhoewel AMT na onderhandelinge met PAT aan laasgenoemde 'n aanbod gemaak het om die gewone premiekommissie van 15 persent op versekering wat deur hulle gewerf word te betaal, was hulle nie bereid om die alleenagentskap vir die distrik aan PAT af te staan nie. AMT se weiering om 'n alleenagentskap aan PAT toe te ken moet gesien word teen die agtergrond van die inkomsteverlies wat dit vir eersgenoemde se beplande takkantoor in die Paarl ingehou het.⁶⁸ Onder die omstandighede is die AMT-aanbod deur PAT van die hand gewys en is besluit om die "London and Lancashire Brand Assurantie Maatschappij" se aanbod

---

⁶³ **De Zuid-Afrikaan**, 18.12.1900: De Paarlse Afrikaansche Trust Maatschappij, Beperkt.

⁶⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 6.6.1901, g.p.).

⁶⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 20.6.1901, g.p.).

⁶⁶ **De Zuid-Afrikaan**, 16.4.1901: Paarl.

⁶⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 25.10.1900, g.p.).

⁶⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 6.11.1900, pp.16-17).

te aanvaar.⁶⁹ Afgesien van brandassuransie het die PAT-direksie ook gepoog om 'n agentskap vir lewensversekering van die *SA Mutual Life Assurance Society* te verkry.⁷⁰ Die maatskappy was egter nie geneë om PAT as sy agent aan te stel nie.⁷¹

As trustmaatskappy het PAT ook dienste verskaf wat eerder met die bankwese geassosieer word, naamlik die neem van vaste deposito's en die verskaffing van krediet deur die plasing van dié fondse in lenings op eerste verbande of teen ander geskikte sekuriteit. Teen April 1901, slegs ses maande na sy stigting, het die maatskappy reeds £33 922 13s 2d in vaste deposito's en ander beleggings ontvang terwyl £48 047 0s 10d op verbande en teen ander sekuriteit belê is.⁷² PAT het dus 'n belangrike bemiddelingsfunksie tussen kapitaalbesittendes en kapitaalbehoeftiges vervul. Die mate waarin trustmaatskappye hierdie funksie in die Paarlse distrik geannekseer het, is verder onderstreep deur die £197 000 en £200 000 wat die Paarlse Eksekuteurskamer onderskeidelik onder die kategorieë vaste deposito's en lenings op verbande teen Maart 1900 bestuur het.⁷³ As in ag geneem word dat Standard Bank in die Paarl se vergelykbare syfers vir bogenoemde twee kategorieë in Junie 1900 onderskeidelik £6 422 en £10 153 was, is die kompetisie wat trustmaatskappye in dié verband aan banke gebied het duidelik.⁷⁴ Standard Bank in die Paarl, en takke van dié bank in feitlik elke ander distrik waar 'n trustmaatskappy gefunksioneer het, het hulle onvermoë om meer besigheid in die kategorieë te genereer aan die kompetisie van die trustmaatskappye toegeskryf.⁷⁵

---

⁶⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 8.11.1900, g.p.).

⁷⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 13.12.1900, g.p.).

⁷¹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 20.12.1900, g.p.).

⁷² (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene vergadering van aandeelhouders, 11.4.1901, g.p.).

⁷³ (SH) Notuleboek Paarlse Eksekuteurskamer Beperk, 5.4.1895-3.6.1959 (Algemene jaarvergadering van aandeelhouders, 2.5.1900, g.p.).

⁷⁴ (SBA) INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901, Inspection Report on Paarl Branch, 16.8.1900, pp.13-14, 25.

⁷⁵ (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 22.12.1903 part I, pp. 6-7; (SBA) INSP 1/1/108, Malmesbury 1898-1900, Inspection Report on Malmesbury Branch, 19.10.1898 part I, pp.18-19.

Hoewel die invloed van die neiging om eerder plaaslike instellings te ondersteun nie buite rekening gelaat moet word nie, was die deurslaggewende faktor vir bogenoemde sukses van PAT en ander plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers die hoër rentekoerse wat hulle op vaste deposito's betaal het en die laer rentekoerse wat hulle op lenings teen verbande gevra het. Trustmaatskappye kon hierdie laer winsgrens bekostig hoofsaaklik vanweë hulle eenvoudiger en dus goedkoper administratiewe en dienstrukture en hulle groter ingesteldheid op dienslewering eerder as winsbejag. Die PAT en ander plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers se besondere kennis van plaaslike omstandighede (grondwaardes en leners se persoonlike finansiële posisie), tesame met hulle konserwatiewe en deeglike besinning by die toestaan van krediet, het hulle oninbare skulde tot die minimum beperk - 'n verdere faktor wat hulle funksionering teen 'n laer winsgrens as banke moontlik gemaak het.

PAT se direksie en sekretaris het 'n belangrike rol gespeel om te verseker dat krediet wat toegestaan word deur voldoende sekuriteit gedek word. Waar kennis van die applikant ontbreek het, is 'n kommissie uit die direksie aangestel om die eiendom wat as sekuriteit aangebied is persoonlik te gaan ondersoek.⁷⁶ Waar die opsie nie moontlik was nie, is inligting van buite-instansies bekom⁷⁷, terwyl die Afdelingsraadwaarde van eiendom ook as riglyn ingespan is.⁷⁸ Die sekuriteite onder verbande is ook op gereelde grondslag deur die direksie gekontroleer en goedgekeur.⁷⁹

Die suksesvolle lansering van PAT is bevestig deur die vraag na aandele in die maatskappy. Alreeds tydens die eerste algemene vergadering van aandeelhouders in April 1901 was daar kopers in die mark teen 'n premie van 2 sjelings en het JS Hauman versoek dat die reserwe 20 000 aandele ook uitgereik moes word om diegene wat nog nie aandele in die maatskappy besit het nie 'n kans daartoe te bied. Die direksie was vasbeslote om nie verdere aandele uit te reik nie. Die voorsitter het

---

⁷⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 8.11.1900, g.p.).

⁷⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 22.8.1901, g.p.).

⁷⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 6.6.1901, g.p.).

⁷⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 31.7.1902, g.p.).

daarop gewys dat die maatskappy reeds 311 andeelhouers gehad het en dat, indien elkeen sy plig doen, die sukses van die maatskappy gewaarborg was. Meer andeelhouers sou ook 'n proporsioneel kleiner wins per andeelhouer beteken. Dr JM Hoffman het die direksie se besluit verder gemotiveer deur daarop te wys dat die maatskappy geen verdere werkkapitaal benodig het nie en dat 'n verdere uitgif die gevaar sou skep dat aandele in die hande sou beland van ongewenste persone wat slegs wins nagejaag het en geen werk aan die maatskappy besorg het nie.⁸⁰ Die direksie het dan ook streng teen bogenoemde gevaar gewaak deur volgens die voorskrifte van die statute⁸¹ alle aandeeloordragte goed te keur⁸² en ook gebruik te maak van hulle reg om 'n oordrag te weier.⁸³

Die vertroue wat PAT by die publiek ingeboesem het, was beide oorsaak en gevolg van die gesonde finansiële groei wat die maatskappy in sy vestigingsjare getoon het. Tydens die tweede algemene jaarvergadering van andeelhouers in November 1902 het die maatskappy alreeds £66 814 op vaste deposito ontvang, £113 851 op eerste verbande en ander lenings geplaas, 'n 10 persent dividend betaal en oor 'n reserwefonds van £4 000 beskik.⁸⁴ Die direksie se benadering om eerder 'n konserwatiewe dividend te verklaar, maar ruim tot die reserwefonds by te dra “om een stevig fondament te leggen waarop het instituut kan gebouwd worden”⁸⁵ was 'n strategie wat kenmerkend van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers sou word. In sy vestigingsfase het die PAT ten spyte van onstuimige omstandighede dus besondere sukses behaal en wel deeglik 'n stewige fondament vir toekomstige groei gelê.

---

⁸⁰ **De Zuid-Afrikaan**, 16.4.1901: Paarl.

⁸¹ (KAB) LC 229 no.C312 PAT (Articles of Association of the Paarl African Trust Company, Limited, 13.10.1900, pp.5-6).

⁸² (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 18.4.1901, g.p.).

⁸³ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 22.5.1902, g.p.).

⁸⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Algemene jaarvergadering van andeelhouers, 5.11.1902, g.p.).

⁸⁵ **De Zuid-Afrikaan**, 9.11.1901: Paarl. Nieuws uit de Paarl.

4.3 Die ontwikkeling van PAT, 1902–1942

In die vier dekades na 1902 het PAT met weinig veranderinge bly funksioneer volgens die strukture en prosedures wat tydens die stigtings- en vestigingsfase van die maatskappy tot stand gekom het.

4.3.1 Amptenary/personeel

Die maatskappy se personeelkorps is gekenmerk deur stabiliteit, lojaliteit, die lewenslange verbintenis van die meeste amptenare aan die maatskappy en die dominante en soms omstrede figuur van die sekretaris, JH Hofmeyr. Die eerste permanente toevoeging tot die maatskappy se aanvangspersoneel was P van der Poel wat in ongeveer 1903 as klerk aangestel is en tot met sy dood in 1926 die maatskappy in dié hoedanigheid gedien het.⁸⁶ In 1904 is die personeel verder uitgebrei met die aanstelling van AMN de Villiers as assistentsekretaris en boekhouer.⁸⁷ De Villiers wat in 1907 uit die diens van die maatskappy getree het⁸⁸, was die enigste amptenaar wat in die tydperk ter sprake die diens van die maatskappy voor aftrede of dood verlaat het. Die direksie het nie onmiddellik De Villiers se pos gevul nie, aangesien besluit is om CG Auret tot permanente boekhouer van die maatskappy te bevorder.⁸⁹ Die pos van assistentsekretaris is eers in 1910 met die aanstelling van Vosloo Webb gevul.⁹⁰ Die enigste ander aanstellings op die PAT-personeel tot 1942 was JT de Villiers wat in 1926 na herhaalde verhoë deur die personeel vir die aanstelling van 'n bykomende

---

⁸⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 14.1.1926-19.12.1929 (Direksievergadering, 22.4.1926, p.15); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1926: Direksieverslag, 14.10.1926, g.p.).

⁸⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2.1905 (Direksievergadering, 5.5.1904, g.p.).

⁸⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 3.1905-11.1908 (Direksievergadering, 5.12.1907, g.p.).

⁸⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 3.1905-11.1908 (Direksievergadering, 12.11.1908, g.p.).

⁹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering 1910: Voorsittersrede, 2.11.1910, g.p.).

klerk⁹¹ as junior klerk diens aanvaar het⁹² en AL Hofmeyr, die sekretaris se seun wat in 1934 sy loopbaan by PAT as tydelike klerk begin het.⁹³

Die lof wat die direksie, sekretaris en amptenare tydens jaarvergaderings toegeswaai is wat betref hulle bydrae tot die sukses van die maatskappy het getuig van 'n algemene tevredenheid onder aandeelhouders ten opsigte van die bestuur van die maatskappy.⁹⁴ Aandeelhouders se reaksies is egter hoofsaaklik bepaal deur die jaarlikse winste en dividende wat die maatskappy verklaar het en het dus nie administratiewe tekortkominge en spanning of botsings tussen amptenare wat in die daaglikse bestuur van die maatskappy gemanifesteer het, gereflekteer nie. PAT het nie hierdie manifestasies vrygespring nie. Beskikbare getuienis dui daarop dat sekretaris JH Hofmeyr se outokratiese eenmanvertoning-benadering ten opsigte van die bestuur van die maatskappy gelei het tot die minagting en uitsluiting van die ander amptenare in die daaglikse bestuur van die maatskappy. In die proses is sommige standaard rekenkundige en administratiewe prosedures, soos die daaglikse byhou van 'n kasboek, die stelselmatige hantering en liassering van relevante korrespondensie en die uitreik van kwitansies, agterweë gelaat. Sommige van Hofmeyr se praktyke soos onder andere sy raadpleging van buite-agente in plaas van die amptenare, die doen van geswore waardasies vir sy eie rekening tydens werksure en die afsluiting van rekeninge waarop hy nog rente verskuldig was, het die indruk by medeamptenare gewek dat hy die maatskappy finansiële benadeel.⁹⁵

Hofmeyr se bestuurstyl het veral tot wrywing tussen hom en die assistentsekretaris, Vosloo Webb, gelei. In 1916 het Webb sy besware (waarna hierbo verwys is) onder die direksie se aandag gebring. 'n Kommissie van direkteure wat die aangeleentheid

---

⁹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 8.1922-12.1925 (Brief van Vosloo Webb en CG Auret - Voorsitter en direkteure, PAT, 9.12.1925, g.p.).

⁹² (BBH) Notuleboek PAT, 14.1.1926-19.12.1929 (Direksievergadering, 21.1.1926, p.2).

⁹³ (BBH) Notuleboek PAT, 14.12.1933-20.10.1937 (Direksievergadering, 12.7.1934, p.30).

⁹⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 3.11.1904: De Paarlse Afrikaansche Trust Mij., Beperkt; (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 7.11.1928, p.8).

⁹⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 15.10.1914-19.9.1918 (Brief van Vosloo Webb - Voorsitter en direkteure PAT, 2.1916. Aanhangsel tot direksievergadering, 27.4.1916).

ondersoek het, het Hofmeyr ernstig vermaan oor sy gebrekkige kantoororganisasie, ongevoelige hantering van die amptenare en ongerymdhede wat in die bestuur van die kantoor voorgekom het. Die Kommissie het die motief vir Webb se klagtes toegeskryf aan persoonlikheidsbotsings met en jaloesie teenoor die sekretaris. Webb is ook beskuldig van nalatigheid en onverskilligheid teenoor sy werk en is vermaan om groter hoflikheid aan die dag te lê. Die boekhouer, CG Auret, is ook oor die kole gehaal, aangesien hy as rekenkundige amptenaar van die ongerymdhede bewus was en nagelaat het om die direksie in te lig. Die ouditeure is ook van nalatige auditwerk beskuldig. Hofmeyr en Webb is voor die keuse gestel om hulle geskille by te lê of albei te bedank.⁹⁶ Die direksie het ook besluit dat Hofmeyr sy agterstallige rente van £300 moes terugbetaal en dat alle gelde wat hy as geswore waardeerder verdien die maatskappy toekom.⁹⁷ Hoewel die twee amptenare tot 'n vergelyk gekom het⁹⁸, was dit nie die einde van Webb se onvergenoegdheid met die maatskappy se bestuur nie. In 1918 het hy sy bedanking as assistentsekretaris ingedien⁹⁹; net om feitlik onmiddellik weer om heraanstelling in dié pos aansoek te doen. Die direksie het hom heraangestel, maar in die verlaagde posisie van klerk.¹⁰⁰

In 1925 was Hofmeyr weer in die warm water toe die direksie bevind het dat hy “van tyd tot tyd in meer dan een geval grove (sic) misbruik heeft gemaakt van zyn positie in het overeischen van reisonkosten tegen verschillende cliënten”.¹⁰¹ Die direksie het sy gedrag as uiters laakbaar beskryf en hom gewaarsku dat 'n herhaling van sy optrede tot die strengste maatreëls moontlik teen hom sou lei. In 'n poging om beter kontrole oor die sekretaris en algemene administrasie uit te oefen, het die direksie ook besluit dat

---

⁹⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 15.10.1914-19.9.1918 (Direksievergadering, 27.4.1916, pp.142-144).

⁹⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 15.10.1914-19.9.1918 (Direksievergadering, 11.5.1916, p.147).

⁹⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 15.10.1914-19.9.1918 (Direksievergaderings, 11.5.1916, p.147 en 18.5.1916, p.149).

⁹⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 15.10.1914-19.9.1918 (Direksievergadering, 1.2.1918, pp.314-315).

¹⁰⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 15.10.1914-19.9.1918 (Direksievergadering, 14.2.1918, p.319).

¹⁰¹ (BBH) Notuleboek PAT, 8.1922-12.1925 (Direksievergadering, 11.6.1925, p.176).

alle rekeninge wat uitbetaal word en korrespondensie wat ontvang word voortaan aan die voorsitter oorhandig moes word sodat dit weekliks na die direksie se gewone werksaamhede afgehandel kan word.¹⁰²

Interne kantoorpolitiek en die amptenare se “onbesonnenhede” is gebalanseer deur offerv aardige lojaliteit aan die maatskappy soos die aanvaarding van ’n 10 persent salarisverlaging in 1932 tydens die Depressie ten beste van getuig.¹⁰³ Die algemene persepsie dat die amptenare lojale en getroue diens aan die maatskappy gelew er het en dat die uitbouing van PAT tot een van die voorste trustmaatskappye hoofsaaklik die gevolg van die sekretaris en sy amptenare se ywer en getroue diens was, het dus met reg geseëvier.

Die uittrede van die eerste generasie amptenare van die maatskappy gedurende die eerste helfte van die veertigerjare het die einde van ’n era en die begin van ’n nuwe fase in PAT se ontwikkeling aangedui. CG Auret¹⁰⁴ en Vosloo Webb¹⁰⁵ het in 1942 na onderskeidelik 42 en 32 jaar diens met pensioen afgetree, terwyl JH Hofmeyr in 1944 na 44 jaar diens op 81 jaar die tuig neergelê het.¹⁰⁶ Kontinuiteit in die administrasie is egter verseker deur die bevordering van JT de Villiers tot boekhouer¹⁰⁷ en AL Hofmeyr tot assistentsekretaris¹⁰⁸ in 1943 en 1944 onderskeidelik. Die belangrike nuwe aanstelling was dié van JD Rossouw as assistentsekretaris in 1943,¹⁰⁹ en sy

---

¹⁰² (BBH) Notuleboek PAT, 8.1922-12.1925 (Direksievergadering, 11.6.1925, p.176).

¹⁰³ (BBH) Notuleboek PAT, 27.12.1929-7.12.1933 (Direksievergadering, 4.8.1932, p.132).

¹⁰⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 28.10.1937-26.8.1943 (Direksievergadering, 26.11.1942, p.262).

¹⁰⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 28.10.1937-26.8.1943 (Direksievergadering, 1.10.1942, p.254).

¹⁰⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 3.8.1944, p.49); (BBH) Notuleboek PAT, 14.1.1926-19.12.1929 (Memorandum van MS Louw - Voorsitter en lede van direksie, PAT, 13.4.1927 aanhangsel tot direksievergadering, 25.8.1927, p.84).

¹⁰⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 28.10.1937-26.8.1943 (Direksievergadering, 25.2.1943, p.273).

¹⁰⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 31.8.1944, p.53).

¹⁰⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 28.10.1937-26.8.1943 (Direksievergadering, 11.3.1943, p.275).

bevordering tot sekretaris na Hofmeyr se aftrede in 1944.¹¹⁰ Rossouw het Hofmeyr na 1944 as die dominante dryfkrag in die bestuur van PAT vervang.

4.3.2 Huisvesting

Die soeke na geskikte huisvesting het reeds tydens die eerste direksievergadering van 13 Oktober 1900 ter sprake gekom toe besluit is dat die maatskappy tydelik vanuit 'n kantoor in die Tomkinsgebou oorkant die ou stadsaal van die Paarl bedryf sou word. 'n Kommissie is ook aangestel om 'n meer geskikte en permanente kantoor te bekom.¹¹¹ In Desember 1900 het die direksie besluit om kantore in die AB de Villiersgebou teen £3 10s per maand te huur.¹¹² Met die groei van die maatskappy het die strewe na 'n eie kantoorgebou toegeneem. In Junie 1919 het PAT in samewerking met die KWV die eiendom van FP Retief om die helfte aangekoop met die doel om kantore daar op te rig.¹¹³ Die planne met die eiendom het nie gerealiseer nie, aangesien PAT in Augustus 1922 die African Banking Corporationgebou (waarvan hulle 'n gedeelte gehuur het van Standard Bank) vir £3 800 gekoop het.¹¹⁴ Die groei van PAT en sy strewe na selfstandigheid is dus na 22 jaar met die besit van sy eie kantore bevestig.

4.3.3 Finansies/finansiële groei

PAT se finansiële groei oor die eerste vier dekades van sy bestaan het 'n oorwegend stygende kurwe getoon. Die herhaalde verwysings tydens jaarvergaderings na die toename in die reservefonds, vaste deposito's, lenings en verbande, dividende en totale fondse onder administrasie is deur direksies en aandeelhouders geïnterpreteer as bewyse

---

¹¹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 31.8.1944, p.53).

¹¹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2. 1905 (Direksievergadering, 13.10.1900, gp.).

¹¹² (BBH) Notuleboek PAT, 10.1900-2. 1905 (Direksievergadering, 8.12.1900, gp.).

¹¹³ (BBH) Notuleboek PAT, 9.1918-8.1922 (Direksievergadering, 12.6.1919, p.59); (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1919: Direksieverslag, 21.10.1919, g.p.).

¹¹⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 8.1922-12.1925 (Direksievergadering, 17.8.1922, p.1); (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1922: Direksieverslag, 19.10.1922, g.p.); (SBA) GMO 3/1/68 (31.3.1922 - 22.10.1922) GM-LO, 20.10.1922, p.1.

van die vertroue wat die publiek steeds in die maatskappy gehad het, die voortreflikheid van die bestuur, die sekretaris en amptenare se toewyding en die stabiliteit en betroubaarheid van die maatskappy.¹¹⁵ Dat dié prestasies met 'n aanvangskapitaal van slegs £7 500 vermag is, het die maatskappy vir hulle nog meer besonders gemaak.¹¹⁶

Die PAT het hom spoedig na sy vestiging in 'n Suid-Afrikaanse ekonomie bevind wat aan 'n langdurige naoorlogse depressie (1903-1909) onderwerp is.¹¹⁷ Bykomend tot die algemene depressie was die barometer van voorspoed in die Paarlse distrik, naamlik die wynbedryf, vanweë oorproduksie en gebrekkige markte met die gevolglike lae wyn- en brandewynpryse, in 'n benarde toestand en beswaarlik winsgewend.¹¹⁸ Die herhaalde verwysings tydens PAT-jaarvergaderings na “de voortdurende gedrukte tye, inzonderheid de grote geldschaarste”¹¹⁹ was 'n bevestiging van die moeilike ekonomiese klimaat waaronder die maatskappy moes funksioneer. Groot klem is gelê op die omsigtigheid en veiligheid waarmee die maatskappyfondse belê en bestuur is.¹²⁰ Soos met die ander trustmaatskappye in die Paarl was PAT in staat om vanweë sy Afrikaanse karakter en kompeterende rentekoerse op vaste deposito's en verbande steeds genoeg besigheid te genereer om gesonde groei te toon.¹²¹ Ten spyte van die depressietoestande kon die maatskappy dus in 1910 met 'n reserwefonds van £25 000 en 'n totale dividend van £11 250 vir die dekade spog. Die vordering van die

---

¹¹⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1.11.1922, g.p.); **De Zuid-Afrikaan**, 3.11.1904: Paarl. De Paarlse Afrikaanse Trust Mij. Beperkt.

¹¹⁶ **De Zuid-Afrikaan**, 7.11.1908: Paarl. De Paarlse Afrikaanse Trust Maatskappij (BPRT); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1942: Voorsittersrede, 4.11.1942, p.77).

¹¹⁷ CGW Schumann: **Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936**, p.246.

¹¹⁸ (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 15.10.1908 part I, g.p.; (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 18.9.1909 part I, g.p.

¹¹⁹ **De Zuid-Afrikaan**, 13.11.1906: Paarl. Paarl Afrikaanse Trust Maatskappij.

¹²⁰ **De Zuid-Afrikaan**, 4.11.1905: Paarl: Uiterst Bevredigend Rapport.

¹²¹ (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 18.9.1909 part I, g.p.

maatskappy is ook weerspieël in die feit dat PAT-aandele van £1 elk waarvan 5s opbetaal was teen 1910 vir £1 3s verhandel het.¹²²

Die dekade na die langdurige depressie was, afgesien van 'n kortstondige insinking met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog in 1914, 'n periode van stygende voorspoed in Suid-Afrika.¹²³ Terselfdertyd het die stigting van die KWV in 1918 toestande in die wynbedryf teen 1920 begin stabiliseer.¹²⁴ PAT se 1920-wins en -dividend van £13 511 en 60 persent¹²⁵ teenoor die 1910-syfers van £5 953 en 20 persent¹²⁶ onderskeidelik was 'n duidelike weerspieëling van die invloed van die voorspoed.

Afgesien van die invloed van die normale ekonomiese konjunkturskommeling was die skerp kompetisie tussen trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Paarl die belangrikste bron van kommer vir die direksie in die twintigerjare.¹²⁷ Benewens die drie bestaande trustmaatskappye het die Suid-Afrikaanse Nasionale Trust en Assuransie Maatskappy (Santam) in 1919 'n takkantoor in die Paarl geopen.¹²⁸ In 1922 het nog 'n onafhanklike trustmaatskappy, naamlik die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk uit die Paarlse Santamtakkantoor ontwikkel¹²⁹ wat die

---

¹²² **De Zuid-Afrikaan**, 5.11.1910: Paarl. De Paarl Trust Maatschappij (Bepkt.). Voortdurend Afwerpen van Rijke Winsten.

¹²³ CGW Schumann: **Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936**, p.246.

¹²⁴ (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 16.7.1918 part I, p.11; (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 31.1.1920 part I, p.14; DJ van Zyl: **KWV 75 Jaar**, pp.29-30.

¹²⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1920: Direksieverslag, 21.10.1920, g.p.).

¹²⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1910: Direksieverslag, 20.10.1910, g.p.).

¹²⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1920: Voorsittersrede, 3.11.1920, g.p.).

¹²⁸ (BBH) Notuleboek Santamtak Paarl, 10.9.1919-29.6.1921 (Vergadering plaaslike adviserende raad, 10.9.1919, g.p.).

¹²⁹ (BBH) Notuleboek Santamtak Paarl, 10.9.1919-29.6.1921 (Vergadering plaaslike adviserende raad, 20.6.1921, p.115).

kompetisie tussen finansiële instellings baie kompetender gemaak het.¹³⁰ Laasgenoemde maatskappy is deur sewe Paarlse inwoners, waarvan ses boere was, gestig nadat hulle in 'n ooreenkoms met Santam die plaaslike Paarlse takkantoor van dié maatskappy gekoop het.¹³¹

PAT het egter daarin geslaag om ten spyte van die kompetisie sy groei vol te hou en sy posisie as tweede grootste trustmaatskappy naas die Paarlse Eksekuteurskamer te bly handhaaf. In 1924 het FJP Retief, 'n direkteur van PAT, die vraag geopper of die tyd nie ryp was om 'n agentskap in Noorder-Paarl te open nie.¹³² Die feit dat die dorp se sakekern besig was om in 'n noordwaartse rigting te ontwikkel, asook die feit dat die belangrike banke alreeds takke in Noorder-Paarl geopen het¹³³, het die voorstel na 'n logiese ontwikkeling vir die maatskappy laat lyk. Hierdie eerste poging om PAT se dienste uit te brei het blykbaar nie die nodige byval by die res van die direksie gevind nie, aangesien daar geen verdere verwysing na die aangeleentheid was nie.

Die groeitendens van PAT, wat teen die einde van die twintigerjare 'n hoogtepunt bereik het, is deur die wêrelddepressie van 1929-1932 gestuit.¹³⁴ Die daling in die winste van die maatskappy van 'n hoogtepunt van £14 220 in 1930 tot £6 353 in 1933 het veroorsaak dat die dividende van 65 persent in 1930 tot 35 persent in 1933 gedaal

---

¹³⁰ (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 15.8.1924 part I, p.14.

¹³¹ (SAB) RB 29/1A. Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 1943-1946 (Ooreenkoms van Koop en Verkoop, 29.7.1922, pp.1-5 en Akte van Oprigting en Statute van Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy, Beperk, pp.1, 5, 6); (BBH) Notuleboek Santamtak Paarl, 10.9.1919-20.6.1921 (Vergadering adviserende raad, 29.6.1921, p.3).

¹³² (BBH) Notuleboek PAT, 8.1922-12.1925 (Direksievergadering, 15.5.1924, p.111).

¹³³ (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 16.3.1923 part I, p.14; (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 30.9.1925 part I, pp.13, 15.

¹³⁴ CGW Schumann: **Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936**, p.247.

het.¹³⁵ In 1934 is die maatskappy selfs gedwing om vir die eerste keer in sy geskiedenis van die reserwefonds gebruik te maak om oninbare skulde van £4 000 te verhaal.¹³⁶ 'n Daling in die rente-inkomste van die maatskappy was hoofsaaklik verantwoordelik vir die verminderde winste in die eerste helfte van die dertigerjare. Die swak pryse vir landbouprodukte, veral produkte soos vrugte en wyn wat ook van buitelandse markte afhanklik was, het boere in dié bedrywe (ook in die Paarlse distrik) laat noustrop trek.¹³⁷ Ekstra kapitaal vir belegging op vaste deposito's was dus skaars. Die goudstandaardkrisis¹³⁸ en die uitvloeï van kapitaal wat dit uit Suid-Afrika veroorsaak het, het die skaarste aan geld vererger. Trustmaatskappye in die Paarl is ook geraak deur beleggers wat hulle vaste deposito's onttrek het om dit met die oog op groter winste in die buiteland te belê. In 'n poging om in die opvragings te voorsien, moes die Paarlse Eksekuteurskamer en PAT hulle lopende rekenings by Standard Bank oortrek - oortrekkings waarop hulle rente moes betaal.¹³⁹ Om vaste deposito's te behou of nuwe beleggingsfondse te bekom, moes PAT hoër rentekoerse betaal, terwyl hulle nie hulle rentekoerse op verbande dienoooreenkomstig verhoog het nie.¹⁴⁰ Die maatskappy se winsmarges is hierdeur verlaag, wat tot 'n verlies aan rente-inkomste gelei het. Die Wet op Plaasverbandrente wat die toelaatbare rentekoers op verbande in 1933 van 6½ persent tot 5 persent verlaag het, terwyl PAT steeds 5 persent of meer vir beleggingsfondse moes betaal, het bogenoemde situasie vererger en die maatskappy se wins in 1933 tot die laagste vlak sedert 1901 afgedwing. Met

---

¹³⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1930: Direksieverslag, 16.10.1930, g.p.); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1933: Direksieverslag, 15.11.1933, g.p.).

¹³⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1934: Voorsittersrede, 7.11.1934, p.36).

¹³⁷ (SBA) INSP 1/1/357, OT-Q 1934-1937, Inspection Report on Paarl Branch, 9.12.1932, p.13.

¹³⁸ Die goudstandaardkrisis het ontstaan nadat Brittanje in September 1931 van die goudstandaard afgestap het. Suid-Afrika se weiering om sy voorbeeld te volg het die Suid-Afrikaanse pond in 'n ongunstige wisselkoersverhouding teenoor die Britse pond geplaas wat tot 'n groot uitvloeï van kapitaal uit die land gelei het en ook uitvoerders (byvoorbeeld wolboere) nadelig getref het.

¹³⁹ (SBA) INSP 1/1/357, OT-Q 1934-1937, Inspection Report on Paarl Branch, 9.12.1932, p.7.

¹⁴⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1931: Voorsittersrede, 4.11.1931, p.23).

hierdie resultate het PAT die draaipunt van die Depressie se invloed op die maatskappy bereik en kon die voorsitter in die lig van die reeds stygende pryse vir produkte, verlaging in rentekoerse en instroming van kapitaal die aandeelhouders met die slagspreuk tydens die 1933-jaarvergadering “alles zal weer rechkomen” bemoedig.¹⁴¹

Hoewel PAT gedeel het in die algemene voorspoed wat na die afloop van die Depressie ingetree het en die maatskappy in 1937 daarin kon slaag om met 'n dividend van 75 persent¹⁴² die vorige hoogtepunt van 65 persent te oortref, kon die maatskappy in die periode tot 1942 nie daarin slaag om die rekordvlakke ten opsigte van wins, vaste deposito's, verbande en totale fondse onder administrasie wat voor die Depressie bereik is te oorskry nie. Hoewel voorsitters en aandeelhouders tydens jaarvergaderings tevredenheid met die herstel en resultate van die maatskappy uitgespreek het,¹⁴³ het daar tog ook ontevrede stemme opgegaan. Tydens die algemene jaarvergadering van 1941 het WH Louw te kenne gegee dat die maatskappy op sy louere rus en die mening uitgespreek dat groter pogings om vooruitgang te bevorder aangewend moes word. Paul de Villiers het ook aangedui dat die maatskappy volgens sy balansstaat geen vordering in die laaste jare gemaak het nie.¹⁴⁴

Hoewel die voorsitter en sekretaris bevredigend op die opmerkings gereageer het¹⁴⁵, moet die ongedurigheid onder sommige aandeelhouders ten opsigte van die groei van die maatskappy gesien word teen die agtergrond van die maatskappy se onvermoë om die reeds genoemde voor-Depressie rekordvlakke te oorskry. 'n Vergelyking tussen die groei van PAT en die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy toon ook aan dat laasgenoemde besig was om die aanvanklike agterstande wat hy ten opsigte van PAT gehad het in te haal en ten opsigte van sommige poste die maatskappy selfs te oortref.

---

¹⁴¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1933: Voorsittersrede, 1.11.1933, pp.30-31).

¹⁴² (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1937: Direksieverslag, 15.11.1937, g.p.).

¹⁴³ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 6.11.1940, p.66).

¹⁴⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 5.11.1941, p.72).

¹⁴⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 5.11.1941, p.72).

Wat betref beleggings op verbande het PAT se voorsprong van ongeveer £412 000 in 1930 teen 1942 tot £164 000 gekrimp. 'n Voorsprong van ongeveer £256 000 ten opsigte van vaste deposito's in 1930 het teen 1942 omgesit in 'n agterstand van ongeveer £71 000. In teenstelling met die vordering van die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy kon die PAT nie daarin slaag om die gaping tussen hom en sy groter teenstander, naamlik die Paarlse Eksekuteurskamer, te verklein nie.¹⁴⁶ In die lig van bogenoemde was die klagtes van aandeelhouders nie sonder gronde nie, aangesien dié maatskappye in dieselfde ekonomiese milieu gefunksioneer het. Aangesien Louw en De Villiers se opmerkings aan die adres van PAT se bestuur gerig was, is dit op dié vlak waar na 'n moontlike verklaring vir die "stagnasie" van die maatskappy gesoek moet word.

Die einde van TJ Louw se voorsitterskap van die direksie in 1930 na 'n termyn van 25 jaar¹⁴⁷ het 'n periode van hoë omset van maatskappyvoorsitters ingelui. Terwyl die voorsitterstoel in die eerste 30 jaar van die maatskappy se bestaan slegs drie maal van persoon verwissel het, was daar in die periode 1930-1942 nie minder nie as ses verwisselings. Wat die amptenare betref, het die drie senior personeellede, soos reeds aangedui, teen die laat dertiger-/begin veertigerjare die einde van hulle loopbane genader. Die gebrek aan ondernemingsgees en die afwesigheid van nuwe inisiatiewe waarna sommige aandeelhouders gesoek het, moet waarskynlik in bogenoemde "onstabiliteit" van die voorsitterstoel en "bejaardheid" van die senior amptenare gesoek word.

Ten spyte van die ongedurigheid van sommige aandeelhouders oor die maatskappy se groei was PAT teen 1942 'n gevestigde en gerespekteerde instelling in die trustgemeenskap van die Wes-Kaap. Nuwe wetgewing en 'n veranderde naoorlogse ekonomiese milieu sou die omgewing waarbinne PAT na 1942 moes funksioneer, verander en nuwe eise aan die maatskappy stel wat slegs met ondernemingsgees en

---

¹⁴⁶ (SBA) INSP 1/1/305, Mo-P 1930, Inspection Report on Paarl Branch, 31.3.1930, p.14a; (SBA) INSP 1/1/402, Moo-N 1941-1945, Inspection Report on Paarl Branch, 31.10.1942, p.12b.

¹⁴⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 27.12.1929-7.12.1933 (Direksievergadering, 31.1.1930, p.4).

nuwe inisiatiewe beantwoord kon word. Net die tyd sou leer of die tweede generasie amptenare van PAT vir die taak opgewasse sou wees.

HOOFTUK VYF

De Westelike Onderlinge Brand-Assurantie Maatskappij Beperkt (WO) en die African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT), 1896-1902

5.1 Die stigting en werksaamhede van WO

Die tweede inisiatief om 'n plattelandse Afrikaanse trustmaatskappy in 1900 in die Wes-Kaap te stig - in dié geval met Malmesbury as sentrum - kan na die stigting van "De Westelike Onderlinge Brand-Assurantie Maatskappij Beperkt" (WO) (*Western Mutual Fire Assurance Company Limited*) in 1896 teruggevoer word. Almal wat belanggestel het in die stigting van laasgenoemde maatskappy is uitgenooi na 'n vergadering op 4 September 1896 aan huis van SJ van der Spuy van Adderley, Koeberg.¹ 'n Verdere vergadering van aandeelhouers is deur die maatskappy se tydelike sekretaris, Fred Werdmüller, vir 2 Oktober belê.² Alhoewel geen weergawe van die verrigtinge tydens die vergaderings opgespoor kon word nie, is die aanvoorwerk vir die amptelike stigting van die maatskappy waarskynlik by dié geleenthede afgehandel, aangesien aandeelhouers volgens 'n kennisgewing van 30 Oktober 1896 uitgenooi is na die eerste algemene vergadering van die maatskappy op 5 November 1896 op Malmesbury.

Tydens die stigtingsvergadering is die akte van oprigting en statute van die maatskappy goedgekeur.³ Die maatskappy, met 'n kapitaal van £10 000 verdeel in 10 000 aandele van £1 elk, sou alle vorms van brandassuransie in die Kaapkolonie onderneem. Die provisionele direksie van nege lede het bestaan uit AC Koch (van die firma Smuts en Koch op Malmesbury), GJN Loubser ('n boer van Klipheuwel, Kaapse distrik), JW Loubser ('n boer van Uitkyk, Kaapse distrik), JG Louw ('n boer van Phisantekraal, Durbanville, Kaapse distrik), JA Dreyer ('n boer van Boterberg, Philadelphia, Kaapse distrik), PJ van der Westhuizen ('n boer van Verschfontein,

---

¹ **De Zuid-Afrikaan**, 27.8.1896: Westelike Provincie Mijten Assurantie Maatskappij.

² **De Zuid-Afrikaan**, 22.9.1896: Westelike Provincie Mijten Assurantie Maatskappij.

³ (BBH) Notuleboek Western Mutual Fire Association Company Ltd. (Hierna WO), 5.11.1896-17.9.1900 (Algemene vergadering van aandeelhouers, 5.11.1896, g.p.).

Paardeberg, in die Paarlse distrik), JP Retief ('n kapitalis van die Paarl), JA Basson ('n boer van Droogevlei en gewese lid van die Wetgewende Vergadering vir Darling) en JA van A Lochner ('n boer van Drieheuvel en lid van die Wetgewende Vergadering (LWV) vir Moorreesburg). Uit die samestelling van die direksie was dit duidelik dat die belange van die boeregemeenskap voorrang sou geniet, aangesien sewe uit die nege direksielede boere was. Die oorwegend koringproduserende gebiede van die Swartland was veral sterk verteenwoordig soos ook blyk uit die plasing van die hoofkantoor van die maatskappy in Malmesbury.⁴

Verdere maatreëls om die spoedige vestiging en doeltreffende funksionering van die maatskappy te verseker is tydens 'n direksievergadering na afloop van die stigtingsvergadering bespreek. AC Koch van die firma Smuts en Koch op Malmesbury is as permanente voorsitter en DJA van der Spuy, 'n wetsagent en afslaer van die Paarl, as sekretaris en tesourier aangestel. Die maatskappy se prokureur, F Werdmüller, is opdrag gegee om onmiddellik met die registrasie van die maatskappy voort te gaan. Afgesien van die afhandeling van ander administratiewe reëlings soos die toekenning van aandele, opening van 'n bankrekening en die goedkeuring van versekeringsvorme en briewe deur die vergadering het die direksie ook besluit om die voorsitter en sekretaris opdrag te gee om die belangrike kwessie van die aanstelling en vergoeding van agente vir die maatskappy te hanteer.⁵

Dat die stigting van die WO 'n gewilde inisiatief was, blyk uit die feit dat tydens sy registrasie daar alreeds meer as 7 000 van sy 10 000 aandele opgeneem was en volgens **De Zuid-Afrikaan** kon die balans maklik in die dorpe Paarl en Malmesbury geplaas wees as dit nie was vir die direksie se voorkeur om eerder aandele aan boere toe te ken nie. **De Zuid-Afrikaan** het ook groot lof gehad vir die plaaslike aard van die maatskappy, aangesien “de vreemde maatschappijen al meer en meer het veld innemen en wij behooren onze eigene inrichtingen niet alleen op te krijgen maar ook warm te ondersteunen opdat wij mogen bloeien en het geld in den vorm van

⁴ (KAB) LC 218 no.C165 WO: (Memorandum of Association of the Western Mutual Fire Assurance Company Limited, 2.11.1896, g.p.); **De Zuid-Afrikaan**, 5.12.1896; **De Westelijke Onderlinge Brandassurantie Maatschappij Beperkt**; (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Algemene vergadering van aandeelhouders, 5.11.1896, g.p.).

⁵ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 5.11.1896, g.p.).

dividenden en werkkosten in ons eigen land blyven. Zelfhelp is een goed beginsel en het doet ons veel genoeg te sien dat het al meer en meer in praktyk word gebragt.”⁶ Die sentiment van eie Afrikaanse besigheidsinstellings wat tydens die Anglo-Boereoorlog so sterk opgewel het, was dus alreeds te bespeur hoewel die “eigene inrigtingen” in 1896 waarskynlik ’n meer etnies-polities inklusiewe betekenis gehad het.

Die WO het geleidelik sy aktiwiteite oor die Wes-Kaap uitgebrei en 14 agentskappe (agente) teen 1900 in dorpe soos Durbanville⁷, Kaapstad, Worcester, Robertson, Montagu⁸, Piketberg⁹, Caledon¹⁰, Stellenbosch¹¹ en Strand - Somerset-Wes¹² gehad. In Desember 1896 is aandeelhouers in kennis gestel dat die maatskappy se versekeringsaktiwiteite uitgebrei gaan word om naas koringmiedens ook geboue en ander losgoed te verseker. Die maatskappy het ook ’n kredietverskaffingsfunksie ontwikkel deur die besluit om fondse van die maatskappy teen eerste plaasverbande te belê.¹³ Dat hierdie funksie in ’n besliste behoefte voorsien het, is onderstreep deur die feit dat die maatskappy alreeds in Maart 1897, drie maande na bogenoemde besluit, verskeie aansoeke om verbande weens ’n gebrek aan fondse van die hand moes wys.¹⁴

Die maatskappy het gesonde finansiële groei getoon en tydens die eerste algemene vergadering van aandeelhouers in April 1897 kon die direksie rapporteer dat £110 306 se versekering met ’n premie-inkomste van £1325 8s 2d in die eerste ongeveer vyf maande van die maatskappy se bestaan aangegaan is.¹⁵ Die groei in hierdie

⁶ **De Zuid-Afrikaan**, 7.11.1896: Hoofartikel.

⁷ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 26.1.1897, g.p.).

⁸ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 13.10.1897, g.p.).

⁹ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 11.10.1898, g.p.).

¹⁰ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 8.11.1898, g.p.).

¹¹ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 11.4.1899, g.p.).

¹² (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 17.7.1900, g.p.).

¹³ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 17.12.1896, g.p.).

¹⁴ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 16.3.1897, g.p.).

¹⁵ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Algemene vergadering van aandeelhouers, 20.4.1897, g.p.).

portefeulje is in die volgende jare voortgesit en in die 1898-1899 finansiële jaar is £454 117 se versekering met 'n premiekoste van £3 596 aangeaan.¹⁶ Terwyl die maatskappy in 1897 geen dividend betaal het nie¹⁷ kon aandeelhouders in 1900 met 'n 5 persent dividend en 'n oorplasing van £1 300 uit die wins-en-verlies-rekening na die reserwefonds beloon word.¹⁸

In September 1897 is besluit om die kapitaal van die maatskappy te vergroot deur die uitreiking van 'n verdere 10 000 aandele van £1 elk waarvan 10s by toekenning betaalbaar was.¹⁹ Die redes vir die stap was waarskynlik 'n behoefte om die kapitaalbasis van die maatskappy te vergroot en om te voorsien in die aanvraag na aandele in die maatskappy. Die tweede aandeel-uitgifte het gepaard gegaan met 'n georganiseerde bemakingsveldtog van die maatskappy se aandele en dienste. Vergaderings wat deur direkteure en die sekretaris toegelig is, is op verskeie plekke in die Wes-Kaap gehou, terwyl agente ook aangestel is om aandele teen kommissie te plaas.²⁰ Dit is onduidelik of die direkteur met die tweede aandeel-uitgifte by sy vroeëre voorkeur gehou het om aandele eerder onder die boeregemeenskap te plaas. Die beskikbare gegewens dui daarop dat, hoewel die meerderheid van die aandele onder boere geplaas is, 'n wye verskeidenheid ander beroepsgroepe soos handelaars, skrynwerkers, skoenmakers, wamakers, slagters, onderwysers, prokureurs, dokters, klerke, bakkers en kontrakteurs ook aandele opgeneem het.²¹ Die swaartepunt van die maatskappy se steun het egter steeds by die Afrikaanse boeregemeenskap gelê.

Die groei van die maatskappy het die direkteur ook genoop om ten opsigte van sy personeel en akkommodasie aanpassings te maak. Teen 1900 was daar benewens die sekretaris ook 'n assistentsekretaris en junior klerk wat na die administrasie moes

---

¹⁶ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 11.7.1899, g.p.).

¹⁷ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Algemene vergadering van aandeelhouders, 20.4.1897, g.p.).

¹⁸ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Spesiale direksievergadering, 17.7.1900, g.p.).

¹⁹ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 7.9.1897, g.p.).

²⁰ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergaderings, 3.8.1897, g.p.; 13.10.1897, g.p.; 11.10.1898, g.p.; 8.11.1898, g.p.).

²¹ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergaderings, 11.10.1898, g.p.; 20.12.1898, g.p.).

omsien.²² Teen die begin van 1898 het die direksie besluit om 'n perseel te koop en eie kantore vir die maatskappy op te rig en in Mei 1900 is besluit om 'n tweede verdieping tot die bestaande kantore toe te voeg.²³

5.2 Die stigting van AMT

Die WO het in net meer as drie jaar in 'n suksesvolle finansiële instelling ontwikkel. Hoewel die maatskappy se versekeringsdienste in groot aanvraag was, het die aandeelhouders van tyd tot tyd versoek dat ook ander dienste aangebied moes word. Die vraag na veral trustdienste was besonder groot.²⁴ Teen die agtergrond van die beweging om meer Afrikaanse instellings op alle besigheidsterreine tot stand te bring het bogenoemde aanvraag gelei tot 'n inisiatief om die maatskappy te vergroot deur die toevoeging van 'n trustafdeling. Die dryfkrag agter hierdie hoofsaaklik Malmesbury gedrewe inisiatief was AC Koch, APW Immelman en FF Werdmüller van Malmesbury en DJA van der Spuy van die Paarl.²⁵ Die politieke omgewing waarbinne dié persone in Malmesbury opgetree het, asook hulle politieke lojaliteit²⁶, het ooreengestem met die situasie van die PAT-stigters in die Paarl. In Malmesbury het gebeure soos die viering van die ontsetting van Mafeking²⁷ en die afkondiging van krygswet²⁸ die verdeling tussen lojaliste en republikeinsgesindes, wat aan verbittering gegrens het, duidelik gedemonstreer. Anders as in die Paarl, waar die twee groepe feitlik ewe groot was, het die republikeinsgesindes in Malmesbury oorheers soos gedemonstreer deur die feit dat die lojaliste geen kandidaat genomineer het in die tussenverkiesing vir die Kaapse Wetgewende Vergadering wat in 1900 in die

²² (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergaderings, 10.8.1898, g.p.; 20.12.1898, g.p.).

²³ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergaderings, 11.1.1898, g.p., 8.5.1900, g.p.).

²⁴ **De Zuid-Afrikaan**, 7.8.1900: Westelijke Assurantie Maatschappij.

²⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van stigters, 18.7.1900, p.1).

²⁶ **De Kolonist**, 31.3.1900: Vergadering van Loyalen (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 te Malmesbury; **De Kolonist**, 6.11.1900: Hoofartikel.

²⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 26.5.1900: Gemengd Nieuws.

²⁸ **De Kolonist**, 15.1.1901: Malmesbury onder de Krijgswet.

kiesafdeling gehou is nie.²⁹ Soos die Paarl het Malmesbury in die *Malmesbury Board of Executors and Trust Company Limited* wat in 1864 gestig is³⁰ ook oor 'n bestaande eksekuteurskamer beskik. Anders as in die Paarl kon geen bewys gevind word dat die inisiatief om die WO se dienste deur middel van 'n trustafdeling uit te brei direk gemik was op 'n boikot van die bestaande eksekuteurskamer nie. **De Kolonist** het dan ook na die Malmesburyinisiatief as 'n "indirekte ... Bonds Boycott Executeurs Kamer" verwys.³¹ Die "indirek" het waarskynlik verwys na die feit dat die maatskappy se dienste op die hele Wes-Kaap gerig was en dus nie 'n spesifieke maatskappy as opposisie uitgesonder het nie.

Die eerste aanduiding van die wyse waarop 'n trustafdeling tot die WO toegevoeg sou word, het tydens 'n spesiale direksievergadering van die maatskappy op 17 Julie 1900 aan die lig gekom. Die voorsitter, AC Koch, het meegedeel dat hy deur die promotors van 'n nuwe te stigte trustmaatskappy, *The African Mutual Trust and Assurance Company* (AMT), opdrag gegee is om die direksie te versoek om die wenslikheid van die amalgamasie van WO met die te stigte maatskappy te oorweeg. Die promotors het beoog om op dié wyse 'n maatskappy met 'n kapitaal van £100 000 verdeel in aandele van £1 elk te stig. Die direksie het die beginsel van amalgamasie goedgekeur en daardeur die groen lig vir die uitbreiding van die maatskappy gegee.³² Die naam van die beoogde nuwe maatskappy het geïmpliseer dat hy beide versekerings- en trustdienste sou aanbied en WO in die proses sou verdwyn.

Met die versekering dat die direksie van die WO die beginsel van amalgamasie goedgesind was, het AC Koch, APW Immelman, DJA van der Spuy en FF Werdmüller inisiatief geneem vir die stigting van AMT. Tydens 'n vergadering op 18 Julie 1900 op Malmesbury het bogenoemde persone, wat almal ten nouste betrokke was by WO, 'n resoluë aanvaar om AMT te stig met 'n kapitaal van £100 000 verdeel in £1-aandele waarvan 10s by toekenning betaalbaar was. Die hoofkantoor

²⁹ **De Zuid-Afrikaan**, 13.12.1900: De verkiezing te Malmesbury.

³⁰ (BBH) Notuleboek Malmesbury Board of Executors and Trust Company, Limited, 23.9.1864-31.7.1866 (Stigtingsvergadering, 23.9.1864 en algemene vergadering van aandeelhouders, 4.10.1864, g.p.).

³¹ **De Kolonist**, 11.9.1900: Paarl Dag na Dag.

³² (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Spesiale direksievergadering, 17.7.1900, g.p.).

van die maatskappy sou in Malmesbury gesetel wees en takkantore sou na behoefte geopen word. AC Koch is as provisionele voorsitter en DJA van der Spuy as besturende direkteur en sekretaris aangewys. FF Werdmüller sou as die maatskappy se plaaslike prokureur optree, terwyl Silberbauer, Wahl en Fuller die maatskappy se belange in Kaapstad sou behartig. Opdrag is aan prokureur Wahl gegee om 'n akte van oprigting en statute op te stel wat ná goedkeuring deur Koch, Van der Spuy en Werdmüller in Nederlands en Engels gedruk moes word. Dertien persone wat moontlik as ondertekenaars van die akte van oprigting kon optree, is ook geïdentifiseer. Die persone was feitlik sonder uitsondering direkteure, amptenare of aandeelhouers van WO.³³

Die derde poging om 'n Afrikaanse trustmaatskappy in die Wes-Kaap tot stand te bring het op hierdie stadium die pad van die AMT-promotors gekruis. Op 25 Julie 1900 het AC Koch en DJA van der Spuy 'n ontmoeting gehad met persone wat beplan het om 'n trustmaatskappy in Kaapstad te stig. Die twee belangegroepe kon egter nie 'n ooreenkoms bereik oor die stigting van 'n gesamentlike maatskappy nie, aangesien hulle nie oor die setel van die hoofkantoor kon ooreenkom nie. Die AMT-inisieerders het op Malmesbury aangedring, terwyl die Kaapse inisiatief Kaapstad verkies het.³⁴

Hoewel die Kaapse inisiatief onder leiding van persone soos TJL Hofmeyr, T te Water, JA de Wet, AJ van Reenen, CH Brand, VA van der Bijl, JA Graaff, JH Marais, Fred J Centlivres en JC Molteno hulle pogings voortgesit het om 'n "ZA nationale brand assurance en boedelkamer maatschappij (beperkt)"³⁵ te stig is die verdere verloop daarvan onseker. Daar was wel deur middel van korrespondensie en gesprekke verdere kontak tussen FJ Centlivres, JH Marais van Stellenbosch, die aandeelhouers van die "Nationale Africaansche Onderlinge Brand Assurance Maatschappij" (waarskynlik die benaming waarop die Kaapse inisiatief besluit het) en DJA van der Spuy van AMT. Oor die inhoud van die kontak kan slegs gespekuleer word. FJ Centlivres is waarskynlik oorgehaal om aandeelhouers van die Nasionale

³³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van stigters, 18.7.1900, pp.1-2).

³⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van stigters, 28.7.1900, p.3).

³⁵ **De Zuid-Afrikaan**, 21.8.1900: Gemengd Nieuws; **De Kolonist**, 6.9.1900: Paarl Dag na Dag.

Afrikaanse Onderlinge Brandassuransie Maatskappy te oortuig om hulle poging te laat vaar en eerder aandeel in AMT op te neem aangesien AMT hom 3d betaal het vir elke aandeel wat deur sy bemiddeling in die maatskappy opgeneem is. Die feit dat besluit is om aan JH Marais 'n direkteurskap in AMT aan te bied³⁶ en hy dit aanvaar het³⁷, was voldoende bewys dat hy oortuig is om sy steun by AMT in te gooi. Hierdie optrede van 'n invloedryke en kapitaalkragtige persoon soos Marais was waarskynlik 'n nekslag vir die Kaapse inisiatief wat die ander ondersteuners oortuig het om hulle poging te laat vaar en hulle heil by AMT te soek aangesien geen verdere verwysings na die Kaapse inisiatief opgespoor kon word nie.

In 'n poging om die ondersteuning van die aandeelhouers van WO vir die uitbreiding van die Maatskappy deur middel van amalgamasie met AMT te verkry, is inligtingsvergaderings op Worcester, Paarl, Robertson³⁸ en Malmesbury³⁹ gehou. Die werkwyse vir die vergroting van die maatskappy is verduidelik en die voordele van die nuwe maatskappy vir beide aandeelhouers en kliënte bo dié van die Kaapse inisiatief en ander bestaande trustmaatskappye is benadruk. DJA van der Spuy het veral vier redes uitgesonder waarom die AMT-opsie verkiesliker was. Indien die maatskappy in Kaapstad gesetel was, sou lede van die buitelandse distrikte daarheen moes kom om hulle sake te doen. Die AMT-opsie het vir die stigting van plaaslike takke met plaaslike direkteure voorsiening gemaak. Hulle sou alle sake behalwe die belegging van maatskappyfondse kon hanteer. Plaaslike direkteure se kennis van die tuisomgewing en omstandighede sou veral ook belangrik wees by die toestaan van lenings en verbande op plaas. Die beswaar teen bestaande trustmaatskappye dat 'n klein groepie van 30 tot 40 aandeelhouers gewoonlik die "schatten bezitten, die regeling der zaken hebben en alleen de eigenlijke winsten trekke"⁴⁰ sou weens die kapitaal van £100 000 en die potensieel groter aantal en geografies wyer verspreiding van aandeelhouers wat dit ingehou het nie in die geval van die AMT-opsie geld nie.

---

³⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 6.11.1900, p.20).

³⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.1.1901, pp.29, 32).

³⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van stigters, 8.8.1900, p.4).

³⁹ **South African News**, 8.8.1900: Cape Colony Malmesbury. A new Trust Company.

⁴⁰ **De Zuid-Afrikaan**, 7.8.1900: Westelijke Assurantie Maatschappij.

Die eenparige wyse waarop die voorstelle vir die vergroting van die maatskappy tydens die inligtingsvergaderings aanvaar is, was 'n aanduiding dat die amptelike goedkeuring tydens die vierde algemene jaarvergadering van die maatskappy op 8 Augustus 1900 slegs 'n formaliteit sou wees. Die jaarvergadering het samesmelting goedgekeur met die voorbehoud dat die finale samesmeltingsooreenkoms deur 'n algemene vergadering van aandeelhouders goedgekeur moes word.⁴¹ Tydens 'n direksievergadering na afloop van die jaarvergadering is 'n voorlopige ooreenkoms, wat die terme waarvolgens WO bereid was om met AMT te amalgameer, goedgekeur.⁴²

Die AMT-promotors wat intussen die akte van oprigting en statute van AMT voorberei het, kon nou voortgaan met reëlins om die AMT-WO-ooreenkoms te finaliseer en deur beide partye te laat onderteken.⁴³ Op 'n vergadering van direkteure van AMT op 18 Augustus is besluit dat die goedgekeurde akte van oprigting en statute deur GS Wolfaardt (boer van Robertson), FF Werdmüller (prokureur van Malmesbury), JD Louw (boekhouer van Malmesbury), APW Immelman (afslaer van Malmesbury), AC Koch (handelaar van Malmesbury), PJA Olthoff (boekhouer van Malmesbury) en SJ Wiggett (versekeringsklerk van Malmesbury) onderteken word en AMT daarmee as gestig beskou is. Hoewel AMT op 18 Augustus 1900 gestig is, het die ondertekening van die twee dokumente eers op 22 Augustus en die registrasie deur die Registrateur van Aktes op 23 Augustus plaasgevind. Op die vergadering van 18 Augustus is DJA van der Spuy as besturende direkteur van AMT opdrag gegee om sake soos die aanstelling van amptenare, opening van 'n bankrekening en bemarking van die maatskappy se aandele te hanteer. AC Koch is as voorsitter van die direksie gemagtig om die finale ooreenkoms met WO namens AMT te onderteken.⁴⁴

Die finale ooreenkoms wat op 20 Augustus deur verteenwoordigers van WO en AMT onderteken is, het bepaal dat AMT alle bates en laste en die gepaardgaande

⁴¹ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Algemene jaarvergadering, 8.8.1900, g.p.).

⁴² (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 8.8.1900, g.p.).

⁴³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van stigters, 8.8.1900, p.4).

⁴⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 18.8.1900, p.7); (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited, 18.8.1900, g.p.).

verpligtinge van WO oorneem. In ruil sou WO-aandeelhouders een AMT-aandeel van £1 waarvan 10s opbetaal was, ontvang vir elke soortgelyke WO-aandeel in hulle besit (16 792 in totaal). WO-aandeelhouders sou verder die reg en opsie hê om AMT-aandele van £1 waarvan 10s opbetaal is teen 10s op te neem tot 'n aantal gelykstaande aan die WO-aandele in hulle besit (16 792 in totaal). Dieselfde aantal aandele as in eersgenoemde ruiling (16 792) is aan nie-aandeelhouders van WO vir opname teen 'n premie van 2s 6d, dit wil sê teen 12s 6d (10s opbetaal plus die premie van 2s 6d), beskikbaar gestel, wat die getal uitgereikte AMT-aandele op 50 376 te staan gebring het. Die 33 584 uitgereikte aandele wat aan WO-aandeelhouders toegewys is, het verseker dat hulle die beherende aandeel in AMT besit. Die premie-inkomste verkry uit die verkoop van aandele aan nuwe aandeelhouders is nie as aandeelkapitaal beskou nie, maar moes in die reserwefonds van AMT gestort word.⁴⁵

Volgens ooreenkoms het WO onderneem om in vrywillige likwidasië te gaan. AMT sou voortgaan met die voorsiening van brandversekering, terwyl die maatskappy se trustafdeling alle vorme van trustdienste sou verskaf. Die oordrag van verantwoordelikheid vir die bedryf van besigheid van WO na AMT is vir 1 Oktober 1900 bepaal vanaf welke datum AMT sake onder sy eie naam sou bedryf. Die ooreenkoms sou finaal bindend word sodra dit deur die meerderheid WO-aandeelhouders goedgekeur is.⁴⁶

Die finale goedkeuring van die WO-AMT-ooreenkoms is tydens twee spesiale aandeelhoudervergaderings op 17 September en 1 Oktober afgehandel. Die drie resolusies wat by dié geleentheid deur die oorgrote meerderheid van aandeelhouders aanvaar is, het die AMT-WO-ooreenkoms bekragtig, ingestem tot die likwidasië van WO en die direkteure van die maatskappy as likwidateurs aangestel met volmag om die resolusies deur te voer. Hiermee was AMT finaal 'n voldonge feit.⁴⁷

---

⁴⁵ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Direksievergadering, 8.8.1900, g.p.); (KAB) LC 228 no.C302A WO (Memorandum van ooreenkoms tussen WO en AMT, 20.8.1900, g.p.).

⁴⁶ (KAB) LC 228 no.C302A WO (Memorandum van ooreenkoms tussen WO en AMT, 20.8.1900, g.p.).

⁴⁷ (BBH) Notuleboek WO, 5.11.1896-17.9.1900 (Spesiale buitengewone vergadering van aandeelhouders, 17.9.1900, gp.); (KAB) LC 228 no.C302A WO (Western Mutual Fire Assurance Co., Limited. Special Resolutions, 17.9.1900 and 2.10.1900, g.p.).

Soortgelyke pogings as dié tussen die Malmesbury (AMT) en Kaapse inisiatiewe om een trustmaatskappy te stig, het ook tussen die Malmesbury (AMT) en Paarlse (PAT) inisiatiewe plaasgevind. Op 'n direksievergadering van AMT op 2 Oktober 1900 het voorsitter AC Kock gerapporteer dat 'n ontmoeting tussen afvaardigings van die twee inisiatiewe met die oog op amalgamasie plaasgevind het en 'n voorlopige ooreenkoms bereik is. Volgens die voorlopige ooreenkoms sou 'n takkantoor van AMT in die Paarl geopen word, direkteure uit die PAT-aandeelhouders op die AMT-direksie aangestel word en PAT se bestuurder deur AMT in diens geneem word. Alle afslaaersbesigheid wat deur die Paarlse tak gegenereer word, sou verdeel word tussen die afslaaersbesighede van DF Marais en AB de Villiers van die Paarl. Die afslaaersbesigheid van Van der Spuy en Immelman sou geen sake in die Paarl doen nie. Tydens die direksievergadering van 2 Oktober is ook besluit dat, indien PAT die voorlopige ooreenkoms bekragtig, AMT-aandeelhouders versoek sou word om 'n verdere 9 624 £1-aandeel waarvan 10s opbetaal is teen 'n premie van 2s 6d uit te reik om die totale uitgereikte aandeel van die maatskappy op 60 000 te staan te bring.⁴⁸ Hierdie aandeel sou waarskynlik tot die beskikking van PAT-aandeelhouders gestel word.

Alhoewel geen direkte verwysing na PAT se reaksie op die voorlopige ooreenkoms opgespoor kon word nie, is kennisgewings van dié maatskappy se stigtingsvergadering op 13 Oktober 1900 alreeds op 4 Oktober aan PAT-aandeelhouders gegee - 'n duidelike aanduiding dat die promotores van PAT besluit het om as onafhanklike maatskappy voort te gaan. Oor die redes vir die mislukking van die amalgamasie kan slegs gespekuleer word. Die Paarlse korrespondent van **De Kolonist** het, ten spyte van die feit dat die maatskappystigters dieselfde politieke oortuigings gedeel het, die bestaan van twee inisiatiewe (AMT en PAT) om 'n Afrikanerbondbeheerde trustmaatskappy te stig as 'n teken van verdeeldheid in Afrikanerbondgelede in die Paarl voorgestel.⁴⁹

---

⁴⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 2.10.1900, p.11).

⁴⁹ **De Kolonist**, 11.9.1900: Paarl Dag na Dag.

Hoewel die mislukking van die amalgamasiepoging en die ontkenning deur DJA van der Spuy dat sulke pogings hoegenaamd aangewend is⁵⁰ groter geloofwaardigheid aan bogenoemde voorstelling verleen, moet die redes vir die mislukte amalgamasiepoging eerder op die ekonomiese terrein gesoek word. Ten opsigte van aard en strategie het die maatskappye verskil. AMT het brandversekering en trustdienste aangebied en beoog om deur middel van groot kapitaal, 'n takstelsel en plaaslike betrokkenheid sy vlerke so wyd as moontlik oor die Wes-Kaap te spreid en 'n breë aandeelhoudersbasis op te bou. PAT het slegs trustdienste verskaf en was meer op die Paarlse distrik ingestel. Terwyl AMT 'n oorwegend koringboerinisiatief was, was PAT 'n oorwegend wynboerinisiatief. 'n Onafhanklike PAT se aandeelhouders sou deur sy direksie groter seggenskap oor die bestuur van die maatskappy kon uitoefen as in 'n geamalgameerde direksie waar hulle belange sou moes meeding met dié van ander aandeelhouders.

Persoonlike en streeksbelange kan ook nie as redes vir die mislukte amalgamasiepoging uitgesluit word nie. PAT se sekretaris, JH Hofmeyr, se posisie sou deur amalgamasie gereduseer word tot slegs 'n bestuurder van 'n tak van 'n maatskappy, terwyl al die provisionele direkteure van PAT beslis nie op die direksie van 'n geamalgameerde maatskappy sou kon dien nie. Die feit dat die amalgamasievoorstelle spesifieke bepalings bevat het ten opsigte van die verdeling van afslaaersbesigheid is 'n bewys dat amalgamasie gevestigde belange sou raak. Vir PAT-aandeelhouders sou 'n geamalgameerde maatskappy beteken het dat hulle baie meer moes opdok om aandele te bekom. Terwyl op PAT-aandele van £1 elk slegs 5s opbetaal moes word, moes vir AMT £1-aandele 10s opbetaal word en 'n premie van 2s 6d per aandeel betaal word - 'n faktor wat in die ekonomiese klimaat tydens die oorlog beslis in ag geneem moes word.

Die resultaat van die inisiatiewe in die tweede helfte van 1900 om Afrikaanse trustmaatskappye met 'n plattelandse karakter op te rig het dus gekristalliseer in die stigting van PAT en AMT. Hoewel die dryfveer agter die opbloeï van Afrikaanse besighede tydens die Anglo-Boereoorlog polities van aard was, was politieke sentimente en emosies van 'n storm-en-drangtydperk nie genoeg om 'n finansiële

---

⁵⁰ De Kolonist, 27.10.1900: Paarl Dag na Dag.

instelling te laat slaag nie. Net die toekoms sou kon aantoon of PAT en AMT Lewis Michell se reedsgenoemde voorwaardes vir sukses sou bemeester.

5.3 AMT se vestigingsjare, 1900–1902

Die amalgamasie-ooreenkoms wat op 20 Augustus 1900 tussen AMT en WO onderteken is, was nie 'n waarborg vir die sukses van AMT nie. Hoewel 'n gedeelte van die uitgereikte aandele van AMT volgens die ooreenkoms deur WO-aandeelhouders opgeneem sou word, moes heelwat nuwe aandeelhouders ook gewerf word. Na aanleiding van 'n besluit wat reeds op 8 Augustus 1900 in dié verband deur die promotors van AMT geneem is⁵¹, is 'n reeks vergaderings in die loop van Augustus en September 1900 in die Wes-Kaap gehou met die doel om inligting te verskaf oor die AMT-oornam van WO en aandeelhouders vir die nuwe maatskappy te werf.⁵² Die vergaderings is goed bygewoon en daar is vryelik om aandele aansoek gedoen.⁵³ Die reaksie ten opsigte van die beskikbare 16 792 AMT-aandele vir hoofsaaklik nuwe aandeelhouders was oorweldigend, aangesien aansoeke vir 24 072 aandele ontvang is. In 'n poging om die ooraanvraag van meer as 7 000 aandele te akkommodeer, is besluit om 'n maksimum van 400 aandele per aansoeker toe te ken.⁵⁴ Aandeelhouders van WO moes húl opsies om aandele volgens ooreenkoms in AMT op te neem voor die sluitingsdatum van 2 November 1900 uitoefen.⁵⁵ Die groot ondersteuning van WO-aandeelhouders vir die AMT-inisiatief is bevestig deur die feit dat daar net ten opsigte van 600 uit 'n totaal van 16 792 WO-aandele nie van bogenoemde opsies gebruik gemaak is nie en aandeelhouders op die uitbetaling van die kontantwaarde van hulle aandele aangedring het.⁵⁶ In ag genome die swak oeste en

⁵¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Vergadering van stigters, 8.8.1900, p.5).

⁵² **De Zuid-Afrikaan**, 25.8.1900: Westelike Onderlinge Brand Assurantie Maatschappij Beperkt; **De Zuid-Afrikaan**, 6.9.1900: Westelike Onderlinge Brand Assurantie Maatschappij Beperkt.

⁵³ **South African News**, 30.8.1900: Day by Day.

⁵⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 6.11.1900, p.21); **De Zuid-Afrikaan**, 26.2.1901: Afrikaansche Onderlinge Voogdij en Assurantie Maats., Beperkt.

⁵⁵ **De Zuid-Afrikaan**, 4.10.1900: Westelike Onderlinge Brand Assurantie Maatschappij Beperkt, Malmesbury.

⁵⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.1.1901, p.33).

die invloed van krygswet in die meeste distrikte waar aandeelhouders woonagtig was, was die direksie tevrede met die wyse waarop aandeelhouders die opgeroepte 10s per aandeel betaal het.⁵⁷ Teen 30 Junie 1901 was slegs 1 457 aandele se verpligtinge nog uitstaande.⁵⁸

Deur die suksesvolle plasing van sy aandele onder meer as 1 400 aandeelhouders is 'n breë ondersteuningsbasis, wat noodsaaklik vir die verdere ontwikkeling en voorspoed van die maatskappy was, geskep. Hoewel die aandeelhouders van AMT uit alle beroepsektore van die ekonomie saamgestel was, het die landbou- en handelsektore onderskeidelik ongeveer 49 persent en 20 persent van die aandele oorheers. Ongeveer 90 persent van die aandele was in die besit van Afrikaanssprekendes, terwyl die gemiddelde aantal aandele per aandeelhouer ongeveer 35 aandele was.⁵⁹ In vergelyking met byvoorbeeld Malmesbury Eksekuteurskamer se 16 781 uitgereikte aandele - versprei tussen 78 aandeelhouders teen 'n gemiddelde van ongeveer 215 aandele per aandeelhouer⁶⁰ - het AMT dus geslaag in sy doelstelling om 'n breër ondersteuningsbasis as dié van die reeds gevestigde trustmaatskappye te verkry. Hoewel bogenoemde nie 'n verklaarde doelwit van die PAT was nie, het ook dié maatskappy met sy 30 000 uitgereikte aandele - versprei tussen 311 aandeelhouders teen 'n gemiddelde van ongeveer 96 aandele per aandeelhouer - met 'n breër aandeelhoudersverspreiding as die tradisionele gespog.

Die administratiewe- en bestuurstrukture van AMT het vanweë sy verbintenis tot 'n tak- en agentskapstelsel verskil van dié van PAT. Die oorhoofse verantwoordelikheid vir die bestuur van die maatskappy was ook in die hande van die direksie wat uit tussen ses en vyftien lede moes bestaan. Die eerste direksie het uit elf lede onder voorsitterskap van AC Koch bestaan. Die ander lede was JG Louw, JA Dreyer, JG van Reenen, DJ Marais (LWV), AJ Roome, AW Eksteen, GJV Loubser, DJA van der

---

⁵⁷ **De Zuid-Afrikaan**, 26.2.1901: Afrikaansche Onderlinge Voogdij en Assurantie Maats., Beperkt.

⁵⁸ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901-27.9.62 (Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1901, g.p.).

⁵⁹ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Aandeelhouderslys, 22.2.1901).

⁶⁰ **De Zuid-Afrikaan**, 23.6.1900: Malmesbury Executeurs Kamer en Trust en Brand Assurantie Maatschappij.

Spuy, GS Wolfaardt (LWV) en JP Malan.⁶¹ 'n Belangrike toevoeging was die werwing van die invloedryke JH Marais (LWV) van Stellenbosch as direkteur. Marais het hom in Januarie 1901 by die direksie aangesluit.⁶² Die statute van die maatskappy het ook voorsiening gemaak vir die aanstelling van 'n besturende direkteur, 'n sekretaris en ander amptenare wat nodig mag wees om die administrasie te behartig. Die besturende direkteur as hoof uitvoerende amptenaar is deur die direksie aangestel om namens hulle in sake van die maatskappy op te tree. DJA van der Spuy was die eerste bekleër van die pos.⁶³ Weens probleme met die aanstelling van 'n geskikte sekretaris het Van der Spuy aanvanklik ook dié pos gevul.⁶⁴ Bogenoemde strukture het die maatskappy vanuit die hoofkantoor in Malmesbury bestuur en beheer.

Takke van AMT is onder beheer van 'n bestuurder en 'n plaaslike direksie, bestaande uit drie aandeelhouers van die maatskappy wat as raadgewende direkteure opgetree het, geplaas. Indien 'n lid van die maatskappy se direksie in die dorp of distrik waar die tak geopen word woonagtig was, was hy outomaties een van die drie plaaslike direkteure en het ook as voorsitter van die plaaslike direksie opgetree. Die neem van vaste deposito's, toestaan van lenings, oordrag van aandele en toestaan van versekeringspolisse deur takke was onderworpe aan die toestemming van AMT se hoofkantoor en direksie in Malmesbury.⁶⁵ Takke moes ook op 'n gereelde grondslag hulle maandelikse finansiële state aan die direksie voorlê.⁶⁶

Om hulle belofte aan aandeelhouers gestand te doen het die direksie onmiddellik met 'n program van takstigting begin. Die Paarlse distrik met sy ongeveer 220

⁶¹ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Memorandum of Association g.p.; Articles of Association, pp.9, 14).

⁶² (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.1.1901, pp.29, 32).

⁶³ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Memorandum of Association g.p.; Articles of Association, p.14).

⁶⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 11.12.1900, pp.23, 28).

⁶⁵ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Articles of Association, p.14).

⁶⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.1.1901, p.30).

aandeelhouders wat 15 000 aandele verteenwoordig het, was 'n prioriteit.⁶⁷ Na 'n inligtingsvergadering in die Paarl op 22 Oktober 1900, waartydens AJ Roome (van die firma Retief, de Ville en Co.), FJ Retief (van die firma FJ Retief en Co.) en TJ Louw as plaaslike raadgewende direkteure verkies is, het die Paarltak met die Paarlse burgemeester, SPH de Villiers, as bestuurder op 1 November 1900 sy deure geopen.⁶⁸ Alhoewel daar alreeds vroeg in Oktober met die voorbereidings vir die stigting van 'n takkantoor op Worcester begin is⁶⁹, is die plaaslike direkteure eers op 22 Desember 1900 deur die Worcesterse aandeelhouders van die maatskappy verkies en het die tak eers op 1 Februarie 1901 begin funksioneer. Die plaaslike direksie het bestaan uit JP Malan, NC Krone en SW Rabie, terwyl D Bland as bestuurder aangestel is.⁷⁰ Die derde sentrum wat vir die stigting van 'n takkantoor onder oorweging gekom het, was Kaapstad. Hoewel die direksie alreeds in Mei 1901 navrae gerig het vir geskikte kantore in Kaapstad⁷¹ is 'n definitiewe besluit om 'n takkantoor daar te open eers in Oktober 1901 geneem. Dié takkantoor het verskil van dié in die Paarl en Worcester, aangesien die direksie besluit het om aanvanklik slegs 'n assuransieafdeling daar te vestig.⁷² Die kantoor is op 9 Oktober 1901 geopen en deur SJ Wiggett as hoofagent, bygestaan deur 'n klerk, bestuur.⁷³ Die aanvanklike takstigting van AMT se vestigingsfase is teen die einde van 1902 afgesluit met die stigting van 'n vierde takkantoor op Piketberg.⁷⁴ PJA Olthoff is as bestuurder aangestel en op 'n vergadering van plaaslike AMT-aandeelhouders⁷⁵ is Johannes Dommissie en Daniel J Rossouw as plaaslike direkteure aangestel.⁷⁶

⁶⁷ **South African News**, 23.10.1900: African Mutual Trust and Assurance Co., Ltd.

⁶⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Komiteevergadering, 25.10.1900, p.13); **De Zuid-Afrikaan**, 25.10.1900: Afrikaansche Onderlinge Voogdij en Assurantie Maatschappij, Beperkt.

⁶⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 2.10.1900, p.11).

⁷⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.1.1901, pp.29-30); **De Zuid-Afrikaan**, 26.2.1901: Afrikaansche Onderlinge Voogdij en Assurantie Maatschappij, Beperkt.

⁷¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 14.5.1901, p.50).

⁷² (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 4.10.1901, pp.65-66).

⁷³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 20.12.1901, p.70).

⁷⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 20.7.1902, p.93).

⁷⁵ (BBH) Notuleboek AMT 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 12.11.1902, p.111).

⁷⁶ (BBH) Notuleboek AMT 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 17.12.1902, p.117).

Die derde been van AMT se administratiewe- en bestuurstruktuur was die toekenning van plaaslike agentskappe aan agente om namens die maatskappy op te tree in soverre die direksie magte aan hulle toegeken het.⁷⁷ Die agentskapstelsel, wat 'n erfenis van die AMT se voorganger WO was, het die maatskappy in staat gestel om sy versekeringsdienste oor 'n groot area op plaaslike vlak aan sy aandeelhouders en ondersteuners beskikbaar te stel sonder om die oorhoofse koste van 'n takkantoor te dra. Agente het 15 persent kommissie ontvang op alle versekeringspremies wat deur hulle ingevorder is.⁷⁸ Aan die einde van AMT se eerste bedryfsjaar teen Junie 1901 was daar reeds 12 agentskappe van die maatskappy wat oor die hele Wes-Kaap versprei was.⁷⁹

Anders as PAT het AMT nie nodig gehad om sy kliëntebasis uit die grond op te bou nie, aangesien hy met die oorname van WO die maatskappy se brandversekering van £650 508 13s 4d, (soos op 1 Oktober 1900) oorgeneem het.⁸⁰ Ten opsigte van die versekeringsafdeling van AMT kon daar dus net voortgebou word op die stewige fondament en infrastruktuur wat deur WO geskep is. AMT het die ooreenkomste wat WO met die herversekeringsmaatskappye *Equitable Fire Insurance Company*, *Equitable Marine and Fire Insurance Company* en die *South African Insurance Company* gesluit het, oorgeneem⁸¹ en met die verstryking van die ooreenkomste nuwe ooreenkomste probeer beding.⁸² Terwyl AMT in hulle eerste finansiële jaar met 'n premie-inkomste van £3 514 die posisie soos onder die ou bedeling gehandhaaf het⁸³,

⁷⁷ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Articles of Association, p.14).

⁷⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 12.11.1903, p.178).

⁷⁹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1901, g.p.).

⁸⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 11.12.1900, p.26).

⁸¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 6.11.1900, p.17).

⁸² (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 16.7.1901, p.60).

⁸³ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Wins-en-verlies-rekening, 30.6.1901, g.p.).

het hulle premie-inkomste van £5 005 vir die tweede jaar op 'n aansienlike groei in die versekeringsafdeling van die maatskappy gedui.⁸⁴

In 'n poging om ook lewensversekering aan hulle kliënte te verskaf het AMT gepoog om as agente vir die “South African Mutual Leven's Assurantie Maatskappy” op te tree.⁸⁵ In teenstelling met PAT was hulle aansoek in dié verband suksesvol, aangesien hulle as agente vir Ou Mutual in Malmesbury, Paarl en Worcester aangestel is.⁸⁶

Die bedryf van 'n trustafdeling was vir die AMT 'n nuwe terrein en anders as PAT het hy aanvanklik nie oor amptenare met die ondervinding en statuur in die trustbedryf, soos byvoorbeeld JH Hofmeyr, beskik nie. Hoewel AMT nie met die hoë profiel boedels van PAT kon spog nie, was die trustafdeling van die maatskappy reeds vroeg bedrywig en kon die direksie alreeds in Oktober 1900 aankondig dat die maatskappy as trustee in die boedel van JJ Laubscher aangestel is⁸⁷ en dat die publieke verkoping van die vaste eiendom en losgoedere in die boedel van WGN Jacobs vir 13 November 1900 bepaal is.⁸⁸ Vir die duur van die vestigingsfase van AMT het die trustafdeling steeds ondergeskik aan die versekeringsafdeling gebly ten opsigte van hulle bydrae tot die wins van die maatskappy. Vir die finansiële jaar wat op 30 Junie 1902 geëindig het, het trustverwante inkomste ongeveer 24 persent en versekeringsinkomste 52 persent van die wins van die maatskappy verteenwoordig, terwyl die ooreenstemmende syfers vir 1903 onderskeidelik ongeveer 23 persent en 56 persent was. Die maatskappy se rente-inkomste uit verbande en lenings was hoofsaaklik vir die res van die winste verantwoordelik.⁸⁹

---

⁸⁴ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Wins-en-verlies-rekening, 30.6.1902, g.p.).

⁸⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 4.10.1901, p.68).

⁸⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 20.12.1901, p.70).

⁸⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 2.10.1900, pp.11-12).

⁸⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 6.11.1900, p.19); **De Kolonist**, 30.10.1900: De Afrikaansche Onderlinge Voogdij en Assurantie Maatschappij, Beperkt.

⁸⁹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Wins-en-verlies-rekenings, 30.6.1902 en 30.6.1903, g.p.).

Die beduidende bydrae wat rente-inkomste tot AMT se winste gelewer het, is hoofsaaklik moontlik gemaak deur die inneem van vaste deposito's, - 'n aktiwiteit wat nie deur WO bedryf is nie. Hierdie geld is, soos in die geval van PAT, teen eerste verbande op vaste eiendom belê wat AMT in staat gestel het om rente-inkomste te verdien. Die eerste vaste deposito wat AMT ontvang het, was die aansienlike bedrag van £10 000 van die *Western Wine Brandy and Spirit Coy, Ltd* van Worcester.⁹⁰ Met die afsluiting van hulle tweede finansiële jaar op 30 Junie 1902 het die maatskappy alreeds oor vaste deposito's van £71 823 beskik.⁹¹ Met die toestaan van verbande en lenings het AMT dieselfde ondersoekprosedure van deeglike inspeksie van die eiendom⁹² en dieselfde konserwatiewe benadering by die bepaling van die verband- of leningsbedrag as PAT gevolg. Die direksie het aan die besturende direkteur duidelike riglyne vir die toestaan van verbande en lenings neergelê. Alle verbande en lenings moes teen eerste verbande op vaste eiendom - by voorkeur plaaseiendom - toegestaan word. Die verband of lening is beperk tot twee derdes van die koopprys van die eiendom en moes nooit die Afdelingsraadwaardasie van die eiendom oorskry nie. Alle aansoeke wat bogenoemde riglyne oorskry het, moes deur die besturende direkteur vir goedkeuring aan die direksie voorgelê word.⁹³ Daar is reeds verwys na die sukses waarmee plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers as kredietverskaffers opgetree het en in dié verband was AMT geen uitsondering nie. Binne twee jaar na die maatskappy se stigting het hulle batepos "Schepenkennissen, Pledges en Voorschotten" reeds £108 058 beloop.⁹⁴

'n Laaste komponent van AMT se dienste was die maatskappy se "Waarborg's Tak"⁹⁵ of "Afdeling van Vertrouwen".⁹⁶ Werkgewers kon deur die opneem van versekering by AMT hulself beskerm teen die moontlike verliese wat hulle kon ly weens

⁹⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 2.10.1900, p.9).

⁹¹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Balansstaat vir die jaar geëindig 30.6.1902, g.p.).

⁹² (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 11.6.1901, p.54).

⁹³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 11.12.1900, p.27).

⁹⁴ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Balansstaat vir die jaar geëindig 30.6.1902, g.p.).

⁹⁵ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag 1902, g.p.).

⁹⁶ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag 1901, g.p.).

wangedrag soos diefstal deur werknemers wat hulle in vertrouensposisies aangestel het.⁹⁷ Een van die eerste waarborge wat AMT in dié verband verskaf het, was aan die Paarlse Munisipaliteit wat sy sekretaris en tesourier, GJ Joubert, vir 'n bedrag van £500 per jaar laat verseker het.⁹⁸ Die Getrouheidsafdeling van AMT het egter relatief klein gebly en in die vestigingsfase van die maatskappy deurlopend die kleinste bydrae tot die winste gelewer.⁹⁹

Die WO-AMT-oorskakeling van 'n brandversekeringsmaatskappy na 'n maatskappy wat ook trustdienste verskaf het, was suksesvol. In 1902 kon die direkteure 'n 6 persent dividend verklaar, het die maatskappy oor 'n reserwefonds van £7 000 beskik en £152 036 se fondse geadministreer.¹⁰⁰ Die Standard Bank inspeksieverslagverwysing na AMT as 'n "Respectable, influential Company ... doing a good and carefully managed business"¹⁰¹ was waarskynlik die beste bewys dat die maatskappy daarin geslaag het om hom in 'n relatiewe kort bestaan as 'n gerespekteerde finansiële instelling in die Wes-Kaap te vestig.

---

⁹⁷ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Memorandum of Association, 18.8.1900, g.p.).

⁹⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 22.2.1901, p.38).

⁹⁹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Wins-en-verlies-rekening, 30.6.1902, g.p.).

¹⁰⁰ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag 1902, Balansstaat vir jaar geëindig, 30.6.1902, gp.).

¹⁰¹ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report Malmesbury Branch, 16.1.1904 part III, p.1.

HOOFSTUK SES

Die ontwikkeling van AMT, 1902-1942

6.1 Bestuur, administrasie en dienste

Hoewel die basiese struktuur van AMT se bestuur, administrasie en dienste tydens die vestigingsjare volgens die akte van oprigting en statute ingestel is, is verdere ontwikkeling na 1902 voortgesit wat onder andere ook deur die praktyk en die behoeftes van die aandeelhouders en kliënte bepaal is.

Die AMT-direksie het aanvanklik tussen 11 en 15 lede gewissel¹, maar in 1917 het stemme begin opgaan vir die verkleining van die direksie.² Weens die strawwe kompetisie van die talle nuwe trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat in die tydperk tot stand gekom het, was onmiddellike verkleining egter onmoontlik³ en is daar eers in die twintigerjare met die proses begin deur vakatures wat met die dood of bedanking van direkteure ontstaan het nie te vul nie.⁴ Deur hierdie proses is die direksie teen 1932 tot slegs agt lede verklein.⁵ Weens die lang ononderbroke dienstermyne van sy direkteure is die samestelling van AMT se direksie gekenmerk deur 'n besondere mate van kontinuïteit en stabiliteit. Hoewel 'n maksimum van een derde van die direkteure jaarliks volgens die statute moes aftree, was hulle weer herkiesbaar.⁶ Aangesien nuwe kandidate slegs by uitsondering genomineer is om die aftredende direkteure tydens jaarvergaderings te opponeer en die statute ook nie voorsiening gemaak het vir verpligte aftrede op 'n spesifieke ouderdom nie, is

---

¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 14.7.1903, pp.154-155).

² (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Algemene jaarvergadering van aandeelhouders, 30.8.1917, p.9).

³ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 21.2.1918, p.51).

⁴ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1924: Direksieverslag, g.p.).

⁵ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1932: Direksieverslag, g.p.).

⁶ (KAB) LC 228 no.C302 AMT (Memorandum and Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Articles of Association of the African Mutual Trust and Assurance Company Limited, 18.8.1900, p.10).

laasgenoemde direkteure jaar na jaar weer tot die direksie verkies. Direkteure se verbintenis met die maatskappy was in die meeste gevalle lewenslank en direkteurskappe is meestal eers met hulle afsterwe beëindig. Die feit dat die voorsitterskap van AMT se direksie vir die eerste vier dekades van die maatskappy se bestaan deur slegs twee persone bekleed is, onderstreep die tendens. AC Koch was voorsitter vanaf 1900 tot met sy dood in 1933, terwyl sy opvolger, JP Malan⁷, wat vanaf 1900 ononderbroke 'n AMT-direkteur was, die voorsitterskap tot met sy dood in 1941 bekleed het.⁸

Na 'n ietwat wankelrige begin het die sleutelpos van besturende direkteur dieselfde eienskappe van stabiliteit en kontinuïteit as die res van die direksie geopenbaar. Hoewel die eerste besturende direkteur, DJA van der Spuy, 'n belangrike rol in die beginjare van AMT gespeel het en aanvanklik ook as sekretaris opgetree het, het hy aan die einde van 1902 juis met die direksie gebots oor die aanstelling van 'n permanente sekretaris vir die maatskappy.⁹ Die geskil het in Januarie 1903 tot sy bedanking as besturende direkteur gelei.¹⁰ Sy aansprake om vergoeding vir die termyn waartydens hy ook as sekretaris vir AMT opgetree het, sy kritiek op sekere administratiewe prosedures van die maatskappy¹¹, asook sy teenkanting teen die aanstelling van die nuwe besturende direkteur¹² het die breuk tussen hom en die direksie verder vergroot; soseer dat hy in 1903 besluit het om hom nie vir 'n verdere termyn as direkteur verkiesbaar te stel nie.¹³ As interim maatreël is AC Koch as besturende direkteur aangestel tot tyd en wyl geskikte kandidate vir 'n permanente

⁷ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1934: Direksieverslag, g.p.).

⁸ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1942: Direksieverslag, g.p.).

⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 12.12.1902, pp.114-115).

¹⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 29.1.1903, p.128).

¹¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 24.2.1903, p.132).

¹² (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 14.7.1903, pp.154-155).

¹³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Algemene jaarvergadering van aandeelhouders, 12.8.1903, pp.416-417).

aanstelling gevind kon word.¹⁴ Na onderhandeling met potensiele kandidate is F Lindenberg, 'n prokureur van Worcester, en AJ Chiappini, vennoot in die firma *Chiappinni Bros. Ltd* van Kaapstad, as gesamentlike besturende direkteure aangestel. Aangesien die besturende direkteurskap uit die geledere van die direksie gevul moes word, is aandele aan die twee here toegeken en die direksie van 13 na 15 lede vergroot om hulle te akkommodeer.¹⁵ Die dubbele besturende direkteurskap van AMT is in 1906 met die bedanking van F Lindenberg beëindig.¹⁶ Chiappini is hierna teen 'n salaris van £250 per jaar plus drie en 'n half persent van die netto winste van die maatskappy as enigste besturende direkteur aangestel¹⁷ - 'n pos wat hy tot met sy dood in Februarie 1939 beklee het.¹⁸

Die maandelikse direksievergaderings was die belangrikste geleentheid waartydens die direkteure hulle taak kon uitvoer om die doelwitte van die maatskappy te bereik. Afgesien van die meer roetine-take soos die goedkeuring van verbande, lenings, voorskotte, vaste deposito's, maandstate van takke, notules van adviserende rade en goedkeuring van takinspeksieverslae het komiteewerk ook 'n belangrike deel van hulle aktiwiteite behels. Afgesien van *ad hoc*-komitees wat uit die direksie saamgestel is om ondersoek in te stel na 'n verskeidenheid aspekte soos die aanstelling van amptenare¹⁹, skakeling met ander maatskappye²⁰ en die aankoop van 'n motor vir die maatskappy²¹ het belangrike staande komitees soos die Finansiële Komitee, Brandassuransie Komitee²² en Salaris Komitee²³ mettertyd ontwikkel.

¹⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 7.5.1903, pp.147-148).

¹⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergaderings, 12.3.1903, pp.138-139; 9.4.1903, pp. 139, 145; 14.7.1903, pp.154-155).

¹⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 20.6.1906, p.307).

¹⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.8.1906, p.317).

¹⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 15.2.1939, p.647).

¹⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 18.2.1915, p.347).

²⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 20.5.1925, p.120).

²¹ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 16.10.1913, pp.278-279).

²² (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 25.7.1918, p.82).

²³ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 27.11.1913, p.286).

Die noodsaaklikheid van 'n effektief funksionerende takstelsel vir die sukses van AMT het kontrole oor die takke, hulle bestuurders en administrasie 'n belangrike taak van die direksie gemaak. Hierdie kontrole deur die direksie het verskeie vorms aangeneem. Met Chiappini se aanstelling as besturende direkteur in 1906 is van hom verwag om die takke Piketberg, Paarl en Worcester minstens vier maal per jaar en Oudtshoorn minstens drie maal per jaar te besoek en ook ekstra besoeke in spesiale gevalle te bring.²⁴ In hierdie taak is hy deur die res van die direksie bygestaan.²⁵ Van takke is verwag om maandelikse finansiële state vir goedkeuring aan die direksie voor te lê²⁶, terwyl notules van Adviserende Rade ook soms voor die direksie gedien het.²⁷ Die belangrikste vorm van kontrole was egter die jaarlikse takinspeksiestelsel. Die inspeksies is aanvanklik deur AMT-amptenare van die hoofkantoor op Malmesbury uitgevoer²⁸, maar in 1919 het die aandeelhouers van die maatskappy besluit dat persone wat nie amptenare van die maatskappy was nie die inspeksies en ouditering moes behartig.²⁹ In 1929 is egter weer na die gebruik van maatskappy-inspekteurs vir die inspeksies teruggekeer. Duidelike instruksies is opgestel wat deur inspekteurs tydens so 'n besoek gevolg moes word. In wese het dit 'n deeglike inspeksie van die finansiële state en stelsels asook die algemene administrasie van die tak, gemeet aan die voorbeeld van die hoofkantoor op Malmesbury en soos vervat in die instruksies van die maatskappy se *Standing Instructions to Branch Offices*, behels.³⁰ Die aanbevelings van die inspeksieverslae wat ook voor die direksie gedien het, is onder die betrokke bestuurder se aandag gebring en met opvolgbesoeke deur amptenare soos

²⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 19.9.1906, pp.320-321).

²⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 15.10.1924, p.76).

²⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 17.6.1904, pp.198-199).

²⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 27.11.1913, p.285).

²⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergaderings, 15.2.1904, p.187; 10.3.1904, p.190).

²⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 19.6.1919, p.148).

³⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 29.8.1929, pp.404-405); (SAB) RB 1/3 Vol I. African Mutual Trust and Assurance Company, Limited. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (General manager and secretary - Registrar of Banks, 18.10.1945, g.p.).

die sekretaris en inspekteur is verseker dat die aanbevelings uitgevoer is.³¹ In 'n stap wat waarskynlik daarop gemik was om die gladde funksionering van die takstelsel te bevorder, is in 1939 ook begin met die hou van konferensies vir takbestuurders.³²

Persone is normaalweg tot direksielede verkies omdat hulle oor besondere vermoëns beskik het of vanweë hulle invloedryke posisie in die gemeenskap en hulle bereidheid om die "bates" tot voordeel van die maatskappy aan te wend. Hoewel hierdie funksie van die direksie moeilik meetbaar was, het AMT-direkteure ook op dié terrein bygedra tot die vooruitgang van die maatskappy. Die aanwending van direksielede om aandeelhouvergaderings by takke toe te spreek en aandeelhouders te ontmoet³³ en JP Malan se bydrae tot die verkryging van die KWV-agentskap op Worcester vir AMT is enkele voorbeelde in dié verband.³⁴

Sonder 'n toegewyde personeelkorps om die daaglikse administrasie van die maatskappy te behartig sou die pogings van die direkteure om die doelwitte van AMT te bereik nie geslaag het nie. In hierdie verband het die maatskappysekretaris 'n belangrike rol gespeel om die daaglikse administrasie te laat vlot. Hoewel daar aanvanklik nie 'n geskikte kandidaat vir die pos van sekretaris gevind kon word nie, is Izak Marais in Desember 1902 teen 'n salaris van £500 per jaar aangestel.³⁵ Marais, wat in Januarie 1910 bedank het om 'n pos as bestuurder van die Landbank in Pretoria te aanvaar³⁶, is deur WJ Vos - sedert 1900 'n klerk in die trustafdeling van AMT³⁷ - opgevolg. In Julie 1910 is Vos se aanstelling as sekretaris permanent gemaak,³⁸ 'n

---

³¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergaderings, 24.2.1930, p.431; 19.6.1930, p.446).

³² (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 21.9.1939, p.719).

³³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 31.8.1928, p.343).

³⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergaderings, 18.4.1918, p.62; 20.3.1919, p.122).

³⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 12.12.1902, pp.114-115).

³⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 20.1.1910, pp.48-49).

³⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 11.12.1900, p.25).

³⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 21.7.1910, p.74).

hoedanigheid waarin hy die maatskappy tot 1938 gedien het toe hy tot algemene bestuurder en sekretaris bevorder is.³⁹

Vanweë sy takstelsel en groter verskeidenheid dienste kon AMT nie soos in die geval van PAT met slegs 'n handvol amptenare bestuur word nie. In 1903 het AMT reeds oor 'n personeel van 14 beskik⁴⁰ en in 1919 het die sleutelpersoneel by die hoofkantoor op Malmesbury, afgesien van die sekretaris, bestaan uit 'n assistentsekretaris en hoofboekhouer, assuransiëbestuurder en superintendent van die spaarbankdepartement, die eerste klerke in die voogdy en assursiëdepartemente onderskeidelik, 'n boekhouer en 'n kassier.⁴¹ Teen 1939 het die personeel tot ongeveer 35 aangegroei.⁴² Die wisseling van personeel vanweë bedankings⁴³ was by AMT baie meer algemeen as by PAT en vanweë die takstelsel is personeel ook dikwels na gelang van die behoeftes van die maatskappy tussen die hoofkantoor en die takke verplaas.⁴⁴

Afgesien van die diensvoorwaardes wat per individuele amptenaar by aanstelling bepaal is en in sommige gevalle die vorm van 'n skriftelike kontrak met die maatskappy aangeneem het⁴⁵, was salarisse van amptenare dié diensvoorwaarde wat deurlopend die meeste aandag van die direksie geverg het. Aanvanklik is salarisverhogings hoofsaaklik op 'n *ad hoc*-basis, gewoonlik na versoeke van amptenare, toegestaan.⁴⁶ In 1913 het die direksie egter besluit dat geen individuele salarisaansoeke voortaan hanteer sal word nie, maar dat 'n direksiekomitee aan die

---

³⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 20.10.1938, p.612).

⁴⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergaderings, 29.1.1903, p.127).

⁴¹ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 23.12.1919, pp.188-189).

⁴² (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 27.7.1939, p.706).

⁴³ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 27.11.1913, p.283).

⁴⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 16.5.1906, p.299).

⁴⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 16.5.1918, p.69).

⁴⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 9.4.1903, p.143).

einde van elke finansiële jaar salarisse sou oorweeg en aanpas.⁴⁷ Mettertyd het die Salaris Komitee nie net salarisse bepaal nie, maar ook aanbevelings oor ander fasette van amptenare se vergoeding soos reiskostetoelaes, bonusse en takbestuurders se reg op 'n deel van takwinste aan die direksie gemaak.⁴⁸ Hoewel die Salaris Komitee alreeds so vroeg as 1914 die skepping van 'n pensioenfonds vir amptenare by die direksie aanbeveel het⁴⁹ en die aangeleentheid daarna periodiek die aandag van die direksie geniet het, is daar eers in 1939 daarin geslaag om 'n pensioenfondsskema vir amptenare in werking te stel.⁵⁰

Die uitbreiding van AMT se brandassuransie-, trust- en waarborgdienste is na 1902 met wisselende sukses voortgesit. Ten opsigte van die assuransiedienste van die maatskappy was die herversekeringsooreenkoms wat AMT in 1909 met die *South British Insurance Company* gesluit het die belangrikste ontwikkeling. Die besluit dat dit wenslik was vir AMT om al sy brandassuransierisiko's deur 'n ander maatskappy te laat onderskryf is reeds vroeg in 1905 geneem as uitvloeisel van 'n onsuksesvolle poging deur DJA van der Spuy om die brandassuransierisiko's van AMT namens 'n onbekende maatskappy oor te neem. Tydens die onderhandelinge met Van der Spuy het AMT ook voelers na die *South British Insurance Company* uitgesteek en met hulle tot 'n ooreenkoms geraak wat betref die onderskrywing van AMT se brandassuransierisiko's.⁵¹ Op gesag van regsadvies in verband met konsepversekeringswetgewing wat moontlik kon inbreuk maak op die versekeringsaktiwiteite van die maatskappy het die AMT-direksie egter besluit om nie die ooreenkoms te bekragtig nie en die aangeleentheid vir 'n jaar uitgestel.⁵² Die jaar het egter vier jaar geword aangesien die ooreenkoms waarvolgens die *South British Insurance Company* alle brandassuransierisiko's onderskryf het eers in 1909

⁴⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 27.11.1913, p.286).

⁴⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 29.7.1920, p.243).

⁴⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 23.7.1914, p.324).

⁵⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Finansiële Komiteevergadering, 2.3.1939, p.657).

⁵¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 17.5.1905, pp.248-252).

⁵² (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Spesiale direksievergadering, 25.7.1905, p.261).

gefinaliseer is. Die AMT-direksie is in hulle besluit deur verskeie oorwegings beïnvloed. AMT se trustbesigheid sou bevoordeel word indien die maatskappy geen brandassuransierisiko's hoef te dra nie. Die tweede oorweging was die potensiele impak van brandassuransiemaatskappye, wat nie soos AMT en ander maatskappye lid van die Brand Assuransie Assosiasie was nie en dus nie verbind was deur die premietariewe waartoe die lede ooreengekom het nie, op AMT se versekeringsinkomste. Deur voordeliger premies aan te bied het die maatskappye AMT en ander brandassuransiemaatskappye van besigheid ontnem. Die AMT-direksie het voorsien dat dié situasie tot die verbokkeling van die Brand Assuransie Assosiasie kon lei en dat AMT met sy geringe kapitaal nie met die ander maatskappye in die daaropvolgende kompetisie sou kon meeding nie. Die laaste oorweging was die baie gunstige terme wat *South British Insurance Company* hulle aangebied het. Volgens ooreenkoms sou AMT geregtig wees op een derde van die winste wat uit die versekering voortvloei asook op een derde van die premies wat deur hulle ingevorder word. Die ooreenkoms sou vir 20 jaar geld.⁵³ Met die verstryking van die termyn in Februarie 1929⁵⁴ het die direksie ná 'n deeglike ondersoek na die funksionering van die versekeringsafdeling besluit om die ooreenkoms met *South British Insurance Company* vir 'n verdere 20 jaar te hernu.⁵⁵

Ander inisiatiewe van AMT om sy versekeringsaktiwiteite uit te brei of te bevorder was minder suksesvol. Die dekade na 1910 is gekenmerk deur skerp kompetisie ten opsigte van veral miedassuransie.⁵⁶ Tussen 1915 en 1917 het AMT pogings aangewend om deur middel van agentewerwing en ooreenkomste met konkurrente 'n groter marktaandeel van die miedversekeringsbesigheid in veral die Caledon-, Bredasdorp- en Napiergebiede te bekom.⁵⁷ Die bestaan van plaaslike trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die gebied soos die Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk wat ongeneë was om met AMT in

⁵³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 17.2.1909, pp.21-22).

⁵⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 21.4.1927, p.261).

⁵⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 17.1.1929, p.369).

⁵⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 18.1.1912, p.164).

⁵⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 28.10.1915, pp.389-390).

dié verband saam te werk het die sukses van die pogings beperk.⁵⁸ Voortvloeiend uit hierdie pogings is 'n staande Brandassuransie Komitee bestaande uit vyf direkteure in 1917 tot stand gebring om voortaan alle sake rakende die brandassuransieafdeling van AMT te hanteer.⁵⁹

In 'n poging om 'n wyer versekeringsveld as net brandassuransie vir AMT toeganklik te maak het die direksie in November 1919 besluit om die akte van oprigting so te verander dat die maatskappy alle vorms van versekering insluitende lewensversekering kon onderneem.⁶⁰ Hierdie verandering is deur die aandeelhouders van die maatskappy goedgekeur.⁶¹ Die voorwaardes wat die Hooggeregshof gestel het vir goedkeuring van die verandering in die akte van oprigting was vir die direksie egter onuitvoerbaar. Die Hof het geëis dat hulle die verandering behoorlik moes publiseer sodat enige besware daarteen na vore kon kom en 'n kennisgewing aan alle polishouders en persone wat geld op vaste deposito by AMT belê het, stuur om hulle toestemming of afkeuring vir die verandering te verkry.⁶² Hoewel die stigting van 'n filiaalmaatskappy om die nuwe vorms van versekering te hanteer bespreek is⁶³, is die inisiatief nie verder gevoer nie en het die hele poging misluk.

In 1921 is pogings aangewend om die versekeringsbesigheid van AMT in die Vrystaat te vestig en is met C Fichardt van die Bloemfonteinse firma Fichardt en Daniels onderhandel om daar 'n agentskap vir die maatskappy te open.⁶⁴ Hierdie uitbreiding buite die grense van die Kaapprovinsie was egter van korte duur aangesien Fichardt na ongeveer 'n jaar in November 1922 aansoek gedoen het om die agentskap te

⁵⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 25.10.1917, p.25).

⁵⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergaderings, 19.4.1917, pp.477; 21.6.1917, p.489).

⁶⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 20.11.1919, p.179).

⁶¹ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 15.1.1920, p.195).

⁶² (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 15.4.1920, p.220).

⁶³ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 17.6.1920, p.235).

⁶⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 18.8.1921, p.336); JC Moll: Fichardt, Charles Gustav (CJ Beyers (red.): **Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek**, III, p. 301).

beëindig.⁶⁵ Hoewel geen redes vir Fichardt se versoek aangevoer is nie het dit waarskynlik met sy gesondheidstoestand verband gehou aangesien hy in Mei 1923 oorlede is en kort voor sy dood 'n groot operasie ondergaan het.⁶⁶

Ten opsigte van die trustdienste van AMT was die enigste noemenswaardige toevoeging die instelling van 'n afslaaersbesigheid in 1918. Tot 1918 is die afslaaerswerk van openbare verkopings wat deur die maatskappy geadministreer is deur buiteafslaaers behartig. Op voorstel van die sekretaris het die direksie in Mei 1918 besluit om afslaaersbesigheid vir die rekening van die maatskappy te begin doen en dat een van die amptenare as afslaer sou optree.⁶⁷ Op aanbeveling van 'n komitee wat aangestel is om oor die werking van die afslaaersbesigheid te besin is die sekretaris, WJ Vos, as afslaer aangestel. Vos sou geregtig wees op tien persent van die netto wins van die afslaaersbesigheid. Hierdie nuwe diens sou as spesiale tak van die maatskappy bedryf word en die winste in 'n aparte fonds gestort word.⁶⁸ Die direksie het ook besluit dat AMT voortaan slegs die administrasie van verkopings waar kliënte aandrang op die gebruik van 'n buiteafslaer sal aanvaar indien sodanige afslaer bereid was om 'n deel van sy kommissie aan die maatskappy af te staan.⁶⁹ By takkantore soos Worcester en Oudtshoorn, wat minder toeganklik was vir die afslaaersdiens van die hoofkantoor, is steeds van buiteafslaaers of soms van die takbestuurder⁷⁰ of 'n takamptenaar⁷¹ gebruik gemaak.

Einde 1919 het Vos afstand gedoen van sy posisie as afslaer⁷² en is 'n kontrak met AJ Bester gesluit om teen 'n jaarlikse salaris van £200 plus 'n persentasie van die netto

⁶⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 16.11.1922, p.430).

⁶⁶ JC Moll: Fichardt, Charles Gustav (CJ Beyers (red.): **Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek**, III, p.302).

⁶⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 16.5.1918, p.70).

⁶⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 25.7.1918, p.86).

⁶⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 24.4.1919, p.136).

⁷⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergaderings, 19.12.1918, p.109; 18.8.1921, p.335).

⁷¹ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 20.10.1938, p.610).

⁷² (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 29.7.1920, p.243).

wins van die afslaersbesigheid as afslaer op te tree.⁷³ Bester se kontrak is in 1927 ná 'n ondersoek na die werking van die afslaerstak onder ietwat gewysigde voorwaardes, wat hom meer aangewese gemaak het op sy kommissie-inkomste, hernu.⁷⁴ Die afslaersbesigheid het reeds in die eerste jaar bo verwagting goed geprester⁷⁵ en in 1920 kon reeds £1 500 van die afslaerstak na die wins-en-verlies-rekening van die maatskappy oorgedra word.⁷⁶

Afgesien van afslaersbesigheid was die instelling van spaarbankfasiliteite in 1919⁷⁷ die enigste nuwe diens wat AMT tot 1942 ingestel het. Hoewel die spaarbankdiens deel van AMT se bankaktiwiteit gevorm het, is dit nie soos sy ander bankbedrywighe as deel van sy trustdienste gehanteer nie, maar as 'n afsonderlike afdeling bedryf⁷⁸ en geadverteer.⁷⁹ Die aanvanklike beleggingslimiet van £100 vir spaarrekenings is in 1921 tot £500⁸⁰ en in 1925 tot £1 000 verhoog⁸¹, maar het teen 1942 weer tot so laag as £200 gedaal.⁸² Hoewel volledige syfers ten opsigte van die spaarafdeling nie bekend is nie, was die deposito's in AMT-spaarbankrekenings in 1937 £48 779 en het die afdeling 'n wins van £647 vir die jaar geëindig 30 Junie 1937 getoon.⁸³ Gesien teen die agtergrond van AMT se totale inkomste vir 1937, naamlik

⁷³ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 23.12.1919, p.188).

⁷⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergaderings, 21.4.1927, p.262; 16.6.1927, p.269).

⁷⁵ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1919: Direksieverslag, g.p.).

⁷⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 29.7.1920, p.242).

⁷⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 20.11.1919, p.179).

⁷⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 23.12.1919, pp.188-189).

⁷⁹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1937, g.p.).

⁸⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 17.2.1921, p.293).

⁸¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 30.7.1925, p.134).

⁸² (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940-21.12.1943 (Direksievergadering, 19.3.1942, p.193).

⁸³ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 29.7.1937, p.482).

£29 244⁸⁴, het die spaarbankafdeling dus 'n relatief klein bydrae tot die winste van die maatskappy gelewer.

Die ander bankaktiwiteite van AMT, naamlik die neem van geld op vaste deposito's en die verskaffing van krediet deur middel van verbande op plaas- en dorpseiendom, lenings teen ander vorms van sekuriteit en voorskotte op vaste deposito's by die maatskappy belê, het na 1902 in volume steeds toegeneem en die kontrole oor hierdie aktiwiteite ook belangriker gemaak. Reeds in 1903 is takbestuurders daaraan herinner dat slegs die hoofkantoor lenings kon toestaan en in spoedeisende gevalle deur ten minste die voorsitter en twee direkteure goedgekeur moes word.⁸⁵ Die sekuriteite waarteen verbande toegestaan is, is gereeld gekontroleer⁸⁶ en in 1910 is takke in kennis gestel dat alle verbande ten gunste van die maatskappy eers deur die hoofkantoor nagesien moes word voordat die stukke aan die Kaapse prokureurs vir registrasie oorhandig word.⁸⁷

Die aanstelling in 1910 van 'n Finansiële Komitee bestaande uit die voorsitter, besturende direkteur en drie direkteure⁸⁸ het die belangrikheid van bogenoemde aktiwiteite vir die maatskappy onderstreep. In hulle eerste verslag van 17 Desember 1910 het die Komitee die hele kwessie rondom die inneem van vaste deposito's ondersoek en aanbevelings gemaak in verband met die verhouding tussen die hoeveelheid vaste deposito's en die eie kapitaal van die maatskappy, rentekoerse en die hantering van deposito's wat deur takke ingeneem word.⁸⁹ Die Finansiële Komitee het hierna periodiek ook ander opdragte in verband met die finansiële sake van die maatskappy van die direksie ontvang.⁹⁰ In 1918 is die Komitee op 'n meer

---

⁸⁴ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1937: Wins-en-verlies-rekening, g.p.).

⁸⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 15.10.1903, p.173).

⁸⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 21.10.1904, p.217).

⁸⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 14.4.1910, p.62).

⁸⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 20.10.1910, p.91).

⁸⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 22.12.1910, p.96).

⁹⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 30.11.1911, p.150).

formele grondslag geplaas met die direksie se besluit om dit in 'n staande komitee te omskep wat op die eerste Donderdag van elke maand sou vergader om die finansiële sake van die maatskappy te bespreek. Die Komitee is ook volmag gegee om die fondse van die maatskappy te belê.⁹¹ Die direksie het egter steeds oorkoepelende beheer uitgeoefen deurdat die notules van die Finansiële Komitee op die maandelikse direksievergaderings vir goedkeuring voorgelê is.⁹²

6.2 Takke, agentskappe en agentskapskantore

Die takstigtingsinisiatiewe van AMT het na sy vestigingsfase drasties afgeneem sodat die werklike groei in die aantal takke teen 1942 tot een beperk was. Nuwe takke is wel op Oudtshoorn, Moorreesburg en Tulbagh gestig, maar eersgenoemde asook die Kaapstad tak is later weer gesluit.

Die moontlikheid van uitbreiding van die maatskappy se dienste na Oudtshoorn en omringende distrikte is teen die einde van 1905 ondersoek en na gunstige verslae⁹³ is 'n takkantoor in Januarie 1906 onder bestuurskap van 'n voormalige bestuurder van Standard Bank op Oudtshoorn, JJP de Kock, op dié dorp geopen. Die direksie het hoë verwagtinge van die uitbreidingsinisiatief gekoester⁹⁴ en Standard Bank op Oudtshoorn het sterk kompetisie van sy nuwe mededinger verwag.⁹⁵ Bogenoemde verwagtinge is waarskynlik gebaseer op die potensiaal van die florerende volstruisbedryf in die distrik wat sedert 1905 'n bloeitydperk beleef het.⁹⁶ Die

⁹¹ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 25.7.1918, p.82).

⁹² (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergadering, 24.4.1919, pp.129-130).

⁹³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergaderings, 20.9.1905, p.263; 22.11.1905, pp. 272-273).

⁹⁴ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1906: Direksieverslag 18.7.1906, g.p.).

⁹⁵ (SBA) GMO 3/1/44 (26.4.1905-22.11.1905), GM-LO no.45/1905, 1.11.1905, pp.863-864, no.9.

⁹⁶ (ENBH) Bank of Africa. Reports and Balance Sheets 1879-1912 (Ordinary General Meeting of Shareholders, 4.4.1906, gp.); (ENBH) Bank of Africa. Reports and Balance Sheets 1900-1912 (Ordinary General Meeting of Shareholders, 27.3.1907, gp.); S van Waart: **Paleise van die Pluime. 'n Vertelboek oor Oudtshoorn en die volstruisveersage**, p.193.

inrigting van 'n "Tender Kamer" vir "Struisvogelveeders"⁹⁷ en die verkryging van 'n afslaerslisensie⁹⁸ was aanduidings van die belangrikheid van die bedryf vir die tak se sukses. Die tak het aanvanklik bevredigend gegroei, maar die afsterwe van JJP de Kock in September 1909⁹⁹ het die onbestendigheid ten opsigte van bestuur, personeel en groei wat die tak daarna gekenmerk het, ingelui. In 1911 het die AMT-direksie deur 'n reeks nuwe inisiatiewe, naamlik die aanstelling van PJ Olthoff ('n gewese bestuurder van die Piketberg tak) as bestuurder¹⁰⁰, 'n besluit om 'n meer invloedryke adviserende raad aan te stel en die uitreiking van aandele aan belangstellendes in die Oudtshoorn en omringende distrikte¹⁰¹ gepoog om die ondersteuningsbasis van die tak te versterk en groei te stimuleer. Die ineenstorting van die volstruisbedryf na 1913¹⁰² en onoordeelkundige kredietverlening deur die bestuurder¹⁰³ het egter die voordele van bogenoemde inisiatiewe grootliks ongedaan gemaak. Die kroon op die probleme wat die Oudtshoorn tak oor die jare die maatskappy besorg het, is in 1931 gespan toe die direksie besluit het om 'n voormalige bestuurder van die tak, CR King, se boedel onder gedwonge sekwestrasie te laat plaas en hom van geldverduistering te laat aankla.¹⁰⁴

Teen 1934 is ernstig besin oor die voortsetting van die takkantoor te Oudtshoorn en na 'n ondersoek ter plaatse deur die besturende direkteur en sekretaris het die direksie hulle aanbeveling dat die tak gesluit moes word, aanvaar.¹⁰⁵ Die agteruitgang van die volstruisveerbedryf van 'n hoogtepunt in 1913 met uitgevoerde vere ter waarde van

⁹⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 27.2.1907, p.339).

⁹⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 20.6.1907, p.353).

⁹⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 16.9.1909, p.37).

¹⁰⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 19.10.1911, pp.147-148).

¹⁰¹ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 21.12.1911, p.157).

¹⁰² (ENBH) The National Bank of South Africa, Limited. General Managers Report, 1913-1914, pp.116-117; CGW Schumann: Landbou-Mynboulant 1870-1909 (Van der Walt, Wiid en Geyer (reds.): *Geskiedenis van Suid-Afrika II*, p.253); S van Waart: *Paleise van die Pluime. 'n Vertelboek oor Oudtshoorn en die volstruisveersage*, p.194.

¹⁰³ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 15.12.1914, p.338).

¹⁰⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 16.4.1931-18.2.1932 (Direksievergadering, 17.12.1931, p.44).

¹⁰⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 17.5.1934, p.175).

£2 954 000¹⁰⁶ tot £88 000 in 1917/1918 en slegs £28 000 in 1934/1935 en 'n afname in volstruise van 757 000 in 1913 tot 33 000 in 1930¹⁰⁷ was die belangrikste ekonomiese rede waarom die hoë verwagtinge wat van die tak gekoester is nie gematerialiseer het nie. Die besluit van die direksie tot taksluiting kan waarskynlik die beste begryp word teen die agtergrond van 'n beskrywing van die Oudtshoornse boeregemeenskap deur 'n Standard Bank inspekteur in 1935: "Ostrich farming is at present looked upon as a side-line, and heavy stocks of Wing feathers are held locally, hoping for a rise in the price. The farming community are a hardworking and thrifty class, but the majority of them lead a hand to mouth existence. With certain exceptions farms are overbonded, holdings are small, and with the failure of the season's wheat crop, the spending power of the community has been considerably reduced."¹⁰⁸ Ten opsigte van die Oudtshoorn tak was die spreekwoord "ver van jou goed, naby jou skade" vir AMT beslis waar.

Na die Oudtshoorn inisiatief in 1906 het meer as 'n dekade verloop voordat tot verdere takstigting oorgegaan is. AMT was reeds sedert 1905 deur 'n agent op Moorreesburg verteenwoordig.¹⁰⁹ Die status van die verteenwoordiging is in 1913 tot 'n agentskapskantoor opgegradeer¹¹⁰ en in 1919 is 'n volwaardige tak gestig met MS Meiring as bestuurder.¹¹¹ Anders as by ander takke is daar nie by sy stigting 'n adviserende raad bestaande uit plaaslike direkteure verkies nie. Die tak se geografiese nabyheid aan die hoofkantoor op Malmesbury was waarskynlik die rede waarom die taak van die plaaslike direkteure aanvanklik deur die direksielede op Malmesbury

¹⁰⁶ CGW Schumann: *Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936*, p.154; CGW Schumann: *Landbou-Mynbouland 1870-1909* (Van der Walt, Wiid en Geyer (reds.): *Geskiedenis van Suid-Afrika II*, p.253); S van Waart: *Paleise van die Pluime. 'n Vertelboek oor Oudtshoorn en die volstruisveersage*, p.194.

¹⁰⁷ CGW Schumann: *Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936*, p.154; CGW Schumann: *Landbou-Mynbouland 1870-1909* (Van der Walt, Wiid en Geyer (reds.): *Geskiedenis van Suid-Afrika II*, p.280).

¹⁰⁸ (SBA) INSP 1/1/342, OU-Q 1933-1935, Inspection Report on Oudtshoorn Branch, 31.1.1935, p.14.

¹⁰⁹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1905, g.p.).

¹¹⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergaderings, 19.6.1913, p.250; 24.7.1913, p.255).

¹¹¹ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergaderings, 23.1.1919, p.114; 24.4.1919, pp.131, 133).

verrig is en die eerste adviserende raad vir die Moorreesburg tak eers in 1939 aangestel is.¹¹²

Die opening van 'n takkantoor op Tulbagh in 1937 met JP Enslin as bestuurder en HFA Theron, JC de Klerk en DJ Kriegler¹¹³ as adviserende direkteure het die aantal AMT-takke weer na sewe vermeerder. Hierdie vermeerdering was egter van korte duur aangesien die Kaapstadse takkantoor op 31 Maart 1939 gesluit is.¹¹⁴ Soos reeds in hoofstuk vyf bespreek is, het die Kaapstadse kantoor aanvanklik slegs versekeringswerk onder leiding van 'n hoofagent hanteer. In 1905 is besluit dat die kantoor ook die ander dienste van die maatskappy moes aanbied en dat 'n bedrewe bestuurder aangestel moes word wat ook die prokureurs-, transport- en boedelwerk van al die maatskappy se takke in Kaapstad kon hanteer.¹¹⁵ PE de Wet is as bestuurder aangestel¹¹⁶, maar met sy bedanking in 1909¹¹⁷ is die pos gevul deur AJ Chiappini¹¹⁸, die besturende direkteur van AMT en vennoot in die firma *Chiappini Bros. Ltd.* vanuit wie se gebou die takkantoor sedert 1904 bedryf is.¹¹⁹ Na 1914 is die administrasie van die kantoor teen vergoeding deur bogenoemde firma verrig.¹²⁰ Met die afsterwe van Chiappini in Februarie 1939 is die wenslikheid van die voortbestaan

---

¹¹² (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergaderings, 17.11.1938, p.624; 22.12.1938, p.636).

¹¹³ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Finansiële Komiteevergaderings, 22.5.1937, p.464; 3.6.1937, p.467).

¹¹⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 16.3.1939, p.663).

¹¹⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 20.7.1905, pp.256-257).

¹¹⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 17.1.1906, pp.281-282).

¹¹⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 26.1.1909, p.18).

¹¹⁸ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1909, g.p.).

¹¹⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.7.1900-18.6.1908 (Direksievergadering, 12.1.1904, p.183).

¹²⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 16.4.1914, p.308).

van die Kaapstadse tak bevraagteken¹²¹ en na 'n ondersoek deur die sekretaris is besluit om die tak te sluit.¹²²

Afgesien van takstigting het AMT voortgegaan met sy agentskapstelsel om veral die versekeringsdienste van die maatskappy te bemark. Teen 1909 was reeds 39 agentskappe in hoofsaaklik die Westelike Provinsie toegeken.¹²³ In distrikte waar 'n behoefte na meer as net versekeringsdienste van AMT ontstaan het en die groeipotensiaal dit geregverdig het, is agentskapskantore geopen. 'n Agentskapskantoor was meer as 'n agentskap, maar minder as 'n volwaardige tak. Terwyl sulke kantore die volle spektrum van die maatskappy se dienste kon hanteer, was dit nie onder beheer van 'n bestuurder nie, maar is deur 'n junior amptenaar beman wat onder die administratiewe beheer van die bestuurder van die naaste takkantoor was.¹²⁴ Agentskapskantore is onder andere op Moorreesburg,¹²⁵ Porterville¹²⁶ en Wolseley¹²⁷ geopen.

6.3 Finansies/finansiële groei

Soos met PAT die geval was, het AMT hom kort na sy vestigingsfase in 'n algemene depressie vasgeloop wat die eerste dekade van sy bestaan oorheers het. Vanweë sy takstelsel was AMT nie net uitgelewer aan die mikro-ekonomie van een distrik nie, maar moes hy besigheid genereer in al die distrikte waar hy takkantore gevestig het. Hoewel die ekonomiese aktiwiteite in bogenoemde distrikte almal deur die depressie nadelig beïnvloed is, het die distrikte tog reaksievariasies getoon wat hoofsaaklik

---

¹²¹ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 15.2.1939, pp.647, 654).

¹²² (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergadering, 16.3.1939, p.663).

¹²³ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1909, g.p.).

¹²⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Direksievergaderings, 15.3.1934, pp.154-155; 17.6.1937, pp.471-472).

¹²⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 23.7.1908-21.6.1917 (Direksievergadering, 24.7.1913, p.255).

¹²⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.10.1923-19.3.1931 (Direksievergadering, 20.11.1924, p.85).

¹²⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 3.3.1932-21.12.1939 (Finansiële Komiteevergadering, 7.12.1939, p.741).

bepaal is deur die oorheersende boerderyaktiwiteit van die distrik. Aangesien alreeds na die ekonomiese omstandighede in die Paarlse distrik verwys is, word nie verder spesifiek na dié distrik verwys nie.

As vlagskip van die maatskappy was die Malmesbury distrik waarskynlik die belangrikste mikro-ekonomie waarbinne die maatskappy gefunksioneer het. Koringboerdery was die belangrikste barometer van die ekonomiese posisie in die distrik.¹²⁸ Die feit dat die depressie se invloed eers vanaf 1906 ernstige afmetings in die Malmesbury distrik begin aanneem het, was hoofsaaklik toe te skryf aan die voorafgaande drie jaar se suksesvolle koringseisoene.¹²⁹ Die aansienlike kapitaal wat die Duitse regering in Suidwes-Afrika in Kaapstad en omgewing spandeer het om in sy oorlogsbehoeftes teen die Herero's te voorsien, het handel gestimuleer en handelaars en boere in die Malmesbury distrik aansienlik voordeel laat trek uit veral die verkoop van beeste.¹³⁰

Die ekonomiese posisie van die distrik het egter na 1906 drasties versleg en in 1908 'n laagtepunt bereik met 70 bankrotskappe in die jaar. Hoewel dit hoofsaaklik huurboere (tenant farmers) was wat bankrot verklaar is, is die distrik ook geskok deur die insolvensie van die gerespekteerde algemene handelaarsmaatskappy van Lombard en Van Aarde.¹³¹ Die abnormale hoë voorkoms van insolvensies was toe te skryf aan 'n kombinasie van faktore. Eerstens was daar die opeenvolging van swak koringoeste vanaf 1906. Tweedens het lae koringpryse weens die depressie die inkomste van die boere verder onder druk geplaas. Die belangrikste rede vir die bankrotskappe was egter die oormatige kredietverlening deur handelaars wat boere in staat gestel het om te maklik implemente, kunsmis en ander daaglikse benodigdhede op krediet te bekom.

¹²⁸ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 20.1.1906 part I, p.15.

¹²⁹ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 19.1.1905 part I, p.13; (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 20.1.1906 part I, p.15.

¹³⁰ (ENBH) The National Bank of South Africa Limited. General Manager's Report on 1905, 9.2.1906 (Reports from Branches, p.7); (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 19.1.1905 part I, p.13.

¹³¹ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 30.11.1908, np.; (ENBH) The National Bank of South Africa Limited. General Manager's Report on 1908, p.76.

Hierdie skuld is gewoonlik met die jaarlikse oesinkomste vereffen. Die swak oeste en lae koringpryse na 1906 het bogenoemde skulde laat ophoop en tot die ondergang gelei van veral die huurboere wat meestal op die broodlyn geleef het en ook geen vaste eiendom as sekuriteit kon aanbied nie. Die sterk kompetisie tussen banke in die Malmesbury distrik het handelaars, winkeliers en smouse in staat gestel om ook oormatige krediet te bekom wat in die depressietoestande tot baie se ondergang gelei het. Teen die einde van 1909 was bogenoemde proses grootliks afgeloop en het 'n Standard Bank inspekteur tot die gevolgtrekking gekom dat "The weeding out process among weak individuals seems now practically at an end, but the district has suffered severely and the recovery must be slow."¹³²

AMT het ten spyte van die depressietoestande gesond gegroei en teen 1910 oor vaste deposito's van £185 840 beskik, £212 385 op eerste verbande belê, 'n reserwefonds van £25 000 opgebou en in totaal fondse van ongeveer £300 000 geadministreer.¹³³ Die maatskappy het na 1902 'n jaarlikse wins van tussen £5 000 en £7 000 gehandhaaf en gedurende die eerste dekade dividende ten bedrae van £22 582 aan sy aandeelhouders betaal. AMT se vordering word beter in perspektief gestel as dit vergelyk word met die finansiële instellings waarmee die maatskappy gekompeteer het. Daar is reeds verwys na die strawwe kompetisie tussen finansiële instellings in Malmesbury en Paarl. HS Corbett, Algemene Bestuurder van Standard Bank, se 1902-verslag oor die kompetisie tussen banke het die omvang van die wedywing bevestig: "A new factor in the competition for banking in the Cape Colony has just appeared in the National Bank of South Africa opening branches in Dutch centres. On 14th instant they opened a branch at Worcester and on 15th at Malmesbury. As the Directors are aware there are already two Banks established at both places and so far as Worcester is concerned both Banks have found it very difficult to make headway. A finance Company has also been recently established under the title of the African Mutual Trust & Assurance Company, Ltd., with Branches at Cape Town, Malmesbury & Worcester. It endeavours to acquire what, we understand, is practically the banking

¹³² (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 28.10.1909 part I, n.p.

¹³³ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1910: Balansstaat vir die jaar geëindig 30.6.1910, g.p.).

business of farmers of Dutch extraction, making a fourth competitor for the comparatively small banking requirements of the districts in question.

We have instructed our Branches at these points to make concessions in rates wherever necessary to conserve their business connection, and our Managers are alive to the necessity of making every endeavour to prevent as far as possible inroads being made on our business”¹³⁴. AMT het daarin geslaag om ten spyte van die stigting van takke van die *National Bank of South Africa (NBSA)* in Worcester en Malmesbury in November 1902¹³⁵ en Standard Bank se maatreëls om sy besigheid te behou homself te handhaaf. Vanweë die gunstiger rentekoerse wat AMT op vaste deposito’s betaal het, het die banke die stryd om hierdie tipe besigheid gaandeweg verloor¹³⁶ en het Standard Bank op Malmesbury gerapporteer dat hulle ’n geleidelike dreinerings van hulle vlottende en vaste deposito’s na AMT ondervind het.¹³⁷ Die sukses waarmee AMT as kredietverskaffer opgetree het deur middel van eerste verbande op vaste eiendom aan boere het ook veroorsaak dat die banke ten opsigte van dié tipe besigheid in Malmesbury, Paarl en Worcester onderpresteer het.¹³⁸ AMT se vordering kan egter die beste na waarde geskat word as in gedagte gehou word dat die takke van die *NBSA* in Malmesbury en Worcester wat in 1902 gestig is in 1909 vanweë hulle onwingsgewendheid gesluit is.¹³⁹ In dié tydperk kon slegs die Malmesbury tak van bogenoemde bank in 1905 en 1906 enigsins ’n wins toon.¹⁴⁰

---

¹³⁴. (SBA) GMO 3/1/40 (29.10.1902-29.7.1903), GM-LO 19.11.1902, pp.1-2.

¹³⁵ (ENBH) Minutes NBZAR, 9.8.1899-7.6.1900, NBSA, 11.7.1902-1.5.1903 no.14 (Notule van 489ste direksievergadering, 14.11.1902, p.4141); (ENBH) Minutes NBZAR, 9.8.1899-7.6.1900, NBSA, 11.7.1902-1.5.1903 no.14 (Notule van 490ste direksievergadering, 28.11.1902, p.4145).

¹³⁶ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 19.1.1905 part I, p.14.

¹³⁷ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 30.11.1908 part I, p.6.

¹³⁸ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 12.11.1910 part I, n.p.; (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 18.9.1909 part I, n.p.

¹³⁹ (ENBH) Minutes NBSA, 31.7.1908-15.12.1910 no.17 (Notule van 640ste direksievergadering, 26.3.1909, p.5130).

¹⁴⁰ (ENBH) The National Bank of South Africa Limited. General Manager’s Report on 1906, 12.2.1907, p.46.

Die stygende voorspoed in Suid-Afrika in die dekade na die depressie van 1903-1909 waarna reeds verwys is, was ook kenmerkend van die meeste distrikte waar AMT sake gedoen het. Die Malmesbury distrik is gekenmerk deur 'n opeenvolging van suksesvolle koringseisoene wat gepaardgegaan het met hoë koringpryse wat die geskatte waarde van die totale jaarlikse koringproduksie van die distrik die £750 000 kerf laat oorskry het.¹⁴¹ Die groter winste van die boere is egter in 'n groot mate geabsorbeer deur die koste van die toenemende gebruik van kunsmis en die toename in pryse van dié produk en plaasimplimente.¹⁴² Die Worcesterse distrik is gekenmerk deur 'n vooruitstrewende boerderygemeenskap en florerende handel en industrieë as gevolg van die algemene goeie pryse wat vir alle klasse van produkte verkry is.¹⁴³

Ten spyte van tydelike terugslae, soos die versendingsprobleme wat vrugteboere weens 'n tekort aan spoorwegwaens tydens die Rebelle en die Duits-Suidwesveldtog in 1914-1915 ondervind het¹⁴⁴ en die wilde spekulasie en gepaardgaande hoë pryse ten opsigte van die 1919-wynoes wat veral wynhandelaars- en distilleerders in 'n krisis gedompel het¹⁴⁵, is die na-depressie tydperk in die distrik deur voorspoed gekenmerk. Die enigste vals noot in AMT se bedieningsgebied was die Oudtshoornse distrik. Soos reeds daarna verwys is, is die geweldige voorspoed van die distrik op grond van die florerende volstruisveredryf met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog en die ineenstorting van die bedryf beëindig.¹⁴⁶ 'n Inspekteur van die "Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika", J Dommissie, wat in 1915 die distrik besoek het, was van mening dat die grondwaardes hopeloos oorwaardeer was en dat baie van

¹⁴¹ (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 21.2.1916 part I, p. 13.

¹⁴² (SBA) INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Inspection Report on Malmesbury Branch, 30.6.1919 part I, p.13.

¹⁴³ (SBA) INSP 1/1/288, Worcester 1902-1928, Inspection Report on Worcester Branch, 31.7.1918 part I, pp.13-14; (SBA) INSP 1/1/288, Worcester 1902-1928, Inspection Report on Worcester Branch, 23.9.1920 part I, pp.13-14.

¹⁴⁴ (RAU) NV. HM 4 Archief JK Hummel Rapporten PTA. HYP. Mij. NB V.Z.A. Pers, 1915-1921 (Dokument no. 7: Kaapkolonie-Rapport van C Huiskens dd. 9.8.1915 - C Huiskens - Den Heer Hoof-Agent, 9.8.1915, p.8).

¹⁴⁵ (SBA) INSP 1/1/288, Worcester 1902-1928, Inspection Report on Worcester Branch, 23.9.1920 part I, p.13; DJ van Zyl: **KWV 75 JAAR**, pp.30, 33-34.

¹⁴⁶ (ENBH) The National Bank of South Africa Limited. General Manager's Report 1913-1914, pp.116-117.

die voorspoed van die inwoners deur oordrewe kredietfasiliteite in stand gehou is en van 'n spekulatiewe aard was. Hy het tot die gevolgtrekking gekom dat: “Met zeer enkele uitsonderingen, is byna de geheele bevolking hopeloos insolvent en is de toestand zoo ingewikkeld en chaotisch dat niemand feitelyk kan zeggen, wat morgen zal gebeuren.”¹⁴⁷ Die ineenstorting van die volstruisveerbedryf en die nadelige invloed wat bogenoemde toestand op finansiële instellings in die distrik gehad het, is duidelik gedemonstreer deur die afname in wins van die Nasionale Bank van Suid-Afrika se Oudtshoorn tak van £26 729 in 1912¹⁴⁸ tot £4 444 in 1917.¹⁴⁹

Teen hierdie agtergrond van toenemende algemene voorspoed het AMT die bestendige groei van sy eerste dekade voortgesit en teen 1920 die eerste keer die £1 miljoen kerf ten opsigte van sy totale fondse onder administrasie oorskry.¹⁵⁰

Die waarneembaarste tendens in AMT se finansiële groei in die twintig- en dertigerjare was die stagnasie en daling in die maatskappy se wins-, dividend- en reserwefondsgroei in die periode 1925 tot 1933. Van 'n rekordvlak van £18 330 in 1925 het die wins tot £11 101 in 1933 gedaal terwyl die dividende oor dieselfde tydperk van 20 persent tot 10 persent gehalveer is¹⁵¹ en daar vir ses agtereenvolgende jare vanaf 1929 geen toevoeging tot die reserwefonds was nie.¹⁵² Die belangrikste ekonomiese faktore wat vir bogenoemde verantwoordelik was, was die opeenvolging van swak koringoeste en lae koringpryse in die Swartlandse distrikte na 1925 wat aaneengeskakel het met die wêrelddepressie vanaf 1929 en die lae pryse vir

¹⁴⁷ (RAU) NV. HM 4 Archief JK Hummel Rapporten PTA. HYP. Mij. NB V.Z.A. Pers, 1915-1921 (Dokument no. 3: Kaapkolonie-Rapporten van J Dommissie dd. 5, 17, 28 Mei, 7, 9, Junie, 6, 29 Julie 1915 - Rapport van J Dommissie - Den Heer Hoofd Agent, Pretoria, 6.7.1915, pp.1-3).

¹⁴⁸ (ENBH) The National Bank of South Africa Limited. General Manager's Report on 1912, p.113.

¹⁴⁹ (ENBH) The National Bank of South Africa Limited. General Manager's Report on 1917, p.61.

¹⁵⁰ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1920: Balansstaat vir die jaar geëindig, 30.6.1920, g.p.).

¹⁵¹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1925: Direksieverslag, g.p.; Jaarverslag, 1933: Direksieverslag, g.p.).

¹⁵² (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1929: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1929, g.p.; Jaarverslag, 1934: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1934, g.p.).

landbouprodukte wat dit gekenmerk het. Boere en handelaars is hierdeur finansiëel uitgemergel en het toenemend gesukkel om hulle finansiële verpligting na te kom.¹⁵³ Die toenemende bankrotskappe in die Malmesbury distrik van sewe in 1928¹⁵⁴ tot 77 vir die periode Julie 1929 tot Oktober 1931¹⁵⁵ het die tendens bevestig. Vir AMT het swak koringoeste en lae pryse nie net beteken dat boere minder surplusfondse vir belegging op vaste deposito's gehad het nie, maar dit het ook 'n verlies aan potensieële brandversekeringsinkomste op oeste beteken.

Hoewel die Worcesterse distrik in die periode voor 1929 groot vooruitgang en groei ten opsigte van sy vrugte- en wynbedryf beleef het¹⁵⁶, en wat potensiaal betref deur die "Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika" in 1929 bo Paarl en Wellington gekies is as standplaas vir die oprigting van 'n nuwe tak van die Bank¹⁵⁷, het ook dié belangrike voedingsarea van AMT nie die depressie vrygespring nie. Die vrugtebedryf wat veral op uitvoer aangewese was, is deur die nadelige wisselkoersverhouding van die Suid-Afrikaanse pond teenoor die geldeenheid van sy belangrikste markte soos Brittanje benadeel. Suid-Afrika se weiering om Brittanje se afstapping van die goudstandaard in September 1931 te volg het veroorsaak dat die Suid-Afrikaanse pond na dié datum teen ongeveer 25 persent bo die waarde van die Britse pond sterling verhandel het. Suid-Afrikaanse vrugte-uitvoerders het dus baie geld verloor met die oorplasing van die opbrengs van hulle vrugteverkope in Brittanje na Suid-Afrika. Die Suid-Afrikaanse pond se hoër waarde het beteken dat hulle vir elke 100 Britse pond sterling

¹⁵³ (SBA) INSP 1/1/294, L-M 1929, Inspection Report on Malmesbury Branch, 31.3.1929, p.13; (SBA) INSP 1/1/314, N-Pi 1931, Inspection Report on Piquetberg Branch, 14.2.1931, p.13; (SBA) INSP 1/1/313, L-M 1931, Inspection Report on Moorreesburg Branch, 16.1.1931, pp.7, 12A.

¹⁵⁴ (SBA) INSP 1/1/294, L-M 1929, Inspection Report on Malmesbury Branch, 31.3.1929, p.13.

¹⁵⁵ (SBA) INSP 1/1/304, L-Mi 1930, Inspection Report on Malmesbury Branch, 8.7.1930, p.13; (SBA) INSP 1/1/313, L-M 1931, Inspection Report on Malmesbury Branch, 27.10.1931, p.13.

¹⁵⁶ (SBA) INSP 1/1/288, Worcester 1902-1928, Inspection Report on Worcester Branch, 29-31.5.1926, p.14; (SBA) INSP 1/1/298, U-Z 1929, Inspection Report on Worcester Branch, 27.8.1929, pp.7, 13-14.

¹⁵⁷ (RAU) NV. OI/6, Stichting Bank Takken 1930-1940, Dokument 20 (Hoofdagente - Direksie Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika, 12.6.1929 no.1629, p.5); (RAU) NV. OI/6, Stichting Bank Takken 1930-1940, Dokument 23 (Hoofdagente - Direksie Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika, 3.12.1929 no.1989, g.p.).

slegs 75 Suid-Afrikaanse pond ontvang het.¹⁵⁸ In die twee jaar vanaf 1 April 1926 tot 31 Maart 1928 het Standard Bank se Londense kantoor £72 300 vir sy kliënte na sy Worcester tak oorgeplaas vir vars en gedroogde vrugte wat uitgevoer is.¹⁵⁹ Indien hierdie uitvoere ná Brittanje se afstapping van die goudstandaard in September 1931 plaasgevind het, sou die uitvoerders vanweë die wisselkoersverhouding ongeveer £18 000 aan inkomste verloor het.¹⁶⁰ In 1932 het die *South African Dried Fruit Company Limited* £13 500 verloor weens die Suid-Afrikaanse pond se nadelige wisselkoers. Van dié bedrag moes rosyne- en sultanaboere alleen £8 200 opdok.¹⁶¹ Die toename in bankrotskappe in die Worcesterse distrik van vier in 1929¹⁶² tot 15 in elk van die daaropvolgende drie jare¹⁶³ was 'n aanduiding dat nie almal die finansiële verliese van die Depressie kon dra nie.

AMT was ook nie die enigste finansiële instelling wat die invloed van die Depressie gevoel het nie. Barclays Bank se tak op Malmesbury het 'n wins van £162 vir die jaar geëindig op 30 September 1930 in die daaropvolgende twee jaar omgesit in verliese van £586 en £128 onderskeidelik¹⁶⁴, terwyl die bank se tak op Worcester 'n wins van £1 464 vir 1931 in 1932 omgesit het in 'n verlies van £53.¹⁶⁵

¹⁵⁸ A de V Minnaar: *South African White Agriculture and the Great Depression (1929-1934)*, pp.106-107, 152.

¹⁵⁹ (SBA) INSP 1/1/288, Worcester 1902-1928, Inspection Report on Worcester Branch part I, 7.4.1928, gp.

¹⁶⁰ A de V Minnaar: *The farmers and the gold standard crisis 1931-1932 (Journal for Contemporary History vol.14 no.1, June 1989, pp.110, 113).*

¹⁶¹ (SBA) INSP 1/1/325, Um-W 1931-1933, Inspection Report on Worcester Branch, 15.3.1932, p.13.

¹⁶² (SBA) INSP 1/1/308, Vo-Z 1930, Inspection Report on Worcester Branch, 6.11.1930, p.13.

¹⁶³ (SBA) INSP 1/1/345, W-Z 1933-1935, Inspection Report on Worcester Branch, 8.12.1933, p.13.

¹⁶⁴ (ENBH) Barclays Bank (DCO). Cape Local Board Memoranda, 13.10.1932-28.9.1933 (Cape Local Board Meeting, 22.12.1932: Inspection of Malmesbury Branch and Riebeeck Kasteel Agency, 21.11.1932, g p.).

¹⁶⁵ (ENBH) Cape Local Board Memoranda, 13.10.1932-28.9.1933 (Cape Local Board Meeting, 16.2.1933: Inspection of Worcester Branch and De Doorns, Orchard and Touws River Agencies, 20.12.1932, gp.).

Die invloed van die Depressie op finansiële instellings het in 1933 'n draaipunt bereik. Vir AMT en talle ander trustmaatskappye het die reeds genoemde Wet op Plaasverbandrente van 1933 'n drastiese vermindering aan rente-inkomste beteken¹⁶⁶ wat dit vir baie die swakste jaar in hulle geskiedenis gemaak het. Opeenvolgende goeie koringseisoene in die Swartland na 1931, prysbeheer van die staat oor koringpryse na 1930 en die algemene stygende pryse van landbouprodukte na 1933 het boere spoedig op die pad van ekonomiese herstel geplaas en hulle in staat gestel om hulle skuldalas te verminder.¹⁶⁷ Die daarstelling van 'n Koringbeheerraad in 1938 met die eenkanaalbemarkingstelsel en stabielere pryse het die posisie van koringboere verder bestendig.¹⁶⁸ In die Worcesterse distrik is die vrugteboere bevoordeel deur die normalisering van Suid-Afrika se wisselkoersverhouding met die Britse pond in Januarie 1933 na die afstapping van die goudstandaard¹⁶⁹ terwyl die KWV ook pogings aangewend het om die oorproduksie in die wynbedryf hok te slaan deur die daarstelling van 'n suksesvolle druiwesapbedryf, die vernietiging van oorskotwyn en die ontwikkeling van oorsese markte.¹⁷⁰

Die tweede helfte van die dertigerjare was vir sowel die Malmesbury-¹⁷¹ as die Worcestergebied¹⁷² 'n voorspoedtydperk wat ook in AMT se finansiële state weerspieël is. Anders as PAT het AMT die rekord voordepressievlakke ten opsigte van sy verskillende aktiwiteite spoedig bereik en verbygesteek. Fondse onder

¹⁶⁶ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1933: Direksieverslag, g.p.).

¹⁶⁷ (SBA) INSP 1/1/332, M-O 1932-1934, Inspection Report on Malmesbury Branch, 31.3.1933, p.13; (SBA) INSP 1/1/341, Mi-Ot 1933-1935, Inspection Report on Moorreesburg Branch, 12.1.1934, pp.17, 18; (SBA) INSP 1/1/340, K-Ma 1933-1935, Inspection Report on Malmesbury Branch, 8.9.1934, pp.7, 12-14; CGW Schumann: Die Unie van Suid-Afrika tot 1939 (Van der Walt, Wiid en Geyer (reds.): **Geskiedenis van Suid-Afrika** II, p.281).

¹⁶⁸ (SBA) INSP 1/1/381, L-M 1939, Inspection Report on Malmesbury Branch, 18.7.1939, pp.11, 13.

¹⁶⁹ A de V Minnaar: The farmers and the gold standard crisis 1931-1932 (**Journal for Contemporary History** vol.14 no.1, June 1989, p.135).

¹⁷⁰ (SBA) INSP 1/1/345, W-Z 1933-1935, Inspection Report on Worcester Branch, 8.12.1933, p.14; DJ van Zyl: **KWV 75 JAAR**, pp.82, 86, 92-95.

¹⁷¹ (SBA) INSP 1/1/401, Ma-Mon 1941-1945, Inspection Report on Malmesbury Branch, 22.9.1941, pp.7, 12, 13.

¹⁷² (SBA) INSP 1/1/376, U-Z 1938, Inspection Report on Worcester Branch, 31.10.1938, pp.13, 14.

administrasie het in 1933 'n nuwe hoogtepunt bereik¹⁷³, lenings en verbande in 1935¹⁷⁴, deposito's in 1936¹⁷⁵, terwyl die wins van £18 393 in 1939 die 1925-rekordvlak oortref het.¹⁷⁶ In 1938 het AMT die eertste keer die £1 miljoen kerf ten opsigte van beide deposito's en lenings en verbande verbygesteek¹⁷⁷, terwyl die £2 miljoen kerf vir totale fondse onder administrasie in 1942 bereik is.¹⁷⁸

AMT se spoediger herstel na die Depressie het hom egter nie gevrywaar van die eise van nuwe wetgewing en die veranderde ekonomiese klimaat waarin trustmaatskappye en eksekuteurskamers hulle toenemend tydens en na die Tweede Wêreldoorlog bevind het nie. Soos PAT sou AMT ook moes antwoorde vind vir die nuwe uitdagings waarvoor hulle te staan gekom het.

---

¹⁷³ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1933: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1933, g.p.).

¹⁷⁴ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1935: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1935, g.p.).

¹⁷⁵ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1936: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1936, g.p.).

¹⁷⁶ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1939: Direksieverslag, g.p.).

¹⁷⁷ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1938: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1938, g.p.).

¹⁷⁸ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Jaarverslag, 1942: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1942, g.p.).

HOOFSTUK SEWE

Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers en die uitdagings van 'n veranderende naoorlogse wêreld tot c. 1963.

7.1 Die ekonomiese en finansiële milieu

Die ekonomiese milieu waarbinne trustmaatskappye en eksekuteurskamers na 1942 gefunksioneer het, was die van 'n snelgroeïende industrialiserende Suid-Afrikaanse ekonomie¹ in 'n voortdurend veranderende ekonomiese en finansiële omgewing en struktuur en die dienoreenkomstige groeipotensiaal wat dit vir finansiële instellings oor die algemeen ingehou het. In die lig van die neiging tot strenger finansiële en monetêre beheer en toesig oor die finansiële sektor deur die staat soos vergestalt in die Bankwet van 1942 sou trustmaatskappye en eksekuteurskamers soos PAT en AMT se sukses grootliks bepaal word deur hul vermoë om bogenoemde veranderinge en groeipotensiaal met die monetêre en finansiële beheer van die Bankwet te balanseer en te versoen. In die lig van die belangrikheid van bogenoemde word die vernaamste ekonomiese en finansiële tendense van die tydperk en die uitdagings wat dit gebied het vervolgens bespreek.

7.1.1 Algemene ekonomiese ontwikkeling

Wat die algemene ekonomiese ontwikkeling betref, het Suid-Afrika volgens die Rostow model van ekonomiese ontwikkeling die wegspringfase (*take-off*) op pad na selfonderhoudende ekonomiese groei sedert 1933 betree - 'n proses wat teen 1945 voltooi was. In dié tydperk is die weerstand teen ekonomiese verandering deurbreek en ekonomiese groei en vooruitgang as 'n doel op sigself gevestig. Kenmerke van die fase is volgens Rostow se model 'n toename in die koers van besparings en kapitaalvorming, snelle uitbreiding van produksie in 'n groter verskeidenheid industrieë, die benutting van voorheen ongebruikte hulpbronne en verhoogde produksie en kommersialisering van die landbou en industrieë. In Suid-Afrika is die

---

¹ JA Lombard en JJ Stadler: **Die Ekonomiese Stelsel van Suid-Afrika**, p.315; DH Houghton: **The South African Economy**, p.120.

tydperk gekenmerk deur die devaluasie van die pond in 1933 en die inspuiting wat dit vir die goudmynbedryf ingehou het, die vestiging van Yskor as 'n kommersiële produsent van yster en staal, die invloed van buitelandse kapitaal en 'n merkbare toename in plaaslike kapitaalvorming. Die bruto landbouopbrengs het van R75 miljoen in 1933 tot R246 miljoen in 1945 toegeneem, terwyl die aantal privaat vervaardigingsondernemings van 6 543 in 1933 tot 9 316 in 1945 vermeerder het en die waarde van die produksie van die vervaardigingssektor van R67 miljoen tot R276 miljoen toegeneem het.²

Die Suid-Afrikaanse ekonomie het Rostow se volgende fase, naamlik die strewe na ekonomiese volwassenheid na 1945 betree. Hierdie fase behels 'n relatief langdurige periode van volgehoue vooruitgang na die wegspringfase waartydens moderne tegnologie geleidelik oor die hele front van ekonomiese aktiwiteite ingespan word. Tydens die fase word tussen 10-20 persent van die nasionale inkomste voortdurend geïnvesteer wat ekonomiese groei genereer teen 'n tempo wat die bevolkingsgroei oorskry. Die voorkoms van die ekonomie verander voortdurend soos tegnieke verbeter en nuwe industrieë versnel terwyl ouer industrieë begin stagneer. Ekonomiese volwassenheid word gewoonlik 60 jaar na die wegspringfase se aanvang bereik. In Suid-Afrika is hierdie fase gekenmerk deur 'n invloed van kapitaal en immigrante na die afsluiting van die Tweede Wêreldoorlog en verdere ekonomiese uitbreiding wat veral gestimuleer is deur die ontwikkeling van die Vrystaatse goudvelde en die devaluasie van die Suid-Afrikaanse pond in 1949. Die staat het ook die vervaardigingsbedryf aktief gesteun en veral die produksie van die produkte wat voorheen ingevoer is, aangemoedig. Die goudmynbedryf het sy groei gehandhaaf, terwyl die kwaliteit van landbou-aktiwiteite steeds toegeneem het. Die bruto kapitaalvorming sedert 1949 is gehandhaaf op 'n vlak van tussen 20-30 persent van die BNP (Bruto Nasionale Produk) en die nasionale inkomste het 'n stygende grafiek getoon. Die groot hoeveelhede buitelandse kapitaal wat in dié periode in die land belê is, het 'n groeikoers moontlik gemaak wat andersins moeilik bereik sou kon word. Hoewel die kapitaal hoofsaaklik in die goudmynbedryf belê is, het die bedryf se sukses die nasionale inkomste sterk laat toeneem. Hierdie groei het die landbou- en vervaardigingssektore gestimuleer wat weer algemene uitbreiding en 'n meer

---

² DH Houghton: *The South African Economy*, pp.6, 8, 15-17.

gediversifiseerde ekonomie tot gevolg gehad het. Die stygende inkomste het ook die koers van plaaslike besparing laat toeneem. Die pas van plaaslike kapitaalsvorming het dus na die Tweede Wêreldoorlog aansienlik toegeneem van R284 000 000 in 1945 tot R1 645 000 000 in 1964. In 1964 was plaaslike besparing 23 persent van die BNP. Die Suid-Afrikaanse ekonomie was dus besig om volwassenheid te bereik soos weerspieël is in sy toenemende vermoë om 'n hoër vlak van interne kapitaalsvorming te handhaaf. Bogenoemde ontwikkelinge het ook gerealiseer in 'n groei in per capita-reële inkomste van meer as twee persent per jaar. Laastens is die periode ook gekenmerk deur die verandering in die relatiewe bydraes van die drie belangrikste ekonomiese sektore, naamlik landbou, mynbou en die vervaardigingssektor, tot die nasionale inkomste. Terwyl landbou en mynbou voor 1933 beurtelings die grootste bydrae tot nasionale inkomste gelewer het, het die vervaardigingsbedryf teen 1951-1952 die eerste plek ingeneem met 'n bydrae van 25 persent.³

7.1.2 Die finansiële bedeling en struktuur

Die veranderde ekonomiese omstandighede wat deur die Tweede Wêreldoorlog teweeggebring is, het ook 'n veranderde finansiële bedeling en struktuur tot gevolg gehad. Die oorlogsjare is gekenmerk deur 'n toename in inflasie of die afname in die koopkrag van die Suid-Afrikaanse pond. Die inflasionêre neiging was die gevolg van die oorskot aan kapitaal wat in die ekonomie aanwesig was en wat in samehang met die tekort aan verbruikersgoedere tydens die oorlog tot aansienlike prysverhogings gelei het. Verhoogde eiendomspryse was onder andere 'n gevolg van hierdie tendens, terwyl 'n toename in bankdeposito's 'n gevolg van die oorskot aan kapitaal was. Die verhoogde produksie vir oorlogsdoeleindes was hoofsaaklik vir die verhoogde koopkrag verantwoordelik.⁴

---

³ DH Houghton: *The South African Economy*, pp.8, 17-18, 39-40, 42, 44.

⁴ (RAU) NV. OB 14, Archief, Bankwet 1942, Statuten, 1941-1945 (Dokument no.2: Address by the honourable Minister of Finance at Pretoria on the 1.12.1941, with representatives of the commercial banks, Life Insurance Office Association, The Council of Fire Insurance Companies, The Association of Trust Companies and of Building Societies and of the Institute of Estate Agents and Auctioneers, pp.1-2; (RAU) NV. OI/2, Archief Ontwikkeling en Initiatieven 1945-1951 (Dokument no.31: Circulaire voor Agenten en Accountants, 27.1.1947, p.1); (RAU) NV. OI/2, Archief Ontwikkeling en Initiatieven 1945-1951 (Dokument no.170: Ontwikkeling onzer instelling in vergelyking met Barclay's, Standard en het handelsbankbedrijf als geheel vanaf September 1939 tot September 1949, p.1).

Na afloop van die oorlog het 'n neiging tot geldskaarste in die tweede helfte van die veertigerjare ingetree; veral vanweë die afname in die toevloei van kapitaal vanuit Brittanje. Die beëindiging van produksie vir oorlogsdoeleindes was hoofsaaklik vir die afname verantwoordelik. Terwyl daar tydens die oorlog weinig behoefte aan bankvoorskotte was, het die situasie na die oorlog omgekeer aangesien die spaargeld van werknemers weens die verhoogde lewenskoste minder was en persone ook hulle tydelike beleggings begin gebruik het om artikels wat tydens die oorlogsjare onbekombaar was aan te skaf om in hulle verbruiksbehoeftes te voorsien. Die verhoogde lewenskoste is weerspieël in die kleinhandelsprysindeks wat met 'n basis van 1 000 in 1938 in Julie 1948 'n hoogtepunt van 1 501 bereik het.⁵

Vanweë die geldskaarste was die bouverenigingbedryf teen 1948 genoodsaak om hulle lenings in te kort aangesien daar nie genoeg geld by hulle belê is om in die vraag na lenings te voorsien nie. Ander faktore wat tot bouverenigings se tekort aan fondse bygedra het, was die kanalisering van meer kapitaal in kommersiële en industriële projekte asook die valutabeheerregulasies wat 'n verbod geplaas het op die belegging van oorsese geld in bouverenigings.⁶ In 1948 het die Landbank ook aangekondig dat hy sy lenings gaan inperk weens 'n abnormale toename in aansoeke vir lenings teen verbande. Die besluit was waarskynlik ook die gevolg van die bank se tekort aan fondse, hoewel dit moontlik ook 'n poging was om verdere inflasie van boerderypryse teen te werk.⁷

---

⁵ (RAU) NV. OI/2 Archief Ontwikkeling en Initiatiewen 1945-1951 (Dokument no.31 Circulaire voor Agenten en Accountants, 27.1.1947 p.1; (RAU) NV. EO 7 Archief Economie Ontwikkeling Suid-Afrika 1945-1955 (Dokument no.32 Economisch Overzicht van Zuid-Afrikaanse toestanden van October 1947 t/m September 1948, p.1); (RAU) NV. OI/2 Archief Ontwikkeling en Initiatiewen, 1945-1951 (Dokument no.170: Ontwikkeling onzer instelling in vergelyking met Barclay's, Standard en het handelsbankbedrijf als geheel vanaf September 1939 tot September 1949 p.1).

⁶ (RAU) NV. OI/2 Archief Ontwikkeling en Initiatiewen 1945-1951 (Dokument no.25: Hoofagent, Pretoria-De Directie, Amsterdam, 14.7.1948; Dokument no.27: Hoofagent, Pretoria-De Directie, Amsterdam, 30.8. 1948; Dokument no 26: Koerantknipsel: Building Societies unable to meet all loan requests, n.d.).

⁷ (RAU) NV. DV/3 Zusterinstellingen 1907-1958 (Dokument no.32: Hoofdagente – De Direkte, 16.11.1948; Dokument no.33: Koerantknipsel, *The Star*, 3.11.1948: Landbank curtails its services to farmers, n.d.).

Teen die einde van 1948 het monetêre inflasie en die verslegtende betalingsbalansposisie van die Unie met die gepaardgaande dreinerings van sy goudreserwes ook die Reserwebank genoop om in te gryp. Invoerbeheer vanuit nie-sterling gebiede is ingestel in 'n poging om die dreinerings van die Unie se goudreserwes na dié gebiede hok te slaan. Die disekwilibrium in die Unie se betalingsbalans met veral nie-sterling gebiede is hoofsaaklik deur drie faktore veroorsaak, naamlik die afname in die ruilwaarde van die Unie se vernaamste uitvoerprodukt, naamlik goud, die Unie se groot vraag na produksiegoedere (wat veral veroorsaak is deur die opening van die nuwe Vrystaatse goudvelde, die vestiging van nuwe industrieë en die uitbreiding van bestaande industrieë en aanverwante aktiwiteite) en die monetêre inflasie wat in die Unie plaasgevind het en wat die vraag na verbruikers- en produksiegoedere van oorsee beklemtoon het. Invoerbeheer is dan juis ingestel om die invoer van nie-essensiële verbruikersgoedere van nie-sterling gebiede te ontmoedig sodat daar ruimte sou wees vir die beskikbaarheid van essensiële toerusting en materiaal van die gebiede.⁸

Die president van die Reserwebank, MH de Kock, het die monetêre inflasie in die naoorlogse periode gewyt aan die oormatige invloed van kapitaal van die sterling gebiede en die toename in bankkrediet. Die oorfloed aan kapitaal het gehelp om die vraag na goedere te stimuleer wat hoofsaaklik deur dollar gebiede voorsien is en gelei het tot 'n onnodige vermorsing van dollars wat bygedra het tot die ongunstige handelsbalans met veral nie-sterling gebiede. Dit was teen hierdie agtergrond dat die Reserwebank in Oktober 1947 die banke versoek het om nie hulle toestaan van krediet vir die aankoop van verbruikersgoedere verder uit te brei nie. Ten spyte van die versoek het die krediet deur banke toegestaan in die vorm van voorskotte en diskonto's van £114 000 000 in Oktober 1947 tot £152 000 000 in Oktober 1948 toegeneem. Hoewel die toename deels toe te skryf was aan die dra en bemerking van die groot mielieoes en wolproduksie, was dit ook te wyte aan die verdere styging in pryse en lone. Die grootste gedeelte van die toename in bankkrediet, soos ook die geval was met die kapitaal van oorsese gebiede wat die land ingekom het, is direk of

---

⁸ (RAU) NV. EO 7, Archief Economie Ontwikkeling Suid-Afrika 1945-1955 (Dokument no.51: Financial Situation Analysed - statement by Dr de Kock, n.p.; Dokument no 41: Koerantknipsel, *The Star*, 17.12.1948: Governor of Reserve Bank reports on Union's economic state, n.p.).

indirek gebruik vir die aankoop van ingevoerde goedere en die toestaan van krediet aan die algemene publiek. Die kredietinkorting was dus 'n poging om monetêre inflasie hok te slaan en die land se betalingsbalansposisie te verbeter.⁹

In 1949 het die minister van finansies, NC Havenga, die Suid-Afrikaanse pond met ongeveer 30,5 persent gedevalueer in 'n verdere poging om inflasie en die betalingsbalansprobleme onder beheer te bring.¹⁰ Die bedoeling met die devaluasie was dat dit die Suid-Afrikaanse pond en dus ook Suid-Afrikaanse goedere goedkoper oorsee moes maak en om daardeur uitvoere aan te moedig en sodoende die buitelandse valuta te verdien waarmee vir die land se invoere betaal kon word. Die regering het gehoop dat die feit dat die devaluasie terselfdertyd buitelandse geldeenheide en dus ook invoere vir Suid-Afrikaners duurder gemaak het, invoere sou ontmoedig. Op hierdie wyse kon die gaping in die buitelandse handelsbalans verklein of uitgewis word.¹¹ Om die voordele wat devaluasie vir die Unie kon inhou (in die vorm van byvoorbeeld 'n groter inkomste in randterme vir gouduitvoere, wat meer geld in Suid-Afrika in sirkulasie sou plaas) te benut moes die meeste van die geld óf gespaar óf belê word en nie vir verbruikersgoedere aangewend word nie. Devaluasie het dan ook gepaardgegaan met waarskuwings van die minister van finansies dat mense hul produktiwiteit moes verhoog en binne hulle vermoëns moes leef. Die voordele van devaluasie sou verlore gaan indien die toename in geld vir verbruik in plaas van ontwikkeling aangewend word.¹²

---

⁹ (RAU) NV. EO 7, Archief Economie Ontwikkeling Suid-Afrika 1945-1955 (Dokument no.51: Financial Situation Analysed - statement by Dr de Kock, n.p.; Dokument no 41: Koerantknipsel, **The Star**, 17.12.1948: Governor of Reserve Bank reports on Union's economic state).

¹⁰ TW de Jongh: Brief Review of economic conditions in the Union in 1949 (**Journal of the Institute of Bankers in South Africa**, vol. XLVII, no. 8, April 1950, p.6); P van Breda: Die politieke loopbaan van NC Havenga, 1910-1954, p.432.

¹¹ JA Henry: Devaluation and South Africa (**Journal of the Institute of Bankers in South Africa**, vol. XLVI, no.8, November 1949 p.305).

¹² (RAU) NV. EO 7 Archief Economie Ontwikkeling Suid-Afrika 1945-1955 (Dokument no.74: Koerantknipsel **Rand Mail**, 7.10.1949: Havenga announces results of his overseas mission, pp.1, 5).

Gemeet in geldwaarde het die devaluasie van die Suid-Afrikaanse pond in 1949 gedurende 1950-1952 'n fase van sterk uitbreiding tot gevolg gehad wat hoofsaaklik deur prysinflasie veroorsaak is, hoewel daar tog ook 'n aansienlike styging in die fisiese omvang van ekonomiese bedrywighede was. Gedurende 1952 het die Unie se ekonomiese aktiwiteite 'n periode van relatiewe stabiliteit binnegegaan in vergelyking met die besondere uitbreiding tydens die onmiddellik voorafgaande jare.¹³ In 1953 het die regering voortgegaan met 'n beleid van finansiële konsolidasie en afgesien van sy voortgesette pogings om inflasie te bekamp ook voorsiening gemaak vir die fondse vir noodsaaklike kapitaalwerke deur belastings te verhoog en die hoër rentekoersstruktuur te handhaaf. Prysbeheer en invoerbeheer is ook voortgesit. Die indekse van groot- en kleinhandelpryse het gedurende 1953 relatief stabiel gebly in vergelyking met die sterk opwaartse beweging in 1951 en 1952. Hoewel die toename in die geldwaarde van die Unie se ekonomiese bedrywighede van 1952-1953 met 'n klein styging in die algemene pryspeil gepaardgegaan het, het dit ook 'n toename in die fisiese omvang van die ekonomiese bedrywighede weerspieël. Die beleid van konsolidasie tesame met invoerbeheer is dus in 1953 met sukses voortgesit en die opwaartse beweging in die ekonomiese siklus in 1953 het verskil van dié in die vorige jare deurdat dit gepaardgegaan het met 'n relatiewe stabiele pryspeil. Dit wou dus voorkom asof die neiging tot inflasie stopgesit is wat saam met die snel uitbreidende produksievermoë van die Unie die verwagting geskep het dat dit 'n baie gunstige uitwerking op die langtermyn-volksinkome en die betalingsbalans sou hê.¹⁴

Deur die loop van 1954 het 'n geldskaarste in die Unie ingetree wat onder andere in 'n styging in rentekoerse gemanifesteer het. In September 1955 het die monetêre owerhede die amptelike bankkoers met 'n half persent tot 4½ persent verhoog waarna handelsbanke en ander finansiële instellings eweneens hulle rentekoerse verhoog het. Die geldskaarste is ook weerspieël in 'n afname in die werkkapitaal wat finansiële instellings van die publiek getrek het en die groter vraag na krediet. Verskeie faktore

---

¹³ TW de Jongh: Kort oorsig van die ekonomiese toestande in die Unie in 1951 (*The South African Bankers' Journal*, vol XLIX, no.3, June 1952, pp.123, 131); TW de Jongh: Review of Economic Conditions In 1952 (*The South African Bankers' Journal* vol.L, no.2, May 1953, pp.67, 77-78).

¹⁴ TW de Jongh: Oorsig van Ekonomiese Toestande in die Unie in 1953 (*The South African Bankers' Journal* vol.LIII, no.3, June 1954, pp.134-135, 143, 145-146).

het tot die skaarste op die geldmark bygedra. Die snelle ekonomiese uitbreiding na die oorlog en veral die groot uitbreiding van die industriële sektor het 'n baie groter vraag na krediet geskep. In hierdie periode was daar veral 'n skaarste aan langtermyn- beleggingsgelde wat tot 'n neiging by investeerders gelei het om korttermynmiddele aan te wend vir langtermynfinansiering. Terselfdertyd het die toename in die land se produksievermoë en die algemene styging in die prys en kostepeil die behoefte na werkkapitaal in die landbou, mynbou en handel en industrieë laat vermeerder. Die vinnige groei in plaaslike nywerhede het die invoer van sekere produkte oorbodig gemaak aangesien hulle nou plaaslik vervaardig is. Waar die buiteland dus vroeër bygedra het tot die finansiering van die invoer van die produkte moes plaaslike finansiële bronne nou instaan vir die finansiering van die plaaslike produksie van die produkte. Laasgenoemde produksie het van £417 000 000 in 1945/1946 tot £1 165 000 000 in 1952/1953 toegeneem wat 'n toename van amper 180 persent verteenwoordig het. Ten spyte van die toename in die persentasie plaaslik vervaardigde goedere het die totale invoere weens prysstygings en die groter vraag na kapitaalgoedere en grondstowwe met meer as 300 persent toegeneem van £113 000 000 in 1945 tot £482 000 000 in 1955. Hierdie toename moes ook gefinansier word. Finansiering was ook nodig om die toename in uitvoere te finansier wat, goud uitgesluit, van 1945 tot 1955 toegeneem het van £77 500 000 tot £368 000 000. Hierdie toename was nie net die gevolg van vergrote landbou- en mineraalproduksie nie, maar ook nuwe industriële produkte het daartoe bygedra. Groter binnelandse verkope het ook groter finansieringsbehoefte laat ontstaan. Behalwe die finansiering van groter handelsvoorrade het die toename in verbruikerskrediet vir die kleinhandel deur middel van afbetalings en huurkope ook hiertoe bygedra. Laastens het die groot landbou-oeste in die voorafgaande paar jaar tot groot surplusvoorrade gelei wat ook vir lang periodes gefinansier moes word. Hierdie faktore het alles tot verhoogde kredietbehoefte bygedra wat tot 'n tekort aan kapitaal gelei het.¹⁵

---

¹⁵ (RAU) NV. OI/3 Archief Ontwikkeling en Initiatieven 1952-1959 (Dokument no.191: Lesing van dr. BH Holsboer, Algemene Bestuurder van die Nederlandse Bank van Suid-Afrika Beperk tydens 'n simposium van die Pretoria tak van die Ekonomiese Vereniging van Suid-Afrika, 1.6.1956, pp.2-4).

Ten opsigte van die handelsbankwese in die vyftigerjare was daar twee tendense, naamlik die standhoudende toename in hulle vaste en spaardeposito's en tot 'n mindere mate ook in hulle voorskotte en diskonto's. Laasgenoemde het van £190 000 000 in Junie 1953 tot £268 000 000 in Junie 1955 en £280 000 000 in Junie 1956 toegeneem ten spyte van die Reserwebank se versoek dat krediet ingekort moes word. Laasgenoemde versoek is egter in Augustus 1956 deur die Reserwebank teruggetrek in die lig van die afname in ekonomiese groei en die verbetering in die land se betalingsbalansposisie. Die skerp toename in vaste en spaardeposito's sedert veral 1954 was nie net toe te skryf aan die meer kompeterende rentekoerse wat handelsbanke aangebied het nie, maar was ook toe te skryf aan die aansienlike toename in besparings in die algemeen en spesifiek aan die skerp verskuiwing van besparings na depositonemende instellings in die algemeen. Bouverenigings se verpligtinge teenoor die publiek het byvoorbeeld van £243 000 000 in Maart 1951 tot £461 000 000 in Maart 1957 toegeneem. Van die £218 000 000 toename is £125 500 000 deur aandeel-uitgifte verkry en £92 500 000 in die vorm van vaste en spaardeposito's. In die geval van trustmaatskappye, privaat spaarbanke en ander depositonemende instellings wat onder die Bankwet geressorteer het, het hulle vaste en spaardeposito's van £25 500 000 teen die einde 1951 tot £41 500 000 teen einde 1956 toegeneem. Die verskuiwing van besparings na handelsbanke, bouverenigings en ander depositonemende instellings is deur verskeie faktore gestimuleer. Die publiek se ontnugtering met aandeel- en vaste rentebeleggings vanweë die netto afname in aandeelpryse, die groter bewussyn van rentekoerse by beide groter en kleiner beleggers in samehang met die beduidende toename in rentekoerse in die Unie was ook 'n bydraende faktor.¹⁶

Handelsbanke se besluit in die vroeë vyftigerjare om kompeterende rentekoerse aan te bied het hulle vaste- en spaardeposito's binne vyf jaar laat verviervoudig. Hierdeur het hulle die vloei na die ander klasse van depositonemende instellings beperk en sodoende ook die instellings se vermoë om geld uit te leen. Hoewel dié tipe instellings steeds daarin geslaag het om deposito's aan te trek (bougenootskappe het

---

¹⁶ (RAU) NV. OB/5 Archief Reservebank 1945-1958 (Dokument no.129: President van die Reserwebank-BH Holsboer, Hoofbestuurder Nederlandse Bank, 12.7.1957 en Dokument 130: Uittreksel uit konsepjaarverslag van President van die Reserwebank met opskrif Monetary and Banking Situation, pp.3-4).

£16 000 000 in 1956 gekry) het die persentasie toename afgeneem en was dit in die laaste paar jaar kleiner as die persentasie toename van deposito's by banke.¹⁷

Die sestigerjare is ingelui deur die Sharpevillekrisis en die Unie se uitsetting uit die Statebond wat die Republiek in 'n ekonomiese krisis gedompel het. Die groot uitvloeï van kapitaal in die vaarwater van die Sharpevillegebeure het 'n geldtekort veroorsaak en die land se valutareserwes tot een van die laagste vlakke sedert die Tweede Wêreldoorlog laat daal.¹⁸ In Junie 1961 het die Minister van Finansies maatreëls ingestel wat feitlik op 'n verbod op kapitaalbetalings oorsee (enige kapitaaluitvoer is dus verbied) neergekom het en buitelandse beleggers verbied het om hulle fondse aan Suid-Afrika te onttrek.¹⁹ Op die binnelandse geldmark het die uitvloeï en gevolglike tekort aan kapitaal tot 'n verhoging in rentekoerse en dus duurder geld aanleiding gegee. In Mei 1961 het die Reserwebank sy amptelike bankkoers van 4½ tot 5 persent verhoog en is die verhoging deur die finansiële instellings nagevolg. Die kompetisie vir die beskikbare geld was dus groot en handelsbanke het, afgesien van die bougenootskappe, ook sterk kompetisie van verskeie depositonemende instellings ondervind wat fondse deur hoër rentekoerse aangelok het.²⁰ Die valutabeheermaatreëls was suksesvol en teen Julie 1962 het die Reserwebank se goud- en buitelandse valutareserwes 'n 14-jaar hoogtepunt van R424 000 000 bereik. Afgesien van die valutabeheermaatreëls was dit veral die rekord betalingsbalansoorskot vir die tydperk Julie 1961-Junie 1962, veroorsaak deur die verhoogde goudproduksie en toename in die uitvoer van vervaardigde goedere in

---

¹⁷ (RAU) NV. OB/5 Archief Reservebank 1945-1958 (Dokument no.129: President van die Reserwebank-BH Holsboer, Hoofbestuurder Nederlandse Bank, 12.7.1957 en Dokument 130: Uittreksel uit konsepjaarverslag van President van die Reserwebank met opskrif Monetary and Banking Situation, pp.4-5).

¹⁸ (RAU) NV. NV/3 Archief Directievergaderingen notulen en memoranda 1960-1963 (Dokument no.48: Board Meeting, 18th April 1961, pp.1-3 en Dokument no.57: Introduction to item 5 of Agenda Boardmeeting, 20th June, 1961. Economic and Financial Situation, p.1).

¹⁹ (RAU) NV. NV/3 Archief Direktievergaderingen notulen en memoranda 1960-1963 (Dokument no.58: Comments by Mr H Zeilinga on the development of the financial and economical situation in South Africa at the Board Meeting held on 20.6.1961, p.1); **Financial Mail**, 14.7.1967 Supplement: Fabulous Years (The Boom Years, p.9).

²⁰ (RAU) NV. NV/3 Archief Directievergaderingen notulen en Memoranda van 1960-1963 (Dokument no.57: Introduction to item 5 of Agenda Boardmeeting 20.6.1961. Economic and Financial Situation, pp.5-6); (Dokument no.58: Comments by mr. H. Zeilinga on the

samehang met laer invoere, wat hiervoor verantwoordelik was. Hierdie ommeswaai is verder momentum gegee deur 'n toename in regerings- en openbare besteding en 'n goedkoopgeldbeleid van die regering wat tot 'n verlaging van die bankkoers van 5 na 4 persent gelei het. As gevolg van hierdie verlaging kon handelsbanke hulle rentekoerse op oortrokke rekenings verlaag en bougenootskappe dieselfde doen met verbandrentekoerse. In die 1962-begroting is ook belastingkortings vir uitvoerders aangekondig. Met hierdie maatreëls is die ekonomie weer aan die gang gesit, het die BNP toegeneem en het 'n ongekennde voorspoedperiode gevolg; soseer dat die *Financial Mail* na die jare 1961-1966 as "the fabulous years" verwys het. Hierdie voorspoedperiode is gekenmerk deur 'n gemiddelde groeikoers van ongeveer 7 persent, skerp toenames in regerings- en privaat investering, produksie van die vervaardigingsektor en verbruikers- en staatsbesteding. Daar was ook 'n ongekennde toename in die geldvoorraad met 'n toename van R923 000 000 vir die drie jaar tot Junie 1964 - 'n toename van 54 persent vergeleke met 'n slegs 6 persent toename vir die voorafgaande drie jaar. Kommersiële banke se totale lenings, diskonto's en voorskotte het dramaties gestyg - 25 persent vir die periode Julie 1963-Junie 1964 en met 'n verdere 29 persent in die daaropvolgende 12 maande. Die betalingsbalans was op enkele uitsonderings na deurgaans positief en die totale goud- en buitelandse valutareserwes het in Januarie 1964 'n rekordvlak van R583 000 000 bereik en hoewel daar in die eerste helfte van 1965 'n insinking was, het dit teen Julie 1965 onder andere vanweë 'n onverwagte groot invloei van buitelandse kapitaal in Julie tot 'n rekordhoogtepunt van R604 000 000 gestyg.²¹

Hoewel die Reserwebank in sy verslag vir die 1962/1963-finansiële jaar daarop aanspraak gemaak het dat "the South African economy succeeded in reconciling rapid internal growth with both price and external stability"²², het inflasie toenemend in 1964/1965 begin kop uitsteek en was die Reserwebank genoodsaak om die bankkoers van 4 na 5 persent te verhoog. Hierdie stap was onder andere nodig omdat privaat-

---

development of the financial and economical situation in South Africa at the Board meeting held on 20.6.1961, pp.1-3).

²¹ Supplement to the *Financial Mail*, 14.7.1967: 1961-1966: The Fabulous Years (The Boom Years, pp.9, 11, 13).

²² Supplement to the *Financial Mail*, 14.7.1967: 1961-1966: The Fabulous Years (The Boom Years, pp.11).

en openbare kapitaalinvestering besig was om baie vinniger toe te neem as besparing en omdat prysstygings kommerwekkende toenames begin toon het. In die 1964/1965-finansiële jaar het die groothandelsprysindeks met 3,6 persent (drie maal meer as die gemiddelde jaarlikse toename vir die voorafgaande dekade) toegeneem en die kleinhandelsprysindeks met 4 persent gestyg, wat feitlik dubbel die jaarlikse gemiddelde vir die periode 1953-1963 was. Ten spyte van regeringsmaatreëls om die groei in die ekonomie te beheer (soos die verhoging in die bankkoers, die verhoging van die minimum likwiditeitsverhoudings van die handelsbanke, die Reserwebank se inkorting van krediet en 'n 1965-begroting wat vir verhoogde belasting en 'n inkorting van staatsbesteding voorsiening gemaak het) asook beperkings deur die Reserwebank op die maksimum rentekoerse wat op deposito's betaal mag word, het die ekonomie bly groei en het inflasie 'n bedreiging gebly.²³

Die relatief eenvoudige ekonomiese en finansiële bedeling van die voor-oorlogse periode was dus na 1945 vir goed iets van die verlede. Te midde van 'n snel-groeiende ekonomie is trustmaatskappye en eksekuteurskamers uitgelewer aan 'n kapitalistiese ekonomie met sy voortdurende konjunkturskommeling, rentekoerswisselings, strawwe kompetisie vir beleggingsfondse, inflasionêre neigings en veranderende produksie en beleggingspatrone en -geleenthede. Hierdie omstandighede en uitdagings is deur plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers op 'n eiesoortige wyse ervaar.

Anders as in die voor-oorlogse periode was dit na 1945 die verkryging van voldoende beleggingskapitaal en nie soseer die belegging van die kapitaal wat finansiële instellings se grootste uitdaging was nie. Die toenemende kompetisie vir die beskikbare beleggingskapitaal was dan ook een van die grootste uitdagings waarmee plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die na-oorlogse periode te doen gekry het. Die fenomenale groei van die bouverenigingsbeweging na 1945 het dié instellings trustmaatskappye en eksekuteurskamers se vernaamste opponente gemaak. Terwyl die totale bates en fondse onder administrasie van 42 trustmaatskappye toegeneem het van £46 839 727 in 1941 tot £84 986 070 in 1951 het

---

²³ Supplement to the **Financial Mail**, 14.7.1967: 1961-1966: The Fabulous Years (The Boom Years, pp.11, 13).

die totale bates van 49 bouverenigings van £66 000 000 in 1940 tot £236 000 000 in 1950 toegeneem.²⁴ Teen die einde van 1953 het bouverenigings beskik oor deposito's van £175 000 000 terwyl hulle aandeelkapitaal, wat hoofsaaklik uit die geld van klein spaarders bestaan het, £150 000 000 oorskry het. Hierteenoor het trustmaatskappye beskik oor deposito's van net meer as £16 000 000.²⁵ Aangesien bouverenigings geen dividende of belasting hoef te betaal het nie kon hulle baie sterk reserwes uit hulle winste opbou. Die opbrengs op hierdie reserwes was feitlik voldoende om al hulle administratiewe kostes te dek wat hulle in staat gestel het om op 'n baie klein verskil tussen die rente wat hulle op beleggings betaal en die rente wat hulle op geleende geld vra te funksioneer. Dit het hulle in staat gestel om baie kompeterende rentekoerse aan te bied. Trustmaatskappye wat tradisioneel op 'n winsgrens van 1½ persent (wat hulle as 'n billike vergoeding vir hulle administrasiekoste en risiko geloop beskou het) gefunksioneer het, het dit toenemend moeilik gevind om die winsgrens te handhaaf en met bouverenigings te kompeteer.²⁶

In Februarie 1958 het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers van die Wes-Kaap en Suidwestelike Distrikte onder andere die kompetisie wat hulle van ander instellings gekry het met die verkryging van beleggingsfondse bespreek en daar is gewaarsku dat trustmaatskappye eenvoudig sou moes aanpas om op 'n kleiner winsmarge op die koop en verkoop van geld te werk. Daar is daarop gewys dat die diensmotief by trustmaatskappye altyd belangriker as bloot materiële voordele behoort te wees. Die gedagte is ook uitgespreek dat organisasies en persone wat beleggingsgeld het, aangemoedig moet word om dit by hulle plaaslike trustmaatskappy te belê omdat die instellings weer die geld in die plaaslike omgewing tot voordeel van die gemeenskap as geheel belê.²⁷

In 1954 het die spaar- en vaste deposito's by banke met £27 000 000 gestyg, by depositonemende instellings het deposito's met net minder as £2 000 000 gestyg,

²⁴ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949–26.3.1954 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.4.1952, pp.2-3).

²⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye 4.5.1954–14.12.1956 (Address by Mr. GWG Browne, Registrar of Banks, on "The Financial Structure of the Union of South Africa", delivered at the conference of Trust Company representatives on 4th May, 1954, pp.1-2).

²⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949–26.3.1954 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.4.1952, p.6).

²⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Streeksvergadering van Wes-Kaaplandse en Suidwestelikedistrikte lede gehou op 10.2.1958 te Paarl, p.2).

terwyl vaste- en spaardeposito's by bouverenigings met £22 000 000 gestyg het en hulle aandeelkapitaal met £20 000 000 toegeneem het.²⁸ Bouverenigings se verpligtinge teenoor die publiek het toegeneem van £243 000 000 in Maart 1951 tot £461 000 000 teen Maart 1957. Van die £218 000 000 in toename is £125 500 000 deur die uitreiking van aandele verkry en £92 500 000 verkry in die vorm van vaste- en spaardeposito's. In die geval van trustmaatskappye, privaat spaarbanke en ander depositonemende instellings het vaste en spaardeposito's toegeneem van £25 500 000 in 1951 tot £41 500 000 in 1956.²⁹ Bouverenigings het dus in die vyftigerjare daarin geslaag om baie groter hoeveelhede van die beskikbare beleggingsfondse te trek as trustmaatskappye en eksekuteurskamers.

Teen die einde van die vyftigerjare het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers ook toenemend kompetisie van die Landbank ervaar nadat die Landbankwet van 1944 in 1959 gewysig is om die bank in staat te stel om sy bedrywighede so uit te brei dat hy in die normale kredietverlening aan boere dwarsoor die Unie kon voorsien. Wat plaasverbande betref, was die Landbank tradisioneel beskou as die laaste toevlugsoord van die boer wat nie elders met 'n verband op sy plaas gehelp kon word nie. Aangesien sy middele te beperk was, was die Landbank nie eintlik in staat om boere op groot skaal met verbande te help nie. Die Landbank het dus hoofsaaklik hulp verleen aan boere wat in finansiële moeilikheid verkeer het in 'n poging om sulke boere op hulle grond te hou. Die Wysigingswet het die Landbank egter die mag verleen om deur die uitreik van obligasies lenings op die ope mark te bekom om sy kredietverlening te finansier. Die Landbank sou voortaan ook voorskotte aan boere kon toestaan tot 80 persent van die waardasie van hulle grond. Hierdie transaksies het geskied teen rentekoerse waarmee trustmaatskappye nie kon kompeteer nie, aangesien hulle duurder moes betaal vir hulle geleende geld. Die Landbank was nie aan die vereistes van die Bankwet onderworpe nie, sy administrasiekoste was baie laer, hy kon reserwes opbou sonder betaling van belasting op sy winste, terwyl sy 80 persent lenings te hoog was vir geldskieters soos

²⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954–14.12.1956 (Address by Mr. HS Mabin, Director of the Association of Chambers of Commerce of South Africa, on "Capital Resources and Economic Development in the Union of South Africa" delivered at the Conference of Trust Company representatives, 7.5.1956, pp.8-9).

²⁹ (RAU) NV. OB/5 Archief Reservebank 1945–1958 (TW de Jongh – Dr. BH Holsboer, 12.7.1957, dokument no.129 en, aangeheg uittreksel uit konsep jaarverslag aan aandeelhouders van Suid-Afrikaanse Reserwebank, dokument no.130, p.4.

trustmaatskappye om toe te staan. Die effek van die nuwe wetgewing is gedemonstreer deur die feit dat, terwyl die Landbank in die voorafgaande 10 jaar gemiddeld slegs 2 000 verbandlenings toegestaan het vir £3 000 000 tot £5 000 000 per jaar, die aantal lenings in 1959 na 7 657 opgeskiet het vir 'n bedrag van meer as £31 500 000. Trustmaatskappye het dus gevind dat van hulle veiligste plaasverbande terugbetaal word omdat die skuldenaars nou by die Landbank gehelp kon word. Daar was ook 'n afname in aansoeke vir nuwe lenings deur boere by trustmaatskappye wat grotendeels toegeskryf is aan die oop deure van die Landbank.³⁰

Plaaslike landboukoöperasies het ook in die vyftigerjare met plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in kompetisie getree om die beskikbare plaaslike beleggingskapitaal. Boere het hulle geld by koöperasies belê omdat die instellings hoër rentekoerse aangebied het. Aangesien koöperasies nie verbande kon aanbied nie, het boere hulle vir dié doel steeds na trustmaatskappye gewend wat dan weens 'n gebrek aan kapitaal dit moeilik gevind het om aan al die versoekte te voldoen.³¹ Die kompetisie vir die beskikbare beleggingskapitaal het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers dus voor die uitdaging gestel om op 'n kleiner winsgrens as tevore te werk as hulle kompetierend wou bly.

Die toenemende invloed van inflasie in die naoorlogse finansiële bedeling het ook trustmaatskappye se tradisionele beleggingspatrone uitgedaag. Inflasie is gedemonstreer in die steeds stygende verbruikersprysindeks. Tussen 1938-1948 het die prysindeks met gemiddeld 3 persent per jaar toegeneem, terwyl dit in die periode 1948-1958 toegeneem het teen 'n gemiddelde persentasie van ver oor die 4 persent per jaar. Die daling in die koopkrag van die Britse pond sterling van 20 sjielings in 1913 tot 4 sjielings en 7 pennies in 1956 was 'n verdere aanduiding van die invloed van inflasie.³² Verbande op plaaseiendom was tradisioneel die belangrikste

³⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Voordrag deur PC van der Merwe van AMT tydens die 1960 algemene jaarvergadering getitel: Die Landbank Konkurreer, pp.1-4).

³¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Voordrag deur P le F Mouton van Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Co. Ltd. tydens 1961 algemene jaarvergadering getitel: Fixed Deposits Co-operative Societies, pp.1-2; (SA) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1957 (Paarl vergadering van Westelike Provinsie en Suidwestelike Distrikte lede, 25.2.1957, p.2).

³² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 4.5.1959, pp.7-8).

beleggingsinstrument vir depositonemende instellings. In die vyftigerjare is plaasverbande deur verbande op stedelike eiendom ingehaal. Hierdie toename was die gevolg van die snelle verstedelikingsproses en die groot behoefte na verbandfinansiering om stedelike eiendom te bekom, asook die toenemende voorspoed van die boeregemeenskap in die naoorlogse periode. Tussen 1946 en 1953 het depositonemende instellings hulle lenings op stedelike eiendom van £4 000 000 tot £11 000 000 vergroot terwyl bouverenigings se verbande in 1953 alleen met £24 000 000 toegeneem het.³³

In 1959 het JJ le Roux van die *South African Association* inflasie as een van trustmaatskappye se grootste probleme geïdentifiseer en 'n beroep op trustmaatskappye gedoen om hulle beleggingspatrone ten opsigte van hulle eie fondse aan te pas. Trustmaatskappye moes dus 'n kleiner deel van hulle bates in langtermyn munisipale en regeringseffekte, verbande, deposito's en voorkeuraandele belê aangesien die opbrengs daarop nie meer inflasie geklop het nie. Meer geld moes in vaste eiendom wat 'n huur-inkomste oplewer en in gewone aandele van gevestigde maatskappye belê word. Sodoende sou hulle kon verhoed dat hulle eie fondse (reserwes en eie kapitaal) se waarde voortdurend verminder.³⁴

'n Laaste uitdaging van die naoorlogse finansiële bedeling was die toenemende belastinglas wat sedert 1941 op maatskappye met beperkte verantwoordelikheid gelê is in teenstelling met die belastingverligting wat individue en ook van hulle mededingers soos bougenootskappe toegeval het. Teenoor die 3s 6d in die pond waaraan trustmaatskappye in 1941 onderworpe was, het hulle belastingverpligtinge teen 1957 tot 6s 6d gestyg wat beteken het dat hulle amper 'n derde van hulle winste aan uniale en provinsiale belastings betaal het. Hierdie belastinglas het veral beperkinge geplaas op trustmaatskappye en eksekuteurskamers se vermoë om hulle reserwefondse uit hulle jaarlikse winste aan te vul. In die lig van die belastingtoegewings wat veral bouverenigings in dié verband geniet het, het hulle

---

³³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954–14.12.1956 (Address by Mr. GWG Browne, Registrar of Banks, on "The Financial Structure of the Union of South Africa", delivered at the conference of Trust Company Representatives, 4.5.1954, pp.1-4).

³⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Voordrag gelewer deur JJ le Roux tydens die 1959 algemene jaarvergadering, pp.1-2).

belastingverpligtinge hulle vermoë om kompetend te bly verder onder druk geplaas.³⁵

7.2 Die administratiewe implementering van die Bankwet

Die implementering van die Bankwet van 1942 was een van die grootste uitdagings wat trustmaatskappye in die naoorlogse periode die hoof moes bied en wat meer as enige ander uitdaging hulle oorlewing as finansiële instellings sou bepaal. Aangesien die finansiële en monetêre implikasies van die wetgewing op die bankaktiwiteite van trustmaatskappye in latere hoofstukke oor die ontwikkeling van PAT en AMT bespreek en aangetoon sal word, word slegs die proses van die administratiewe implementering van die Bankwet en trustmaatskappye se ervarings in dié verband vervolgens bespreek.

Hoewel die finansiële implikasies van die Bankwet op die lange duur vir trustmaatskappye en eksekuteurskamers die grootste bedreiging ingehou het, was dit die administratiewe implementering van die wetgewing wat aanvanklik die grootste probleme en irritasie veroorsaak het en die maatskappye se tyd en energie in beslag geneem het. Die voorskrifte in dié verband het 'n groot administratiewe las op trustmaatskappye en hulle klein personeelkorpsse geplaas. 'n Las wat deur die sekretaris van die Malmesbury Eksekuteurskamer, AA Smuts, as 'n "burden of unremunerative work" en 'n "impediment to the execution of their ordinary duties"³⁶ beskryf is. Die voorbereiding en indiening van trustmaatskappye se aansoeke om as depositonemende instellings geregistreer te word, afskrifte van dokumente soos die kennisgewing van jaarvergaderings aan aandeelhouders, die notule van jaarvergaderings, die voorsittersrede, goedkeuring vir die aanstelling van ouditeure³⁷

³⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT 14.8.1901-27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1957, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Voordrag gelewer deur PC van der Merwe van AMT tydens algemene jaarvergadering, 12-13.5.1958 getitel: Inkomstebelasting betaalbaar deur trustmaatskappye en deposito-nemende instellings, pp.1-4); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Memorandum op verligting van inkomstebelasting, 2.10.1958, pp.1-4).

³⁶ (SAB) RB 9/1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Malmesbury) Bpk. Registrasie 9.1943-2.1971 (Secretary Malmesbury Board of Executors – Registrar of Banks, 6.2.1946, g p.).

³⁷ (SAB) RB 1/1. Banke. African Mutual Trust and Assurance Ltd. Registrasie, 1943-1966 (General Manager and Secretary - Registrar of Banks, 1.9.1943, pp.1-3); (SAB) RB 27/3 Vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Secretary - Registrar of Banks, 9.11.1944, gp.)

en aandeelhouderslyste wat aan die Kantoor van die Registrateur gestuur moes word³⁸, die verskaffing van getrouheidswaarborgte teen oneerlikheid van personeel³⁹, die aandrang van die Registrateur dat die statutes en aktes van oprigting van maatskappye in pas gebring moet word met die Bankwetvereistes⁴⁰ en dan veral die indiening van finansiële halfjaarstate het die lewe van trustmaatskappye versuur. Laasgenoemde state en die invoering van eenvormige minimum rekenkundige prosedures vir alle finansiële instellings en die implementering van die kapitaal en finansiële vereistes van die Bankwet het trustmaatskappye groot administratiewe hoofbrekens besorg en tot 'n onophoudelike stroom korrespondensie tussen die maatskappye en die kantoor van die Registrateur van Banke gelei.⁴¹

Die Registrateur van Banke het van meet af aan 'n bereidheid getoon om met finansiële instellings saam te werk om die implementering van die Bankwet so glad as moontlik te laat verloop. Vanweë sy gebrekkige kennis oor die presiese aktiwiteite van trustmaatskappye en eksekuteurskamers het hy reeds in 1942 voor die inwerkingtreding van die wetgewing met die Vereniging van Trustmaatskappye geskakel om meer aangaande hulle aktiwiteite te wete te kom. Hierdie kennis was veral noodsaaklik met die oog op die opstelling van amptelike vorms soos byvoorbeeld dié ten opsigte van finansiële state wat die instellings aan die

---

³⁸ (SAB) RB 27/5A. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Aandeelhouders, 1943-1957 (Lys van aandeelhouders in die Paarl African Trust Company Limited soos op 30 September 1943).

³⁹ (BBH) Notuleboek AMT 18.1.1944-20.12.1945 (Finansiële Komitee, 7.12.1944, p.64).

⁴⁰ (SAB) RB 1/1. Banke. African Mutual Trust and Assurance Ltd. Registrasie 1943-1966 (Registrar of Banks – General Manager and Secretary AMT, 3.7.1944, g.p.).

⁴¹ (SAB) RB 1-1A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Company Limited. Registrasie, 20.9.1940-24.1.1949 (Statement of Assets and Liabilities of the African Mutual Trust and Assurance Company, Ltd., Malmesbury, C.P., for the Half-year ending 30th June, 1943 - B.A.Form No.8 - and Supplementary Statement of Assets and Liabilities of the African Mutual Trust and Assurance Company, Ltd., Malmesbury, C.P., for the Half-year ending 30th June, 1943 - B.A.Form No.11 27.9.1943, g.p.); (SAB) RB 1/3 Vol.1. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (Registrateur van Banke – Algemene Bestuurder en Sekretaris, AMT, 8.12.1943, g.p.); (SAB) RB 27/3 Vol.1. Paarl Trust Ltd. 1943-1960 (Registrateur van Banke – Sekretaris PAT, 17.11.1944, g.p. en Sekretaris PAT – Registrateur van Banke, 24.11.1944, g.p.).

Registrateur moes lewer.⁴² In daardie stadium was die Vereniging besonder positief oor sy samewerking met die Registrateur van Banke, soos blyk uit die voorsitter se opmerking tydens die Vereniging se 1942-jaarvergadering: "I consider it opportune to mention that differences of opinion which had arisen between the Registrar and ourselves in regard to the interpretation of definitions and other details have been adjusted to mutual satisfaction. It is with confidence that I look forward to the future relations between the official and our constituent members being of a most harmonious character."⁴³ Die mate waarin die Vereniging se agenda deur die implementering van die Bankwet oorheers is, is bevestig deur die meer as 20 vergaderings wat die uitvoerende komitee in 1943 daaraan afgestaan het bo en behalwe "enlisting the services of recognised workers in the interests of Trust Companies in connection with interviews and negotiations with the Registrar at Pretoria."⁴⁴ Die Vereniging het in November 1943 en weer in Maart 1944 en November 1945 die Registrateur ontmoet om sake aangaande die Bankwet met hom te bespreek.⁴⁵

Die Registrateur het die samewerking tussen sy kantoor en die finansiële instellings waaroor hy toesig gehou het ook probeer bevorder deur persoonlike besoeke en deur hulle tegemoet te kom so ver dit wetlik moontlik was. Hy het in November 1943 gepoog om soveel moontlik instellings in die Vrystaat en Kaapprovinsie te besoek en op 22 November die twee Malmesbury trustmaatskappye (AMT en Malmesbury Eksekuteurskamer) te woord gestaan.⁴⁶ Uit die groot aantal vrae wat ter sprake gekom het, was dit duidelik dat daar oor talle aangeleenthede rondom die Bankwet

---

⁴² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Registrateur van Banke – Sekretaris, 15.8.1942 en 16.9.1942, g.p. asook Sekretaris – Registrateur van Banke, 16.10.1942, pp.1-3).

⁴³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 14.12.1942, p.7).

⁴⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Verslag van die Uitvoerende Komitee aan algemene jaarvergadering, 13.12.1943, g.p.).

⁴⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Vergaderings Uitvoerende Komitee, 8.11.1943, p.1; Uitvoerende Komitee, 1.5.1944, p. 1; Uitvoerende Komitee, 14.12.1945, pp.1-2).

⁴⁶ (SAB) RB 1A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. Algemeen, 1943-1966 (Registrar of Banks – General Manager and Secretary, AMT, 18.10.1943, g.p.).

nog groot onsekerheid by trustmaatskappye bestaan het. Vrae soos wanneer die registrasie van depositonemende instellings sou plaasvind, die definisie van likiede bates en of verbande onder dié kategorie erken sou word, die wyse waarop halfjaarstate ingevul moes word, die basis waarop versekering teen oneerlikheid van amptenare bereken gaan word, asook vrae oor die hantering van boedels onder administrasie en weesgelde in die finansiële state van trustmaatskappye het aan die orde gekom.⁴⁷ Die toeligting deur die Registrateur het nie die einde van die navrae, onsekerheid, verskille met die interpretasies van die Registrateur asook ontevredenheid met die bepalings en beperkinge van die Bankwet beteken nie. Ten spyte van die Registrateur se pogings om deur persoonlike kontak en skakeling die implementering van die Bankwet so glad as moontlik te laat verloop het daar in die proses van die administratiewe implementering mettertied groot ontevredenheid onder veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers opgebou, veral rondom die interpretasie en wyse van implementering van die bepalings van die Bankwet deur die Registrateur van Banke.

In sy poging om depositonemende instellings aan die bepalings van die Bankwet te laat voldoen sodat hulle as bankinstellings geregistreer kon word, het die Registrateur dit nodig gevind om sommige van die bestaande praktyke en prosedures van trustmaatskappye en eksekuteurskamers te wysig. Dit was hierdie wysigings wat trustmaatskappye dwars in die krop gestee het en waaromheen die meeste ontevredenheid opgebou het. In dié verband was PAT en AMT se ervarings 'n voorbeeld van hoe trustmaatskappye oor die algemeen die proses ervaar het en word vervolgens na enkele van hulle ervarings verwys.

Die Registrateur se aandrang op die toepassing van die Bankwet se bepaling dat slegs gekwalifiseerde geoktrooieerde rekenmeesters voortaan as ouditeure van finansiële instellings kon dien, het tot situasies gelei dat trustmaatskappye persone wat jare lank hulle finansiële state geouditeur het, maar nie oor sulke kwalifikasies beskik het nie, moes vra om terug te staan vir toepaslik gekwalifiseerde ouditeure. Dit was vir die maatskappye 'n verleentheid en het soms tot groot verontwaardiging en

---

⁴⁷ (SAB) RB 1A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. Algemeen, 1943-1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 24.11.1943 met aangehegte

ontevredenheid aan die kant van die betrokke ouditeure, wat in baie gevalle self aandeelhouers van die maatskappye was, aanleiding gegee. In AMT se geval was sy ouditeur, JD Nash van Kaapstad, vir die Registrateur aanvaarbaar, maar is die maatskappy ten opsigte van hulle ander ouditeur, JP Theron, na die vereistes van die Bankwet in dié verband verwys.⁴⁸ Hoewel die Registrateur AMT aanvanklik grasia gegee het, het sy besware daartoe aanleiding gegee dat Theron hom in 1947 nie weer verkiesbaar gestel het nie en deur die ouditeursfirma Galloway en Brink van die Paarl vervang is.⁴⁹ Nie alle ouditeure wat deur die bepaling geraak is, het so grasiuus soos JP Theron die toneel verlaat nie. PAT se ouditeure, A. De V Minnaar en JA Greeff, se dienste moes ook beëindig word.⁵⁰ Minnaar het die saak nie daar gelaat nie en afgesien van 'n uitgerekte korrespondensie met die Registrateur om hom van sy bekwaamheid te oortuig ⁵¹ook sy swaer, dr AM Moll, Volksraadslid vir Rondebosch, ingespan om direkte verhoë tot die Minister van Finansies te rig. Moll wat, afgesien van sy swaer, die Minister ook namens ander ouditeure van trustmaatskappye genader het, het in sy verwysing na die invloed van die Registrateur se beslissings op die persone beweer: "It is a real hardship on these men, who are practically all near or over the age of sixty, to be thus deprived of an established part of their livelihood. Further these men are all shareholders in the respective Boards, and naturally in their Audit are out to protect the interests of the company and all shareholders."⁵² Uit Minnaar se korrespondensie aan die Registrateur was dit duidelik dat sy beslissing nie sommer in die betrokke ouditeure se klere gaan sit het nie. Minnaar skryf: "Ek doen dit (die persoonlike skrywe aan die Registrateur) omdat ons (hy en Greeff)...diep voel die vernedering wat ons aangedoen is, waar ons egtheid en bekwaamheid, sonder

---

verslag van die vergadering van 22.11.1943, pp.1-4).

- ⁴⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Finansiële Komitee vergadering, 17.8.1944, p.45).
- ⁴⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Direksievergadering, 31.8.1944, p.47); (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Direksieverslag vir 1947, g.p.); (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 26.6.1947, p.104).
- ⁵⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1926–1950 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 1.11.1944, p.90).
- ⁵¹ (SAB) RB 27/7 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure 1943-1971 (A De V Minnaar – Registrateur van Banke, 17.2.1944, g.p.).
- ⁵² (SAB) RB 27/7 Vol.1. Banke. Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure, 1943-1971 (AM Moll – Hofmeyr, Minister van Finansies, 10.8.1944, g.p.).

enige bewyse van die teenoorgestelde, aangetas geword is na so veel jare van getroue dienste aan die Maat. gelewer. Ons kan nie verstaan nie waarom u ons as onbevoegdes beskou, tensy iemand wat 'n bijltjie te slijp het, bedenkinge teen ons werk inbring het.”⁵³ Oor die impak van die Registrateur se besluit op sy toekoms was hy swartgallig en van mening dat “As dit bekend word by die publiek dat u vir my ontslaan het, na 'n 15 jarige dienstryd, sal dit die besture van ander instellings waar ek as ouditeur werksaam is, nie kan kwalik geneem word as hulle tot die gevolgtrekking kom dat daar ‘ergens moet my werk 'n skroef los is’ en vir my ook uit hul dienste ontslaan.”⁵⁴ Aangesien die Registrateur so afhanklik was van finansiële instellings se ouditeure om te verseker dat gesonde finansiële bestuur en praktyke toegepas word, was hy nie bereid om in dié verband bes te gee nie.⁵⁵ Die enigste toewysing wat Minnaar uit die Registrateur kon kry, was om PAT toe te laat om hom vir nog 'n jaar (1945) as ouditeur aan te stel en die vertroue uit te spreek dat Minnaar voor die einde van die 1945-finansiële jaar PAT in kennis sou stel dat sy dienste nie meer beskikbaar sal wees nie.⁵⁶

Die kwessie van die Getrouheidswaarborg wat depositonemende instellings moes verskaf as versekering teen diefstal en oneerlikheid van amptenare was 'n verdere uitgawe wat maatskappye moes aangaan. Trustmaatskappye en spesifiek AMT se sekretaris, WJ Vos, het van die Registrateur verskil oor die kriteria waarvolgens die omvang van die versekering bepaal moes word wat 'n spesifieke maatskappy moes verskaf. In Julie 1946 het die Registrateur bepaal dat AMT op grond van die aanbeveling van hulle ouditeure dekking van £10 000 moet verskaf vir oneerlikheid deur amptenare. AMT het besluit om by *South British Insurance Company Limited* aansoek te doen vir die Eerlikheidspolis van £10 000 waarvolgens AMT verantwoordelik was vir die eerste £100 van enige verlies wat deur oneerlikheid gely

---

⁵³ (SAB) RB 27/7 Vol.1. Banke. Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure, 1943–1971 (A De V Minnaar ook namens JA Greeff – Registrateur van Banke, 1.7. 1944, g.p.).

⁵⁴ (SAB) RB 27/7 Vol.1. Banke. Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure, 1943–1971 (A De V Minnaar – Registrateur van Banke, 11.4.1944, p.2).

⁵⁵ (SAB) RB 27/7 Vol.1. Banke. Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure, 1943–1971 (Registrateur van Banke – A De V Minnaar, 20.3.1944, gp.).

⁵⁶ (SAB) RB 27/7 Vol.1. Banke. Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure, 1943–1971 (Registrateur van Banke – A De V Minnaar, 29.12.1945, g.p.).

mag word.⁵⁷ Hierdie versekering is deur die Registrateur aangepas soos 'n maatskappy se verpligtinge teenoor die publiek en sy totale bates toegeneem het. So is AMT se versekering in 1950 deur die Registrateur van £10 000 na £12 000 verhoog.⁵⁸ Dat die hele kwessie van die getrouheidswaARBorg wat deur trustmaatskappye verskaf moes word 'n saak was waaroor daar ook onsekerheid by die Registrateur bestaan het, het geblyk uit 'n versoek van hom aan Vos dat hy sy persoonlike sienswyse “oor hierdie moeilike onderwerp en veral van 'n skaal of skedule vir Trustmaatskappye”⁵⁹ aan hom moet voorsien voordat hy (Vos) aftree. In sy reaksie op die Registrateur se versoek het hy sy standpunt wat hy alreeds in Desember 1944 aan die Registrateur gekommunikeer het, gehandhaaf. Hiervolgens moes die omvang van die getrouheidswaARBorg wat 'n finansiële instelling moes verskaf, gebaseer word op die omvang van die kontant-inbetalings wat die instelling hanteer het en nie op sy verpligtinge teenoor die publiek of sy totale bates nie, aangesien die risiko van verliese deur personeel by die hantering van kontant gelê het. By handelsbanke waar kontant in- en uitbetaal word, was die risiko vir verduistering dus groter as by trustmaatskappye waar kwitansies uitgereik word met kontantbetalings en waar uitbetalings per tjek geskied. Daarom moes handelsbanke groter getrouheidswaARBorge as trustmaatskappye verskaf. Hy het voorgestel dat die Bankwet moontlik gewysig kon word om vir 'n Waarborgfonds voorsiening te maak. Maatskappye kon dan eerder die premie wat hulle jaarliks op versekering betaal daarin stort. Op hierdie wyse gaan die premie nie verlore soos by versekering nie, maar bly in 'n mate behoue. Hy het ook die vraag gestel of dit nie eerder wenslik was dat trustmaatskappye verplig word om 'n persentasie van hulle jaarlikse winste op 'n Toevalligheidsfonds te plaas as versekering vir verliese deur moontlike geldverduistering deur amptenare nie.⁶⁰

---

⁵⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Finansiële Komitee, 7.12.1944, p.64); (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Finansiële Komitee, 11.7.1946, p.36 en Direksievergadering, 25.7.1946, p.41).

⁵⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 15.6.1950, p.315).

⁵⁹ (SAB) RB 1/10A. Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid, 1943–1966 (EHD Arndt, Registrateur van Banke – WJ Vos, 10.6.1949, g.p.).

⁶⁰ (SAB) RB 1/10A. Banke. AMT, 1943–1966. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid (WJ Vos – EHD Arndt, Registrateur van Banke, 30.6.1949, pp.1-2).

Die skrutinerings van die Statutes en Aktes van Oprigting van finansiële instellings deur die Registrateur het aan die lig gebring dat in baie gevalle daar artikels was wat in konflik was met die bepalings van die Bankwet in dié sin dat dit die moontlikheid van onbehoorlike sakepraktyke moontlik gemaak het. Die Registrateur was dus verplig om aan te dring op die uitskakeling van die bepalings in die statutes van die betrokke maatskappye alvorens hy hulle as finansiële instellings volgens die Bankwet kon registreer. Trustmaatskappye is veral hierdeur geraak en AMT en PAT het ook nie vrygespring nie. Vir AMT het die proses in Junie 1944 begin toe die Registrateur laat weet het dat die artikel in hulle statute wat handel oor die ouditering van takke strydig was met die vereistes wat die Bankwet in dié verband gestel het. Hy het AMT dus versoek om dit reg te stel alvorens hy die maatskappy as 'n depositonemende instelling kon registreer.⁶¹ 'n Verdere ondersoek van AMT se konstitusie het ook, soos in die geval van talle ander plattelandse trustmaatskappye, gelei tot verdere veranderinge om die statute te moderniseer en in pas te bring met Bankwetvereistes. In hierdie verband het die Registrateur in November 1947 aanbeveel dat AMT in die lig van die feit dat die “Registrar of Companies prefers the registration of one completely revised constitution instead of having to record and control a large number of individual amendments”⁶² die geleentheid gebruik om hulle hele statute te hersien. AMT se houding teenoor die Bankwetbepalings en hulle sekretaris/bestuurder se baie spesiale en persoonlike verhouding met die Registrateur, dr EHD Arndt, het geblyk uit sy reaksie op die Registrateur se aanbeveling: “Toe ek aan u geskryf het in my vorige brief oor my persoonlike opinie omtrent die Bankwet het u daaruit geneem dat u die versekering het dat ek nie juis vyandig gesind is teenoor die vereistes van die Wet nie, maar ek het nie verwag dat u my so 'n streep gaan trek (die versoek om hulle statute in geheel te hersien) soos uiteengesit in u offisiële brief van dieselfde datum. Ek beloof u dat ek alles in my vermoë sal doen om, sover moontlik, uitvoering te gee aan u aanbevelings, ‘but don’t shoot the man at the piano when he is doing his best!’”⁶³

---

⁶¹ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943-1966 (Registrar of Banks – Secretary AMT, 6.6.1944, n.p.).

⁶² (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943-1966 (Registrar of Banks – General Manager and Secretary, 18.11.1947, pp.1, 12).

⁶³ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943-1966 (Dr. Arndt – WJ Vos, 28.11.1947, g.p.).

Alle maatskappysekretarisse was egter nie so insiklik soos Vos nie. AA Smuts van Malmesbury Eksekuteurskamer en die Registrateur het in dié verband in 'n onverkwiklike woordesryd gewikkel geraak. In Februarie 1946 het Smuts as volg aan die Registrateur geskryf: "The management of this Company feel that, in view of this Company's record of sterling service over a period of eighty-two years and the position of unique stability which it has attained under its present constitution, the imposition upon it of all sorts of control measures entailing endless returns and unremunerative work is unjustified".⁶⁴ Hierop het die Registrateur geantwoord dat "As far as your present Constitution is concerned, I may state that I experience great difficulty in making head or tail out of it".⁶⁵ Smuts het hierdie en ander opmerkings van die Registrateur as 'n persoonlike aanval op sy bekwaamheid as sekretaris geïnterpreteer wat die verhouding tussen hom en die Registrateur verder versuur het soos blyk uit sy beskuldiging van die Registrateur van "official nastiness which seems to be peculiar to your office" en sy gevolgtrekking dat "Unfriendly utterances like these can serve no purpose but to aggravate an already strained relationship, which might have improved were it not for this latest provocative gesture."⁶⁶

AMT se geamendeerde Akte van Oprigting en Statute is na grootskaalse briewewisseling en 'n persoonlike onderhoud met die Registrateur van Banke te Pretoria⁶⁷ uiteindelik op 'n buitengewone Algemene Vergadering van Aandeelhouders op 1 September 1949 goedgekeur.⁶⁸ Die Registrateur van Banke het die nuwe dokument amptelik op 1 November 1949 geregistreer.⁶⁹ Vir PAT het dieselfde proses

⁶⁴ (SAB) RB 9/1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Malmesbury) Bpk. Registrasie, 9.1943-2.1971 (Secretary Malmesbury Board of Executors – Registrar of Banks, 6.2.1946, n.p.).

⁶⁵ (SAB) RB 9/1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Malmesbury) Bpk. Registrasie, 9.1943-2.1971 (Registrar of Banks – Secretary Malmesbury Board of Executors, 13.2.1946, p.1).

⁶⁶ (SAB) RB 9/1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Malmesbury) Bpk. Registrasie, 9.1943-2.1971 (Secretary Malmesbury Board of Executors – Registrar of Banks, 17.3.1947, g.p.).

⁶⁷ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943-1966 (Toespraak deur voorsitter by die buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders van AMT op 1.9.1949, g.p.).

⁶⁸ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943-1958 (Notule van buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 1.9.1949, g.p.).

⁶⁹ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute 1943-1963 (Registrar of Banks – General Manager and Secretary AMT, 1.11.1949, g.p.).

in April 1946 begin met sekere voorstelle van die Registrateur vir veranderings in hulle statute⁷⁰ en ten einde geloop teen die einde van 1948 met die finale goedkeuring en registrasie van hulle nuwe konstitusie.⁷¹ Die administratiewe tyd en energie wat PAT en AMT se personeel hieraan moes bestee was deel van die groter las wat die Bankwet op plattelandse trustmaatskappye geplaas het. Met die struikelblok van hulle statute uit die weg geruim is PAT en AMT op 31 Maart 1951, byna agt jaar na die inwerkingtreding van die Bankwet, deur die Registrateur as depositonemende instellings geregistreer.⁷²

Afgesien van bogenoemde faktore het die statutêre kapitaal- en likiede batevereistes van die Bankwet en die indiening van hulle finansiële halfjaarstate AMT en ander trustmaatskappye en eksekuteurskamers hoofbrekens besorg. Daar was onsekerheid by trustmaatskappye oor wat presies onder likiede bates erken sou word vir bankwetdoeleindes. Die kwessie het dan ook ter sprake gekom tydens die Registrateur van Banke se besoek aan die twee Malmesbury trustmaatskappye op 22 November 1943. Die Registrateur het bevestig dat likiede bates slegs daardie sekuriteite was waarop die Reserwebank bereid was om voorskotte te maak. Verbande is dus nie as likiede bates beskou nie. Hy het ook bevestig dat likiede bates wat as sekuriteit onder die Assuransiewet deur die staat gehou word nie as likiede bates vir die doel van die Bankwet gereken kan word nie.⁷³ AMT het hierdie interpretasie van die Registrateur betwis, aangesien hulle hulle assuransië-reserwe as onaangetaste reserwe erken wou hê. Die Registrateur van Banke het egter na raadpleging met die Registrateur van Assuransie en die inwin van verdere regsopinies sy standpunt ten opsigte van AMT se assuransië-reserwe gehandhaaf.⁷⁴ Die

---

⁷⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943–16.9.1948 (Direksievergadering, 11.4.1946, p.154).

⁷¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926–1950 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 1.12.1948, p.124).

⁷² (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie 1943–1966 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder en sekretaris, 31.3.1951, g.p.); (SAB) RFI 507. UG 38/1951 **Fifth Annual Report of the Registrar of Banks for the period ended 31st December 1950**, pp.1-2.

⁷³ (SAB) RB 1A. Banke. AMT. Algemeen 1943-1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 24.11.1943 en beknopte verslag van ontmoeting met Registrateur te Malmesbury op 22.11.1943, pp.1-4).

⁷⁴ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie 1943-1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 20.12.1943, g.p.; Registrar of Insurance – Dr. Arndt, 13.1.1944, pp.1-2; Registrateur van Banke – Algemene bestuurder en sekretaris, 19.1.1944,g.p.).

implikasies van hierdie beslissing was dat AMT nog meer van sy fondse in likiede bates moes belê. Op 'n vergadering van AMT se Finansiële Komitee op 6 April 1944 is gerapporteer dat die Registrateur na aanleiding van hulle navrae oor hulle assuransië-reserwe die maatskappy in kennis gestel het dat 'n wysigingswet gedurende die 1944-sitting van die parlement ingedien sou word om die hele vraagstuk rondom onaangetaste reserwe te verduidelik. Daar was ook reeds 'n wysigingswet opgestel wat sekere verdere beperkings op depositonemende instellings sou lê.⁷⁵

Die wetgewing waarna hierbo verwys is, is in 1944 as Wet No. 34 van 1944 aanvaar en het veral probleme rondom die terme “Onaangetaste reserwefondse” en “Opbetaalde kapitaal en onaangetaste reserwefondse” probeer opklaar. Die wet het dit duidelik gestel dat instellings wat bo en behalwe hulle bankaktiwiteite ook versekeringsbesigheid bedryf nie hulle versekeringsreserwes as onaangetaste reserwes kan beskou nie, aangesien laasgenoemde reserwes vir die voordeel en sekuriteit van versekerde persone en nie depositeurs gehou word nie. AMT is dus deur hierdie reëling nadelig getref. Voorts het die wet ook bepaal dat items soos slegte en twyfelagtige skulde en klandisiewaarde wat deur sommige maatskappye as likiede bates beskou is nie toelaatbaar was nie en dat bates wat op enige wyse alreeds as een of ander vorm van sekuriteit dien en dus nie vir die beskerming van depositeurs beskikbaar is nie, uitgesluit moes word by die berekening van opbetaalde kapitaal en onaangetaste reserwefondse volgens die bepalinge van die Bankwet.⁷⁶

Teen die agtergrond van bogenoemde probleme met die Bankwet het sekere versoeke van die Registrateur die trustmaatskappye se ontevredenheid oor die administratiewe implementering van die Bankwet en die Registrateur se interpretasies in dié verband breekpunt laat bereik. Die vier jaar grasië wat aan maatskappye verleen is om aan die finansiële voorskrifte van die Bankwet te voldoen sou in 1947 verstryk. Daarom, en in die lig van die baie probleme wat finansiële instellings in die verlede ondervind het om die finansiële state wat hulle by die Registrateur moes indien korrek in te vul, het hy hulle in Augustus 1947 versoek om hulle finansiële state vir die halfjaar

⁷⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Finansiële Komitee, 6.4.1944, p.19).

⁷⁶ (SAB) RFI 507. UG 8-1947 **First Annual Report of the Registrar of Banks for the period ended 30th June 1946**, pp.3-4.

eindigende 30 Junie 1947 deur hulle ouditeure vir rekenkundige korrektheid volgens die voorskrifte van die Bankwet te laat sertifiseer.⁷⁷

Die omvang van die ontevredenheid met die Bankwet en die implementering daarvan deur die Registrateur is bevestig deur 'n spesiale konferensie van 13 plattelandse trustmaatskappye wat op 3 Oktober 1947 in die Paarl belê is om die probleme wat plattelandse trustmaatskappye met die beslissings van die Registrateur ten opsigte van die toepassing van die Bankwet ondervind het te bespreek. Die konferensie het na bespreking besluit om 'n komitee aan te stel om die probleme te ondersoek, 'n memorandum op te stel en die Vereniging te nader om die probleme onder die aandag van die Minister van Finansies en die Registrateur van Banke te bring.⁷⁸

Die gevoel en stemming onder veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers is waarskynlik die beste gedemonstreer in 'n skrywe van WJ Vos, sekretaris en bestuurder van AMT, aan die Registrateur. Op 4 Oktober, die dag waarop hy per brief op die Registrateur se bogenoemde Augustusversoek gereageer het en slegs 'n dag nadat hy die konferensie van 3 Oktober in die Paarl bygewoon het, het Vos in 'n persoonlike brief aan die Registrateur geskryf: "Ek weet jy het jou hande vol en meer as een hoofbreking om die bankwet uit te voer, maar waarom maak jy die wêreld vir die Trustmaatskappye so moeilik? Glo my dat heelparty bestuurders van hierdie Maatskappye nou net opstandig raak! God het ook al meer as eenmaal vir my hoor brom."⁷⁹

In reaksie op Vos se skrywe het die Registrateur verduidelik dat in die geval van sy Augustusversoek ten opsigte van die finansiële state hy dit gedoen het op grond van onthullings wat tydens verskeie inspeksies van finansiële instellings aan die lig gekom en daarop gedui het dat alles nie pluis was met sommige se finansies nie. Een instelling moes selfs vyf maal geïnspekteer word. Hoewel die veiligste metode sou wees om al die ander instellings ook te laat inspekteer het hy daarteen besluit en tot

⁷⁷ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes 9.1943–7.1965 (Registrar of Banks – General Manager and Secretary, 18.8.1947, g.p.).

⁷⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942–23.5.1949 (Uitvoerende komitee, 30.1.1948, g.p. met aangehegte notule van konferensie van trustmaatskappye gehou ten kantore van die Paarl Eksekuteurskamer Beperk op Vrydag, 3 Oktober 1947, pp.1-4).

⁷⁹ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (WJ Vos – Geagte Dokter [Arndt], 4.10.1947, g.p.).

die gevolgtrekking gekom dat dit die minste aanstoot sou gee as hy hom eerder op die ouditeure beroep om die laaste state wat hulle geouditeer het te sertifiseer; nie alleen ten opsigte van die groottotale nie, maar ook ten opsigte van die klassifikasies, aangesien laasgenoemde van belang was by onder andere die bepaling van minimum likiede bates. Volgens die Registrateur het hulle die meeste van die state alweer terug ontvang en in die meeste gevalle sonder dat enige beswaar gemaak is. Hy was dus verbaas om van die ongelukkigheid van trustmaatskappye te hoor. Die Registrateur het Vos versoek om sy kollegas te kalmeer en die inhoud van sy brief ook aan die Vereniging oor te dra as dit sou help om enige misverstand uit die weg te ruim.⁸⁰

In sy reaksie op die Registrateur se brief het Vos dit duidelik gemaak dat die opstandigheid onder sommige Bestuurders van trustmaatskappye wyer gestrek het as net sy versoek dat die 30 Junie 1947 state deur die ouditeure gesertifiseer moes word. Hy het die Registrateur meegedeel: "Sommige bestuurders was ontevrede omdat hulle veranderings in hul Konstitusies moes aanbring; andere huil weer omdat verbande, of 'n deel daarvan, nie as likwiede bates beskou kan word nie; dat die Bankwet onnodige verpligtinge neerlê en dies meer. My persoonlike opinie is, dat al gee die Bankwet soms baie hoofbrekens, lê beperkings neer en dies meer, is dit in die beste belange van instellings wat geld op deposito inneem."⁸¹

Vos het vanweë sy besondere verhouding met die Registrateur insig verwerf in die motiewe agter sy optrede. Dié insig was egter nie die meeste ander bestuurders van trustmaatskappye beskore nie en het dus nie die algemene onvergenoegdheid van trustmaatskappye besweer nie. Die versoek van die Paarlkonferensie van trustmaatskappye dat die Vereniging die saak verder moes voer, is dus tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging op 17 Mei 1948 goedgekeur en 'n memorandum met griewe en probleme is gefinaliseer. Die doel van die memorandum was: "to draw the attention of the Honourable the Minister to the unending demands and irritating interference to which Trust Companies have been subjected since the passing of the Banking Act in 1942, and further to request that the existing legislation be revised and amended; and that ways and means be devised to give Trust

---

⁸⁰ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (EHD Arndt - WJ Vos, 8.10.1947, pp.1-2).

Companies relief against the manner in which the Act is being administered by the present Registrar of Banks".⁸² Hierdie inisiatief van die Vereniging het gelei tot 'n ontmoeting tussen lede van die Vereniging en die Registrateur op 22 November 1948 in Kaapstad waartydens trustmaatskappye en eksekuteurskamers se probleme bespreek is.⁸³

Een van die belangrike besware van trustmaatskappye was die Registrateur se aandrang dat maatskappye se konstitusies, hul Akte van Oprigting en Statute, aangepas moes word om dit in ooreenstemming met die voorskrifte van die Bankwet te bring. Die Registrateur is daarvan beskuldig dat hy artikel 4(6) van die Wet, wat bepaal het dat geen dokument in stryd met enige bepalinge van die Wet mag wees of voorsiening mag maak vir onbehoorlike maniere van sake doen nie, misbruik het om homself magte toe te eien wat nie uitdruklik deur die wet aan hom gegee word nie en wat hy gebruik het om ernstige aanvalle op die Akte van Oprigting en Statute van feitlik elke trustmaatskappy wat vir registrasie aansoek gedoen het te loods. Trustmaatskappye het beweer dat die Registrateur hulle gevestigde en bewese rekord van behoorlike sakepraktyke en die feit dat hulle depoteurs nog nooit enige verliese gely het nie geïgnoreer het en hulle gedwing het om drastiese veranderinge, waarvan baie irriterend was en onnodige beperkings op die bedryf van hulle besigheid geplaas het, aan hulle konstitusies aan te bring. Hulle het ook gekla dat die amendering van konstitusies nie finaliteit bereik nie en sommige maatskappye by herhaling deur die proses moes gaan wat elke keer regs- en administratiewe koste en in sommige gevalle 'n aansoek om goedkeuring by die Hooggeregshof behels het. Trustmaatskappye het gekla dat hierdie prosedure van die Registrateur die selfvertroue van die lede van die Vereniging ondermyn het. Die trustmaatskappye was ook van mening dat in die meeste van die gevalle die amendemente waarop aangedring is onnodig was.⁸⁴

---

⁸¹ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (WJ Vos - Dr. EHD Arndt, 23.10.1947, g.p.).

⁸² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, g.p. en aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942, p.1).

⁸³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Vergadering van lede van die Vereniging met Registrateur van Banke, 22.11.1948, p.1).

⁸⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, g.p. aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies in the Union of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942, pp.1-3).

Van die belangrikste van die “onnodige” konstitusionele veranderings waarop die Registrateur aangedring het, was dié in verband met maatskappye se reg om vaste eiendom aan te skaf. Die Registrateur se aandrang dat vaste eiendom slegs aangeskaf kon word indien dit aangewend word vir die administrasie van die maatskappy is beskou as `n inbreuk op die gevestigde regte van trustmaatskappye om vaste eiendom te bekom en geboue daarop op te rig. Wat betref die Registrateur se aandrang op `n maksimum aandeelhouding per aandeelhouer was hulle beswaar dat die perk wat gestel is te laag was. Die gevolg hiervan was dat die groter beleggers daardeur ontmoedig word om in die maatskappye belang te stel. Hulle was ook van mening dat dit `n suiwer huishoudelike aangeleentheid was wat aan maatskappye se eie oordeel oorgelaat moes word.⁸⁵

Maatskappye was ook ontevrede oor bepalings van die Registrateur ten opsigte van die interne beheer van die maatskappye en veral sy beslissings ten opsigte van kworums vir vergaderings en die beperkings wat op die gebruik van volmag (prokurasies) geplaas is. Aangesien maatskappye dit moeilik gevind het om voldoende aandeelhouders by hulle algemene jaarvergaderings te kry het hulle tradisioneel van volmag gebruik gemaak om `n kworum te verseker. In die praktyk sou die Registrateur se beperkings op die gebruik van volmag beteken dat jaarvergaderings waar daar nie `n kworum is nie herskeduleer en weer geadverteer moes word, wat tyd en geld sou vermors. Aangesien aandeelhouders oor die hele land verspreid gebly het, het die beperkings op die gebruik van volmag volgens trustmaatskappye beteken dat aandeelhouders nou seggenskap in hulle maatskappye se sake ontsê word.⁸⁶

Ander konstitusionele veranderings waaroor hulle met die Registrateur verskil het, was sy standpunt dat `n direkteur van `n maatskappy nie noodwendig `n aandeelhouer hoef te wees nie, sy bevraagtekening van trustmaatskappye se reg om die oordrag van aandele na `n nuwe aandeelhouer sonder opgaaf van redes te weier en sy aandrang op 21 dae kennisgewing vir `n algemene vergadering terwyl die gebruik by baie

---

⁸⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, g.p. aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies in the Union of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942, pp.3-5).

⁸⁶ *Ibid.*, pp.5-6.

maatskappye sewe dae was. Die Registrateur se aandrang op hierdie konstitusionele wysigings het trustmaatskappye tot die gevolgtrekking laat kom dat “the Registrar is out of sympathy with the view of Trust Companies, and that his whole approach to the question of revised constitutions is wrong.”⁸⁷ Trustmaatskappye het die Registrateur se motief vir sy aandrang op die verandering van maatskappye se konstitusies, naamlik dat onbehoorlike sakepraktyke gevolg word of kan gevolg word indien konstitusies nie volgens sy voorskrifte aangepas word nie, verwerp. Trustmaatskappye was van mening dat sy magte te wyd was, aangesien slegs hy kon bepaal wat onder onbehoorlike sakepraktyke bedoel word. Volgens trustmaatskappye kon hy slegs op veranderings in konstitusies aandring indien die bestaande konstitusies beslis vir ongewenste sakepraktyke voorsiening gemaak het of as daar definitief sulke praktyke plaasgevind het.⁸⁸

Afgesien van die wysiging van konstitusies was daar ook ander praktiese probleme waarmee trustmaatskappye geworstel het. Die indiening van halfjaarstate wat met die kalenderjaar moes saamval, het ook ongelukkigheid veroorsaak omdat dit 'n ekstra las op maatskappye geplaas het wie se finansiële jaareinde nie op 30 Junie en 31 Desember geval het nie. Sulke trustmaatskappye moes toegelaat word om die syfers van hulle jaarlikse balansstaat te gebruik en om hulle tweede stel state ses maande later in te stuur. Die feit dat die Registrateur by verskeie trustmaatskappye aangedring het om opgawes van hulle likiede bates in te dien op meer geleenthede as wat die wet voor voorsiening gemaak het, het volgens trustmaatskappye gedui op “an attitude of suspicion which is resented.”⁸⁹

Die verpligte versekering teen oneerlikheid van amptenare het ook ongelukkigheid veroorsaak. Afgesien van hulle siening dat die versekering tot verlies aan vertroue in die maatskappye kon lei indien dit rugbaar word dat sulke versekering uitgeneem word, was trustmaatskappye ook ongelukkig omdat die Registrateur op versekering

⁸⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, gp. aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies in the Union of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942, pp.6-7).

⁸⁸ *Ibid.*, pp.7-8.

⁸⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, g.p. aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies in the Union of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942 pp.8-9).

teen oneerlikheid of diefstal in die geval van depositonemende instellings aangedring het wat volgens hulle mening proporsioneel groter as dié van handelsbanke s'n was. Dit terwyl handelsbanke se risiko in dié verband baie groter was. Trustmaatskappye het beweer dat, hoewel die Registrateur na vertoë ingestem het dat trustmaatskappye se ouditeure die bedrag waarvoor hulle moes verseker, kon vasstel, hy nie die onderneming gestand gedoen het nie en bedrae vasgestel het wat veel hoër was as wat die ouditeure voorgestel het.⁹⁰

Trustmaatskappye was ook van mening dat die wet nie voldoende voorsiening gemaak het vir meganismes om appél aan te teken teen beslissings van die Registrateur nie. Hulle het dus versoek om die reg te hê om by die Minister te appelleer en om by die verhoor teenwoordig te mag wees. Hulle wou ook die reg hê om by die Hooggeregshof teen die Minister se beslissing te mag appelleer.⁹¹

In die laaste instansie het die kwessie van likiede bates ook weer ter sprake gekom en is die Registrateur gevra of hy verbande as likiede bates sou erken indien wetgewing waarvolgens die Landbank of die Reserwebank toegelaat word om voorskotte teen verbande tot een derde van hulle waarde te maak gepasseer word.⁹²

In sy reaksie op die verteenwoordigers van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se klagtes en besware het die Registrateur weereens sy bereidwilligheid tot gesprekvoering bevestig en hulle uitgenooi om in die toekoms persoonlik met hom in verbinding te tree indien hulle enige probleme ondervind het. Hy het die teenwoordiges daarop gewys dat hulle nie moes aanvaar dat alle trustmaatskappye van die kwaliteit van byvoorbeeld die Kaapstadse maatskappye was nie; aangesien dit beslis nie die geval was nie. Anders as bougenootskappe was depositonemende instellings se aktiwiteite nie uniform nie en was dit dus onmoontlik om alle aspekte van die instellings se aktiwiteite in die Bankwet te inkorporeer. Dit was dus in die lig

---

⁹⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, g.p. aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies in the Union of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942, p.9).

⁹¹ *Ibid.*, p. 9.

⁹² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 13.9.1948, g.p. aangeheg Memorandum submitted by The Association of Trust Companies in the Union of South Africa in regard to the operation of the Banking Act, 1942, p.10).

hiervan nie moontlik om die Registrateur se diskresionêre magte af te skaf nie. Hy het hulle verseker dat sy magte nie so omvangryk was as wat die algemene opvatting was nie, dat sy magte om te kon ingryp eintlik beperk was en dat hy 'n saak kon uitmaak vir nog wyer magte. Hy het hierna hulle besware om die beurt behandel en sy optrede in elke geval in perspektief probeer stel. Uit sy verklarings was dit duidelik dat sy optredes en beslissings oorwegend gemotiveer is deur gesonde en erkende finansiële bestuurspraktyke, asook prosedures in bestaande wetgewing soos dié ten opsigte van bougenootskappe of dat hy andersins weinig keuse in sy besluite of beslissings gehad het, aangesien hy slegs duidelike en spesifieke voorskrifte van die Bankwet uitgevoer het. Hy het deur statistiek aangetoon dat waar dit binne sy diskresie en vermoë was hy sover as moontlik redelik en tegemoetkomend opgetree het en hulle die versekering gegee dat hy die benadering in die toekoms sou bly handhaaf.⁹³

Hoewel die voorsitter in sy verslag aan die algemene jaarvergadering van die Vereniging in Maart 1949 oor die ontmoeting met die Registrateur die mening gehuldig het dat "It will be readily appreciated that although the meeting was of five hours duration nothing of any importance has been achieved"⁹⁴ was dit tog 'n belangrike stoom-afblaas-geleentheid en hy het aanbeveel dat lede moes wag op die publikasie van die Registrateur se volgende jaarverslag voordat hulle op verdere optrede besluit.⁹⁵ Die Registrateur met sy sterk geloof in persoonlike kontak om misverstande uit die weg te ruim het waarskynlik gehoop dat die ontmoeting dieselfde tipe effek sou hê wat sy persoonlike kontak met WJ Vos, AMT se bestuurder, tot gevolg gehad het. Vos het na 'n persoonlike besoek wat hy en een van AMT se direkteure in September 1948 aan die Registrateur in Pretoria gebring het in verband met AMT se nuwe konstitusie as volg gereageer: "On behalf of Mr Muller and myself I desire to thank you and Mr Pretorius for the kind and gentlemanly way you

⁹³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942–23. 5.1949 (Vergadering van lede van die Vereniging met die Registrateur van Banke, 22.11.1948, pp.1-7; Registrar of Banks – Secretary Association of Trust Companies in the Union of South Africa, 7.1.1949, g.p. en aangeheg Proposed Amendments by EHD Arndt to Minute No.231 of Association of Trust Companies in the Union of South Africa, 7.1.1949, pp.1-5).

⁹⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942–23.5.1949 (Algemene jaarvergadering, 14.3.1949, p.2).

⁹⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942–23.5.1949 (Uitvoerende Komitee, 8.4.1949, p.1).

dealt with us at the interview we had with you on the 8th instant. After all the Registrar of Banks is not the bogey man as some persons suggest.”⁹⁶

Trustmaatskappye en eksekuteurskamers se reaksie op die implementeringsproses van die Bankwet en hulle siening van die Registrateur van Banke as “the bogey man” was ’n simptoom van ’n veel dieperliggende emosie wat hulle ten opsigte van die proses van toenemende statutêre beheer in die naoorlogse periode ervaar het. As die aristokrasie van finansiële instellings in Suid-Afrika het trustmaatskappye en eksekuteurskamers geroem op ’n reputasie van diens gebaseer op jare lange ondervinding, integriteit, betroubaarheid en kontinuïteit wat hulle oor die jare met selfopgelegde dissipline in die afwesigheid van ’n wetgewende toesighouer en met slegs beperkte fondse opgebou het. Die instellings se selfbeeld en trots het swaar gesteun op hierdie verworwe basis. Hulle het die Bankwet en die toepassing daarvan deur die Registrateur as ’n bevraagtekening, ’n in-twyfel-trek van hulle reputasie, ervaar wat hulle eer gekrenk en hulle selfvertroue aangetas het - vandaar hulle hewige reaksie.

Die implementering van die Bankwet was ook ’n vorm van gedwonge afskeid neem van hulle ouwêreldse siening van hulself as suiwer trustmaatskappye en ’n erkenning dat hulle op pad was om meer Bank as Trustmaatskappy te word. In sy 1950-jaarverslag het die Registrateur hierdie ontwikkeling as volg onderstreep: “Out of the aggregate of 43 Banking Institutions of all classes and out of a total of 33 Deposit-receiving Institutions, no less than 28 can be deemed to be primarily Trust Companies, and these between them, at 31st December, 1950 held no less an amount than £12 254 000 in the form of savings and fixed deposits, as compared with £50 527 000 on the part of *all other* Banking Institutions and £8 685 000 on the part of all the *remaining* Deposit-receiving Institutions. This trend, it might be mentioned, is in conformity with developments in other countries where, in certain instances, the expansion of the banking activities of Trust Companies has outpaced the expansion of their trust activities to such an extent that some such institutions...are today regarded

---

⁹⁶ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943–1966 (General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 15.9.1948, p.2).

as Banks rather than Trust Companies.”⁹⁷ Terwyl hulle gehunker het na hulle sorgelose en ongekompliseerde trustmaatskappydae toe hulle nog ’n vry hand in die finansiële bestuur van hulle maatskappye gehad het, het hulle tog ook besef dat eenvormige statutêre, finansiële, rekenkundige en administratiewe beheer oor depositonemende instellings ’n noodsaaklike euwel was om stabiliteit en vertroue in die naoorlogse finansiële wêreld te verseker. Die Registrateur en die Bankwet het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers as’t ware al skoppende en slanende met die werklikhede van die naoorlogse ekonomiese en finansiële wêreld en die realiteite van hulle veranderende identiteit gekonfronteer. Vir die pyn en ongerief wat hierdie denkverskuiwing die trustmaatskappy-aristokrasie en hulle burokrasie veroorsaak het, is die “bogey man” en die Bankwet wat hom voortgebring het, geblameer.

Die Registrateur kon uiteindelik op 31 Maart 1951, byna agt jaar na die inwerkingtreding van die Bankwet, die aansoeke van depositonemende instellings waaronder trustmaatskappye en eksekuteurskamers as ’n groep goedkeur.⁹⁸ In die vaarwater van hierdie goedkeuring het die voorsitter van die Vereniging tydens sy 1952-voorsittersrede trustmaatskappye en eksekuteurskamers se beleving van die administratiewe implementering van die Bankwet as volg beskryf: “Trust Companies as a whole were proud of the stability of their Institutions, the manner they have conducted their business over a long period, the reputation they had established and the strong reserves they had built up. It was only natural, therefore, that they found the new harness of control and in particular the method of its application, somewhat uncomfortable. At no time, however, did Trust Institutions take exception to the principles involved and it is accepted that the safeguard afforded the public is prudent and can only strengthen the confidence of the depositor.”⁹⁹

In 1963 het JHL Smuts, voorsitter van die Vereniging, in ’n terugblik op die inwerkingtreding van die Bankwet trustmaatskappye se beleving van die proses en hulle verhouding met die Registrateur as volg beskryf: “Oorspronklik is daar heelwat

⁹⁷ (SAB) RFI 507. UG 38/1951 **Fifth Annual Report of the Registrar of Banks for the period ended 31st December, 1950**, p.2.

⁹⁸ *Ibid.*, pp.1-2.

⁹⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.4.1952, p.7).

wrywing veroorsaak deur die feit dat die Registrateur daarop aangedring het dat die Akte van Oprigting en Statute van elke deposito-nemende instelling gewysig sal word. Aan elke bestuurder of hoofbestuurder is die vriendelike uitnodiging gerig om die Registrateur op Pretoria te kom spreek, en geen hoofamptenaar het hierdie uitnodiging sover ek weet van die hand gewys nie. Hy moes, al was dit onwillekeurig die lang rit onderneem om nader kennis met die Registrateur te maak en deel te neem aan 'n belangrike bespreking rakende die registrasie van sy Maatskappy se bankinstelling. Van die staanspoor af het jy gevoel soos iemand met 'n riem om sy nek en 'n swaar drag op sy skouers, maar nadat registrasie plaasgevind het, en heelwat moes gedoen word voordat hierdie stadium bereik is, het die riem afgeval en die drag ligter geword. Samewerking tussen die Registrateur en sy personeel aan die een kant en bankinstellings aan die ander kant, het gaandeweg verbeter en deur gee en neem het 'n goeie gesindheid tot stand gekom. Hier en daar was daar skaafplekke maar dit was nie van lange duur nie.”¹⁰⁰ Die suksesvolle afhandeling van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se registrasie as depositonemende instellings in 1951 en 'n geleidelike vrede maak met die realiteite van hulle nuwe status het dus hulle vyandigheid van die veertigerjare getemper en hulle laat besef dat die “bogey man” meer as vriend dan as vyand sou deug.

7.3 Die stryd met banke en prokureurs om boedelbesigheid

Naas die ekonomiese en finansiële uitdagings wat merendeels op die terrein van die bankaktiwiteite van trustmaatskappy en eksekuteurskamer gemanifesteer het, het die vooroorlogse kompetisie met banke en prokureurs ten opsigte van die doen van boedel en trustbesigheid trustmaatskappye en eksekuteurskamers se grootste uitdaging gebly.

Pogings om banke wetlik van boedel- en trustbesigheid uit te sluit het na 1942 hoofsaaklik gesentreer rondom die pogings in 1943 en 1949 om 'n nuwe boedelwet op die wetboek geplaas te kry om die Boedelwet van 1913 te vervang. In dié verband het die Vereniging en die Prokureursordes nou saamgewerk. Op inisiatief van die Prokureursordes is gepoog om die nuwe boedelwetgewing te gebruik deur aan te

---

¹⁰⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Voorsittersrede

dring op 'n amendement waarvolgens banke wetlik van die doen van boedel- en trustbesigheid uitgesluit sou word. Die Vereniging het hierdie inisiatief namens sy lede gesteun¹⁰¹ - 'n besluit waarvoor hy tydens sy 1943-jaarvergadering 'n duidelike mandaat van sy lede gekry het.¹⁰² Met die mandaat van sy lede het die Vereniging voortgegaan om die toenemende kompetisie van banke te bestry. Afgesien van 'n ontmoeting met verteenwoordigers van die Prokureursordes om hulle samewerking in dié verband te verkry is ook besluit om 'n memorandum aan die Minister van Finansies te stuur waarin die standpunt van trustmaatskappye ten opsigte van die kompetisie van handelsbanke uiteengesit is.¹⁰³ Op 13 Februarie 1945 het 'n gesamentlike afvaardiging van die Prokureursorde en die Vereniging die Eerste Minister ontmoet en aan hom 'n memorandum oorhandig.¹⁰⁴ Daarin is die regering versoek om in die nuwe beoogde Boedelwet banke te verbied om die administrasie van boedels en trusts te hanteer of indien hulle wel toegelaat word om dit te doen hulle te verbied om enige vergoeding daarvoor te ontvang. Die trustmaatskappye het hulle versoek gebaseer op hulle gevestigde regte in dié verband en hulle bewese rekord van kundige, persoonlike en simpatieke diens as eg Suid-Afrikaanse instellings. Daarteenoor is banke getipeer as laatkommers ten opsigte van boedel- en trustdienste wat as buitelandse maatskappye net belang gestel het in verhoogde winste en dividende vir hulle buitelandse aandeelhouders. Banke se persoonlike verhouding as hulle kliënte se bankiers het hulle ook in 'n baie gunstiger posisie as trustmaatskappye geplaas om hulle kliënte se boedel- en trustbesigheid te bekom. Trustmaatskappye was oortuig dat, indien hulle nie wetlike beskerming teen banke sou verkry nie, hulle die gevaar geloop het om uitgedruk te word uit 'n bedryf waaraan hulle hulle bestaansreg te danke gehad het. Terwyl boedel- en trustadministrasie lewensnoodsaaklik was vir die voortbestaan van trustmaatskappye

---

algemene jaarvergadering, 6.5.1963, p.11).

¹⁰¹ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Verslag van die Uitvoerende Komitee tydens die algemene jaarvergadering, 13.12.1943, g.p.).

¹⁰² (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Algemene jaarvergadering, 13.12.1943, pp.2-3).

¹⁰³ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Spesiale vergadering van die Uitvoerende Komitee, 21.2.1944 en vergadering van Uitvoerende Komitee, 15.3.1944, p.2).

¹⁰⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Verslag van die Uitvoerende Komitee aan die algemene jaarvergadering, 26.11.1945, g.p.).

was dit volgens die memorandum vir banke net nog 'n addisionele manier om hulle winste te vergroot en geensins noodsaaklik vir die voortbestaan van hulle bankdienste nie.¹⁰⁵ Die prokureursordes het die trustmaatskappye se sentimente en argumente gedeel en hulle versoek gesteun en die feit onderstreep dat 'n groot deel van die ongeveer 3 000 prokureurs wat hulle verteenwoordig het se voortbestaan ernstig in gevaar gestel is deur die banke se boedel- en trustaktiwiteite.¹⁰⁶ Hulle ontmoeting en memorandum het egter geen reaksie van die regering ontlok nie. Die rede vir die regering se stilswye moet gedeeltelik daaraan toegeskryf word dat die konsepboedelwet van 1943 vir die daaropvolgende aantal jare nie in die parlement ter tafel gelê is nie.¹⁰⁷

In 1949 is 'n nuwe boedelwetsontwerp wat feitlik identies aan die 1943-weergawe was by die parlement ingedien.¹⁰⁸ Die wetsontwerp is na 'n gekose komitee verwys.¹⁰⁹ Die Vereniging en die Prokureursordes het weer kragte saamgesnoer en hulle standpunte en eise van 1943 herhaal in voorleggings wat hulle aan die Gekose Komitee gedoen het.¹¹⁰ Die 1949-konsepwetsontwerp het egter nooit verder as die Gekose Komiteestadium gevorder nie.

In twee verdere inisiatiewe van die prokureursberoep om hulle mededingers ten opsigte van boedel- en trustbesigheid te neutraliseer was nie net banke nie, maar ook

---

¹⁰⁵ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Memorandum in re "The Administration of Estates Bill" in special reference to "The Competition of the Commercial Banks", 12.2.1945, pp.1-3).

¹⁰⁶ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Memorandum on the subject of competition by the commercial banks in the administration of estates as affecting the attorneys profession issued by the Association of Law Societies, 6.2.1945, pp.1-4).

¹⁰⁷ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Verslag van die Uitvoerende Komitee aan die algemene jaarvergadering, 25.11.1946, g.p.; Verslag van die Uitvoerende Komitee aan die algemene jaarvergadering, 17.5.1948, g.p.).

¹⁰⁸ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Vergadering van die Uitvoerende Komitee, 29.4.1949, pp.1-2).

¹⁰⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Vergadering van die Uitvoerende Komitee, 13.5.1949, pp.1-2).

¹¹⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Vergadering van die Uitvoerende Komitee, 23.5.1949, p.1); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye,

trustmaatskappye en eksekuteurskamers aan die ontvangkant. In 1959 is die verhouding tussen die Vereniging en die Prokureursordes vertroebel toe die parlamentslid vir Heilbron, GFL Froneman, op inisiatief van die Prokureursordes sonder enige kennisgewing aan die Vereniging die Wysigingswetsontwerp op die Boedelwet en die Boedelbelastingwet van 1959 as 'n privaatswetsontwerp by die parlement ingedien het.¹¹¹ Die wetsontwerp het onder andere die verpligte aanstelling van 'n "familie-prokureur" in elke boedel voorgestel met sekere funksies soos die opstel van inventarisse, die ouditering van likwidasierekenings en die indiening van bewysstukke wat slegs deur 'n prokureur uitgevoer sou kon word. Aangesien die wetgewing trustmaatskappye se boedelbesigheid negatief sou beïnvloed en prokureurs 'n verdere onregverdigde voordeel bo hulle sou besorg, het die Vereniging deur middel van 'n memorandum aan die Gekose Komitee (wat die wetgewing moes ondersoek) hulle misnoë te kenne gegee en vir die algehele verwerping van die wetgewing gevra.¹¹² Die Gekose Komitee se gevolgtrekking dat die wetgewing nie in die openbare belang sou wees nie en hulle aanbeveling dat nie met die wetsontwerp voortgegaan moes word nie het die einde van die poging beteken. Die episode het egter die verhouding tussen die Prokureursordes en die Vereniging vertroebel en hulle verenigde front teen die banke verswak.¹¹³

Die tweede inisiatief was in 1964 in die vorm van 'n wetsontwerp tot wysiging van die Wet op Toelating van Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers, no.23/1934. Die wetsontwerp is na slegs gedeeltelik suksesvolle verhoë deur die Vereniging in 'n gewysigde vorm as Wet no.63 van 1964 deur die parlement goedgekeur.¹¹⁴ Die wet

---

22.7.1949-26.3.1954 (Memorandum in re "The Administration of Estates Bill" in special reference to "The Competition of the Commercial Banks", 2.1950, pp.1-5).

¹¹¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959-1960 (Jaarverslag van die Uitvoerende Komitee aan die algemene jaarvergadering, 4.5.1959, g.p. en voorsittersrede, 4.5.1959, pp.1-2).

¹¹² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959-1960 (Memorandum insake Wysigingswetsontwerp op die Boedelwet en die Boedelbelastingwet 1959, 20.2.1959, pp.1-4).

¹¹³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959-1960 (Jaarverslag van die Uitvoerende Komitee aan die algemene jaarvergadering, 4.5.1959, g.p. asook voorsittersrede, 4.5.1959, pp.1-3).

¹¹⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Wetsontwerp tot wysiging van die Wet op Toelating van Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers, 23/1934. Bylaag tot memorandum deur die Assosiasie van Trustmaatskappye in Suid-Afrika, 13.5.1964,

het 'n potensieële bedreiging vir trustmaatskappye ingehou deurdat dit in afdeling 30(1)(h) daarvoor voorsiening gemaak het dat die Minister van Justisie deur middel van regulasies kon bepaal of voorskryf watter handeling nie deur enige ander persoon as 'n prokureur, notaris, transportbesorger of wetsagent verrig mag word nie.¹¹⁵ Die potensieële gevaar van die wet het spoedig 'n werklikheid geword toe die Prokureursordes regulasies aan die Minister van Justisie voorgestel het wat die effek sou hê dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers van baie van hulle tradisionele werk uitgesluit sou word. Die voorgestelde regulasies het onder andere werk soos die opstel van testamente en die voorbereiding van dokumente om trusts tot stand te bring tot prokureurs beperk en trustmaatskappye se reg tot die doen van boedelbesigheid probeer beperk tot slegs persone wat woonagtig was of vaste eiendom besit het in afdelingsraad- of magistraatsdistrikte waarin trustmaatskappye of hulle takkantore gesetel was.¹¹⁶ Na uitgebreide onderhandelinge met die Prokureursordes het die Vereniging egter daarin geslaag om die Prokureursordes te oortuig om die voorgestelde resolusies so te wysig dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat voor 1939 geregistreer is daarvan uitgesluit sou word.¹¹⁷

Dit is dus duidelik dat slegs voortdurende pogings deur die Vereniging daarin geslaag het om verdere statutêre beperking of uitsluiting van trustmaatskappye en eksekuteurskamers van hulle tradisionele besigheidsterrein van boedel- en trustbesigheid te verhoed. Ten spyte van bogenoemde sukses is die periode na 1942 gekenmerk deur die toenemende verlies deur trustmaatskappye en eksekuteurskamers, maar veral deur prokureurs, van hulle markaandeel in boedel- en trustbesigheid ten gunste van die banke. Afgesien van die Vereniging van Trustmaatskappye se pogings om die reg van hulle lede op die doen van boedelbesigheid statutêr te beveilig was daar vanweë bogenoemde verlies ook sedert 1942 'n debat aan die gang oor die effek van bestaande wetgewing in die vorm van Wet no.19 van 1941 op die boedel- en

---

pp.1-3); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1965-1967 (Attorneys, Notaries and Conveyancers Admission Act (23/1934). Section 30(1) (h), 22.11.1966, p.1).

¹¹⁵ Wet No.63 van 1964. **Wysigingswet op die Toelating van Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers, 1964.**

¹¹⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1965-1967 (Attorneys, Notaries and Conveyances Admission Act (23/1934). Section 30(1) (h), 22.11.1966, pp.1-3).

trustaktiwiteite van trustmaatskappye en hoe die beperkinge ten beste oorkom kon word. In 1952 het die voorsitter van die Vereniging, Willie Rousseau, in sy voorsittersrede die invloed van die wetgewing op trustmaatskappye en eksekuteurskamers as volg beskryf: "Particularly for country Trust Companies this meant a loss of revenue and indirectly of business as it compelled the Company to send his client to the local Attorney, himself a one-man Trust Company, and his chief competitor".¹¹⁸

In 'n referaat tydens die 1955-jaarvergadering van die Vereniging het Rousseau weer te velde getrek teen die wyse waarop die 1941-wetgewing trustmaatskappye aan bande gelê het in hulle werwing van boedelbesigheid en die Vereniging aangemoedig om voorraadopname van hulle posisie te doen en op hulle toekomstige beleid in dié verband te besluit. Volgens Rousseau was daar 'n groot poel van latente boedelbesigheid wat ten spyte van wetgewende beperkinge gemobiliseer moes word. Hy was van mening dat "It is in the interests of the public that they be made Will conscious. I am not thinking in terms of screaming advertisements not in keeping with the dignity of our organisations or troublesome door to door canvassing, but of personal tactful solicitation and greater liberty in establishing good public relations".¹¹⁹ Hy het ook 'n vryemarkbenadering ten opsigte van boedelbesigheid gepropageer aangesien hy oortuig was dat trustmaatskappye met hulle ondervinding, opgeleide personeel, betroubaarheid, finansiële verantwoordelikheid en kontinuïteit hulself sou kon handhaaf indien boedelbesigheid vir almal oopgestel sou word. Hy het ook 'n pleidooi gelewer dat prokureurs en trustmaatskappye mekaar minder as opponente en meer as lede van dieselfde span wat mekaar wedersyds kan aanvul, moes beskou. Doen hulle dit nie sou die vloei van boedelbesigheid na handelsbanke

---

¹¹⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1965-1967 (Vergaderings van Raad van Direkteure, 2.12.1966, g.p. asook, 17.3.1967, g.p.).

¹¹⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.4.1952, p.7).

¹¹⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Referaat gelewer deur WP Rousseau tydens algemene jaarvergadering, 16.5.1955, p.3).

voortduur. Rousseau was oortuig dat trustmaatskappye se toekoms in hulle trustee-werk gelê het.¹²⁰

Verdere pogings gedurende 1957-1958 van die Vereniging om trustmaatskappye se boedeldienste te adverteer en om die handelsbanke se toenemende aandeel in boedelbesigheid in samewerking met die Prokureursordes hok te slaan het op niks uitgeloop nie.¹²¹ Intendeel, uit statistiek wat die sekretaris van die Vereniging, JWA Parkhurst, tydens die 1961-jaarvergadering aan die Vereniging voorgelê het, was dit duidelik dat die prokureurs se hoofdoel met Wet 19 van 1941, naamlik die uitskakeling van die banke as kompetisie ten opsigte van boedelbesigheid, nie bereik is nie en eerder geboemerang het (sien statistiek in Bylae B). Die sekretaris het dus tot die gevolgtrekking gekom dat "In the light of this analysis, therefore, it is very evident that the main purpose of Act 19 of 1941 has boomeranged. So far from the expected rout of the Banks, it is the very instigators of this legislation who are in retreat, and our own Association is having to struggle dourly to hold its ground."¹²²

In 'n poging om die tendens te verklaar het die sekretaris tot die gevolgtrekking gekom dat die verbod op die advertering van boedeldienste nie prokureurs en banke wesenlik beïnvloed het nie, aangesien die publiek deeglik bewus was daarvan dat dié instellings testamente en boedelbesigheid hanteer het - 'n bewussyn wat deur prokureurs en banke se wydverspreide teenwoordigheid in feitlik elke dorp of stad verder gevestig en bevestig is. In die geval van prokureurs was dit 'n verbintenis wat reeds eeue bestaan het en in die geval van banke het hulle deur advertensie en werwing reeds voor 1941 die publiek deeglik bewus gemaak van hulle dienste in dié verband. Wat banke egter bo prokureurs bevoordeel het, was die feit dat die deursnee

---

¹²⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Referaat gelewer deur WP Rousseau tydens algemene jaarvergadering, 16.5.1955, pp.4-5).

¹²¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir die jaar 1958 (Jaarverslag van Uitvoerende Komitee aan die algemene jaarvergadering, 12.5.1958, g.p.; Notule van algemene jaarvergadering, 12-13.5.1958, p.14; Referaat deur WP Rousseau gelewer tydens die 1958-jaarvergadering: Institutional Advertising. Estate Planning, pp.1-5).

¹²² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye, 10.5.1961: Legislative restrictions on advertising by trust companies, pp.2-3).

persoon baie meer en gereelder kontak met sy bank as met 'n prokureur gehad het en dat banke die eienskap van kontinuïteit besit het wat by prokureurs afwesig was.¹²³

Ten opsigte van trustmaatskappye se posisie het die sekretaris die vraag gestel of slegs 'n klein persentasie van die publiek bewus was van die feit dat boedelbesigheid een van die trustmaatskappye se hoof funksies was en of trustmaatskappye se beperkte getalle vir die onkunde verantwoordelik was. Hy het ook die vraag gestel of hierdie posisie sou verander indien trustmaatskappye toegelaat sou word om vryelik te adverteer. Wat die aantal trustmaatskappye betref, het hy daarop gewys dat dit sedert die aanvaarding van die 1941-wetgewing feitlik onmoontlik geword het om nuwe trustmaatskappye wat boedelbesigheid as hulle primêre funksie het tot stand te bring. Van die 72 maatskappye wat teen Maart 1960 as trustmaatskappye geregistreer was, was 51 lede van die Vereniging en 21 nie-lede. Van die 21 was ag privaat maatskappye en 'n verdere ag gestig na 31 Desember 1938 (die konsessiedatum van die 1941-wetgewing) terwyl een maatskappy wat voor die datum gestig is nie oor 'n trustmaatskappylisensie beskik het nie. Laasgenoemde 17 maatskappye het dus nie gedeel in die toegewings ten opsigte van reklame van hulle boedelbesigheid wat die 1941-wetgewing aan trustmaatskappye en eksekuteurskamers gemaak het nie. Die sekretaris het dus tot die gevolgtrekking gekom dat "One can therefore assume with a great measure of certainty that the administration of estates in South Africa by corporate bodies, other than certain banking institutions, has been, since 1941, and will be for all future time, confined almost exclusively to the 51 Member-companies of this Association, plus 4 non-Member concerns."¹²⁴

Wat betref die vraag of die heil van trustmaatskappye nie in onbelemmerde advertensie geleë was nie, het die sekretaris in verwysing na die periodieke voorstelle dat pogings aangewend moes word om die 1941-wetgewing herroep of geamendeer te kry daarop gewys dat die opheffing van beperkings op reklame vir boedelbesigheid

---

¹²³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye, 10.5.1961: Legislative restrictions on advertising by trust companies, p.3).

¹²⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye, 10.5.1961: Legislative restrictions on advertising by trust companies, pp.3, 5).

tot 'n uitgebreide reklameveldtog deur die banke sou lei, waardeur prokureurs die meeste benadeel sou word. Trustmaatskappye sou ook negatief geraak word en om by banke se advertensieveldtogte kers vas te hou sou baie duur wees. Hy het ook daarop gewys dat, in die lig van die lang stryd wat die 1941-wetgewing voorafgegaan het en die uiteindelijke aanvaarding van die wetgewing met die goedkeuring van die trustmaatskappye, asook die sterk verteenwoordiging van prokureurs in die parlement, die moontlikheid om die wetgewing ongedaan te maak baie skraal was. Dit is teen hierdie agtergrond dat die Uitvoerende Komitee van die Vereniging tot die gevolgtrekking gekom het dat die wetgewing as 'n voldonge feit aanvaar moes word, dat trustmaatskappye daarmee ver lief moes neem en die beste van 'n slegte saak moes probeer maak.¹²⁵

Die sekretaris het ten slotte daarop gewys dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers relatief min publisiteit gee aan die talle ander dienste wat hulle verskaf en dit terwyl daar geen wetlike beperking daarop is nie. Hy was onseker of dit toe te skryf was aan die koste daaraan verbonde, die natuurlike konserwatiewe benadering van trustmaatskappye of vrese dat hulle op indirekte wyse die 1941-wetgewing sou oortree. Hy was egter oortuig dat 'n sistematiese en energieke advertensieveldtog om trustmaatskappye se ander dienste bekend te stel baie daartoe sou bydra om ook hulle primêre funksie van boedelbesigheid bekend te stel, aangesien "One cannot, after all, contemplate the branches of a tree without being conscious of the trunk from which they stem".¹²⁶ Die sekretaris het sy referaat afgesluit met die vraag of trustmaatskappye werklik so oormatig benadeel word deur die reklamebeperking waaraan hulle onderworpe is as wat voorgegee word.¹²⁷

Uit die voorafgaande bespreking is dit dus duidelik dat die beperkinge op reklame ten opsigte van hulle boedelbesigheid vir trustmaatskappye en eksekuteurskamers 'n prominente kwessie en uitdaging was en dat die beperkings telkens in verband

---

¹²⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye, 10.5.1961: Legislative restrictions on advertising by trust companies, pp.6,7).

¹²⁶ *Ibid.*, p.8.

¹²⁷ *Ibid.*, p.8.

gebring is met die toename in banke se aandeel in die doen van boedelbesigheid. Die implikasie van laasgenoemde was dat dit die wetlike reklamebeperkings wat trustmaatskappye en eksekuteurskamers verhoed het om hulle regmatige aandeel van die beskikbare boedelbesigheid te bekom. Dat die wetgewing die stigting van nuwe maatskappye na 1942 geïnhibeer het, moet geredelik toegegee word aangesien min aandeelhouers hulle geld sou waag in 'n maatskappy wat wetlik verbied word om sy primêre funksie te adverteer. Die geldigheid van die persepsie wat onder trustmaatskappye en eksekuteurskamers gevestig geraak het, naamlik dat dit die reklamebeperkings van die 1941-wetgewing was wat vir die afname in hulle marktaandeel ten opsigte van boedelbesigheid verantwoordelik was, moet egter bevraagteken word. WP Rousseau het in 1958 die mening gehuldig dat die wetgewing hulle nie soseer veld laat verloor nie, maar hulle wel verhoed om latente nuwe besigheid teen dieselfde tempo as byvoorbeeld banke in te palm,¹²⁸ terwyl daar reeds verwys is na die sekretaris van die Vereniging se pertinente vraag in 1961 of die wetgewing wel so belemmerend is as wat trustmaatskappye en eksekuteurskamers wou voorgee.

Daar is reeds in 'n vorige hoofstuk verwys na die feitlik onaantasbare posisie wat trustmaatskappye en eksekuteurskamers aanvanklik ten opsigte van boedelbesigheid beklee het in die gebiede waar hulle werksaam was en dat banke dit moeilik gevind het om in dié gebiede hoegenaamd boedelbesigheid te bekom. Die feit dat hierdie monopolie van trustmaatskappye saamgeval het met die tydperk toe daar geen statutêre reklamebeperkings op boedelbesigheid vir hulle bestaan het nie en hulle "agter raak" by banke op hierdie terrein saamgeval het met die tydperk van die wetlike beperkings van die 1941-wetgewing het waarskynlik bygedra tot die persepsie dat laasgenoemde vir hulle probleme verantwoordelik was. Die vraag is egter of hulle tydperk van monopolie oor boedelbesigheid die gevolg was van 'n intensiewe advertensieveldtog en of dit aan ander faktore toe te skryf was. Vanweë trustmaatskappye se algemeen konserwatiewe ingesteldheid was hulle reklame eerder geskoei op informele beïnvloeding as mediagerigte advertensies. Die benadering is onderstreep deur die reaksie van die Uitvoerende Komitee van die Vereniging in 1941

---

¹²⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir die jaar 1958 (Referaat gelewer deur WP Rousseau tydens algemene jaarvergadering, 12-13.5.1958: Institutional Advertising. Estate

op die navrae van 'n plattelandse trustmaatskappy in verband met 'n moontlike bioskoopadvertensie van die maatskappy se aktiwiteite. Die komitee se reaksie was dat hulle "did not consider it consonant with the dignity of a Trust Institution to use a cinema as an advertising medium".¹²⁹ Dat dieselfde benadering 20 jaar later in 1961 nog steeds onder trustmaatskappye en eksekuteurskamers vaardig was, is weerspieël deur 'n opmerking in 'n referaat oor reklame deur trustmaatskappye wat deur die sekretaris van die Vereniging gelewer is, naamlik dat "I don't suggest for one moment that Trust Companies are anxious to emulate the advertising methods of the soap or petrol or breakfast cereal people. This would indeed be quite out of keeping with the dignity of Member-companies."¹³⁰ In sy voorsittersrede tydens die 1964-jaarvergadering het JHL Smuts erken dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers se reklame oor die algemeen verbeeldingloos was. Hy het die toedrag van sake aan hoofsaaklik twee faktore toegeskryf. Volgens Smuts het trustmaatskappye toegelaat dat hulle denke so oorheers word deur die reklamebeperkinge van die 1941-wetgewing dat hulle 'n pessimistiese houding (defeatist attitude) ten opsigte van reklame ontwikkel het. Wat trustmaatskappye vergeet het, is dat hulle eintlik deur die wetgewing bo ander instellings soos banke en prokureurs bevoordeel is deurdat hulle die enigste instellings was wat deur 'n eenvoudige stelling (die "simple statement"-toegewing) wel aan die publiek mag bekend maak dat hulle boedelbesigheid verrig. Sy vraag was dus: "Do we make use of this privilege? I say we do not. I have yet to see a bold half-page or even a quarter-page newspaper announcement to the effect that 'The X Board of Executors or Trust Company undertakes the administration of deceased estates'."¹³¹ Die tweede faktor het hy verwoord met die vraag: "Are we not perhaps a little smug or even snobbish by reason of our age?"¹³² Hy was van mening

---

planning, p.5).

¹²⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Spesiale vergadering Uitvoerende Komitee, 10.4.1941, p.4).

¹³⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens die algemene jaarvergadering, 9.5.1961: Legislative Restrictions on Advertising by Trust Companies, p.4).

¹³¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 5.5.1964, p.1).

¹³² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 5.5.1964, p.1).

dat hierdie selfvoldaanheid en snobisme wat ontwikkel het uit hulle lang gevestigde tradisies gelei het tot 'n afkeer van vernuwing, verandering en innovasie by trustmaatskappye en eksekuteurskamers. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers se onveranderde reklame- en advertensiemetodes oor dekades was waarskynlik die resultaat van bogenoemde ingesteldheid. Hy het 'n beroep op die lede van die Vereniging gedoen om hulle konserwatisme ten opsigte van reklame te laat vaar, nie te dink dat hulle self hulle eie advertensies kan opstel nie, maar in pas met die era van spesialisasie waarin hulle leef advertensiekonsultante aan te stel om hulle reklame vir hulle te hanteer.¹³³

Die invloed van direkteure, aandeelhouders en personeel in die gemeenskappe waar hulle gefunksioneer het, was aanvanklik voldoende om aan trustmaatskappye die distrik se besigheid te verseker en aandeelhouders is jaarliks tydens jaarvergaderings deur voorsitters daaraan herinner om hulle besigheid na hulle maatskappy te kanaliseer en so die sukses van die maatskappy te verseker. Verder het trustmaatskappye en eksekuteurskamers die mening wat die sekretaris van die Vereniging in sy 1961-referaat gehuldig het, gedeel, naamlik dat “the best and most enduring publicity medium of all – service; and with it – experience, integrity, dependability and continuity”¹³⁴ was. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het dus nie hulle monopolie oor boedelbesigheid voor 1941 aan openbare reklame te danke gehad nie. Net so het banke se vergrote aandeel in boedelbesigheid na 1942 plaasgevind in 'n tydperk toe banke wetlik verbied is om enige reklame hoegenaamd vir boedelbesigheid te maak. Die redes vir banke se sukses is waarskynlik korrek geïdentifiseer deur die sekretaris van die Vereniging in sy 1961-referaat oor reklame, naamlik banke se teenwoordigheid in feitlik elke dorp en stad in Suid-Afrika, hulle baie hoër frekwensie van kontak met hulle kliënte as wat die geval met veral prokureurs maar ook trustmaatskappye was, asook hulle eienskap van kontinuïteit. Hierby sou nog gevoeg kon word die tendens van 'n “een-stop”-benadering wat ten opsigte van die verskaffing van finansiële dienste aan kliënte in die naoorlogse

---

¹³³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 5.5.1964, pp.1-2).

¹³⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens algemene jaarvergadering, 9.5.1961: Legislative Restrictions on Advertising by Trust Companies, p.8).

periode ontwikkel het waarvolgens finansiële instellings in al hulle kliënte se finansiële behoeftes onder een dak probeer voorsien het - 'n benadering waarvoor handelsbanke beter as prokureurs en trustmaatskappye toegerus was.¹³⁵ Die oorsake van trustmaatskappye en eksekuteurskamers se verlies aan markaandeel ten opsigte van boedelbesigheid moet dus nie primêr voor die deur van die 1941-wetgewing gelê word nie, maar eerder gesoek word in hulle eie tekortkominge soos hulle konserwatisme, aversie teen verandering, selfvoldaanheid en snobisme soos blootgelê deur die eise van die veranderde ekonomiese en finansiële milieu na 1942.

Trustmaatskappye en eksekuteurskamers het, afgesien van hulle waaksaamheid teen nuwe beperkende wetgewing en hulle pogings om bestaande wetgewende beperkings op hulle trustaktiwiteite die hoof te bied, ook pogings aangewend om deur die verhoging van die status van die trustberoep die kompetisie van banke ten opsigte van boedelbesigheid die hoof te bied. Pogings om hierdie verhoogde beroepstatus te vestig het gesentreer rondom die daarstelling van erkende en geakkrediteerde tersiêre trustkwalifikasies vir amptenare van trustmaatskappye. Tydens die 1958-jaarvergadering van die Vereniging het JHS Hofmeyr in 'n referaat met die titel *Trust Education* in 'n verwysing na die banke se groeiende kompetisie ten opsigte van boedelbesigheid as volg na die rol van trustonderrig verwys: "We can only combat this advance by showing ourselves to be equal to if not better than they are in the matter of trust administration. The public can only be educated to become trust minded and bring their confidence to us if they can be brought to realise that we are specially trained to do the job, and a system of trust education with the award of our own diploma could do much to realise this end."¹³⁶

Die daarstelling van behoorlike trustonderrig was egter 'n lang gekoesterde ideaal wat na 1938 teruggevoer kon word en waarvan die aanvanklike doel was om trustmaatskappye van 'n poel van goed opgeleide en behoorlik gekwalifiseerde trustamptenare te voorsien. In 1938 het CC Silberbauer in sy voorsittersrede tydens die jaarvergadering van die Vereniging in 'n verwysing na die kwaliteite en

---

¹³⁵ **Financial Mail**, 27.10.1967: When the lid comes off..., p.294.

¹³⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Referaat gelewer deur JHS Hofmeyr tydens die algemene jaarvergadering, 12.5.1958 getitel: Trust Education, p.4).

kwalifikasies waaroor die uitvoerende amptenare van trustmaatskappye moes beskik 'n beroep gedoen op die persone wat die huidige geslag amptenare moes opvolg om hulle behoorlik vir die taak voor te berei deur die nodige kwalifikasies te verwerf.¹³⁷ In 'n bespreking van die voorsitter se rede het een van die afgevaardigdes, LJ Botha, die aangeleentheid die eerste keer amptelik te berde gebring. Botha was van mening dat 'n standaard van kennis en opleiding vir uitvoerende amptenare daargestel moes word deur die instelling van die nodige kursusse en eksamens, aangesien goedopgeleide amptenare onontbeerlik was vir die suksesvolle voortbestaan van die trustbeweging.¹³⁸

In 1941 het CC Silberbauer die onderwerp van trustonderrig as die tema van sy voorsittersrede geneem en ook na die stand van trustonderrig in ander lande verwys. Hy het daarop gewys dat daar geen spesifieke trustgerigte onderrig in Suid-Afrika beskikbaar was nie, terwyl daar ongeveer 600 amptenare in trustmaatskappye in Suid-Afrika se diens was wat oor geen trustonderrig in die ware sin van die woord beskik het nie. Hy het die Vereniging aangemoedig om in die lig van dié toestand 'n werkbare stelsel van trustonderrig tot stand te bring.¹³⁹ In 1948 is die aangeleentheid weer ter sprake gebring toe PG van der Merwe voorgestel het dat die Uitvoerende Komitee die wenslikheid van kwalifiserende- of bevoegdheidseksamens vir die amptenare van trustmaatskappye moes ondersoek.¹⁴⁰ 'n Subkomitee wat aangestel is om die aangeleentheid verder te voer het twee verslae opgestel wat aan lede gesirkuleer is.¹⁴¹ Uit die reaksie op die verslae was dit duidelik dat die lede nie baie geïnteresseerd in die aangeleentheid was nie en die voorsitter het aanbeveel dat die saak as 'n huishoudelike kwessie beskou word wat elke maatskappy self moes

---

¹³⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 12.12.1938, p.12).

¹³⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Algemene vergadering, 12.12.1938, g.p.).

¹³⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 19.12.1939-14.12.1942 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 8.12.1941, pp.3-8).

¹⁴⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Algemene jaarvergadering, 17.5.1948, g.p.).

¹⁴¹ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 21.12.1942-23.5.1949 (Report by the sub-committee appointed at a meeting of the Executive Committee of the Association held on the 17th June 1948, g.p.; Vergadering van Uitvoerende Komitee, 8.4.1949, p.1).

hanteer. Aangesien hulle reeds probleme ondervind het om opgeleide personeel te bekom was sy gevoel dat toelatingsvereistes vir amptenare die posisie net sou vererger.¹⁴² Hoewel moontlikhede om trustverwante opleiding by instellings soos die *School of Accountancy* in Johannesburg of die *College of Commerce* in Kaapstad te volg ondersoek is, is verdere pogings in die verband laat vaar weens 'n gebrek aan belangstelling van die kant van trustmaatskappy-amptenare.¹⁴³

Nadat dit tydens die algemene jaarvergadering in 1955 duidelik geword het dat probleme ondervind word om behoorlik opgeleide amptenare met kennis van boedeladministrasie te bekom is die Uitvoerende Komitee versoek om weer die aangeleentheid van trust-onderrig te ondersoek.¹⁴⁴ Dit het gelei tot 'n verslag deur JHS Hofmeyr oor die moontlikhede wat beskikbaar was en die doelstellings van sodanige onderrig. Die opleiding moes amptenare se doeltreffendheid verbeter en trustwerk as 'n belowende loopbaan vir voornemende werksoekers vestig. Die diploma wat verwerf word, moes mettertyd die handelsmerk van die gekwalifiseerde uitvoerende amptenare van trustmaatskappye word.¹⁴⁵ Na 'n bespreking van Hofmeyr se verslag het die vergadering besluit dat maatskappye eers moes vasstel wat die belangstelling onder hulle amptenare was voordat die saak verder gevoer sou word.¹⁴⁶ Ten spyte van onbevredigende reaksie van die kant van die Vereniging se ledemaatskappye en hulle amptenare is voortgegaan om aandag aan die saak te skenk¹⁴⁷ en is daarin geslaag om die *Chartered Institute of Secretaries* en die Instituut van Administrasie en Handel van Suid-Afrika te oorreed om diplomakursusse in Eksekuteurskap en Trusteeskap in hulle leerplanne in te sluit. Lede is aangemoedig

---

¹⁴² (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Algemene jaarvergadering, 13.3.1950, p.3).

¹⁴³ (SH) Notuleboek van die Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Memorandum for the Association of Trust Companies. Trust Education, 1.5.1956, p.1).

¹⁴⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Algemene jaarvergadering, 16.5.1955, pp.5-6).

¹⁴⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Memorandum for the Association of Trust Companies. Trust Education, 1.5.1956, pp.1-3).

¹⁴⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954-14.12.1956 (Algemene jaarvergadering, 7.5.1956, p.5).

¹⁴⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1957 (Verslag Uitvoerende Komitee aan algemene jaarvergadering, 6.5.1957, g.p.).

om die verwerwing van so 'n diploma onder hulle amptenare te bevorder en daar is gehoop dat dit 'n kwalifikasiepeil vir bevordering in die trustmaatskappyberoep sou daarstel.¹⁴⁸ Aangesien dit die gevoel van die lede van die Vereniging was dat hy sy eie diploma moes uitreik aan kandidate wat in geskikte eksamens geslaag het, is tydens die 1959-jaarvergadering besluit om 'n afsonderlike diploma-uitreikende liggaam tot stand te bring in die vorm van 'n Instituut van Trustmaatskappye waarvan alle trustmaatskappy-amptenare wat oor die diploma of ander gepaste en erkende kwalifikasie beskik het lidmaatskap kon verkry. Daar is gehoop dat lidmaatskap van die Instituut mettertyd nie alleen in die trustbeweging nie, maar ook in die breër handelswêreld hoog geag sou word.¹⁴⁹ Die instituut se doel sou onder andere wees om onderrig, doeltreffendheid, vooruitgang en die algemene ontwikkeling van werknemers van trustmaatskappye en eksekuteurskamers te bevorder.¹⁵⁰

Dat die tekort aan goed opgeleide personeel 'n wesenlike probleem was, het tydens 'n vergadering van die Uitvoerende Komitee in 1960 weer ter sprake gekom toe die probleem van die rondbeweeg van personeel tussen trustmaatskappye onderling bespreek is. Die gevoel was dat afrokkeling van mekaar se personeel 'n bose kringloop veroorsaak het wat alleenlik deur die aanlok van voldoende personeel na die trustbeweging hokgeslaan kon word. Die gedagte dat die Instituut beurse kan verskaf is selfs geopper.¹⁵¹ In 1960 het die sekretaris in 'n kennisgewing aan die lede van die Vereniging sy besorgdheid uitgespreek oor die klein aantal amptenare wat van die beskikbare kursusse gebruik gemaak het. Hy het hierdie tekort aan ondernemingsgees betreur en 'n beroep op die senior uitvoerende amptenare van die lede gedoen om hulle amptenare die belangrikheid van behoorlike kwalifikasies onder

---

¹⁴⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Jaarverslag Uitvoerende Komitee aan algemene jaarvergadering, 12.5.1958, g.p.).

¹⁴⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir die jaar 1958 (Algemene jaarvergadering 12-13.5.1958, p.15); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Jaarverslag Uitvoerende Komitee aan algemene jaarvergadering, 4.5.1959, gp.).

¹⁵⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Die Instituut van Trustmaatskappye. Grondwet, Desember 1958, p.1).

¹⁵¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Uitvoerende Komitee, 16.9.1960, p.32).

die aandag te bring.¹⁵² Dat die oproep nie baie suksesvol was nie is in 1962 bevestig toe besluit is dat daar vanweë die min inskrywings vir die dilpomakursusse vir eers nie voortgegaan sou word met die toekenning van pryse vir die toppresterders nie. Aangesien die komitee van die Instituut dit as van deurslaggewende belang vir die trustmaatskappybeweging beskou het dat jong personeel aangemoedig moet word om die kursusse te volg is besluit om weer hulle lede se aandag daarop te vestig.¹⁵³ Teen 1964 was daar steeds geen verbetering nie en het die *Chartered Institute of Secretaries* dit oorweeg om die kursusse te staak in die lig van die gebrek aan belangstelling.¹⁵⁴ Hierdie slegte ondersteuning is tydens die 1965-jaarvergadering weer bevestig.¹⁵⁵

Hoewel die pogings om 'n behoorlike stelsel van trustonderrig daar te stel primêr gedryf is deur die behoefte aan 'n poel goed opgeleide trustamptenare en die toenemende tekort aan personeel wat veral sedert die vyftigerjare ingetree het, was dit ook gemik op die verhoging van die aansien van trustmaatskappye en hulle amptenare in die oë van die publiek om op hierdie wyse ook as teenvoeter vir die toenemende kompetisie ten opsigte van trustbesigheid te dien. Hoewel die gebrekkige ondersteuning van trustmaatskappye en hulle amptenare die Vereniging se pogings in dié verband grootliks ongedaan gemaak het, verteenwoordig die hele gestoei oor die kwessie 'n kenmerk van en reaksie op die uitdagings waarmee trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die post-1942 periode geworstel het.

7.4 Kompetisie van die versekeringsbedryf

Afgesien van hulle tradisionele kompetisie vir boedelbesigheid, naamlik banke en prokureurs, moes trustmaatskappye en eksekuteurskamers ook in die vyftigerjare teen

---

¹⁵² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Omsendbrief van sekretaris aan lede: Bevoegdheid van personeel, 8.12.1960, g.p.).

¹⁵³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Notule van die Instituut van Trustmaatskappye, 15.6.1962, g.p.).

¹⁵⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Notule van Instituut van Trustmaatskappye, 20.11.1964, g.p.).

¹⁵⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1965-1967 (Notule algemene jaarvergadering, 3-4.5.1965, p.4).

potensiële kompetisie vanuit die lewensversekeringsbedryf en meer spesifiek Ou Mutual wal gooi. Teen die einde van 1952 het dit onder die aandag van die Vereniging gekom dat Ou Mutual beoog het om sy konstitusie so te wysig dat dit hom in staat sou stel om alle vorms van trust- en agentskapswerk asook depositobesigheid te hanteer.¹⁵⁶ Die Vereniging het met die ondersteuning van die Prokureursordes besware teen die veranderinge geopper en ook hulle lede se aandeelhouders gemobiliseer om by Ou Mutual beswaar teen die veranderinge aan te teken. Onder druk van die protes het Ou Mutual ingestem om sy voorneme om trustbesigheid te doen te laat vaar, maar voortgegaan om sy konstitusie so te verander dat hy depositobesigheid kon verrig.¹⁵⁷ Ou Mutual het egter die versekering gegee dat dit nie die maatskappy se bedoeling was om 'n veldtog in die plattelandse distrikte te loods om trustmaatskappye van hulle depositobesigheid te ontnem nie.¹⁵⁸ In 1954 het Ou Mutual 'n filiaal, naamlik die Suid-Afrikaanse Onderlinge Verbandbeleggingskorporasie (Edms.) Beperk tot stand gebring.¹⁵⁹ Vrese dat hierdie filiaal hom met aktiwiteite sou bemoei wat 'n verbreking van die Vereniging se 1952-ooreenkoms met Ou Mutual tot gevolg sou hê, is deur die bestuur van Ou Mutual besweer toe hulle die versekering gegee het dat die nuwe maatskappy nie aktief met deponisionemende instellings om fondse sou meeding nie.¹⁶⁰

In 1958 het die Vereniging weer met Ou Mutual koppe gestamp toe die maatskappy 'n 45 persent aandeelhouding in die *Bloemfontein Board of Executors*, een van die Vereniging se lede, verkry het. Ou Mutual het die versekering gegee dat dit bloot 'n belegging was en dat hulle nie voornemens gehad het om in stryd met die gees van die ooreenkoms met die Vereniging op te tree nie. Sommige lede van die Uitvoerende Komitee was egter oortuig dat Ou Mutual se aandeelhouding 'n verbreking van die

---

¹⁵⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Uitvoerende Komitee, 28.10.1952, g.p.).

¹⁵⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Uitvoerende Komitee, 3.11.1952, g.p.en 13.11.1952, pp.1-2).

¹⁵⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Voorsittersrede tydens spesiale algemene vergadering van die Vereniging se Ou Mutuallede, 18.11.1952, g.p.).

¹⁵⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Uitvoerende Komitee, 22.1.1954, p.2).

ooreenkoms verteenwoordig het.¹⁶¹ Regsadvies wat ingewin is, het egter aangedui dat Ou Mutual binne die magte van sy eie konstitusie opgetree het en selfs indien Ou Mutual se optrede gemik was op die ondermyning van trustmaatskappye se aktiwiteite daar weinig was wat die Vereniging vanuit 'n regsoogpunt daaraan kon doen. Die voorsitter van die Vereniging was dus van mening dat aangesien dit wou voorkom asof Ou Mutual vasberade was om op een of ander stadium sy toetrede tot trustbesigheid te maak dit raadsaam was om een of ander vorm van samewerking met die maatskappy te bewerkstellig. Hy het gesuggereer dat 'n moontlike oplossing was dat die Vereniging, Ou Mutual en die Prokureursordes gesamentlik 'n maatskappy stig met die Vereniging as die beherende aandeelhouer. Die doel van so 'n maatskappy sou wees om trustmaatskappye te koop en/of trustbesigheid te bedryf. Volgens hom was die Ou Mutual besig om sterker as die Vereniging te word en was dit dus noodsaaklik om 'n metode te ontwikkel waarvolgens met hulle saamgewerk kon word.¹⁶² Hoewel hierdie suggestie nooit gerealiseer het nie, was dit 'n aanduiding van die ernstige lig waarin die potensiële kompetisie van Ou Mutual beskou is en ook simptome van die tendens wat in die laat vyftigerjare in die trustbeweging begin posvat het, naamlik om die heil van die Beweging in amalgamasie en samewerking te soek.

---

¹⁶⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949-26.3.1954 (Uitvoerende Komitee, 26.2.1954, p.1).

¹⁶¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Uitvoerende Komitee, 17.10.1958, g.p.).

¹⁶² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Uitvoerende Komitee, 21.11.1958, g.p.).

HOOFSTUK AGT

PAT 1942-c.1963

Te midde van die naoorlogse uitdagings het PAT en AMT na 1942 pogings aangewend om deur middel van inisiatiewe soos takstigting en die uitbreiding van hulle dienste organies te groei en die groei administratief te akkommodeer. Bogenoemde organiese groei was oorsaak en gevolg van die maatskappye se snelle finansiële uitbreiding. Dit was uitbreiding wat ook PAT en AMT se stryd om die reeds genoemde twee makroekonomiese tendense, naamlik potensiële finansiële groei en statutêre monetêre beheer en toesig, te versoen weerspieël het.

8.1 Takke en agentskappe

PAT se eerste poging om sy dienste deur middel van takke of agentskapskantore oor 'n geografies wyer gebied beskikbaar te stel is in 1949 van stapel gestuur. In November 1949 het die direksie toestemming van die Registrateur van Banke verkry om 'n agentskap te Franschhoek te open.¹ P E Toerien is as bestuurder aangestel² en hy is deur 'n plaaslike direksie bestaande uit D R Roux ('n dienende PAT-direkteur) en W P Eksteen bygestaan.³

In 1955 is PAT se uitbreiding verder gevoer toe oorweging geskenk is aan die stigting van takke te Beaufort-Wes en Vredendal. Hoewel die direksie in Augustus 1955 besluit het om 'n kantoor op Beaufort-Wes te huur⁴ en C P Malherbe by die

---

¹ (BBH) Notuleboek PAT, 20.9.1948-16.8.1951 (Direksievergaderings, 3.11.1949, p.78 ; 24.11.1949, p.81).

² (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1950: Voorsittersrede, 6.12.1950, p.141).

³ (BBH) Notuleboek PAT, 20.9.1948-16. 8. 1951(Direksievergadering, 6.12.1950, p.153).

⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 4. 8.1955, p.96).

takkantoor aan te stel⁵, het die planne waarskynlik deur die mat geval aangesien geen verdere verwysings na 'n takkantoor op Beaufort-Wes opgespoor kon word nie.

Die feit dat PAT reeds ongeveer £250 000 op verbande in die Vredendalse omgewing belê het, het die maatskappy oortuig dat 'n takkantoor op Vredendal noodsaaklik was.⁶ In 'n ooreenkoms met H R van Wyk van die prokureursfirma Van Wyk en Van Wyk op Vredendal het PAT Van Wyk se agentskapsbesigheid insluitende sy aandeel in die afslaaersbesigheid van De Villiers en Kannenberg vir £8 750 gekoop. Die bedrag sou vir drie jaar teen die heersende rentekoers by PAT belê word tot tyd en wyl aandele in die maatskappy beskikbaar raak, waarna van die geld aangewend sou word om vir Van Wyk 500 PAT-aandele te koop. Volgens ooreenkoms sou Van Wyk ook as direkteur van PAT aangestel word en is ook besluit om 'n kantoor in Van Wyk se gebou te huur vir die bedryf van die takkantoor. PAT se eerste volwaardige takkantoor het op 1 Oktober 1955 sy deure geopen. Die bestuurder, A L Hofmeyr⁷, is deur 'n plaaslike direksie bestaande uit H R van Wyk, Johan Lutz, G J N Coetzee en dr J H Roux bygestaan⁸. Die dienste van die Vredendal kantoor is in Oktober 1956 uitgebrei toe PAT se direksie op voorstel van A L Hofmeyr in beginsel ingestem het dat 'n agentskapskantoor, wat vir 'n halfdag per week bedryf sou word, op Klawer geopen word.⁹

'n Jaar na die opening van die Vredendal takkantoor is 'n tweede takkantoor te Uppington geopen.¹⁰ Die inisiatief vir hierdie takstigting was die gevolg van 'n brief wat die direksie van ene advokaat J H Conradie ontvang het. Hoewel die presiese inhoud van die brief onbekend is, het die direksie daarop gereageer deur Conradie te laat weet

---

⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 11.8.1955, p.97).

⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1955: Voorsittersrede, 8.12.1955, p.33).

⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 11.8.1955, pp.97-98).

⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 1.9.1955, p.103).

⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 25.10.1956, p.71).

¹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, p.40).

dat hulle baie in sy voorstel belangstel en so spoedig moontlik 'n afgevaardigde na Upington sou stuur.¹¹ 'n Kommissie is aangestel om Upington gedurende die week van 23-27 April 1956 te besoek.¹² Die kommissie se verslag het gelei tot onderhandelinge vir die stigting van 'n takkantoor te Upington.¹³ P S du Plessis, 'n plaaslike prokureur, is as bestuurder aangestel en 'n plaaslike direksie bestaande uit J A de Wet Strauss (voorsitter van die Oranje Koöperasie Bpk.), dr F M Joubert (geneesheer van Kakamas) en W C J Brink (rekenmeester en vennoot in die firma Brink, Roos en Du Toit) is benoem.¹⁴ Die takstigting is ook deur die Registrateur van Banke goedgekeur.¹⁵

Die belangrikheid van PAT se takstigtingsinisiatiewe het gelê in die nuwe besigheid wat dit vir die maatskappy gegenereer het. Teen 1958 was die grootste deel van die verhoging in PAT se fondse onder administrasie van die takkantore afkomstig.¹⁶ Hoewel die Franschhoek agentskap nie dramaties gegroei het nie was die vordering bevredigend en kon die voorsitter in 1954 spesiaal melding maak van die groot aantal depositeurs wat van die agentskap gebruik gemaak het.¹⁷ Teen 1956 het die agentskap 'n direkte wins van £614 opgelewer wat saam met die wins op die deposito's uit die Franschhoek omgewing die inkomste van die tak op ongeveer £2 000 te staan gebring het.¹⁸

---

¹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 9.2.1956, p.21).

¹² (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 12.4.1956, p.33).

¹³ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 11.5.1956, p.38).

¹⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, p.40).

¹⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9. 1957 (Direksievergadering, 23.8.1956, p.58).

¹⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1958: Voorsittersrede, 11.12.1958, p.57).

¹⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1954: Voorsittersrede, 2.12.1954, p.23).

¹⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, g.p.).

Die groei van die Vredendal takkantoor was uitstekend. Die tak het reeds in sy tweede bedryfsjaar met vaste deposito's en spaarrekenings van £84 000 en verbande en lenings van £60 000 daarin geslaag om sy jaarlikse verbande en lenings self te finansier. Teen die einde van die 1957-finansiële jaar het die Vredendal tak reeds 'n totale bedrag van £363 000 aan lenings en verbande hanteer, brandversekering vir £100 000 vir die jaar geskryf, boedels ter waarde van £60 000 onder administrasie gehad en is 'n nuwe gebou vir die tak opgerig en betrek.¹⁹

Aangesien die werksaamhede van trustmaatskappye minder bekend was in die Upingtonomgewing²⁰ was die groei van dié tak stadiger, maar kon tog in die 1957-finansiële jaar reeds daarin slaag om vaste deposito's en spaarrekeninge van £45 000 te verkry terwyl £102 000 aan verbande en lenings toegestaan is.²¹ In 1960 het die tak vir die eerste keer teen 'n wins begin funksioneer.²² Die groei en sukses van PAT se takkantore is geïnterpreteer as 'n bewys van die behoefte wat daar na trustdienste buite die Wes-Kaap bestaan het - 'n behoefte wat die PAT-direksie onderneem het om voortdurend in gedagte te hou in die bestuur van die maatskappy.²³

8.2 Nuwe dienste

8.2.1 Afslaersdienste

Anders as AMT het uitbreiding in die verskeidenheid van PAT se dienste eers na meer as 50 jaar van die maatskappy se bestaan plaasgevind. Hoewel PAT reeds in 1901

---

¹⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1957: Voorsittersrede, 12.12.1957, p.47).

²⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, p.40).

²¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1957: Voorsittersrede, 12.12.1957, p.47).

²² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.68).

ooreenkomste met plaaslike Paarlse afslaers gesluit het om afslaerswerk vir die maatskappy te doen het hulle nie soos baie ander plattelandse trustmaatskappye daartoe oorgegaan om 'n eie afslaersbesigheid op die been te bring nie. Om die leemte te vul het die PAT-direksie in Maart 1954 besluit om die stigting van 'n afslaersbesigheid in samewerking met sekere Paarlse prokureurs in beginsel goed te keur.²⁴ Die gedagte was om 'n privaat maatskappy te stig waarin PAT 50 persent van die aandele sou opneem en wat hom op veilings en ander agentskapswerk sou toespits. Die ander 50 persent van die aandele moes deur privaat individue opgeneem word. Ter uitvoering van bogenoemde besluit het die PAT die Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk met 'n aandeelkapitaal van £2 000 gestig. Hoewel PAT se idee nie was om 'n beherende aandeel in die maatskappy te hou en dus 'n filiaalmaatskappy daarvan te maak nie het hulle ooreenkoms met 20 persent van die privaataandeelhouders, naamlik dat dié aandeelhouders nie hulle aandele sou vervreem sonder dat hulle dit nie eers aan PAT aangebied het nie, die Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk volgens PAT se ouditeure 'n filiaal van PAT gemaak.²⁵

PAT het uiteindelik 1 400 van die 2 000 £1-aandele in die maatskappy opgeneem en drie van die vyf direksieledes genomineer.²⁶ Hulle aandeelhouding is later tot 1 500 aandele uitgebrei, terwyl die oorblywende 500 aandele deur buite-aandeelhouders opgeneem is.²⁷ HP Laubscher is aanvanklik as sekretaris/afslaer aangestel²⁸, maar later weens beweerde oortredings in sy vorige betrekking²⁹ deur George Hartman as afslaer

---

²³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1958: Voorsittersrede, 11.12.1958, p.57).

²⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26.5.1954 (Direksievergadering, 25.3.1954, p.269).

²⁵ (SAB) RB 27 vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen 18.10.1943-3.9.1971 (JD Rossouw-Registrateur van Banke, 2.11.1954, p.1).

²⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26.5.1954 (Direksievergadering, 8.4.1954, p.273).

²⁷ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 25.2.1957).

²⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26. 5.1954 (Direksievergadering, 13.5.1954, p.289).

²⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1954: Voorsittersrede, 2.12.1954, p.23).

vervang.³⁰ Hoewel die eerste jaarstate van Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk slegs die tydperk 6 Mei tot 30 Junie 1954³¹ gedek het, kon die voorsitter van PAT tydens die 1954-jaarvergadering rapporteer dat die afslaersmaatskappy alreeds bates ter waarde van meer as £100 000 per openbare veiling of uit die hand verkoop het en dat 'n goeie wins gemaak is.³²

Weens die toename in veeveilings het PAT in September 1955 besluit om 'n tweede filiaal, naamlik die Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, te stig om uitsluitlik veeveilings te hanteer.³³ 'n Duisend van die 3 000 aandele van die maatskappy is deur die Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk opgeneem³⁴ en die res deur PAT.³⁵ PAT is deur twee lede op die direksie van vyf verteenwoordig. G Hartman is voorlopig as sekretaris en openbare amptenaar van die maatskappy aangestel³⁶ en JD Rossouw as besturende direkteur.³⁷ Vanweë hulle noue verwantskap het die direksies van Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk en Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk besluit om die koste van hulle gesamentlike administratiewe uitgawes ten opsigte van kantoorhuur, salarisse en hulle motor vir besigheidsgebruik volgens ooreenkoms te deel.³⁸

---

³⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 24.2.1955, p.90).

³¹ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 21.10.1954, p.31).

³² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1954: Voorsittersrede, 2.12.1954, p.23).

³³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1955: Voorsittersrede, 8.12.1955, p.33).

³⁴ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 25.2.1957).

³⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 25.10.1955, p.1).

³⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 15.9.1955, p.106); (BBA) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Stigtingsvergadering, 25.10.1955, p.1).

³⁷ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 21.12.1955, p.3).

³⁸ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Gesamentlike direksievergadering van Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk en Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 21.11.1955, p.2).

Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk het aanvanklik goeie vooruitsigte op sukses gehad. Verskeie vendusiekrake soos dié by Matjiesfontein en Prince Albertweg is gehuur of opgerig³⁹, pogings is aangewend om grond in die Paarl te bekom vir die hou van veeveilings⁴⁰, die hou van veeveilings te Ceres is oorweeg⁴¹ en JM Faure is as permanente sekretaris vir die maatskappy aangestel.⁴² Die maatskappy het egter spoedig probleme ondervind met die invordering van skuld van aankopers aan wie vee tydens veeveilings op krediet verkoop is en teen Junie 1956 het uitstaande skulde alreeds £10 000 beloop.⁴³ Die maatskappy se eerste volle bedryfsjaar is dan ook ten spyte van 'n redelike goeie omset hoofsaaklik weens oninbare skulde wat afgeskryf moes word⁴⁴ met 'n verlies van £565 afgesluit.⁴⁵

In 'n poging om die maatskappy op 'n winsgewende grondslag te plaas is alle kredietverkope tydens veilings opgeskort⁴⁶, geregtelike stappe geneem teen persone wat die maatskappy geld geskuld het⁴⁷, vendusiekrake van die hand gesit⁴⁸ en

---

³⁹ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Gesamentlike direksievergadering van Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk en Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 21.11.1955, p.2).

⁴⁰ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 21.12.1955, p.3).

⁴¹ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 23.1.1956, p.4).

⁴² (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 9.2.1956, p.5).

⁴³ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 7.6.1956, p.43).

⁴⁴ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Algemene jaarvergadering, 1956: Voorsittersrede, 10.12.1956, p.149).

⁴⁵ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 29.10.1956, g.p.).

⁴⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 7.6.1956, p.43).

⁴⁷ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 4.9.1956, g.p.).

⁴⁸ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 7.3.1957, g.p.).

amptenare se reis-en onthaalvoordele hersien.⁴⁹ Baie van die maatskappy se uitstaande skulde het egter oninbaar geblyk te wees en moes in die 1957-finansiële jaar afgeskryf word. PAT was verplig om die verliese van die Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk te dra en het £6 000 wat aan die maatskappy geleen is as oninbaar afgeskryf. Die PAT-direksie het ook besluit om £1 500 van hulle aandeelbelegging in die maatskappy af te skryf.⁵⁰ As gevolg hiervan het PAT besluit dat die Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk die hou van veeveilings staak en hom op plaaslike skaal slegs op veilings van plaaseiendomme en die gepaardgaande lewende hawe en implemente toespits. PAT het ook oorweeg om die maatskappy mettertyd te likwideer sodra al sy uitstaande skuld ingevorder was.⁵¹

In Junie 1958 het Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk 'n aanbeveling van die PAT-direksie aanvaar waarvolgens eersgenoemde maatskappy al sy ooreenkomste ten opsigte van veilings aan die Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk sou oormak en sedeer en alle veilings voortaan deur laasgenoemde maatskappy op hulle koste en risiko gehou sou word. Die kommissie wat verdien word, sou volgens vaste ooreenkoms tussen die twee maatskappye verdeel word. Kommissie verdien op verkope van vaste plaaseiendom sou gelykop verdeel word, terwyl Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk twee derdes en Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk een derde van die kommissie op die verkope van losgoed insluitende lewende hawe sou ontvang.⁵² Hoewel die Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk volgens bogenoemde ooreenkoms as filiaal bly voortbestaan het, sou hy nie meer afsonderlik sake doen nie en is die ideaal van 'n

---

⁴⁹ (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 20.9.1956, g.p.).

⁵⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1957: Voorsittersrede, 12.12.1957, p.47).

⁵¹ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 31.1.1958, pp.1-2 en JD Rossouw - Registrateur van Banke, 18.6.1958, pp.1-2 en Theron, Van der Poel en Kie. - Die Sekretaris, PAT, 17.6.1958, g.p.).

⁵² (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 18.6.1958, p.62); (BBH) Notuleboek Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk, 25.10.1955-28.9.1973 (Direksievergadering, 18.6.1958, gp.).

maatskappy wat hom uitsluitlik op veeveilings toespits daarmee vir alle praktiese doeleindes finaal beëindig.

Hoewel die Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk weens sy aandeelhouding in die Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk ook skade gely het weens laasgenoemde se verliese⁵³ het PAT se reorganisasie van sy afslaersfiliale die gewenste uitwerking gehad aangesien daar teen die einde van 1958 alreeds 'n verbetering in hulle sake-aktiwiteite waarneembaar was⁵⁴ en die gesamentlike wins van die filiale in 1960 reeds £3 640 bedra het.⁵⁵ Onder die vaandel van die Wes-Kaaplandse Afslaers (Eiendoms) Beperk het afslaersbesigheid dus 'n permanente deel van PAT se dienste geword wat 'n wisselende maar deurgaans bevredigende bydrae tot die maatskappy se vooruitgang gelewer het.

8.2.2 Spaarbankdienste

Die enigste ander uitbreiding van PAT se dienste tot ongeveer 1960 was ten opsigte van sy bankdienste met die daarstelling van 'n spaarbankdepartement in Februarie 1957.⁵⁶ Geen eksplisiete redes vir die instelling van die diens is verstrek nie. Die sterker wordende kompetisie vir die publiek se beleggingsfondse saam met die neiging onder beleggers om toenemend geld in spaarrekenings, waar die fondse onmiddellik beskikbaar was, eerder as op vaste deposito te belê was waarskynlik vir die instelling van die diens verantwoordelik.⁵⁷ Beleggings in PAT-spaarrekenings is aanvanklik tot

---

⁵³ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 31.1.1958, g.p. en J D Rossouw - Registrateur van Banke, 18.6.1958, p.2).

⁵⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1958: Voorsittersrede, 11.12.1958, p.57).

⁵⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.68).

⁵⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 7.2.1957, p.96).

⁵⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1959: Voorsittersrede, 10.12.1959, p.62); (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.68).

£5 000 per persoon beperk en sou vier persent rente per jaar (bereken op daaglikse saldo) verdien.⁵⁸

Die spaarbankdepartement was besonder suksesvol en teen September 1958 was reeds £174 061 op spaarrekenings ontvang. In die 1958/1959-finansiële jaar het die bedrag tot £304 035 gestyg. Hierdie styging het 'n uitstaande groei verteenwoordig wat beteken het dat spaarrekenings in 1959 11 persent van PAT se totale fondse verteenwoordig het teenoor slegs ses persent in 1958.⁵⁹ Bogenoemde toename van £132 218 in spaarrekenings was aansienlik meer as die toename in vaste deposito's van slegs £79 277⁶⁰ - 'n duidelike aanduiding dat die opening van 'n spaarbankdepartement in 'n besliste behoefte voorsien het en PAT in staat gestel het om fondse van die publiek te trek waartoe hy nie voorheen toegang gehad het nie.

8.3 Administrasie, personeel en geboue

In die periode na 1942 het die uitbreiding van sy dienste, die stigting van takke en filiale, die groter administratiewe las wat die Bankwet meegebring het en die toenemende behoefte (van sy kliënte) na meer gespesialiseerde dienste dit vir PAT (soos ook vir baie ander plattelandse trustmaatskappye) toenemend onmoontlik gemaak om langer die administrasie van die maatskappy met slegs die sekretaris en enkele ander amptenare te behartig. Die groter wordende werklading wat amptenare gedwing het om selfs na ure te werk⁶¹ het daartoe gelei dat die personeel tussen 1948 en 1953 verdubbel het en 'n kommissie in 1953 aangestel is om die reorganisasie van die kantoorpersoneel te ondersoek. Afgesien van die aanbevelings ten opsigte van die

---

⁵⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955-5.9.1957 (Direksievergadering, 7.2.1957, p.96); (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 30.1.1958, p.32).

⁵⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering, 1959: Voorsittersrede, 10.12.1959, p.62).

⁶⁰ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943 -1960, subléer RB 27/3A 1959 Paarl African jaarrekeninge (Die voorsitter en direkteure PAT - Theron, Van der Poel en Kie en Gibson Hyslop en Winearls, 12.11.1959 (ouditeursverslag), pp.2, 3).

⁶¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1952: Voorsittersrede 3.12.1952, p.13).

amptenare se salarisskale en toelaes is ook besluit dat die sekretaris, JD Rossouw, vanaf 1 Oktober 1953 as bestuurder/sekretaris sal funksioneer, terwyl JT de Villiers as assistentsekretaris en CP Malherbe as rekenmeester sou optree. AL Hofmeyr is voorlopig as versekeringswerwer van die maatskappy aangestel.⁶²

In die lig van die uitbreiding van die maatskappy het die direksie in 1956 besluit om die professionele personeel van die maatskappy ook uit te brei om sodoende beter diens en advies aan sy lede en die publiek te kan lewer. Die direksie se voorneme om hulself in die toekoms meer toe te spits op die bereddering van boedels en hulle toe te lê op 'n meer gespesialiseerde diens in dié verband het hulle keuse op Hodgson Louw laat val. Louw wat tot voor sy aanstelling Suid-Afrika se visekonsul in Lourenco Marques was, het oor 'n BA LLB-graad beskik en moes in bogenoemde behoeftes van die maatskappy voorsien.⁶³ Die uitbreiding van die maatskappy het die direksie ook genoodsaak om in 1959 aanpassings in PAT se bestuurstelsel te maak. Die bestuurder/sekretaris, JD Rossouw, is as besturende direkteur aangestel, terwyl GH Louw in die plek van Rossouw as sekretaris aangestel is. JT de Villiers sou as assistentsekretaris bly funksioneer. Hoewel hierdie bestuursaanpassing nie die amptenare se verantwoordelikhede drasties verander het nie is gehoop dat dit Rossouw in staat sou stel om meer aandag aan die takkantore te skenk.⁶⁴

Een van die algemene probleme van trustmaatskappye in die naoorlogse era wat PAT ook nie ontsnap het nie was die steeds stygende administrasiekoste en die druk wat dit op hierdie instellings se winste geplaas het.⁶⁵ Verskeie faktore het hiertoe bygedra. Die steeds stygende salarisrekening vanweë die uitbreidende personeel en die

---

⁶² (BBH) Notuleboek PAT, 20.9.1948-16.8.1951 (Direksievergadering, 25.11.1948, p.14); (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26.5.1954 (Direksievergadering, 23.4.1953, p.131); (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26.5.1954 (Direksievergadering, 17.9.1953, pp.195, 197).

⁶³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, p.40).

⁶⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergaderings, 30.10.1959, p.25 en 10.12.1959, p.36); (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1959: Voorsittersrede, 10.12.1959, p.62).

⁶⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.62).

kompetisie vir die beskikbare geskoolde mannekrag was 'n belangrike faktor in dié verband. Terwyl PAT in 1944 nog met 'n personeel van 4 kon funksioneer⁶⁶, het die uitbreiding in sy takke en dienste sy personeel in 1958 tot 14 laat toeneem.⁶⁷ Die maatskappy se salarisrekening het dienoooreenkomstig van £1 940 in 1944⁶⁸ tot £14 406 in 1958 toegeneem.⁶⁹ Terwyl die salarisuitgawes as persentasie van die inkomste van die maatskappy soos in die wins-en-verlies-rekening aangedui in 1948 ongeveer 14 persent bedra het, het die persentasie in 1958 reeds 25,6 persent bedra. Terwyl die toename in die salarisrekening tussen 1944 en 1958 743 persent was, was die dienoooreenkomstige toename in inkomste slegs 407 persent⁷⁰ - 'n duidelike aanduiding dat salarisse vinniger as die maatskappy se inkomste gegroei het en dus druk op sy winste geplaas het. Verbeterde diensvoorwaardes soos die instelling van 'n nuwe pensioenfondsskema in 1949⁷¹, hersiening van verlofvoordele in 1955⁷², 'n mediese fondsskema in 1957⁷³, verpligte werkloosheidsversekering in 1958⁷⁴ en behuisingslenings teen gunstige rentekoerse in 1960⁷⁵ het ook 'n rol gespeel om die uitgawes van die maatskappy ten opsigte van personeel verder te vergroot.

Die koste van algemene kantooradministrasie is ook vergroot deur die bepalings van die Bankwet van 1942 met sy talle vereistes en voorskrifte ten opsigte van veranderinge aan die statute van die maatskappy, die opstel en instuur van finansiële

---

⁶⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 21.9.1944, p.58).

⁶⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 8.10.1958, p.87).

⁶⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 21.9.1944, p.58).

⁶⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 12.2.1958, p.37).

⁷⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Jaarverslag 1944: Wins-en-Verlies-rekening vir jaar geëindig 30.9.1944, g.p.); (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1958: Gekonsolideerde Wins-en-Verlies-rekening vir jaar geëindig 30.9.1958, g.p.).

⁷¹ (BBH) Notuleboek PAT, 20.9.1948-16.8.1951 (Direksievergadering, 21.7.1949, pp.52-53).

⁷² (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 17.3.1955, pp.64, 65).

⁷³ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergaderings, 9.10.1957, p.7 en 8.11.1957, p.16).

⁷⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 25.9.1958, p.84).

jaarstate, halfjaarstate, lysie van direkteure, afskrifte van jaarvergaderingnotules, opgawes van trustbates en die vereiste dat finansiële state deur gekwalifiseerde en goedgekeurde ouditeure geouditeer moet word.⁷⁶ Die groter werklas wat dié vereistes op PAT en ander trustmaatskappye se klein personeelkorpse geplaas het, was een van die faktore wat bygedra het tot die uitbreiding van personeel en die verhoogde salarisrekenings wat daarmee gepaardgegaan het.

PAT se takuitbreiding en sy groter verskeidenheid dienste het die maatskappy genoop om in 1960 sy boekhoustelsel en interne kontrole in hersiening te neem, 'n stap wat ook deur hulle ouditeure aanbeveel en ondersteun is.⁷⁷ Die direksie het dus in Mei 1960 besluit om met ingang 1 Januarie 1961 'n boekhoumasjien te huur⁷⁸ en die sekretaris is gemagtig om 'n dame as assistentboekhouer aan te stel om die boekhoumasjien te bedryf.⁷⁹ Die oorskakeling na 'n meganiese boekhoustelsel, asook desimalisasie wat daarmee saamgeval het, was 'n verdere faktor wat administrasiekoste verhoog het en dit teen 1960 'n belangrike bepalende faktor in die winsgewendheid van PAT en ander plattelandse trustmaatskappye gemaak het.⁸⁰

Die uitbreiding van PAT se aktiwiteite is ook gereflekteer in die deurlopende pogings van die direksie om die maatskappy se geboue (huisvesting) met sy administratiewe- en besigheidsbehoefte te laat tred hou. Die feit dat Paarl se sakesentrum besig was om noordwaarts te verskuif is in 1944 tydens die jaarvergadering deur PER Redelinghuys onder die direksie se aandag gebring met die aanbeveling dat 'n verskuiwing van die

---

⁷⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 11.2.1960, p.48).

⁷⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 27.2.1947, p.204); (SAB) RB 27/3 Vol.1. Paarl Trust Ltd. 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 14.2.1948, g.p. en JD Rossouw - Registrateur van Banke, 17.12.1948, g.p.).

⁷⁷ (SAB) RB27/3 Vol.2. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. State en Opgawes 10.1.1961-7.1966 (Theron, Van der Poel en Kie. en Gibson, Hyslop en Winearls - Voorsitter en direkteure Paarl Trust Beperk, 16.11.1960); (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 24.11.1960, p.111).

⁷⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 12.5.1960, p.64).

⁷⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 1.6.1960, p.68).

maatskappy se kantore nader na die sakekern oorweeg moes word.⁸¹ Die direksie het op hierdie aanbeveling gereageer deur in Januarie 1945 'n voorstel van direkteur PJ Roux dat PAT se kantore nader aan Noorder-Paarl verskuif moet word te aanvaar.⁸² Ter uitvoering van bogenoemde besluit het die maatskappy in November 1945 die eiendom van wyle mev. dr. Retief, geleë op die hoek van Hoof- en Houtstraat, vir £3 750 aangekoop met die doel om mettertyd die kantore van die maatskappy daar op te rig.⁸³ 'n Permanente boukommissie bestaande uit die sekretaris, LH Louw, asook IJ deVilliers en DM le Roux is ook aangestel om bogenoemde planne ten uitvoer te bring⁸⁴, terwyl argitekte aangestel is om planne vir die nuwe kantore te teken.⁸⁵ Die beraamde koste vir die nuwe gebou was ongeveer £64 000.⁸⁶

Die feit dat die baie beter geleë eiendom van ZIP Garages te Dwars-in-den-Weg in Junie 1948 in die mark gekom het, asook besware teen die ligging van die Retiefeiendom tesame met die feit dat laasgenoemde eiendom vir 'n wins van £5 720 15s 3d verkoop kon word, het die direksie laat besluit om sy aanvanklike planne met die Retiefeiendom te laat vaar en eerder die Dwars-in-den-Weg eiendom op die hoek van Hoofstraat en Pastorielaan vir £17 900 aan te koop met die doel om die bestaande geboue daarop as kantore te gebruik tot tyd en wyl 'n nuwe gebou daar opgerig kon word.⁸⁷ Laasgenoemde kantore is in Julie 1949 betrek.⁸⁸

---

⁸⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.68).

⁸¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering, 1.11.1944, p.92).

⁸² (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 26.1.1945, p.82).

⁸³ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergaderings, 1.11.1945, p.128 en 7.11.1945, p.129); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.124).

⁸⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 15.11.1945, p.131).

⁸⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 20.12.1945, p.137).

⁸⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1947: Voorsittersrede, 5.11.1947, p.114).

⁸⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 23.6.1948, p.283); (SAB) RB27 Vol.1. Boland Bank Bpk. Algemeen 18.10.1943-3.9.1971 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 25.10.1948); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.124).

Planne vir die oprigting van 'n nuwe gebou op die Dwars-in-den-Wegperseel is in 1951 deur die direksie aan die jaarvergadering van aandeelhouders voorgelê wat die planne goedgekeur het en die direksie volmag gegee het om met die oprigting voort te gaan sodra hulle toestemming van owerheidsweë verkry het om die bestaande geboue af te breek.⁸⁹ Die tender vir die oprigting van die nuwe gebou is uiteindelik in Junie 1953 aan CE Grundlingh toegeken en daar kon met die bouwerk begin word⁹⁰, 'n proses wat met die amptelike inwyding van die gebou op 29 Julie 1955 voltrek is.⁹¹ Die finale koste van die nuwe gebou het op £84 269 te staan gekom.⁹² Hiermee is 'n proses wat 'n dekade vroeër geïnisieer is, afgehandel en het PAT oor 'n gebou beskik wat nie net inkomste in die vorm van huur vir die maatskappy kon genereer nie⁹³, maar ook kon getuig van die deeglikheid en vooruitstrewendheid van die maatskappy.

8.4 Finansies

Die snelgroeïende industrialiserende naoorlogse Suid-Afrikaanse ekonomie met sy reeds genoemde kenmerke en finansiële uitdagings het PAT nie verbygegaan nie. Om die maatskappy onder hierdie omstandighede winsgewend te bestuur het 'n toenemend gesofistikeerde beleggingsbenadering geveer wat ver verwyder was van die relatief eenvoudige vooroorlogse periode.

---

⁸⁸ (SAB) RB27/3 Vol.1. Paarl Trust Ltd. 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke 6.7.1949, g.p.).

⁸⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1951: Voorsittersrede, 5.12.1951, pp.3-5).

⁹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26.5.1954 (Direksievergadering, 4.6.1953, p.151).

⁹¹ (SAB) RB27 Vol.1. Boland Bank Bpk. Algemeen 18.10.1943-3.9.1971 (JD Rossouw Registrateur van Banke, 2.6.1955, g.p.).

⁹² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, p.40).

⁹³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1955: Voorsittersrede, 8.12.1955, p.33).

'n Studie van PAT-voorsittersredes tydens algemene jaarvergaderings weerspieël die veranderende finansiële wêreld en eise waarin PAT hom ten opsigte van bogenoemde bevind het. Die groter frekwensie van kapitalistiese konjunktuerkommeling in die ekonomie het PAT gekonfronteer met 'n wisselende aanvraag vir en aanbod van beleggingsfondse⁹⁴, gereelder rentekoerskommeling⁹⁵, inflasionêre eiendomswaardes⁹⁶ en veranderende beleggingspatrone.⁹⁷ Hoewel tekorte aan en oormaat van beleggingsfondse mekaar periodiek afgewissel het, was die tendens na 1945 dat maatskappye se energie toenemend gekanaliseer is in pogings ter verkryging van fondse eerder as in die aanwending daarvan. Die toenemende kompetisie ten opsigte van die verkryging van fondse is ook deur PAT ervaar. Die maatskappy het die neiging onder beleggers om toenemend fondse in stedelike- en nywerheidsbeleggings te belê probeer teëwerk deur steeds die hoogste moontlike rentekoerse aan hulle deponeurs te betaal en 'n beroep op hulle aandeelhouers gedoen om steeds hulle fondse by trustmaatskappye te belê sodat hulle geld vir medelandbouers se kredietbehoefte aangewend kon word.⁹⁸

Die instelling van 'n spaarbankdepartement en die reeds genoemde groei in dié tipe beleggings was 'n poging om aan die veranderende behoeftes van hulle kliënte te voorsien en ook fondse te trek waartoe hulle nie voorheen toegang gehad het nie. Die kompetisie om fondse is vererger deur die groeiende aantal depositonemende

---

⁹⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1943: Voorsittersrede, 3.11.1943, p.83); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1947: Voorsittersrede, 5.11.1947, p.113); (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1951: Voorsittersrede, 5.12.1951, p.3).

⁹⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1944: Voorsittersrede, 1.11.1944, p.89; Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.125; Algemene jaarvergadering 1949: Voorsittersrede, 7.12.1949, p.132).

⁹⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1946: Voorsittersrede, 6.11.1946, p.105).

⁹⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1951: Voorsittersrede, 5.12.1951, p.3; Algemene jaarvergadering 1956: Voorsittersrede, 13.12.1956, p.40; Algemene jaarvergadering 1959: Voorsittersrede, 10.12.1959, p.62).

⁹⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1953: Voorsittersrede, 3.12.1953, p.16; Algemene jaarvergadering 1954: Voorsittersrede, 2.12.1954, p.22; Algemene jaarvergadering 1955: Voorsittersrede, 8.12.1955, p.33; Algemene jaarvergadering 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.68).

instellings wat die lig gesien het en die onaanvaarbare beleggingspraktyke waartoe dit in sommige gevalle aanleiding gegee het. In 1959 was daar reeds 34 geregistreerde en 9 voorlopig geregistreerde deposito-nemende instellings. Die PAT-voorsitter het dan ook gewaarsku teen die praktyk by sommige van die instellings om beleggingsfondse te bekom deur te hoë rentekoerse aan deponeurs aan te bied - 'n praktyk wat die instellings dan dwing om self beleggings teen twyfelagtige sekuriteite te maak om hoë rente te ontvang om hulle deponeurs te kan betaal. Die praktyk het ook tot gevolg gehad dat leners by die instellings onekonomiese koerse op geleende geld moes betaal. Bogenoemde praktyke kon op die lange duur tot die instellings se ondergang lei.⁹⁹

Met die styging in eiendomswaardes na 1945 moes PAT die versoeking weerstaan om oormatige krediet toe te ken wat moontlik nie met die eiendomswaarde van die sekuriteite tred gehou het nie en tydens 'n daling in eiendomswaardes hulle beleggings in gevaar kon stel. Hulle tradisioneel konserwatiewe benadering in dié verband is egter deurgaans gehandhaaf.¹⁰⁰ PAT se benadering om steeds eerder op diens in plaas van op wins klem te lê het hulle op die voorpunt geplaas om deur vroegtydige rentekoersverhogings op deposito's en die laagste moontlike rente op verbande hulle kliënte (aandeelhouders) die grootste moontlike voordeel te laat trek en daardeur die stygende lewenskoste te help teëwerk.¹⁰¹ Dié benadering en die wisselende rentekoerspatroon en beskikbaarheid van beleggingsgeleenthede het tot gevolg gehad dat trustmaatskappye en eksekuteurskamers soos PAT van tyd tot tyd groot bedrae geld voorhande gehad het waarvoor daar nie winsgewende beleggings gevind kon

---

⁹⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1960: Voorsittersrede, 22.12.1960, p.68).

¹⁰⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1946: Voorsittersrede, 6.11.1946, p.105); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1947: Voorsittersrede, 5.11.1947, p.114); (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.125).

¹⁰¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1945: Voorsittersrede, 7.11.1945, p.99; Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.125; Algemene jaarvergadering 1949: Voorsittersrede, 7.12.1949, p.132; Algemene jaarvergadering 1950: Voorsittersrede, 6.12.1950, pp.138-139).

word nie en wat bygedra het om hulle winsgewendheid toenemend onder druk te plaas.¹⁰²

Hoewel verbande, en spesifiek plaasverbande, steeds hulle belangrikste beleggingsveld was¹⁰³, moes PAT self tred hou met die, vir hulle, nuwe en soms meer winsgewende beleggingsmoontlikhede wat die toenemend gesofistikeerde Suid-Afrikaanse ekonomie gebied het. Die maatskappy se besluit in November 1958 om voortaan ook 'n gedeelte van sy fondse in aandele te belê¹⁰⁴ was 'n poging om ook met dié veranderinge en nuwe moontlikhede te probeer tred hou. Afgesien van die winsgewendheid van aandele het die eiendomsmark met sy wisselende vraag na goeie verbandlenings, asook die behoefte aan meer likiede beleggings volgens die definisie van die Bankwet waarskynlik tot die besluit bygedra. Aan die einde van die 1959-finansiële jaar het die beleggings in aandele reeds £84 000 bedra. Die omsigtigheid waarmee hierdie nuwe beleggingsveld egter betree is, het duidelik geblyk uit die direksie se besluit dat by elke direksievergadering verslag gelewer moes word oor die aankoop van aandele, asook die versekering aan aandeelhouders dat die beleggings oordeelkundig en so verspreid as moontlik gemaak word en dat bogenoemde belegging steeds minder as drie persent van PAT se beleggings verteenwoordig het.¹⁰⁵

PAT se vermoë om in die veranderende beleggingsmilieu tydens en na die Tweede Wêreldoorlog sy finansiële posisie te handhaaf en sedert die vyftigerjare selfs skouspelagtig te groei word deur kategorieë soos totale fondse onder administrasie, reserwefondse, winste en dividende in sy finansiële state geïllustreer. In 1946 het die totale fondse onder administrasie tot £834 721¹⁰⁶ gestyg waarmee die vorige hoogste

---

¹⁰² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1957: Voorsittersrede, 12.12.1957, p.47).

¹⁰³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1959: Voorsittersrede, 10.12.1959, p.62).

¹⁰⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 13.11.1958, p.100).

¹⁰⁵ **Ibid.**; (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1959: Voorsittersrede, 10.12.1959, p.62).

¹⁰⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Jaarverslag 1946: PAT Balansstaat soos op 30.9.1946, g.p.).

vlak van £721 224 van 1931¹⁰⁷ verbygesteek is, terwyl die wins van £14 708¹⁰⁸ die vorige rekordvlak van £14 220 in 1930¹⁰⁹ verbygesteek het. In 1947 het die dividend en bonus aan aandeelhouders die eerste keer 100 persent bedra.¹¹⁰ In 1948 het die totale fondse onder administrasie die eerste keer die £1 000 000 (£ 1 069 732) grens deurbreek, terwyl die reserwefonds die £100 000 (£106 500) kerf oorgesteek het.¹¹¹ Tydens die vyftigste algemene jaarvergadering het die voorsitter melding gemaak van die ongeëwenaarde vooruitgang van die maatskappy soos weerspieël in die toename van £185 000 in die bates van die maatskappy in 1950 teenoor die £45 000 in 1949. Hy het onder meer verwys na die ontsaglike vermeerdering (£168 000) in die deposito's van die maatskappy en dat die beleggings in verbande van die maatskappy die eerste keer die £1 000 000 kerf oorskry het.¹¹² Die omvang en pas van PAT se finansiële groei na 1945 is egter die beste geïllustreer deur die verdere groei van die maatskappy se totale fondse onder administrasie. In teenstelling met die bereiking van die £1 000 000 kerf wat na 48 jaar in 1948 bereik is, het die toevoeging van 'n verdere £1 000 000 tot die fondse onder administrasie slegs agt jaar geneem¹¹³, terwyl die £3 000 000 kerf na slegs 'n verdere vier jaar in 1960 bereik is.¹¹⁴

---

¹⁰⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Jaarverslag 1931: PAT Balansstaat soos op 30.9.1931, g.p.).

¹⁰⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Jaarverslag 1946: PAT Wins-en-Verlies-rekening vir die jaar geëindig op 30.9.1946, g.p.).

¹⁰⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Jaarverslag 1930: PAT Wins-en-Verlies-rekening vir die jaar geëindig op 30.9.1930, g.p.).

¹¹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1947: Voorsittersrede, 5.11.1947, p.113).

¹¹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, pp.123, 125).

¹¹² (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1950: Voorsittersrede, 6.12.1950, p.140).

¹¹³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1956: PAT Balansstaat op 30 September 1956, p.35).

¹¹⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1960: Paarl Trust Beperk Balansstaat op 30 September 1960, p.66).

Hoewel bogenoemde syfers indrukwekkend was en getuig het van die maatskappy se vermoë om saam met die Suid-Afrikaanse ekonomie te groei het juis in sy groei die potensiaal opgesluit gelê om die maatskappy te laat stagneer. PAT kon vanweë die kapitaal- en likiditeitsvereistes van die Bankwet van 1942 hom letterlik tot stilstand groei en die uitdaging aan sy bestuur was dus soos reeds gestel om finansiële groei suksesvol volgens bankwetvoorskrifte met statutêre monetêre beheer te balanseer.

Soos feitlik alle plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het PAT vanweë die belegging van die meeste van sy fondse in plaasverbande nie oor voldoende likiede bates (kontant by banke en regerings- en munisipale effekte) beskik om aan die bankwetvoorskrifte te voldoen nie en moes die direksie dus na 1942 die nodige fondse in dié tipe beleggings belê. Hoewel die Registrateur van Banke depositionemende instellings vier jaar gracie (tot Junie 1947) gegun het om die likiede bate-voorskrifte in te faseer¹¹⁵ het die voorsitter van PAT reeds tydens die jaarvergadering van 1944 gerapporteer dat £40 000 op hierdie wyse in staatseffekte en vaste deposito's by handelsbanke belê is.¹¹⁶ Die stand van hierdie beleggings sou in die toekoms voortdurend gemonitor moes word om aan bankwetvereistes te voldoen. In 1947 het die likiede bate-vereistes die maatskappy genoodsaak om sy toename in vaste deposito's vir die jaar grotendeels in likiede bates te belê en het die bates op £108 377, ongeveer £28 000 meer as wat die Bankwet vereis het, te staan gekom.¹¹⁷ Aangesien die rente op dié tipe beleggings baie laag was, moes dit noodwendig die winsgewendheid van die maatskappy negatief beïnvloed. As in aanmerking geneem word dat die maatskappy op die £10 000 likiede belegging wat in 1950 by bougenootskappe belê is 3¼ persent rente verdien het teenoor die vier persent wat hulle aan deponeurs moes betaal, is die verliese waartoe die likiede bate-vereistes van die Bankwet hulle gedwing het duidelik aangesien PAT op bogenoemde belegging 'n

---

¹¹⁵ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd. 1943-1960 (Registrateur van Banke - Die sekretaris PAT, 20.1.1948, g.p.).

¹¹⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1944: Voorsittersrede, 1.11.1944, p.92).

¹¹⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1947: Voorsittersrede, 5.11.1947, p.113).

verlies van £75 vir die jaar gemaak het.¹¹⁸ As in ag geneem word dat sommige likiede bate-beleggings in die veertigerjare in langtermynstaatseffekte teen slegs drie persent rente belê is¹¹⁹, terwyl die maatskappy in 1954 reeds vyf persent op vaste deposito-beleggings van drie jaar betaal het¹²⁰ en rente van 6½ persent op verbande verdien het¹²¹, word die eskalerende-langtermyn implikasies van die likiede bate-verpligtinge vir die winste van die maatskappy nog duideliker. Die likiede bate-beleggings van die maatskappy wat in 1954 reeds £204 930¹²² bedra het, het dus 'n aansienlike "verlies" vir PAT verteenwoordig.

Soos in die geval met die likiditeitsvereistes het die kapitaalvoorskrifte van die Bankwet ook ernstige implikasies vir PAT se groei en vooruitgang ingehou. Die Bankwet se vereiste dat die opbetaalde kapitaal en onaangetaste reserwefondse van 'n deponisemende instelling nooit minder as tien persent van sy verpligtinge (deposito's) teenoor die publiek mag wees nie, het beteken dat die kapitaalbasis van die maatskappye hulle potensiaal om te groei en uit te brei bepaal het. In die afwesigheid van kapitaalvoorskrifte voor 1942 het PAT nooit nodig gehad om sedert sy stigting aan sy kapitaal te torring nie en het dit deurgaans gebly soos tydens die stigting, naamlik 'n gemagtigde kapitaal van 50 000 £1-aandeel waarvan 30 000 uitgereik is en 5s per aandeel opbetaal was vir 'n opbetaalde kapitaal van £7 500. Terwyl die klein hoeveelheid kapitaal waarmee PAT begin is en die resultate wat daarmee behaal is deur die jare as 'n teken van die maatskappy se voortreflikheid besing en voorgehou is¹²³, het sy klein kapitaalbasis juis nou die vernaamste meulsteen om sy nek geword en is die maatskappy na 1942 genoodsaak om by verskeie geleenthede sy kapitaal uit te brei.

¹¹⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1950: Voorsittersrede, 6.12.1950, p.140).

¹¹⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1953: Voorsittersrede, 3.12.1953, p.16).

¹²⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 26.8.1954, p.19).

¹²¹ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 12.8.1954, p.15).

¹²² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1954: PAT Balansstaat op 30.9.1954, g.p.).

¹²³ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1943: Voorsittersrede, 3.11.1943, p.84).

Onder aanmoediging van die sekretaris¹²⁴ het die direksie in Desember 1947 besluit om die kapitaalbasis van die maatskappy te verbreed.¹²⁵ Die versoeke van verskeie aandeelhouders dat verdere aandele uitgereik moes word, sowel as die direksie se strewe om die reserwes van die maatskappy uit te brei is as motiverings vir die stap aangevoer. Op 'n spesiale aandeelhoudersvergadering van 25 Maart 1948 is besluit om 5 000 aandele van een pond elk van die gemagtigde kapitaal van die maatskappy uit te reik teen 'n uitgifteprys van £5 per aandeel en dat die premie van £4 per aandeel by die reserwefonds gevoeg word. Van die nominale waarde van die aandele was 2s 6d by aansoek en 2s 6d by toekenning betaalbaar. Hoewel vir byna 10 000 aandele aansoek gedoen is, het die direksie besluit om nie die aanbod te vergroot nie¹²⁶ aangesien die nuwe konsep-statute van die maatskappy, wat uiteindelik in Julie 1948 aanvaar is, die maksimum aandelebesit per aandeelhouer op aandrang van die Registrateur van Banke van 500 tot 250 verminder het.¹²⁷ PAT se sekretaris, JD Rossouw, het dus die Registrateur van Banke die versekering gegee dat gepoog sou word om sover as moontlik by die voorskrif te hou al was die statute nog nie goedgekeur ten tye van die aandele-uitreiking nie.¹²⁸ Aandeelhouders wat reeds die maksimum besit het, sou dus moeilik vir nog aandele kon kwalifiseer. Deur die uitgif is die reserwefonds dus met £20 000 versterk en die ingeskrewe kapitaal tot £35 000 en die gestorte kapitaal tot £8 750 onderskeidelik vergroot.¹²⁹

In Desember 1951 het die direksie toestemming verkry om 'n verdere 5 000 aandele teen £5 5s per aandeel van £1 elk uit te reik. Die premie van £4 5s plus 5s per aandeel sou by toekenning betaalbaar wees. Die premie op die aandele, naamlik £21 250, sou op reserwefonds geplaas word om daardeur nog groter veiligheid aan PAT se depositeurs te verskaf. Die uitgif is ook gesien as 'n beleggingsgeleentheid vir

¹²⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.126).

¹²⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergaderings, 17.12.1947, p.253 en 11.2.1948, p.259).

¹²⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene vergadering van aandeelhouders, 25.3.1948, pp.118-119; Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, pp.123-124).

¹²⁷ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd. 1943-1960 (Sublêer RB 27/3A vol.1. Banke. Paarl African Trust 1943-1959: Akte van Oprigting, p.5).

¹²⁸ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd. 1943-1960 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 15.3.1948, g.p.).

¹²⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1948: Voorsittersrede, 1.12.1948, p.124).

aandeelhouders se spaargeld. Met die uitgif sou PAT se uitgereikte aandeelkapitaal £40 000 bedra.¹³⁰ Teen die einde van die finansiële jaar op 30 September 1952 was 4 285 van die 5 000 aandeel reeds uitgereik met 'n verdere 250 na die einde van die finansiële jaar. Die direksie het besluit om die orige 465 aandeel terug te hou om beskikbaar te hê vir toekenning aan persone wat hulle graag as aandeelhouders van die maatskappy wou bekom.¹³¹

Na versoeke van verskeie aandeelhouders het die direksie in Oktober 1952 besluit om aandeelhouders wat daartoe geneë was toe te laat om al die onopgeroepte kapitaal op hulle aandeel te stort. Op hierdie vooruitbetaalde aandeelkapitaal was die maatskappy bereid om een persent rente per jaar meer te betaal as op vaste deposito's. Die rente sou betaal word vanaf die datum van betaling van die hele onopgeroepte aandeelkapitaal en sou betaal word totdat PAT besluit om sy hele onopgeroepte aandeelkapitaal op te roep.¹³² Hierdie uitnodiging is in Oktober 1953 herhaal¹³³ en tydens die jaarvergadering van Desember 1953 het die voorsitter berig dat £5 212 10s op 6 950 aandeel op hierdie wyse tydens die finansiële jaar geën is. Verdere bespreking van bogenoemde aangeleentheid tydens die jaarvergadering het gelei tot 'n aanbeveling van aandeelhouders aan die direksie dat die moontlikheid om die maatskappy se onbetaalde aandeelkapitaal in die loop van die volgende finansiële jaar op te roep, ondersoek moes word.¹³⁴ Na verdere ondersoek deur die direksie¹³⁵ en goedkeuring deur die aandeelhouders van sodanige oproep¹³⁶ het die direksie in Januarie 1955 die balans van 15s per aandeel op die uitgereikte aandeelkapitaal van die maatskappy opgeroep. Aandeelhouders kon die oproep in maandelikse paaie van 2s 6d per

¹³⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 5.12.1951, pp.6-7; Algemene jaarvergadering 1951: Voorsittersrede, 5.12.1951, p.3).

¹³¹ (BBH) Notuleboek PAT, 1926-1950 (Algemene jaarvergadering 1952: Voorsittersrede, 3.12.1952, p.11).

¹³² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1952: Kennisgewing JD Rossouw - Aan aandeelhouders, 30.10.1952, gp.; Algemene jaarvergadering 1952: Voorsittersrede, 3.12.1952, p.12).

¹³³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1953: Kennisgewing JD Rossouw - Aan aandeelhouders, 30.10.1953).

¹³⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1953: Voorsittersrede, 3.12.1953, pp.17, 19).

¹³⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 23.8.1951-26.5.1954 (Direksievergadering, 11.3.1954, p.265; Direksievergadering, 25.3.1954, p.269).

¹³⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarvergadering 1954: Voorsittersrede, 2.12.1954, pp.23-24).

aandeel betaal of die hele bedrag van 15s per aandeel teen 30 September 1955. Enige bedrae wat afbetaal word, sou rente teen 5½ persent verdien tot 30 September 1955.¹³⁷

Tydens die jaarvergadering in Desember 1955 het aandeelhouders 'n voorstel van die direksie dat hulle gemagtig word om 'n verdere 2 500 aandele in die maatskappy uit te gee teen £5 per aandeel en dat die premie van £4 per aandeel by die reserwefonds gevoeg word, aanvaar. Die direksie se versoek om vrygestel te word van die bepaling in die statute dat aandele in die eerste instansie aan aandeelhouders aangebied moet word, is ook goedgekeur. Laasgenoemde versoek was veral nodig vanweë die uitbreiding van die maatskappy se kliëntebasis wat veroorsaak het dat aandele soms nodig was om aan nuwe kliënte wat die maatskappy ondersteun het, maar nie aandeelhouders was nie, toe te ken.¹³⁸

Aangesien die uitreiking van aandele 'n belangrike opsie was om die kapitaalposisie van die maatskappy te versterk het PAT die bepaling in sy statute dat aandeelbesit tot 250 aandele per aandeelhouer beperk word toenemend as 'n belemmerende faktor in die plasing van aandele ervaar. In die lig hiervan is verhoë in Junie 1955 aan die Registrateur van Banke gerig dat die maksimum aandele per aandeelhouer tot 500 verhoog word. Die sekretaris, JD Rossouw, het aangevoer dat hulle dit reeds moeilik gevind het om aandele van uitgestorwe boedels te plaas aangesien die kleiner aandeelhouders nie in staat was om die aandele wat teen £5 verhandel het te bekostig nie, terwyl die groter en vermoënde aandeelhouders se aandeelhouding tot 250 aandele beperk is. Hierdie toedrag van sake het daartoe gelei dat aandele aan aandeelhouders, wat nie graag deur die direksie in die maatskappy opgeneem sou wou word nie, toegeken is, - 'n situasie wat sou voortduur indien die aandeelhouding per individu nie vergroot word nie.¹³⁹ Die maatskappy se versoek is in Junie 1955 deur die Registrateur van Banke goedgekeur op voorwaarde dat die uitgereikte kapitaal van PAT van £40 000 tot £50 000 verhoog word. Dit sou verseker dat die maatskappy

¹³⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 13.1.1955, p.51).

¹³⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1955: Voorsittersrede, 8.12.1955, pp.32-33).

¹³⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 17.6.1954-13.10.1955 (Direksievergadering, 2.6.1955, p.82; (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute 11.1944-15.9.1969 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 2.6.1955, pp.1-2).

steeds binne die voorgeskrewe riglyn van 'n maksimum van een persent aandeelhouding per aandeelhouer bly.¹⁴⁰ Hierdie veranderinge en voorskrifte is egter nie onmiddellik deur PAT geïmplementeer nie.

Bogenoemde pogings in die veertiger- en vyftigerjare om PAT se kapitaalbasis uit te brei was die direkte gevolg van die kapitaalvereistes van die Bankwet en moet gesien word teen die agtergrond van die verswakkende verhouding van die maatskappy se eie fondse (opbetaalde kapitaal en onaangetaste reserwes) teenoor sy verpligtinge teenoor die publiek in die vorm van deposito's (minus sy likiede bates). Van 'n gemiddelde van 16,7 persent oor 'n periode van 42 jaar tot 1942 het die persentasie van eie fondse teenoor verpligtinge teenoor die publiek, soos bereken volgens Bankwetvoorskrifte, tot 'n rekord laagtepunt van 11,9 persent in 1954 gedaal. In 1958 is PAT deur 'n krisis in die gesig gestaar toe hulle vir die eerste keer nie daarin kon slaag om aan die kapitaalvoorskrifte van die Bankwet te voldoen nie en hulle kapitaal en onaangetaste reserwes tot slegs 9,7 persent van hulle verpligtinge teenoor die publiek gedaal het.¹⁴¹

PAT se direksie het die aangeleentheid in so 'n ernstige lig beskou dat hulle die sekretaris, JD Rossouw, en 'n direkteur, A du Toit, afgevaardig het om die Registrateur van Banke op 6 Augustus 1958 persoonlik in Pretoria ten opsigte van die situasie te gaan inlig.¹⁴² In 'n voorlopige ondersoek deur die Registrateur wat die onderhoud voorafgegaan het, is aanbeveel dat tot tyd en wyl PAT sy kapitaal kon verhoog daar drie maniere was waarop die kapitaaltekort voorlopig gehanteer kon word, naamlik 'n bankwaarborg soos wat in 'n soortgelyke situasie van die Wellingtonse Eksekuteurskamer verlang is, likwidering van maatskappybates om likiede bates te verhoog of die terugbetaling van deposito's wat egter die openbare vertroue in die maatskappy sou skok.¹⁴³

¹⁴⁰ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (Registrateur van Banke - Die sekretaris PAT, 16.6.1955; Interne memo GWG Browne - C R B de Villiers, 9.6.1955).

¹⁴¹ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Memorandum insake kapitaalvereistes onder die Bankwet van 1942 van die Paarl Afrikaanse Trust Mpy., g.d., g.p.).

¹⁴² (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Telegram van PAT - Registrateur van Banke, 26.7.1958; JD Rossouw - Registrateur van Banke, 30.7.1958).

Volgens 'n memorandum insake die kapitaalposisie van PAT, wat waarskynlik deur die maatskappy se ouditeure opgestel is en tydens die 6 Augustus ontmoeting met die Registrateur van Banke gedien het, het die maatskappy sy oorskryding van die kapitaalvoorskrifte aan verskeie faktore gewyt. Die afskrywings uit reserwes in Desember 1957 en Junie 1958 van onderskeidelik £6 000 en £1 250 (verliese ten opsigte van Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk gely) het 'n baie groter invloed op die kapitaalposisie van die maatskappy gehad as wat tydens die afskrywings beseef is. In terme van Bankwet-kapitaalvoorskrifte was die afskrywings uit eie fondse ekwivalent aan £72 500 se fondse (deposito's) van die publiek. 'n Tweede faktor wat die maatskappy se posisie bemoeilik het, was die hoë maatskappybelasting wat dit vir maatskappye soos PAT onmoontlik gemaak het om reserwes op te bou en terselfdertyd 'n redelike dividend aan sy aandeelhouders uit te betaal. 'n Derde faktor was die feit dat die maandelikse opgawes van die maatskappy se takkantore eers teen om en by die sewende van die maand ontvang word en die maatskappy se posisie ten opsigte van verpligtinge teenoor die publiek eers deur die loop van die maand bepaal kon word. Indien amptenare, soos in Junie 1958 die geval was, terselfdertyd met groot hoeveelhede ander werk soos inkomstebelasting en ander opgawes wat voltooi moes word, gekonfronteer word, word die maatskappy se posisie nog later as gewoonlik eers vasgestel. In die vierde instansie het die reaksie op 'n veldtog deur die maatskappy se takkantore te Vredendal en Uppington om beleggings van die publiek te werf die maatskappy onkant betrap omdat hulle deposito's op veral spaarrekeninge buite alle verhouding vermeerder het. In die laaste instansie het die maatskappy erken dat te veel klem gelê is op die likiede bate-voorskrifte terwyl die kapitaalvoorskrifte nie noukeurig genoeg dopgehou is nie en het die groot toename in deposito's hulle onverhoeds betrap. In die memorandum is egter daarop gewys dat die maatskappy deposito's van ten minste £146 000 bo en behalwe die gewone likiede bates op kort kennisgewing gehad het en indien dit in likiede bates belê sou word die maatskappy se kapitaalvereiste-posisie kerngesond sou wees.¹⁴⁴ Die implikasie van bogenoemde werkswyse om die maatskappy se kapitaalposisie reg te stel het egter in

¹⁴³ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Interne memo kantoor Registrateur van Banke, 4.8.1958).

¹⁴⁴ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Memorandum insake kapitaalvereistes onder die Bankwet van 1942 van die Paarl Afrikaanse Trust Mpy., g.d., g.p.).

die praktyk beteken dat PAT die punt bereik het waarna reeds verwys is, naamlik dat hy homself tot stilstand gegroei het.

In die memorandum is beweer dat die maatskappy sy kapitaalposisie alreeds weer in die reïne gebring het en weer aan die vereistes van die wet voldoen het. Dit het die maatskappy reggekry deur al sy fondse wat teen korttermyn belê was in likiede bates om te sit. In Julie is tydelik £113 000 meer in likiede beleggings geplaas as die wetlike voorskrif omdat hierdie beleggings van 'n maatskappy se verpligtinge teenoor die publiek afgetrek kon word in die berekening van die een tot tien verhouding van eie fondse teenoor verpligtinge teenoor die publiek soos deur die Bankwet voorgeskryf. Hierdie handelswyse het al die losgeld van die maatskappy geabsorbeer en het die maatskappy in so 'n posisie geplaas dat hulle beswaarlik verdere deposito's kon inneem. Vanweë hulle ongunstige kapitaalposisie sou enige nuwe deposito's onmiddellik in likiede bates geplaas moes word met die gevolglike verlies aan rente-inkomste vir die maatskappy. Wat betref lenings en verbande aan sy kliënte was die maatskappy in 'n posisie dat hy weens 'n tekort aan fondse nie verdere lenings kon toestaan nie, terwyl lenings en verbande wat reeds toegestaan is nie mee voortgegaan kon word nie, tensy dit uit terugbetalings van bestaande lenings gefinansier word. Omdat groot bedrae nie uit terugbetalings verwag is nie was PAT verplig om te oorweeg om die toesegging van lenings te kanselleer indien 'n ander uitweg nie spoedig gevind kon word nie.¹⁴⁵

Aangesien dit vir PAT onmoontlik was om deur die opbou van sy reserwefonds tred te hou met die uitbreiding van die maatskappy het die ouditeure die uitreiking van die balans van die maatskappy se aandelekapitaal, naamlik 10 000 aandele, as die enigste uitweg gesien. Hierdie opsie was egter ook nie probleemloos nie. Eerstens het die statute van PAT individuele aandeelhouders tot 250 aandele beperk. In die tweede instansie sou die uitreiking van verdere aandele die jaarlikse dividend wat in 1957 £13 500 bedra het met byna £3 400 vermeerder wat die opbou van reserwes verder sou

¹⁴⁵ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Memorandum insake kapitaalvereistes onder die Bankwet van 1942 van die Paarl Afrikaanse Trust Mpy., g.p., g.d.) ; (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute Nov. 1944-15.9.1969 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 6.10.1958 - Afskrif van notule van

kortwiek. Hoewel die uitreik van aandele die maatskappy se posisie op die korttermyn sou beredder, sou die maatskappy, indien hy sy groei volhou, mettertyd weer voor dieselfde posisie te staan kom. In die laaste instansie het die verhoging van kapitaal die gevaar ingehou dat indien die maatskappy se inkomste in die toekoms sou daal die maatskappy moontlik oorgekapitaliseer kon wees.¹⁴⁶

Die uitreiking van 10 000 aandele sou PAT in staat stel om sy deposito's met ongeveer £400 000 te vermeerder indien sy likiede bates daarmee tredhou. Afgesien van die uitreiking van die 2 500 aandele teen £5 per aandeel wat reeds deur die aandeelhouders goedgekeur was, is die mening in die memorandum gehuldig dat die uitreik van 'n verdere 5 000 aandele geregverdig was. 'n Uitgifteprys van £5 was egter te hoog en daar is aan die hand gedoen dat aandele aan bestaande aandeelhouders aangebied moet word teen hoogstens £4 per aandeel en aan nie-aandeelhouders teen £4 5s. Die ouditeure was van mening dat indien daar nie 'n winskopie aan aandeelhouders aangebied word nie min aandele moontlik van die hand gesit sou word. Hulle het ook aanbeveel dat die getal aandele per aandeelhouer verhoog moes word.¹⁴⁷

Na aanleiding van die gesprek wat die Registrateur van Banke met PAT se afvaardiging gehad het, het hy beslis dat PAT nie beboet sou word vir hulle oortreding van die kapitaalvoorskrifte van die Bankwet nie op voorwaarde dat hulle stappe neem om hulle kapitaaltekort aan te suiwer deur die onmiddellike uitreiking van 'n verdere 10 000 £1-aandele.¹⁴⁸

Na verdere konsultasie met die Kantoor van die Registrateur van Banke¹⁴⁹ het die PAT-direksie op 15 Augustus 1958 besluit om 'n buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders vir 25 September 1958 te belê om spesiale besluite te aanvaar met

---

buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders van PAT gehou op 25.9.1958 aan brief geheg).

¹⁴⁶ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Memorandum insake kapitaalvereistes onder die Bankwet van 1942 van die Paarl Afrikaanse Trust Mpy., g.p., g.d.).

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Registrateur van Banke - Die sekretaris, Paarl Afrikaanse Trust Maatskappy Bpk., 8.8.1958, g.p.; Interne memo Registrateur van Banke, 6.8.1958, g.p.).

die oog op die verstewiging van die maatskappy se kapitaalposisie en 'n vaartbelyning van sy prosedures ten opsigte van aandele-uitreiking. Die voorstelle het behels dat die nominale kapitaal van die maatskappy met die oog op toekomstige groei en in die lig van die kapitaalbepalings van die Bankwet na £100 000 (verdeel in 100 000 gewone aandele van £1 elk) verdubbel moet word. 'n Tweede voorstel was dat die bepaling dat aandeelhouders enige uitreiking van nuwe aandele moes goedkeur, geskrap word en dat die nominale kapitaal van die maatskappy dus in die toekoms na goeiddunke van die direksie uitgereik kon word. Hierdie verandering was nodig aangesien die direksie van tyd tot tyd genoodsaak was om die kapitaalverpligtings van die maatskappy uit te brei om aan die Bankwet te voldoen. 'n Verder voorstel was ten opsigte van die betalingsprosedure by die aankoop van aandele. Met die oog op die vermindering van administratiewe rompslomp is voorgestel dat die volle nominale waarde van aandele, in plaas van in agt maandelikse paalemente soos voorheen, voortaan by aansoekdoening betaalbaar gemaak moes word. 'n Belangrike verdere voorstel was dat die maksimum aandeelhouding per aandeelhouer van 250 na 500 vermeerder word. Die voorstel het ook bepaal dat deposito-nemende instellings of handelsbanke soos onder die Bankwet geregistreer en deur die Registrateur goedgekeur is van die beperking van 500 aandele vrygestel word. Goedgekeurde instellings sou dus groter hoeveelhede aandele in PAT kon besit, wat die plasing van nuwe aandele sou vergemaklik. In die laaste instansie is ook voorgestel dat die direksie gemagtig word om van tyd tot tyd geld van lede in te vorder wat nog nie op hulle aandele betaal was nie.¹⁵⁰

In die verwagting dat die aandeelhouders die voorgestelde veranderinge aan die statute sou goedkeur, het die direksie reeds op 4 September 1958 besluit om 'n verdere 10 000 aandele uit te reik indien hulle voorstelle aanvaar word.¹⁵¹ Omdat die direksie die aandele aan aandeelhouders teen die laagste moontlike prys wou aanbied, is besluit om aandele aan bestaande aandeelhouders teen 'n premie van £3 5s en aan nuwe aandeelhouders teen 'n premie van £4 5s uit te reik. Aandeelhouders sou dus £4 5s en

¹⁴⁹ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 11.8.1958, pp.1-2; Registrateur van Banke - Die Sekretaris, Paarl Afrikaanse Trust Mpy. Bpk., 26.8.1958, g.p.).

¹⁵⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 15.8.1958, pp.74-75); (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Kennisgewing aan aandeelhouders van Buitengewone Algemene Vergadering op 25.9.1958 - JD Rossouw, 27.8.1958, p.49).

¹⁵¹ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 4.9.1958, p. 80).

nuwe aandeelhouders £5 5s per aandeel betaal.¹⁵² Die direksie is waarskynlik aangemoedig in hulle besluite deur 'n onderneming van Die Trust Bank van Afrika Beperk om vir 5 000 aandele teen die voorgestelde prys van £4 5s vir bestaande aandeelhouders aansoek te doen. Dit wil voorkom of die onderneming van Trust Bank in reaksie was op toenadering van PAT, aangesien PAT hulle reeds voor die 4 September vergadering (waarop die aandeelpryse bepaal is) tot die Trust Bankonderneming verbind het. Om hierdie prysaanbod aan Trust Bank, wat nie 'n bestaande aandeelhouer was nie, wettig te maak is tydens dieselfde direksievergadering besluit om 250 aandele wat geregistreer was in die naam van Federale Lenings en Administrasiemaatskappy Beperk op die naam van Die Trust Bank van Afrika Beperk oor te plaas. Hierdie oorplasing het dit vir laasgenoemde moontlik gemaak om vir die bestaande aandeelhoudersprys van £4 5s te kwalifiseer.¹⁵³

Nadat bogenoemde voorstelle op 25 September deur die aandeelhouders goedgekeur is¹⁵⁴, is besluit om op die volgende terme met die uitreiking van die 10 000 aandele voort te gaan. Die nominale waarde van die aandele moes voor 15 Desember 1958 en die balans voor 15 Junie 1959 betaal word op voorwaarde dat rente op die onbetaalde deel van die koopprys teen 7 persent betaalbaar sou wees vanaf 15 Desember 1958 en dat hierdie rente van die dividend op die aandele aan die einde van die 1959-finansiële jaar verhaal sou word. Die direksie het ook besluit om Die Trust Bank van Afrika se onderneming om 5 000 aandele teen 'n premie van £3 5s op te neem te aanvaar op voorwaarde dat die nominale waarde van £1 en die premie van £3 5s in een paaiement op 1 Oktober 1958 betaal word en dat hierdie aandele nie in die dividend vir die finansiële jaar eindigende 30 September 1958 sou deel nie. Die premie op hierdie aandele, wat 'n bedrag van £16 250 verteenwoordig het, sou op PAT se reserwefonds geplaas word.¹⁵⁵ Daar is dus van Trust Bank verwag om vir hulle aandele te betaal voordat dit nog aan hulle uitgereik kon word, aangesien dit eers wetlik kon geskied

¹⁵² (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (JD Rossouw - Die Registrateur van Banke, 6.10.1958 - Afskrif van notule van buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders gehou op 25.9.1958 aan brief geheg, g.p.).

¹⁵³ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 4.9.1958, p.80).

¹⁵⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 25.9.1958, pp.50-51).

¹⁵⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 25.9.1958, p.84).

nadat die Registrateur van Banke die statutêre veranderings wat deur die aandeelhouders goedgekeur is, geregistreer het - 'n proses wat eers op 11 Desember 1958 afgehandel is.¹⁵⁶ PAT se dringende behoefte aan kapitaal om hom in staat te stel om binne die voorskrifte van die Bankwet met sy bankbesigheid te kon voortgaan, was waarskynlik vir die versoek verantwoordelik. Trust Bank het egter ook uit die transaksie voordeel getrek. Deur die oorplasing van die reeds genoemde 250 aandele op die naam van die maatskappy het Trust Bank as bestaande aandeelhouer 'n premie van slegs £3 5s in plaas van £4 5s betaal. PAT het ook in Oktober 1958 besluit om £70 000 op korttermyn by Trust Bank te belê¹⁵⁷ - 'n belegging wat in April 1959 opgevolg is met die belegging van 'n verdere £45 000.¹⁵⁸ In November 1960 het die direksie besluit om die besturende direkteur te magtig om van tyd tot tyd geld op korttermyn by Trust Bank te belê mits die totale bedrag nie £150 000 oorskry het nie.¹⁵⁹ PAT se besluit in November 1958 om voortaan ook fondse in aandele te belê is ook geneem na konsultasie met en op advies van Trust Bank.¹⁶⁰

Hoewel in die memorandum wat (tydens die 6 Augustus 1958-vergadering met die Registrateur bespreek is) die mening uitgespreek is dat 'n uitgifteprys van £5 vir nuwe PAT aandele veels te hoog was en dat indien die aandele nie as 'n winskopie aan aandeelhouders aangebied word nie die moontlikheid bestaan het dat min aandele van die hand gesit sou word en die Kantoor van die Registrateur van Banke ook verwys het na die "geweldige premie" (£3 5s)¹⁶¹ waarteen die aandele uiteindelik verkoop is, het aandeelhouders van PAT blykbaar nie dié sentimente gedeel nie aangesien die aandele-uitgifte meer as dubbel oorskryf is. Die direksie het dus besluit om alle aansoeke vir aandele op 'n pro rata-basis volgens die huidige aandeelhouding van die aandeelhouders toe te ken, behalwe in gevalle waar aansoekers minder as 25 aandele op hierdie basis sou kry, in welke geval ten minste 25 toegeken is.¹⁶²

¹⁵⁶ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bollandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute 11.1944-15.9.1969 (JD Rossouw - Die Registrateur van Banke, 21.11.1958, g.p.; Registrateur van Banke - Die Sekretaris, Paarl Afrikaanse Trust Mpy. Bpk, 11.12.1958).

¹⁵⁷ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 16.10.1958, p.90).

¹⁵⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 30.4.1959, p.135).

¹⁵⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 10.11.1960, p.104).

¹⁶⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 13.11.1958, p.100).

¹⁶¹ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Interne memorandum van Kantoor van Registrateur van Banke insake Paarl Afrikaanse Trust Mpy.Bpk., 27.1.1959, g.p.).

¹⁶² (BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 18.12.1958, p.108).

Die feit dat die maatskappy se aansien onder sy aandeelhouders nie deur die hele kapitaaltekort-aangeleentheid negatief beïnvloed is nie, moet afgesien van sentimente van lojaliteit waarskynlik toegeskryf word aan twee faktore. Eerstens het die maatskappy in 1958 'n groter wins as in 1957 opgelewer en ten spyte van sy kapitaalprobleme dieselfde diwidend as in 1957 verklaar.¹⁶³ Dit, tesame met die toeligting ten opsigte van die stand en implikasies van die maatskappy se kapitaalposisie wat tydens 'n spesiale aandeelhoudersvergadering op 25 September deur die voorsitter verskaf is¹⁶⁴, het aandeelhouders waarskynlik oortuig dat die maatskappy se groeipotensiaal en dus ook die opbrengs op hulle aandeelbeleggings verseker was indien die maatskappy se kapitaalposisie reggestel kon word. Tweedens het die wyse waarop die PAT-direksie en die Registrateur van Banke die maatskappy se oortreding van die kapitaalvoorskrifte hanteer het, verhoed dat aandeelhouders se vertroue in die maatskappy geskok word. Hoewel die Kantoor van die Registrateur van Banke dit op 'n stadium oorweeg het om teen PAT op te tree omdat hulle te midde van 'n kapitaaltekort steeds 'n volle dividend verklaar het aan die einde van die 1958-finansiële jaar, het die feit dat die bestuur van die maatskappy PAT se kapitaalprobleme onmiddellik onder die Registrateur se aandag gebring en stappe geneem het om die tekort uit te wis die Registrateur teen sulke optrede laat besluit. Hy het besef dat die nie-uitkering of inkorting van die maatskappy se diwidende die openbare vertroue in die maatskappy kon skaad en dus hulle pogings om aandele teen 'n aansienlike premie uit te reik kon verydel - 'n uitreiking wat juis weer die maatskappy se kapitaalposisie teen die aanvang van 1959 op 'n stewige grondslag geplaas het deurdat die premie van £32 500 wat op hierdie wyse geïen is, aangewend is om die maatskappy se reserwefonds te versterk.¹⁶⁵

¹⁶³ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Algemene jaarvergadering 1958: Voorsittersrede, 11.12.1958, g.p.).

¹⁶⁴ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (JD Rossouw - Registrateur van Banke, 6.10.1958. Afskrif van notule van buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders gehou op 25.9.1958 aan brief geheg, g.p.).

¹⁶⁵ (SAB) RB 27/3 vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960 (Interne memorandums Kantoor van Registrateur van Banke insake Paarl Afrikaanse Trust Mpy. Bpk., 27.1.1959 en 3.2.1959, g.p.); (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Jaarverslag 1959: Direksieverslag, 30.10.1959, p.58).

Uit bogenoemde ervarings van PAT was dit dus duidelik dat die Bankwet van 1942 met sy kapitaal-, likiditeits- en talle ander kontrole-voorskrifte tesame met die eise van die veranderende finansiële milieu na 1945 dit vir depositonemende instellings soos PAT toenemend moeilik gemaak het om kompetend en winsgewend te bly. Onder hierdie omstandighede was dit duidelik dat die status quo nie onbepaald gehandhaaf sou kon word nie. Simbolies hiervan was die besluit van die direksie op 28 April 1960 om by die Registrateur van Banke en die Registrateur van Maatskappye aansoek te doen om die naam van die maatskappy na Paarl Trust Beperk te verander.¹⁶⁶ Die besluit is teweeggebring deur die gevoel dat die ou benaming te lank en lomp was en ook met dié van ander trustmaatskappye verwar is. Paarl Trust Beperk is gekies vanweë die bondigheid daarvan en omdat dit identies in beide landstale was.¹⁶⁷ Die naamsverandering is tydens 'n buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders op 30 Junie 1960 goedgekeur¹⁶⁸, terwyl die verandering deur die Registrateur van Maatskappye op 1 September 1960¹⁶⁹ en deur die Registrateur van Banke op 27 September 1960 geregistreer is.¹⁷⁰ Die naamsverandering van die maatskappy was simbolies van die afsluiting van die maatskappy se geskiedenis as tradisionele, lokaalgesentreerde, individuele plattelandse trustmaatskappy en het hom gebring op die drumpel van 'n periode van ongekende amalgamasie en uitbreiding.

¹⁶⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 28.4.1960, p.61).

¹⁶⁷ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944 - 15.9.1969 (Kennisgewing van 'n buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders van PAT op 30.6.1960 geteken deur GH Louw, 7.6.1960, g.p.).

¹⁶⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders gehou op 30.6.1960, p.63).

¹⁶⁹ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (Registrateur van Maatskappye - Registrateur van Banke, 1.9.1960, g.p.).

¹⁷⁰ (SAB) RB 27/2 vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (Registrateur van Banke - Die besturende direkteur, Paarl Trust Beperk, 27.9.1960, g.p.).

HOOFSTUK NEGE

AMT 1942-c.1963

9.1 Takke en agentskappe

AMT se eerste poging om sy dienspuntnetwerk na 1942 uit te brei was die poging om die agentskapskantoor te Vredenburg, wat onder die bestuur van die Moorreesburg tak gestaan het, se status na dié van 'n takkantoor te verhoog. Hoewel AMT so ver gegaan het dat hy by die Registrateur van Banke navraag gedoen het oor die prosedure wat in so 'n geval gevolg moes word, het die inisiatief om redes wat nie vasgestel kon word nie nooit gerealiseer nie.¹ Twee pogings om volwaardige takke te stig, naamlik dié te Porterville in 1950² en Hopefield in 1959³, is egter wel suksesvol deurgevoer. Ten opsigte van beide bogenoemde distrikte was die direksie van mening dat reeds bestaande besigheid van die maatskappy in die sentra in die vorm van deposito's, verbande, boedel-, versekerings- en veilingbesigheid, asook die potensiële uitbreiding van die besigheid die stigting van dié takke geregverdig het.⁴

Afgesien van volwaardige takke het twee nuwe agentskappe ook die lig gesien, naamlik dié te De Doorns en Rawsonville in 1951. Hoewel beide die gemeenskappe deur die Worcester tak bedien is, is gevoel dat faktore soos die afstand vanaf Worcester, die omvang van die bestaande en potensiële besigheid en AMT se strewe om 'n beter diens aan sy kliënte te lewer die bemanning van 'n kantoor van die maatskappy op sekere dae van die week in die sentra geregverdig het.⁵

¹ (SAB) RB 1/4. Banke. AMT. Takke, 1945–1959 (General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 3.11.1945, n.p. en 28.11.1945, n.p.).

² (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene vergadering van aandeelhouders, 14.9.1950, g.p.).

³ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 30.9.1960, g.p.).

⁴ (SAB) RB1/4. Banke. AMT. Takke, 1945–1959 (Waarnemende algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 17.2.1950, pp.1-2 en Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 3.9.1959, pp.1-2).

⁵ (SAB) RB 1/4. Banke. AMT. Takke, 1945–1959 (Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 16.2.1951 en 7.8.1951, g.p.).

9.2 Personeel, administrasie en nuwe dienste

Hoewel AMT die status quo ten opsigte van personeel, administrasie en dienste in die periode na 1942 grootliks gehandhaaf het en daar voortgegaan is volgens die strukture, prosedures en dienste wat in die voorafgaande tydperk tot stand gebring is, het die kumulatiewe effek van die reeds genoemde uitdagings van die na-oorlogse periode AMT, sy direksie en bestuur uiteindelik gedwing om die uitdagings deur verandering en aanpassing die hoof te bied.

Soos in die geval met PAT het AMT se koste van sy personeeluitgawes sedert die veertigerjare voortdurend gestyg. Hoewel die Tweede Wêreldoorlog self nie veel personeelontwrigting en uitgawes vir AMT meegebring het nie, het drie amptenare wel in die periode 1940-1944 toestemming van die direksie gekry om hulle by die Unieverdedigingsmagte aan te sluit. (Vanweë PAT se veel kleiner personeel was daar geen sodanige gevalle by dié maatskappy nie). Sover vasgestel kon word, het AMT onderneem om in twee van die gevalle die verskil tussen hulle militêre soldy en hulle AMT-salaris te betaal en hulle poste te reserveer tot met hulle ontslag uit die Verdedigingsmagte.⁶ Volgens proklamasie 114 van 1943 het dit vir maatskappye verpligtend geword om aan amptenare lewenskostoelae volgens vasgestelde skale te betaal. Terwyl AMT tot voor die proklamasie toelae van 7½ persent op salarisse betaal het, wat op 'n uitgawe van ongeveer £837 13s 6d vir die jaar geëindig 30 Junie 1943 neergekom het, het die uitgawe volgens die nuwe skale op ongeveer £1 019 te staan gekom - 'n toename van £182.⁷

Hoewel die toename in personeel van 41 in 1949⁸ tot 'n hoogtepunt van 48 in 1961⁹ nie drasties was nie, was dit tesame met die jaarlikse salarisverhogings 'n faktor in die

---

⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940-21.12.1943 (Finansiële Komitee vergadering, 1.2.1940, p.10; Direksievergadering, 20.6.1940, p.50; Direksievergadering, 22.1.1942, p.180); (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944-20.12.1945 (Finansiële Komitee vergadering, 13.7.1944, p.39).

⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940-21.12.1943 (Finansiële Komitee vergadering, 15.7.1943, p.298).

⁸ (SAB) RB1/10A. Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid, 1943-1966 (AMT, Chief Executive Officer – Registrar of Banks, 25.5.1949, n.p.).

steeds toenemende salarisrekening van die maatskappy.¹⁰ Salarisverhogings en die kringloop wat dit tot gevolg gehad het, het ook ander trustmaatskappye geteister. In sy 1952-voorsittersrede het die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy se voorsitter hom as volg hieroor uitgelat: “Daar is `n, wat skyn `n onvermydelike, kringloop te bestaan wat steeds hoër styg. Loonverhogings bring vermeerderde uitgawes mee wat weer prysverhogings teweegbring met die daarmee gepaardgaande verhoogde lewenskoste van waar die stygende kringloop weer opnuut begin en die einde hiervan is nie te voorsien nie.”¹¹ Bykomend tot die salarisse het uitbetalings van pensioen aan afgetrede amptenare vir AMT ook `n al groter wordende uitgawe verteenwoordig en in 1953 al byna £2 000 per jaar beloop.<sup>12</sup> In 1952 het die direksie dus besluit om te begin bou aan `n reserwe vir pensioene en £3 000 uit die winste van die maatskappy daarvoor opsygesit.¹³ In 1953 is die reserwe met `n verdere £3 000 versterk en die gedagte was dat die reserwe tot so `n vlak opgebou moes word dat alle pensioene later daaruit betaal kon word.¹⁴ In `n poging om geskikte amptenare soos klerke te bekom en te behou op plattelandse dorpe soos Malmesbury en Paarl waar AMT takke gehad het, het dit toenemend noodsaaklik geword om as deel van die vergoedingspakket ook geskikte behuising aan sulke amptenare te verskaf. Aangesien beleggers in die vyftigerjare nie meer soos 20 tot 40 jaar tevore huise gebou het met die doel om hulle te verhuur nie en aangesien woonstelblokke nog nie hulle verskyning in plattelandse dorpe gemaak het nie moes maatskappye soos AMT self eiendom aankoop met die doel om behuising aan hulle amptenare te verskaf.¹⁵ Hoewel sulke eiendom as `n

---

⁹ (SAB) RB1/10A. Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid 1943-1966 (AMT, Chief Executive Office – Registrar of Banks, 7.7.1961, n.p.).

¹⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Direksievergadering, 27.7.1944, p.43); (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 31.7.1947, p.109).

¹¹ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede tydens 31ste algemene jaarvergadering, 21.5.1952, p.112).

¹² (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 18.9.1953, p.2).

¹³ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 18.9.1952, g.p.).

¹⁴ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 18.9.1953, p.1).

¹⁵ (SAB) RB 1A. Banke. AMT. Algemeen, 1943–1966 (General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 26.9.1955, pp.1-2).

belegging vir 'n maatskappy gereken kon word, was dit nog 'n faktor wat die salarisrekening van trustmaatskappye soos AMT verhoog het. Teen 1960 het die AMT-amptenare deur middel van aanbevelings van die Personeelkomitee gepoog om die direksie tot hulle sienswyse oor te haal oor hoe salarisse hanteer moes word. Die direksie het dit egter duidelik gemaak dat wat salarisverhogings van amptenare betref hulle hulle nie sou laat voorskryf nie. Die Hoofbestuurder is ook opdrag gegee om dit onder amptenare se aandag te bring dat die verhoging van salarisse vir die maatskappy 'n groot uitgawe beteken het en dat amptenare hulle bes moes doen om AMT se inkomste te verbeter sodat die verhogings geregverdig kon word.¹⁶ Soos die personeel en bates van die maatskappy toegeneem het, het die getrouheidswaarborg wat die maatskappy volgens bankwetgewing as versekering teen moontlike diefstal deur amptenare moes verskaf ook toegeneem en bygedra tot die administratiewe uitgawes van die maatskappy.¹⁷ In Julie 1959 het die direksie ook besluit om die helfte van die amptenare se maandelikse premiebydraes tot hulle mediese hulpskema te dra.¹⁸

In 'n poging om 'n meer geordende en gestruktureerde personeelbedeling tot stand te bring het die direksie in Mei 1948 besluit om die klerke van die maatskappy te gradeer in A-, B- en C-kategorieë en dat hulle salarisse en salarisverhogings ook bepaal sou word volgens die bedrae wat vir elke kategorie vasgestel word. Tiksters en damesklerke sou op dieselfde wyse hanteer word. Wat betref die algemene bestuurder (sekretaris), takbestuurders en ander verantwoordelike amptenare is bogenoemde aangeleentheid aan die diskresie van die direkteure oorgelaat. Die jaarlikse verlof van amptenare is ook, onderworpe aan 'n onderlinge ooreenkoms tussen bestuurders en amptenare, op 21 dae vasgestel.¹⁹

---

¹⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 22.7.1960, p.136).

¹⁷ (SAB) RB 1/10A Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid 1943–1966 (AMT, Chief Executive Officer – Registrar of Banks, 25.5.1949, n.p. en EHD Arndt – WJ Vos, 10.6.1949, gp.).

¹⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 30.7.1959, p.54).

¹⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 20.5.1948, p.170).

In 'n poging om hulle jarelange stryd om hulle finansiële state betyds gelewer te kry te beëindig, het die direksie aan die begin van 1959 besluit om die maatskappy se boekhoudepartement te meganiseer. Hierdie proses het ook met heelwat uitgawes gepaardgegaan aangesien AMT bo en behalwe die aankoop van 'n *Burroughs Sensimatic Accounting Machine* ook strukturele veranderinge aan hulle gebou moes aanbring om die meganisasie moontlik te maak.²⁰ Die oorskakeling na die desimale stelsel in 1961 moes ook deur die maatskappy verreken word.²¹

Die vyftigste bestaansjaar van die maatskappy het saamgeval met belangrike personeelwisselings ten opsigte van sy eerstegenerasiepersoneel toe WJ Basson, bestuurder van die assuransiedepartement, in Junie 1950 na meer as 40 jaar diens afgetree het²² en hy teen einde Julie 1950 deur WJ Vos, algemene bestuurder en sekretaris, na byna 50 jaar diens by die maatskappy gevolg is.²³ PC van der Merwe het Vos opgevolg, terwyl FJ du Plessis in Basson se pos aangestel is. Die direksie het ook besluit om CL Neethling as assistant- algemene bestuurder en sekretaris met ingang 1 Augustus 1950 aan te stel.²⁴ Met Van der Merwe se aftrede in Januarie 1959 is Neethling tot hoofbestuurder en sekretaris bevorder.²⁵ WA Homewood, wat reeds lank by die maatskappy in diens was, is met ingang 1 Julie 1959 tot hoofrekenmeester bevorder.²⁶

Van der Merwe se aftrede en Neethling se bevordering tot hoofbestuurder het saamgeval met 'n doelbewuste inisiatief teen die einde van die vyftigerjare om die maatskappy uit te brei. Hierdie inisiatiewe was gemik op organiese groei van die maatskappy deur die uitbreiding van sy aktiwiteite en dienste. Die gesprek oor

²⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 15.1.1959, p.7); (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 1.10.1959, pp.1-2).

²¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 15.12.1960, p.181).

²² (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 15.6.1950, p.316).

²³ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 28.7.1950, p.321).

²⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 28.7.1950, p.321).

²⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 16.4.1959, p.32).

²⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 18.6.1959, p.45).

uitbreiding het in Julie 1959 begin²⁷ en oor 'n tydperk van 18 maande is verskeie voorstelle oorweeg. Op 'n direksievergadering in Augustus 1959 is in beginsel besluit om 'n nuwe takkantoor op Hopefield te open. 'n Komitee bestaande uit die voorsitter, visevoorsitter, sekretaris en twee direkteure is ook aangestel om verdere uitbreidingsmoontlikhede veral ook ten opsigte van nuwe beleggingsvelde vir die maatskappy, te ondersoek en later terug te rapporteer.²⁸ Op 'n direksievergadering op 21 Januarie 1960 is besluit om PC van der Merwe in die Finansiële Komitee te koöpteer sodat dié komitee en die Komitee vir Uitbreiding gesamentlik sitting kan hou op 'n vergadering wat vir 11 Februarie beplan is. Daar is besluit om die takbestuurders te versoek om ook die vergadering by te woon.²⁹ Die besluit van die direksie om ondersoek in te stel na moontlike uitbreiding sover dit die maatskappy se werksaamhede betref en om nuwe beleggingsvelde te soek is op 11 Februarie in die teenwoordigheid van die takbestuurders verder bespreek. Geen besluite is egter geneem nie en daar is besluit om die aangeleentheid by 'n latere geleentheid weer te bespreek.³⁰

Tydens 'n Finansiële Komiteevergadering op 10 Maart 1960 waarop die kwessie van uitbreiding verder gevoer is, is besluit om takbestuurders te nader om vas te stel of daar akkommodasie by die takke was vir die hou van lokaalveilings ("Auction marts") en om die hoofkantoor opdrag te gee om inligting oor die werking van die "huurkoopstelsel" in te win. Vir hierdie doel is die hoofbestuurder toestemming gegee om 'n amptenaar spesiale opdrag te gee om die nodige lesings en inligting oor die stelsel op die maatskappy se koste te bekom. Die Finansiële Komitee het ook die beginsel dat verbande op dorpseiendomme op dieselfde wyse as deur bougenootskappe toegestaan word, aanvaar en aanbeveel dat ondersoek ingestel word na die moontlikheid om die voorwaardes vir beleggings in plaasverbande aan te pas om suksesvol met die Landbank te kan kompeteer. Die Finansiële Komitee het ook by dié geleentheid die gedagte uitgespreek dat by toekomstige vakatures op die

---

²⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 30.7.1959, p.55).

²⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 20.8.1959, p.60).

²⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 21.1.1960, p.94).

³⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Finansiële Komitee vergadering, 11.2.1960, p.96).

direksie 'n persoon of persone met finansiële of ekonomiese opleiding of ondervinding aangestel moes word.³¹

Bogenoemde besluite is op 'n spesiale direksievergadering wat op 31 Maart 1960 belê is om oor die uitbreidingskwessie te besin weer onder oë geneem. Ten opsigte van lenings op plaasverbande en voorskotte is besluit om elke geval volgens meriete te behandel en om nie rigiede sekuriteitsvereistes vas te stel nie, om lenings op dorpseiendomme toe te staan soos in die geval van bougenootskappe teen 6½ persent per jaar teen maandelikse delging van kapitaal en rente tot op 75 persent van die waarde van die goedgekeurde sekuriteit, om in beginsel die moontlikheid van die oprigting van woonstelle op die maatskappy se perseel op die hoek van Riebeek- Pleinstraat te Malmesbury te ondersoek. Daar is ook besluit dat die plaaslike direkteure 'n kommissie vorm om die nodige aanvoorwerk te doen en om verslag te lewer, om ook plaasverbande toe te staan teen 6½ persent rente per jaar teen maandelikse terugbetaling en, indien moontlik, plaasverbande toe te staan teen 6¾ persent per jaar teen delging van kapitaal oor 'n maksimum termyn van 25 jaar en laastens die invordering van heffingsfooie onveranderd te laat en dit oor 'n jaar in heroorweging te neem. Ten opsigte van die invoering van huurkoopfinansiering het die direksie besluit om weens 'n gebrek aan kundigheid en personeel nie vir die huidige dié tipe finansiering aan te bied nie. Hulle het ook besluit om in die nabye toekoms aandag te skenk aan die rentekoers wat aan beleggers betaal word. Met betrekking tot vendusies by takke van die maatskappy waar nie 'n afslaer was nie, het die direksie besluit om die beginsel te aanvaar dat die maatskappy se eie afslaers die veiling moet waarneem, tensy die kliënt op 'n ander afslaer aandrings.³²

Die beginsel van die verpligte delging van verbande wat vir die eerste keer in Maart 1959 deur die direksie bespreek is³³, was 'n nuwe praktyk vir AMT en ander trustmaatskappye wat hulle in pas met die praktyke van bougenootskappe gebring het.

---

³¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Finansiële Komitee vergadering, 10.3.1960, p.102).

³² (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Spesiale direksievergadering, 31.3.1960, p.111).

³³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 19.3.1959, p.19).

Op 'n vergadering op 16 Junie het die direksie ook besluit om, indien dit prakties moontlik was, bestaande dorpsverbande te omskep in verbande teen 6½ persent rente op die basis van maandelikse delging van kapitaal en rente.³⁴ Soortgelyk aan hierdie praktyk was ook die besluit van die direksie in April 1959 om die beginsel te aanvaar om die rente op vaste deposito's op vasgestelde datums te betaal, dog dat dit nie op kliënte afgedwing sou word nie en ook met verloop van tyd die beginsel in te voer om verbandrentes op vasgestelde datums in te vorder.³⁵ Op 15 Desember 1960 het die direksie ook die opsie oorweeg om die intensiewer uitbreiding van die maatskappy deur middel van meer direkte kontak tussen direkteure en personeel met die publiek te bevorder. Daar is egter na bespreking besluit om nie verder op die aangeleentheid in te gaan nie.³⁶

Met die aftrede van Neethling op 1 Maart 1961 na 30 jaar diens by die maatskappy is die tradisie om iemand uit die geledere van die maatskappy as hoofbestuurder en sekretaris aan te stel beëindig.³⁷ Op die direksievergadering van 20 Oktober 1960 is besluit om JA Stofberg wat by Santam in Pretoria werksaam was met ingang 1 Februarie 1961 as nuwe hoofbestuurder en sekretaris aan te stel.³⁸

Stofberg se aanstelling het op alle terreine, insluitende administrasie en bestuur, 'n nuwe fase in die geskiedenis van AMT ingelui. Met sy koms na die maatskappy het Stofberg in 'n memorandum insake die administrasie en interne reëlins van die maatskappy 'n administratiewe reorganisasie van AMT by die direksie aanbeveel. Sy voorstelle het onder andere die invoering van moderne werksmetodes en die inkorting en verplasing van personeel behels.³⁹ Die instelling van 'n dagbestuur bestaande uit

---

³⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 16.6.1959, g.p.).

³⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 16.4.1959, p.29).

³⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 15.12.1960, p.186).

³⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 18.8.1960, p.150); (BBA) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 12.10.1961, g.p.).

³⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 20.10.1960, p.169).

³⁹ (SAB) RB 1/10 A. Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid, 1943–1966 (Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 16.6.1961, p.1).

die voorsitter en drie direkteure om sake van dringende belang af te handel,⁴⁰ die aanstelling van 'n assistantsekretaris in die persoon van IS Cronje⁴¹, die vermindering van die personeel van 48 in 1961 na 43 in 1962⁴², die instelling van 'n nuwe pensioenfonds vir die personeel⁴³, die skepping van 'n privaat notuleboek vir personeelsake van 'n vertroulike aard⁴⁴ en die meer volledige en professionele jaarverslae wat sedert 1961 uitgegee is⁴⁵, was enkele veranderinge wat onder die nuwe bedeling die lig gesien het. Die opskerpings van die maatskappy se rekenkundige- en auditprosedures het ook baie aandag geniet en takbestuurders is opgeroep tot noukeurige hantering van die maatskappy se beleggings en stiptelike invordering van rente en die nakoming van afbetalings deur kliënte.⁴⁶ Reeds in Junie 1961 met die reorganisasieproses nog aan die gang kon Stofberg getuig dat baie van die probleme waarmee hy te kampe gehad het reeds uitgestryk was.⁴⁷ Reeds tydens die eerste jaarvergadering van aandeelhouders na sy aanstelling in Oktober 1961 was die vertroue wat hy by die direksie geskep het baie duidelik toe die voorsitter getuig het van die uitstaande diens en leiding wat hy in die eerste agt maande na sy aanstelling aan die maatskappy gelever het en is die verwagting geskep dat AMT onder sy leiding met rasse skrede sou vooruitgaan.⁴⁸

9.3 Bestaande dienste

9.3.1 Afslaaersafdeling

Hoewel die afslaaersafdeling nie so prominent gefigureer het in die jaarverslae soos AMT se ander afdelings nie, het dit tog 'n wesenlike bydrae tot die vooruitgang van

⁴⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 17.5.1962, p.275).

⁴¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 21.6.1962, p.286).

⁴² (SAB) RB 1/10 A. Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid, 1943–1966 (AMT, Chief Executive Officer – Registrar of Banks, 17.5.1962, g.p.).

⁴³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergaderings, 18.5.1961, p.210 en 15.6.1961, p.215).

⁴⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 23.2.1961, p.198).

⁴⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Jaarverslae vir 1961 en 1962, g.p.).

⁴⁶ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes 9.1943–7.1965 (Hoofrekenmeester – Registrateur van Banke, 29.7.1961, gp.); (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Finansiële Komitee vergadering, 1.2.1962, p.251 en direksievergaderings, 15.3.1962, p.261 en 16.8.1962, p.298).

⁴⁷ (SAB) RB1/10A. Banke. AMT. Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid 1943–1966 (Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 16.6.1961, pp.1-2).

⁴⁸ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 12.10.1961, g.p.).

die maatskappy gelewer en veral deur middel van vendusies reklame vir die maatskappy gemaak. Hierdie bydrae het die voorsitter genoop om in sy 1956-voorsittersrede 'n spesiale woord van dank en waardering te betuig "aan die twee bekwame en geesdriftige hoofde van ons afslaaersafdeling – die here Bokkie Carstens en Gouché Smuts vir die goeie reklamewerk wat hulle verrig"⁴⁹ en weer in 1957 hulle as "puik manne"⁵⁰ te beskryf. Teen die laat vyftigerjare het daar wel 'n probleem met die invordering van vendusierekenings ontstaan en is maatreëls om effektiewer invordering te verseker ingestel. 'n Besluit is ook geneem dat alle verkope op veilings voortaan teen kontant of sekuriteit sou geskied en dat 'n ekstra amptenaar voortaan teenwoordig sou wees om by vendusies daarmee behulpsaam te wees.⁵¹ Ten spyte van die probleem van slegte skulde het die direksie in 1960 met "genoeë" kennis geneem van die inhoud van 'n opgawe van die vendusie-inkomste vir die voorafgaande drie jaar.⁵²

9.3.2 Assuransieafdeling

Die inwerkingtreding van die Bankwet het AMT ook gedwing om opnuut oor die voortbestaan van sy assuransieafdeling te herbesin. Ingevolge assuransiewetgewing van 1923 het AMT oor 'n assuransiereserwe van £17 000 bestaande uit staatseffekte beskik, wat as sekuriteit vir sy assuransieaktiwiteite by die Tesourie gedeponeer was. Op grond van die herversekeringsooreenkoms wat AMT ten opsigte van al sy brandversekering met die *South British Insurance Company* gehad het, het AMT sy assuransiereserwe as onaangetas beskou en wou hulle hierdie reserwe vir voldoening aan die Bankwet se kapitaal- en onaangetaste reserwe-vereistes as deel van hulle onaangetaste reserwes in berekening bring.⁵³ Na oorlegpleging met die Registrateur van Versekering het die Registrateur van Banke beslis dat die assuransiereserwe ten volle onder die Assuransiewet verbind was en dus nie as onaangetaste reserwe vir

⁴⁹ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.9.1956, g.p.).

⁵⁰ (BBH) Balance Sheets AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1957, g.p.).

⁵¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergaderings, 21.5.1959, p.34 en 17.12.1959, p.88 en Finansiële Komitee vergadering, 3.12.1959, p.85).

⁵² (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 17.11.1960, p.178).

⁵³ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943–1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 26.1.1944, pp.1-2 asook Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 20.12.1943, g.p.).

Bankwet-doeleindes in berekening gebring kon word nie. In sy advies aan AMT het hy hulle sterk aangeraai om in die lig van bogenoemde beslissing, asook die aansienlik vermeerderde voorskrifte en verpligtinge van die nuwe Assuransiewetgewing wat waarskynlik in April 1944 in werking sou tree, hulle versekeringsbedrywighede ten volle te staak en in die toekoms slegs as agente op te tree vir die maatskappy met wie hulle reeds of in die toekoms sou herverseker, en dat hulle die verwysing na "Assuransie" in die naam van hulle maatskappy moes laat vaar. Die Registrateur het die vertroue uitgespreek dat AMT, in die lig van bogenoemde en met inagneming van die besparings wat so 'n stap vir die maatskappy sou inhou, terwyl hulle steeds aansienlike kommissie as agente kon verdien, sy voorstel gunstig sou oorweeg.⁵⁴

AMT se reaksie op die Registrateur se voorstel was dat so 'n stap sou beteken dat die maatskappy sy "geboortereg" sou moes prysgee en dat die maatskappy nie bereid was om dit te doen nie.⁵⁵ Volgens AMT se sekretaris sou so 'n stap nie alleen 'n groot terugslag vir sy prestige wees nie "maar...ook 'n groot verlies vir hom meebring as dit bekend word dat die maatskappy slegs as agente vir 'n buitelandse maatskappy ageer."⁵⁶ Aangesien die Registrateur nie AMT kon dwing om sy voorstel te aanvaar nie het hy die besluit of dit in hulle eie belang was om hulle "geboortereg" te bly handhaaf en of dit al die "opofferings en beslommernisse" werd was in die maatskappy se hande gelaat.⁵⁷

AMT het dus sy versekeringsaktiwiteit onder die omstandighede voortgesit en die afdeling het deurgaans 'n stabiele bydrae tot die winste van die maatskappy gelewer, terwyl die inkomste wat hulle jaarliks volgens hulle herversekeringsooreenkoms met *South British Insurance Company* ontvang het 'n stygende grafiek getoon het. Die inkomste van £1 417 14s 5d wat in 1946 uit hierdie ooreenkoms ontvang is, het 'n rekord verteenwoordig vir die 38-jarige bestaan van hulle ooreenkoms met *South*

⁵⁴ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943–1966 (Registrateur van Banke – Algemene bestuurder en sekretaris, 15.12.1943, g.p. asook Registrar of Insurance – Dr. Arndt, 13.1.1944, n.p.).

⁵⁵ (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943–1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 20.12.1943, g.p.).

⁵⁶ (SAB) RB1/1. Banke. AMT. Registrasie 1943–1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 26.1.1944, p.1).

⁵⁷ (SAB) RB1/1. Banke. AMT. Registrasie 1943–1966 (Registrateur van Banke – Algemene bestuurder en sekretaris, 19.1.1944, g.p.).

British.⁵⁸ Teen hierdie agtergrond het die AMT-direksie dus positief gereageer op *South British* se versoek in Julie 1948 om die ooreenkoms met hulle wat op 28 Februarie 1949 sou verval vir 'n verdere 20 jaar te verleng.⁵⁹

In 1950 het AMT die bepalinge in sy statute wat die aard van sy versekeringsaktiwiteite gedefinieer het, geamendeer om nuwe behoeftes en tendense wat ten opsigte van brandversekering ontwikkel het vir sy kliënte te kon aanbied. Daar was naamlik 'n merkbare toename in die vraag na polisse vir huiseienaars en huisbewoners wat versekering verskaf teen storms, orkane, inbraak, diefstal, verlies van huurgeld en so meer. Hoewel die aanpassings spesifiek daarop gemik was om AMT in staat te stel om 'n Omvattende Polis vir Huiseienaars, 'n Omvattende Polis vir Huisbewoners, sowel as polisse wat stormskade aan gestoorde graan dek te kon uitreik, het die veranderinge die direksie ook in staat gestel om in die toekoms hulle versekeringsaktiwiteite na feitlik alle terreine behalwe lewensversekering en motorversekering uit te brei indien die behoefte sou ontstaan.⁶⁰ Hierdie veranderinge, wat die goedkeuring van die Registrateur van Banke weggedra het⁶¹, is op 20 September 1951 deur AMT se aandeelhouers goedgekeur⁶² en op 13 Mei 1952 deur die Registrateur van Banke geregistreer.⁶³

In 1960 het AMT se versekeringsaktiwiteite weer onder die vergrootglas gekom tydens 'n onderhoud wat 'n afvaardiging van AMT bestaande uit die voorsitter, OA de Kock, direkteur, PC van der Merwe, die assuransiebestuurder, FJ du Plessis, en die hoofbestuurder op 3 Mei met die Registrateur van Versekering gehad het. Die Registrateur was verontrus oor die feit dat die versekeringsinkomste van die maatskappy, uitgesonder die brandversekering, so 'n klein bydrae tot die maatskappy se algemene inkomste gelewer het en dat daar geen vooruitgang te bespeur was nie. Laasgenoemde het ook ten opsigte van die brandafdeling van die maatskappy se

⁵⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 21.3.1946, p.17).

⁵⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 29.7.1948, p.188).

⁶⁰ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute, 1943–1963 (Acting General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 14.7.1950, n.p.).

⁶¹ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute, 1943–1963 (Registrar of Banks – Acting General Manager and Secretary, 18.7.1950, n.p.).

⁶² (BBH) Notuleboek AMT, 15.2.1940–23.7.1987 (Buitengewone vergadering van aandeelhouers, 20.9.1951, p.26).

⁶³ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute, 1943–1963 (Registrar of Banks – General Manager and Secretary, 15.5.1952, n.p.).

versekering gegeld. Hy het dit onder die afvaardiging se aandag gebring dat die Assuransiewet iemand as 'n versekeraar beskou het as hy ten minste 'n deel van die risiko ten opsigte van sy verpligtinge self gedra het en mettertyd sy besigheid so uitgebrei het dat hy op sy eie bene kon staan en die grootste deel van die risiko's self kon dra. Hy het die afvaardiging dus aangeraai dat dit raadsaam sou wees dat die direkteure ernstig aandag skenk aan die kwessie om self 'n deel van die risiko te dra om sodoende uiteindelik selfstandig te kan word. Hoewel die Registrateur nie by magte was om die maatskappy te dwing om van totale herversekering af te sien nie was dit moontlik dat toekomstige wetswysigings hom wel sodanige mag kon gee. Hy het die afvaardiging aangeraai om, indien die maatskappy se finansies dit regverdig, eerder 'n filiaal te stig om hulle versekering te hanteer.⁶⁴

Op 'n vergadering in Mei 1960 het die direksie hulle bereid verklaar om die voorstelle gunstig te oorweeg. Hulle het die Hoofbestuurder opdrag gegee om in hierdie verband die Registrateur van Versekering asook *South British*, die herversekeraars, te raadpleeg en volle besonderhede te verkry voordat die kwessie aan 'n volle direksievergadering vir bespreking voorgelê word.⁶⁵ In Desember 1960 het die sekretaris aan die direksie gerapporteer dat die *South British Insurance Company* ingewillig het om die kontrak met AMT so te wysig dat AMT 'n deel van die risiko self dra. So 'n wysiging het die moontlikheid van 'n verhoogde versekeringsinkomste vir AMT ingehou, maar kon ook tot 'n verminderde inkomste lei indien die eise baie hoog was. Die sekretaris het ook JA Stofberg, die nuutaangestelde sekretaris en hoofbestuurder, wat op 1 Februarie 1961 diens sou aanvaar, omtrent die verwikkelinge rondom die maatskappy se assuransieafdeling ingelig. Hy het die direksie meegedeel dat hy Stofberg versoek het om die saak met die Registrateur van Versekering te bespreek sodat hy met sy diensaanvaarding in Februarie in staat sou wees om voort te gaan met die besluite wat die direkteure geneem het, naamlik om ondersoek in te stel na die wenslikheid daarvan om 'n aparte filiaalmaatskappy te stig of om die kontrak met *South British* sodanig te verander dat die maatskappy self 'n deel van die risiko dra.⁶⁶

⁶⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 19.5.1960, p.122).

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 15.12.1960, p.185).

Stofberg het waarskynlik reeds voor sy indienstrede die kwessie van AMT se versekeringsaktiwiteite met die Registrateur van Banke, CRB de Villiers, persoonlik bespreek. In 'n brief aan die Registrateur van Banke gedateer 15 Februarie 1961 het hy na sodanige onderhoud verwys en onderneem om die inhoud daarvan tydens die volgende direksievergadering aan die direkteure oor te dra. Hy het ook die versekering gegee dat, alhoewel dit vir hom onmoontlik was om as nuweling in die maatskappy aan die direksie leiding te gee in hierdie verband, die probleem sy onmiddellike persoonlike aandag sou geniet. Hy het egter twyfel uitgespreek of hulle enige vordering sou kon maak alvorens die hele aangeleentheid met die hoofbestuurder van die *South British Insurance Company* bespreek is, aangesien AMT se kontrak met hulle eers in 1969 verstryk het. Hy het ook gesê dat *South British* se Nieu-Seelandse hoofbestuurder in April in Suid-Afrika verwag word en dat AMT se hele posisie dan met hom bespreek sou kon word.⁶⁷

In Mei 1961 is 'n besluit oor AMT se assuransieafdeling egter op die langebaan geskuif toe Stofberg die direksie meegedeel het dat die Registrateur van Versekeringsmaatskappye tydens 'n onderhoud met hom in Durban hom bereid verklaar het om toestemming te verleen dat AMT mog voortgaan op die huidige basis waarop versekering onderneem word tot tyd en wyl die kontrak met *South British* in 1969 verstryk.⁶⁸

9.4 Finansies

Soos in die geval van PAT en ook ander plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers is die wel en weë van AMT se finansiële ontwikkeling en bestuur na 1942 bepaal deur sikliese- of konjunkturfaktore enersyds en statutêre faktore andersyds wat in tandem gefunksioneer het en waarvan die suksesvolle bestuur bepalend was vir AMT se oorlewing. 'n Derde groep faktore was dié wat eie aan AMT was en waarin hy van PAT verskil het in die sin dat hy 'n groter takstelsel gehad het en hy oor 'n versekeringsafdeling beskik het.

⁶⁷ (SAB) RB 1A. Banke. AMT. Algemeen, 1943–1966 (Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 15.2.1961, g.p.).

⁶⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 18.5.1961, p.207).

Soos reeds na verwys is, is die veertigerjare gekenmerk deur 'n oorskot aan beleggingsfondse en 'n tekort aan beleggingsgeleenthede, 'n dalende tendens ten opsigte van rentekoerse, inflasionêre eiendomspryse, toenemende kompetisie van ander finansiële instellings, verhoogde inkomstebelasting, 'n algemene onvoorspelbare finansiële klimaat en die implementering van die kapitaal- en likiede bate-vereistes van die Bankwet. AMT se reaksie op hierdie veranderende en onsekere finansiële milieu en klimaat in die veertigerjare was 'n finansiële beleid wat gekenmerk is deur 'n reaksionêre benadering wat hulle laat terugval het op hulle beproefde konserwatiewe resep van veiligheid en diens in plaas van waagmoed/risiko en maksimum wins.⁶⁹

Onder die druk van 'n oorskot aan beleggingsfondse en 'n tekort aan beleggingsgeleenthede, wat veral veroorsaak is deur die effek van die Tweede Wêreldoorlog en die onmiddellike naoorlogse periode na die vredesluiting in 1945, het AMT gepoog om hulle deposito-laste meer doeltreffend te bestuur en eerder te verminder as te vermeerder, terwyl die inflasionêre eiendomspryse hulle konserwatiewe beleggingsbenadering versterk het.⁷⁰ Die probleem van inflasie tydens en net na die oorlogsjare was 'n wesenlike probleem wat trustmaatskappye in gedagte moes hou. Van owerheidsweë is finansiële instellings wat geld teen vaste eiendom uitgeleen het in 1941 gewaarsku teen inflasionêre neigings van eiendomspryse. Kredietverskaffers moes dus konserwatief wees in hulle kredietverlening teen vaste eiendom. Die Minister van Finansies het ook gewaarsku dat rente op nuwe regeringsbeleggings vir 'n geruime tyd nie meer as 3 persent sou wees nie en die verwagting was dat trust- en ander maatskappye se rente-inkomste in die toekoms aansienlik kon verminder.⁷¹

In die lig van dié waarskuwings het AMT se direksie in Desember 1941 besluit dat die rentekoers op nuwe deposito's met ingang 1942 op 3 persent per jaar vasgestel word.⁷² Op 'n Finansiële Komiteevergadering in Maart 1941 het die sekretaris gerapporteer dat wanneer geldbeleggers kennis gee om deposito's op vervaldatum te

⁶⁹ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 26.8.1948, g.p.).

⁷⁰ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943–1958 (Voorsittersredes tydens algemene jaarvergaderings, 30.8.1945 en 26.8.1948, g.p.).

⁷¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940–21.12.1943 (Direksievergadering, 18.12.1941, p.171).

trek voorsiening gemaak word om die kapitaal beskikbaar te hê. Dikwels gebeur dit egter dat die kapitaal nie dadelik getrek word nie. In die verlede was rente op deposito's toegelaat tot die datum wanneer geld getrek word, terwyl groot somme geld renteloos in die bank gelê het. Die direksie het dus besluit om deponeurs 'n week voor die vervaldatum van 'n deposito of wanneer kennisgewing van terugtrekking ontvang word, kennis te gee dat geen verdere rente na die vervaldatum van die deposito betaal sal word nie. Indien 'n deposito binne 14 dae hernu word, sou bogenoemde maatreël nie daarop van toepassing wees nie.⁷³ In Maart 1943 het AMT besluit om vanweë die groot hoeveelheid geld wat op daardie tydstip renteloos in die bank gelê het die rentekoers op nuwe geld wat hulle ontvang op 2½ persent per jaar vas te stel en om op die vernuwing van reeds bestaande vaste deposito's vanaf 1 April 3 persent te betaal.⁷⁴

In September 1943 het die direksie 'n opname gemaak van alle deposito's wat vanaf Januarie 1944 en die daaropvolgende maande verval en van takbestuurders verneem of hulle beleggers gehad het wat slegs beleggers en nie kliënte (bedoelende waarskynlik aandeelhouers) van die maatskappy was nie.⁷⁵ Na aanleiding van die ondersoek het die direksie in beginsel besluit om waar beleggers nie kliënte of ondersteuners of potensiële ondersteuners van die maatskappy is nie die beleggings van sulke persone terug te betaal aan die einde van hulle beleggingsperiode. Die bedrag wat deur die besluit geraak is, was ongeveer £64 000. Daar is ook besluit om rente op verbande op dorpseiendom tot 5 persent en die op plaaseiendom tot 4¾ persent per jaar te verminder. Rente op pande en onversekerde voorskotte sou aan die oordeel van die takbestuurders oorgelaat word.⁷⁶

Na aanleiding van 'n memorandum wat die sekretaris vroeg in 1944 opgestel het om te bepaal hoe die inkomste van die maatskappy deur 'n verdere rentekoersverlaging op beleggings geraak sou word, het die direksie besluit dat die rentekoers op beleggings op daardie stadium onveranderd sou bly, maar dat die rente op vernuwings van vaste deposito's bereken sou word teen 3 persent per jaar; dat die rentekoers van

⁷² (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940–21.12.1943 (Direksievergadering, 18.12.1941, p.171).

⁷³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940–21.12.1943 (Finansiële Komitee vergadering, 6.3.1941, p.100 en Direksievergadering, 20.3.1941, p.103.).

⁷⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940–21.12.1943 (Direksievergadering, 18.3.1943, p.272).

⁷⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940–21.12.1943 (Direksievergadering, 21.9.1943, p.311).

vaste deposito's wat ingeneem is teen $2\frac{1}{2}$ persent per jaar vanaf Maart 1943 hernu word teen $2\frac{1}{2}$ persent per jaar en dat die rentekoers op alle nuwe vaste deposito's teen 2 persent per jaar tot 'n maksimum bedrag van £5 000 vasgestel word. In geval van vaste deposito's van meer as £5 000 sou die oorskot bo £5 000 teen 'n laer rentekoers volgens die diskresie van die bestuur op hoofkantoor ingeneem word.⁷⁷

Op aanbeveling van die Finansiële Komitee het die direksie op 20 April 1944 besluit om die maksimum bedrag van spaarrekenings van £200 tot £100 te verminder en dat die rentekoers op spaarrekenings van $2\frac{1}{2}$ persent tot 2 persent vanaf 1 Mei 1944 verminder word. Die spaarrekenings wat £100 oorskry het, het ongeveer £28 000 bedra. Die aanbeveling ten opsigte van vaste deposito's, naamlik dat die lys van deposito's oorweeg moet word met die doel om verder deposito's van nie-kliënte terug te betaal is ook deur die direksie aanvaar en daar is besluit om sekere van die deposito's terug te betaal.⁷⁸

Na aanleiding van 'n besluit op 25 April 1944 (om na afloop van die finansiële jaar rente op alle verbande te oorweeg) het die sekretaris 'n memorandum voorgelê oor hoe 'n verlaging in rentekoerse op beleggings die inkomste van die maatskappy sou beïnvloed. Na oorweging is besluit om die rente op alle verbande, uitgesluit dié wat deur die staat gesubsidieer word, vanaf 1 September 1944 tot $4\frac{1}{2}$ persent te verminder.⁷⁹

Die effek van die ooraanbod van beleggingsfondse op die maatskappy het duidelik geblyk uit die voorsittersrede tydens die 1945-jaarvergadering. Die brutoinkomste van die maatskappy het met £2 800 teenoor die van die vorige finansiële jaar gedaal. Hierdie daling is toegeskryf aan die groot toevloei van kapitaal na die land met die gevolg dat dit moeilik was om gesonde en winsgewende beleggings te vind. Groot bedrae geld kon dus gedurende die jaar nie belê word nie. Ander faktore wat hiertoe bygedra het, was die skerp mededinging tussen trustmaatskappye, lewensversekeringsmaatskappye, bouverenigings en ander finansiële inrigtings, met die gevolg dat die direksie verplig was om die rentekoers op beleggings te verminder

⁷⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1940–21.12.1943 (Direksievergadering, 21.10.1943, p.317).

⁷⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Direksievergadering, 16.3.1944, pp.14-15).

⁷⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Direksievergadering, 20.4.1944, p.22).

sonder om die rentekoers op vaste deposito's ontvang voor 1 April 1943 te verminder. Derdens is 'n groot aantal verbande terugbetaal deur skuldenaars wat hulle vaste eiendomme verkoop het om die voordeel te verkry van die inflasionêre pryse wat eiendomme behaal het. Die vermindering van verbande wat geregtig was op regeringsubsidie het die toestand vererger. Die maatskappy se beleggings het dus 'n daling van £35 950 teenoor die vorige jaar getoon. Die daling in inkomste in 1945 kon volgens die voorsitter voorkom word deur beleggings op die inflasie-waarderings van vaste eiendom te verseker, maar so 'n benadering sou noodlottige gevolge vir die maatskappy kon inhou indien inflasiepryse sou daal.⁸⁰

Hierdie konserwatiewe benadering is ook deur ander trustmaatskappye gedeel. Die voorsitter van die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk het hom in sy 1946-voorsittersrede as volg hieroor uitgelaat: "Die kunsmatige voorspoed geskep deur die oorlog duur voort, en dit is duidelik dat dit nie onbeperk kan voortduur nie; pryse selfs van vaste eiendom het ongekeende hoogtes bereik, en hoewel besef word dat aanpassing by heersende omstandighede onontbeerlik is, moet steeds in gedagte gehou word dat daar 'n heraanpassing noodwendig sal moet plaasvind by die terugkeer tot die normale, en voorsorg moet gemaak word vir die vermoë tot daardie heraanpassing."⁸¹

Die oorskot van beleggingsfondse het in die 1946-finansiële jaar voortgeduur en AMT het, soos ander finansiële instellings wie se besigheid grootliks uit die belegging van geld bestaan het, dit moeilik gevind om afsetgebiede vir hulle fondse te kry. Die effek wat dit op die maatskappy se inkomste gehad het, is dan ook gedemonstreer deur die feit dat hulle brutoinkomste met £804 teenoor dié van die vorige jaar gedaal het. Ten spyte van die tekort aan beleggingsmoontlikhede het die direksie steeds volhard om slegs beleggings teen eersteklassekuriteite te maak.⁸² Terwyl verbande op dorpseiendom in die periode 1943-1946 toeneem het van £179 005 tot £224 090 het beleggings op plaasverbande 'n afname van £861 926 tot £721 549 ervaar. Hierdie

⁷⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Direksievergadering, 27.7.1944, p.41).

⁸⁰ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 30.8.1945, g.p.).

⁸¹ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 16.5.1946, p.55).

⁸² (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 29.8.1946, g.p.).

tendens het verband gehou met die neiging tot verstedeliking tydens en na afloop van die Tweede Wêreldoorlog.⁸³

Na aanleiding van 'n verslag van die algemene bestuurder en sekretaris het die direksie in Junie 1947 besluit om nie die heersende rentekoers op vaste deposito's en verbande teen 4 persent en 4½ persent te verhoog nie. Hulle het ook besluit om verdere beleggings op verbande vir die huidige in te kort en waar lenings toegestaan word die rentekoers teen 5 persent vas te stel. Indien fondse benodig sou word om vaste deposito's terug te betaal sou gedeeltes van die 1948/1958-regeringseffekte te gelde gemaak word.⁸⁴ Hierdie besluite het waarskynlik 'n periode van skaarsheid aan fondse wat voor die deur staan geantisipeer. Op aanbeveling van WJ Vos en die takbestuurders is die rentekoers op alle nuwe vaste deposito's, asook op alle vernuwings wat rente dra, teen 2 persent met ingang 1 Februarie 1948 aangepas na 2 persent vir beleggings van 12 maande, 2½ persent vir 24 maande en 3 persent vir 36 maande.⁸⁵

Die maatskappy se benadering om sy deposito-lastes eerder te verminder as om soos sommige van hulle mededingers dit teen verhoogde rentekoerse te vermeerder is deur die voorsitter op die 1948-jaarvergadering bevestig toe hy daarop gewys het dat AMT se deposito-lastes in die finansiële jaar met £87 000 gedaal het.⁸⁶ Hierdie benadering het ook daartoe bygedra dat AMT se totale fondse onder administrasie vir die grootste gedeelte van die veertigerjare 'n afwaartse kurwe getoon het. Terwyl AMT reeds in 1942 die eerste keer die £2 000 000 kerf ten opsigte van fondse onder administrasie oorskry het⁸⁷, het hierdie syfer teen 1948 tot £1 890 649 gedaal⁸⁸ en eers in 1949 weer die £2 000 000 kerf oorskry.⁸⁹ Hierdie benadering is deur die voorsitter geregverdig op grond van die maatskappy se tradisionele beleid om teen alle voorsiene en

⁸³ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Statement of AMT liabilities as at 31.12.1946, p.5).

⁸⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 26.6.1947, p.99).

⁸⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 22.1.1948, p.141).

⁸⁶ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 26.8.1948, g.p.).

⁸⁷ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Direksieverslag 1942: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1942, g.p.).

⁸⁸ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Direksieverslag 1948: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1948, g.p.).

⁸⁹ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Direksieverslag 1949: Balansstaat vir jaar geëindig 30.6.1949, g.p.).

onvoorspelbare gebeure te waak. Volgens hom was dit moeilik om die toestand van die geldmark te voorspel omdat daar in Suid-Afrika soveel verwagte en onverwagte toevallighede bestaan het wat die geldmark kon beïnvloed. Daar was ook onsekerheid oor watter indirekte invloed die toestand van sake in Europa (gebeure soos die Berlynse Blokkade en die ontluikende Koue Oorlog) op die geldsake van die Unie kon hê.⁹⁰ Die vinnige uitvloei van kapitaal uit Suid-Afrika in die periode 1948-1949, wat tot drastiese beperkings op die invoer van artikels uit dollar- en sterlinglande gelei het, het die versigtige benadering van AMT verder versterk en die direksie laat besluit om beleggings so ver as moontlik te beperk tot normale tye weer ingetree het.⁹¹ Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy se direksieverslag vir 1949 het hierdie afname in die beskikbaarheid van kapitaal teen die einde van die veertigerjare aan hoofsaaklik twee faktore toegeskryf. In die eerste plek “het die groot oorloguitbetalings tot ’n end gekom, en in die tweede plek word beskikbare geld almeer afgekeer in die rigting van die industrieë deur die opname van voorkeuraandeel as andersins, op ’n meer winsgewende basis as wat die Maatskappy kan aanbied. In hierdie verband, egter, wil ons graag daarop wys dat die noodwendige gevolg van aandeel belegging, in welke vorm ookal, is dat die likwiditeit van die also belegde kapitaal grootliks beperk word en in baie gevalle word dit feitlik ontnem, en op sy beste onderhewig gemaak aan die grille en wisselvallighede van die publieke aandelemark”.⁹²

In teenstelling met die onsekerheid van die veertigerjare en die mate van pessimisme en versigtigheid wat dit tot gevolg gehad het, was die vroeë vyftigerjare vir AMT ’n periode van sterk finansiële groei en vooruitgang wat saamgehang het met die golf van voorspoed wat in die jare oor Suid-Afrika gespoel het. In sy voorsittersrede het die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy se voorsitter in 1951 die ommeswaai as volg beskryf: “Die toekoms is egter onseker, daar heers ’n mate van inflasie, deurdat produkte pryse opgeskiet het en byna ongekennde voorspoed meegebring het, die duur

⁹⁰ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 26.8.1948, g.p.).

⁹¹ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 1.9.1949, g.p.).

⁹² (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Direksieverslag, 19.5.1949, p.96).

waarvan baie onseker is...".⁹³ AMT se netto wins vir 1950 van £15 349⁹⁴ het in 1952 tot £25 733⁹⁵ gegroei - 'n vermeerdering van £10 300 of 67 persent. Na 'n daling in sy winste in 1953⁹⁶, wat hoofsaaklik die gevolg was van die verhoging in rentekoerse deur die tesourie in die middel van 1952 en die geldskaarste (minder geld beteken minder besigheid en minder besigheid beteken kleiner winste) wat dit in 1953 tot gevolg gehad het⁹⁷ en waartoe verhoogde salarisse, duurtetoelaes en belastings verder bygedra het⁹⁸, het AMT in 1954 met die grootste netto wins in sy geskiedenis, naamlik £26 577 gespog.⁹⁹ AMT se voorsitter het 1955 as "andermaal 'n jaar van voorspoed en vooruitgang"¹⁰⁰ vir die maatskappy beskryf en sy siening van 1954, naamlik dat die land 'n periode van ongekende voorspoed op ekonomiese gebied beleef het en "dat enorme somme geld ons land binnestroom van oorsee waar daar vertrouwe heers in ons land se ekonomiese en industriële toekoms", herhaal.¹⁰¹ Die 1956-rekordjaar¹⁰² is in 1957 deur 'n daling in winste gevolg¹⁰³ net om in 1958 weer deur 'n rekordjaar gevolg te word waarin AMT 'n netto wins van £36 252 behaal het.¹⁰⁴

In sy 1956-voorsittersrede het die voorsitter van die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy voorsien dat die voorspoed van die vroeë vyftigerjare nie onbepaald kon voortduur nie en die tekort aan beleggingskapitaal wat in die middel van die

⁹³ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 30.5.1951, pp.106-107).

⁹⁴ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Direksieverslag 1950: Wins- en Verliesrekening op 30 Junie 1950, g.p.).

⁹⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Direksieverslag 1952: Wins-en Verliesrekening vir die jaar geëindig 30 Junie 1952, g.p.).

⁹⁶ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 18.9.1953, p.1).

⁹⁷ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 9.6.1953, p.118).

⁹⁸ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 18.9.1953, pp.1-2).

⁹⁹ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 15.9.1954, gp. en Jaarverslag 1954: Wins-en-Verlies-rekening vir jaar geëindig 30.6.1954, g.p.).

¹⁰⁰ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 16.9.1955, p.1).

¹⁰¹ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 15.9.1954, g.p.).

¹⁰² (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.9.1956, g.p.).

¹⁰³ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1957, g.p.).

¹⁰⁴ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 17.9.1958, g.p.).

vyftigerjare begin intree het as volg verklaar: “Die tekort aan beleggingskapitaal is `n wêreldverskynsel. Lande wat swaar deur die jongste oorlog getref was, begin nou weer produseer en het kapitaal nodig vir uitbreiding. Onderontwikkelde lande soek kapitaal vir nuwe uitbreiding en selfs die lande wat van die grootste kapitaal verskaffers was, het hulle geld nodig vir die omskepping van industrieë na nuwe produksie metodes om sodoende die skerpere konkurrensie te kan ontmoet. In ons eie land het die inkorting van krediet deur die handelsbanke op versoek van die Tesourie, om inflasionêre tendense die hoof te bied, en groter invoer kwotas wat meer geld die land laat uitvloeï, ook daartoe bygedra. Dit is onvermydelik dat hierdie skaarste aan geld, `n verslapping van die besigheidstempo moet meebring... Die uiters florerende toestand wat ongesond was, kon eenvoudig net nie voortbestaan nie, en daar moes `n terugkeer tot meer bestendigheid en meer normale toestande kom.”¹⁰⁵ Vir AMT is hierdie voorspelling bewaarheid. In 1959 het die maatskappy se netto wins na £32 459 gedaal¹⁰⁶ en in 1960 was daar `n verdere daling na £30 800.<sup>107</sup> In die 1961-finansiële jaar het die maatskappy se fondse onder administrasie vir die eerste keer R6 000 000 (£3 000 000) oorskry wat beteken het dat AMT se fondse onder administrasie die voorafgaande vyf jaar met ongeveer R2 000 000 toegeneem het - `n aanduiding van die pas waarteen die maatskappy in die vyftigerjare uitgebrei het.¹⁰⁸

Afgesien van die sikliese- of konjunkturfaktore het die statutêre kapitaal en likiede bate-vereistes en die indiening van hulle finansiële halfjaarstate volgens die Bankwet AMT hoofbrekens besorg.¹⁰⁹ Daar was onsekerheid by trustmaatskappye oor wat presies onder likiede bates erken sou word vir bankwetdoeleindes. Die Registrateur van Banke se uitsprake in dié verband tydens sy besoek aan die twee Malmesbury trustmaatskappye op 22 November 1943, waarna reeds verwys is¹¹⁰, en die handhawing van sy beslissing dat AMT se assuransiëreserwe nie as likiede bates vir

¹⁰⁵ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.6.1956, p.142).

¹⁰⁶ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Jaarverslag 1959: Wins-en-Verlies-rekening vir die jaar geëindig 30.6.1959, g.p.).

¹⁰⁷ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Jaarverslag 1960: Wins-en-Verlies-rekening vir die jaar geëindig 30.6.1960, g.p.).

¹⁰⁸ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 12.10.1961, g.p.).

¹⁰⁹ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Registrateur van Banke – algemene bestuurder en sekretaris, 8.12.1943, g.p.).

¹¹⁰ (SAB) RB 1/A. Banke. AMT. Algemeen, 1943–1966 (Registrar of Banks – General manager and secretary, 18.10.1943, g.p.).

die Bankwet gereken kon word nie¹¹¹, het beteken dat AMT nog meer van sy fondse in likiede bates moes belê. Sonder die assuransiereserwe het AMT volgens sy halfjaarstate soos op 31 Desember 1943 nie aan die kapitaalvereistes van die Bankwet voldoen nie ten spyte van die £334 000 wat hy reeds in likiede bates gehou het en al sou die verdere £25 000 wat in Januarie 1944 in Unie Lenings belê is in berekening gebring word. Dit terwyl die minimum likiede bates wat die Bankwet op daardie tydstop van AMT vereis het slegs £174 000 beloop het.¹¹² Indien die regering se beoogde wysigingswet ten opsigte van die Bankwet, waarna reeds in hoofstuk sewe verwys is, aanvaar sou word, sou dit die maatskappy verplig om sy reserwefonds met 'n verdere £20 000 gedurende die volgende twee jaar te verhoog of sy vaste deposito's met £200 000 te verminder. In die lig hiervan het die direksie in April 1944 dus maatreëls ingestel om hulle verpligtinge teenoor die publiek te verminder.¹¹³ Die kapitaalvereistes het dus die aktiwiteite van die maatskappy in hierdie opsig aan bande gelê.

AMT se beleid in die veertigerjare om eerder verpligtinge teenoor die publiek te verminder as te vermeerder was dus meer as net 'n reaksie op die oorskot beleggingsfondse en gebrekkige beleggingsgeleenthede. Die Bankwet se kapitaalvereistes het aan die wortel van hulle optrede gelê. Om binne die Bankwet-vereistes te bly het hulle twee opsies gehad. Hulle kon eerstens hulle verpligtinge teenoor die publiek verminder, wat hulle wel probeer doen het. So is hulle verpligtinge teenoor die publiek byvoorbeeld van 30 Junie 1943 tot 30 Junie 1944 met £77 561 verminder.¹¹⁴ Hierdie opsie was egter nie genoeg om hulle uit die moeilikheid te hou nie en moes dus aangevul word deur hulle tweede opsie, naamlik die vermeerdering van hulle likiede bates. Ten spyte van die feit dat hulle in Junie

¹¹¹ (SAB) RB 1/A. Banke. AMT. Algemeen, 1943–1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 24.11.1943 en aangehegte verslag van die ontmoeting met die Registrateur op 22.11.1943, pp.1-2.).

¹¹² (SAB) RB 1/1. Banke. AMT. Registrasie, 1943–1966 (Algemene bestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 26.1.1944, pp.1-2.).

¹¹³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.1.1944–20.12.1945 (Finansiële Komitee vergadering, 6.4.1944, p.19).

¹¹⁴ (SAB) RB 1-1A. Banke. AMT. Registrasie, 24.11.1944–24.1.1949 (BA Form No.11. Supplementary statement of assets and liabilities of the AMT, Malmesbury, CP, for the half-year ending 30.6.1943 dated 22.9.1943); (SAB) RB 1/3A. Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes 1943 – 1958 (BA Form No.11. Supplementary statement of assets and liabilities of the AMT, Malmesbury, for the half-year ending 30th June, 1944 dated 21.7.1944, n.p.).

1943 reeds oor £252 494 meer likiede bates as die wetlike voorskrif beskik het¹¹⁵, het hulle teen 30 Junie 1944 'n verdere £71 356 in likiede bates belê. Dit het beteken dat hulle teen Junie 1944 oor £326 957 meer likiede bates as die wetlik voorgeskrewe minimum beskik het.¹¹⁶ As in ag geneem word dat die rente-opbrengs op likiede bates ten minste 2 persent minder was as die opbrengs wat op beleggings in verbande verdien is, het die "oortollige" likiede bates wat die maatskappy gehou het 'n jaarlikse renteverlies van £6 539 beteken. Afgesien van die direkte verlies aan inkomste wat die likiede bates teweeggebring het, het die beleggings ook 'n potensiële kapitale verlies in geval van gedwonge realisasie ingehou. Hoewel AMT se likiede bates teen Junie 1949 met ongeveer £100 000 tot £385 841 gedaal het, was dit nog steeds ongeveer 145 persent bokant die voorgeskrewe minimum soos vereis is onder die Bankwet.¹¹⁷ Hoewel AMT die groot hoeveelheid likiede bates wat hy gehou het as 'n pluspunt gereken het en as teken van die goeie sekuriteit wat die maatskappy aan sy depositeurs verskaf het, voorgehou het¹¹⁸, was dit vanuit 'n besigheidsoogpunt fataal vir die voortbestaan van die maatskappy. Dit was egter die prys wat AMT en ander plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers vir hulle gebrekkige kapitaalbasis moes betaal - 'n prys wat op die lange duur tot hulle ondergang sou lei.

Ten opsigte van die kapitaalvereistes van die Bankwet was 1950 vir AMT 'n moeilike jaar. In Februarie 1950 is hulle deur die Registrateur in kennis gestel dat hulle volgens hulle halfjaarstate vir die periode geëindig 31 Desember 1949 nie aan die kapitaalvereistes voldoen het nie¹¹⁹ - 'n situasie wat hom ten opsigte van die state vir die periode geëindig 30 Junie 1950 herhaal het.¹²⁰ Hoewel die oortredings hoofsaaklik die gevolg was van die waardevermindering wat ten opsigte van AMT se groot hoeveelheid staats- en ander effekte in die tweede helfte van 1949 ingetree

¹¹⁵ (SAB) RB 1-1A. Banke. AMT. Registrasie, 24.11.1944-24.1.1949 (BA Form No.11. Supplementary statement of assets and liabilities of the AMT, Malmesbury, CP, for the half-year ending 30.6.1943 dated 22.9.1943, n.p.).

¹¹⁶ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes 1943-1958 (BA Form No.11. Supplementary statement of assets and liabilities of the AMT, Malmesbury, for the half-year ending 30.6.1944 dated 21.7.1944, n.p.).

¹¹⁷ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes 1943-1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 1.9.1949, g.p.).

¹¹⁸ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (Acting General Manager and Secretary - Registrar of Banks, 22.3.1950, pp.1-2).

¹¹⁹ (SAB) RB 1/3 Vol. 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (Registrar of Banks - General Manager and Secretary, 22.2.1950, g.p.).

¹²⁰ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943-7.1965 (Registrar of Banks - General Manager and Secretary, 22.8.1950, g.p. en 7.9.1950, p.1).

het¹²¹ en 'n interpretasieverskil wat hulle met die Registrateur gehad het, naamlik of kosprys of huidige markwaarde ten opsigte van sulke effekte gebruik moes word by die berekening van hulle kapitaalverpligtinge¹²², het die hele episode die maatskappy en ook dié van ander trustmaatskappye se riskante posisie ten opsigte van die Bankwet se kapitaalvereiste onderstreep. Die hele sage het ook die tekortkominge in AMT en ander trustmaatskappye se algemene besigheidsfilosofie ten opsigte van likiede bates blootgelê en tot 'n konfrontasie met die Registrateur gelei wat die verhouding tussen die twee partye nie goed gedoen het nie. Dit het ook die praktiese implikasies wat sodanige kapitaalootredings vir AMT ingehou het, gedemonstreer. Vervolgens word bogenoemde meer breedvoerig bespreek.

Volgens AMT se eie erkenning is hy onverhoeds betrap ("caught unawares") deur die aansienlike daling in sy staats- en ander effekte. Effekte met 'n nominale waarde van £302 364 in Junie 1949 het teen 31 Desember 1949 'n markwaarde van slegs £285 311 gehad, wat 'n daling van £17 053 verteenwoordig het.¹²³ Om voldoening aan die kapitaalvereistes te herstel het die direksie besluit om die Registrateur van Versekeringsmaatskappye te versoek om onmiddellik £1 500 regeringseffekte vry te stel, wat AMT meer as die vereiste £15 000 wat die maatskappy volgens die Assuransiewet vir sy versekeringsaktiwiteite moes verskaf, gehou het. Hulle wou hierdie £1 500 by hulle likiede bates voeg om sodoende hulle tekort teenoor hulle verpligtinge teenoor die publiek te verminder.¹²⁴ AMT het ook onmiddellik na ontvangs van die Registrateur se brief deposito's ter waarde van £23 000 terugbetaal in 'n poging om hulle verpligtinge teenoor die publiek te verminder en sodoende hulle kapitaalposisie te herstel.¹²⁵ Op 'n direksievergadering op 17 Mei 1950 het die maatskappy besluit om tot verdere kennisgewing geen vaste deposito's in te neem nie.¹²⁶ Dit het beteken dat, indien hierdie besluit onbepaald gehandhaaf sou word, AMT se vermoë om bankbesigheid te bedryf erg aan bande gelê sou word, wat op die

¹²¹ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 2.3.1950, pp.1-2).

¹²² (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (AMT versus The Registrar of Banks. Notice of Appeal, 3.10.1950, pp.3-6 asook W.Brink – EHD Arndt, Registrateur van Banke, 10.11.1950, g.p.).

¹²³ (SAB) RB 1/3 Vol 1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Acting General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 2.3.1950, pp.1-2).

¹²⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 16.3.1950, p.297).

¹²⁵ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Interne memo van ontmoeting tussen CJ Muller, prokureur en direkteur van AMT, en Registrateur van Banke, 18.3.1950, g.p.).

¹²⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 17.5.1950, p.307).

lange duur noodlottige gevolge vir die maatskappy se winste en sy voortbestaan sou inhou.

Dit was duidelik dat die maatskappy swaar gesluk het aan die feit dat dit juis hulle besigheidsfilosofie ten opsigte van likiede bates was wat nou vir hulle penarie verantwoordelik was, aangesien hulle eerder verwag het om vir hulle benadering gekomplimenteer as gestraf te word. Hulle gevoel het duidelik geblyk uit hulle betoog aan die Registrateur waarin hulle aangevoer het waarom hulle nie beboet moes word vir hulle kapitaaloortreding nie. "My Directors make bold to say that they doubt whether there is another Trust Company in South Africa which holds as much Government Stock (over £300 000) as this Company. The amount held by the Company is far in excess of the Company's liquid requirements under the Act, and had my Directors only been concerned with the making of profits for the shareholders they could have invested the excess in securities earning double the interest that the Government Stock has earned, whereas the policy of my Directors has been to protect the Company's depositors – hence the large amount invested in Government Stock which under present conditions hardly produces a profitable rate of interest."¹²⁷ Dieselfde gevoel is weerspieël in die appèl wat hulle aangeteken het teen die Registrateur se bevinding dat hulle ten opsigte van hulle Junie 1950-finansiële state weer die Bankwet se kapitaalvereistes oortree het: "As above stated the Appellant Company holds Government and other Stocks far in excess of the amount required under the Act, which amount it could have invested at a more profitable rate of interest on Mortgage Bonds, but because the directors of the Company felt that by holding this large amount of Government Stock the Company would be in a strong financial position, they now find that their policy in holding such a large amount of Government Stock is a dangerous one which destroys the Company and makes it impossible to comply with the Banking Act."¹²⁸

Dat voldoening aan die statutêre vereistes en beleggings wat in die verband gedoen is vir meer instellings as net AMT 'n probleem was, het duidelik geblyk uit 'n uitspraak van WL du Plessis, 'n rekenmeester wat deur die Registrateur genader is om sy

¹²⁷ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Acting General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 22.3.1950, pp.1-2).

interpretasie te gee of staatseffekte teen kosprys of markwaarde bereken moes word. In sy betoog het hy hom as volg uitgelaat: “Dit is mynsinsiens baie belangrik dat bankinstellings, en ander finansiële inrigtings, baie meer oordeelkundig te werk gaan wanneer fondse belê word om te voldoen aan statutêre vereistes. Hierin lê deels die oorsaak van die penarie waarin so vele instellings hulself bevind wanneer aan statutêre vereistes voldoen moet word. Daar was nie in alle gevalle rekening gehou met die feit dat staatseffekte wat by uitgifte aangekoop is moontlik nadelige skommeling kan ondergaan nie.”¹²⁹

Hoewel die Registrateur AMT tegemoetgekom het tydens hulle eerste oortreding van die kapitaalvoorskrifte en by die Minister aanbeveel het dat hulle nie die verpligte statutêre boete hoef te betaal nie¹³⁰, was hy minder ingenome met hulle tweede oortreding volgens hulle halfjaarstate vir die periode geëindig 30 Junie 1950 en was hy van mening dat die uitbreiding van die maatskappy se kapitaal die direksie se onmiddellike aandag geverg het. Die Registrateur het sy teleurstelling met hulle tweede oortreding as volg verwoord: “ek (moet) in die eerste instansie my leedwese uitspreek oor die feit dat u Maatskappy al weer in die moeilikheid is met die nakoming van die voorskrifte van die Wet veral waar u Prokureur, Mnr. Muller, op 19 Maart 1950, aan my die versekering gegee het dat so iets nooit weer sou gebeur nie.

Uitsluitend met die oog op die reperkussies wat sou volg indien u Maatskappy nie op sy volgende algemene vergadering op gebruikelike wyse sy dividend sou verklaar nie, is ek bereid om u Maatskappy onder artikel 28 van die Bankwet tegemoet te kom en wel onder die volgende voorwaardes”.¹³¹ Die Registrateur het voortgegaan en drie voorwaardes gestel. Eerstens moes AMT onmiddellik stappe doen om die kapitaal van die maatskappy met 'n voldoende bedrag te vermeerder sodat hy oor 'n ruim marge bo die minimum voorgeskrewe bedrag aan eie middele sou beskik. Voorts moes die Registrateur voorsien word van 'n gesamentlike en afsonderlike onderneming van die meerderheid van AMT se direkteure waarin hulle aanspreeklikheid aanvaar om verliese van die maatskappy tot 'n bedrag van £10 000

¹²⁸ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (AMT versus The Registrar of Banks. Notice of Appeal, 3.10.1950, p.7).

¹²⁹ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (WL du Plessis – Registrateur van Banke, 5.7.1951, g.p.).

¹³⁰ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (EHD Arndt – Minister, 11.4.1950, g.p. asook EHD Arndt – AMT General Manager and Secretary, 12.4.1950, n.p.).

te betaal tot tyd en wyl die kapitaal vergroot is. Die onderneming moes ondersteun word deur die deponering van aanneemlike sekuriteite by wyse van staatseffekte, vaste depositobewyse of bouvereniging-aandele ter waarde van ten minste £10 000 by die Registrateur alvorens 'n dividend verklaar mag word. Laastens het die Registrateur ook geëis dat AMT se kapitaalvermeerdering binne 'n maksimum tydperk van drie maande voltooi moes wees. Die Registrateur het hulle ook meegedeel dat indien die kapitaalvermeerdering nie voltooi was teen die tyd dat hy oorgaan tot die registrasie van alle deposito-nemende instellings teen waarskynlik einde Oktober 1950 nie hy genoodsaak sou wees om die maatskappy slegs voorlopig te registreer.¹³²

Op 'n buitengewone Finansiële Komiteevergadering op 11 September 1950 het die komitee besluit dat direkteure JJ de Kock, DB Smuts, PA Euvrard, CJ Muller en AD Steyn die onderneming van £10 000 aan die Registrateur teken en dat JJ de Kock persoonlik vaste depositobewyse vir minstens £10 000 wat by bougenootskappe belê is by die Kantoor van die Registrateur deponeer.¹³³ Twee verdere aanbevelings aan die direksie is op 'n direksievergadering van 14 September 1950 aanvaar. Daar is naamlik besluit dat in plaas van om die som van £3 904 11s 8d na die volgende finansiële jaar oor te dra soos deur die direkteure in hulle 50ste jaarverslag aanbeveel is, slegs £904.11s 8d oor te dra en die ander £3 000 op die Reserwefonds te plaas. Die direksie het ook goedgekeur dat 10 000 gewone aandele van £1 elk (10s opbetaal) aan bestaande aandeelhouders van die maatskappy uitgereik word teen £2 per aandeel waarvan 10s die eerste opvordering op elke aandeel sou uitmaak en 30s die premie daarop.¹³⁴

Op direksievergaderings op 19 Oktober en 21 Desember 1950 is besluit om 9 974 aandele toe te ken en die premie op die nuwe aandele, naamlik £14 961, tot die reserwefonds van die maatskappy toe te voeg.¹³⁵ AMT se kapitaal- en reserwefondse

¹³¹ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Registrateur van Banke – Algemene Bestuurder en Sekretaris, 7.9.1950, p.1).

¹³² *Ibid.*, pp.1-2.

¹³³ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Buitengewone Finansiële Komitee vergadering, 11.9.1950, p.329).

¹³⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergadering, 14.9.1950, p.333).

¹³⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 24.1.1946–12.7.1951 (Direksievergaderings, 19.10.1950, p.339 en 21.12.1950, p.352).

is deur die aandeel-uitreiking met £19 948 vermeerder.¹³⁶ Die kapitaaluitreiking het AMT se uitgereikte aandeelkapitaal op £70 000 waarvan £35 000 gestort was te staan gebring.¹³⁷ Hoewel AMT se kapitaalposisie hiermee tot 'n veiliger vlak bo die wetlik voorgeskrewe minimum verhoog is, het hulle gevoel dat die Registrateur se vertolking dat die depresiasie van staatseffekte afgetrek moes word van hulle reserwes hulle posisie selfs na die verhoging steeds gevaarlik gemaak het vanweë die groot bedrag wat hulle in staatseffekte gehou het. Aangesien hulle van mening was dat die Registrateur se vertolking in dié verband verkeerd was, het hulle besluit om strydig die advies van hulle ouditeur teen die Registrateur se beslissing te appelleer.¹³⁸ Hoewel die maatskappy se appèl na 'n lang korrespondensiestryd geslaag het¹³⁹, het die besluit tot appèl die verhouding tussen die Registrateur en die maatskappy vertroebel. Veral AMT se sekretaris, PC van der Merwe, het die Registrateur se hantering van die maatskappy se kapitaaltekort as 'n persoonlike teregwyding ervaar en wou dus alle in sy vermoë doen om die maatskappy se naam in ere te herstel – veral omdat AMT volgens hulle eie vertolking nie die Bankwet oortree het nie.¹⁴⁰

Die prominensie wat in die jaarverslae van die vyftigerjare aan die maatskappy se voldoening aan die Bankwet se kapitaalvoorskrifte gegee is en die herhaalde verwysings na die maatskappy se veilige posisie ten opsigte van sy likiede bates was 'n aanduiding dat hulle 1950-ondervinding in dié verband, wat hulle genoop het om selfs nuwe aandele uit te reik, nie sommer in hulle klere gaan sit het nie.¹⁴¹ Dit was duidelik dat die maatskappy die besit van voldoende likiede bates as die beste waarborg teen ekonomiese terugslae of onvoorsiene gebeure beskou het en die groot hoeveelheid likiede bates wat AMT besit het as 'n noodsaaklike veiligheidsnet vir

¹³⁶ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Algemene bestuurder en sekretaris–Registrateur van Banke, 31.10.1950, g.p.).

¹³⁷ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1951, g.p.).

¹³⁸ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Assistant General Manager and Secretary – Registrar of Banks, 3.10.1950, n.p. with Notice of Appeal attached; Registrateur van Banke – Wouter Brink, 5.10.1950, g.p.; W.Brink – Dr. EHD Arndt, 10.11.1950, g.p.).

¹³⁹ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes 9.1943–7.1965 (General Manager and Secretary – Acting Registrar of Banks, 18.10.1951, g.p.).

¹⁴⁰ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes 9.1943–7.1965 (W Brink – Dr. EHD Arndt, 10.11.1950, g.p.).

¹⁴¹ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 15.9.1954, g.p.).

veral deposante aan hulle aandeelhouders verkoop het.¹⁴² In die tweede instansie is groot prominensie verleen aan die opbou van hulle reserwes en die groot persentasie van hulle winste wat jaarliks in hulle reserwefondse gestort is, is gesien as die beste manier om voortgesette groei te verseker aangesien die maatskappy sonder hierdie stortings nie aan die bankwetvereistes sou kon voldoen nie.¹⁴³ Hierdie oordrewe klem op die bou van 'n groot reserwefonds het egter die potensiaal gehad om 'n demper te plaas op die dividendverklarings van trustmaatskappye wat tot ontevredenheid onder aandeelhouders kon aanleiding gee. Die direksieverslag van die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy het reeds in 1947 hierdie benadering vir aandeelhouders in perspektief probeer stel deur hulle daaraan te herinner dat die Bankwet bepaal het dat die opbetaalde kapitaal plus die onaangetaste reserwes ten minste 10 persent van die maatskappy se verpligtinge teenoor die publiek moes wees. "As die Reserwefonds derhalwe nie gestadig opgebou word nie, sal die Maatskappy 'n punt bereik vanwaar daar op seker poste geen verder uitbreiding kan plaasvind nie. Ten tweede is daar die noodsaaklikheid vir 'n trustmaatskappy om sy finansiële stabiliteit langs hierdie weg te verseker, en aandeelhouders moet onthou dat waar 'n deel van die winste op reserwe geplaas word, aandeelhouders nogtans, by alle ander oorwegings die direkte voordeel daarvan kry langs die weg van daadwerklike verhoging van die waarde van hulle aandele".¹⁴⁴

AMT se gunstige balans ten opsigte van sy Bankwet-verpligtinge het jaarliks groot prominensie in die voorsitter se jaarverslag gekry. In 1958 het AMT £10 000 tot die reserwefonds toegevoeg, wat die grootste toevoeging tot reserwes uit winste was wat al ooit deur die maatskappy gemaak is. Die direksie het onder andere hierop besluit omdat dit AMT in staat sou stel om meer en groter lenings op verbande te kon toestaan wat hulle bedrywighede sou uitbrei en hulle winste kon laat styg. Hoe groter die maatskappy se kapitaal en reserwes was hoe meer van hulle likiede bates kon

¹⁴² (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 18.9.1953, p.2).

¹⁴³ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens Algemene Jaarvergadering, 21.9.1956, g.p.).

¹⁴⁴ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Direksieverslag, 22.5.1947, p.84).

hulle omskep in verbande en ander vaste beleggings wat baie hoër rente sou verdien.¹⁴⁵

Die groter oorplasings na hulle reserwefonds en hulle groot beleggings in likiede bates het die maatskappy in staat gestel om aanvanklik hulle groei in die vyftigerjare te akkommodeer en steeds binne die bepalinge van die Bankwet te bly. In 1954 het hulle die vereiste bedrag met £21 882 oortref¹⁴⁶, in 1955 was hulle gunstige balans in dié verband £14 391¹⁴⁷ en in 1956 het hulle kapitaal en reserwes die statutêre 10 persent van hulle verpligtinge teenoor die publiek met £16 298 oortref. Volgens eie erkenning kon die stremmende uitwerking wat hierdie statutêre bepaling op die groei van depositonemende instellings gehad het slegs teengewerk word deur die vergroting van hulle reserwes of kapitaal. In sy 1956-voorsittersrede het PA Euvrard die balanseeraksie wat in dié verband uitgevoer moes word en AMT se benadering as volg verwoord in sy verwysing na die statutêre 10 persent verpligting wat hulle moes handhaaf en die gunstige balans wat hulle in 1956 in dié verband getoon het: “die gunstige balans...wat baie bevredigend is en slegs verkry kon word deur gedurige waaksaamheid deur ons direksie om die ewewig te handhaaf tussen verpligtinge teenoor die publiek en beleggings van fondse omdat hierdie belangrike saak van die grootste betekenis vir die vooruitgang en selfs die voortbestaan van ons Maatskappy is en die verkryging van fondse vir belegging deur toenemende mededinging steeds moeiliker word, het u direkteure besluit om versigtig te werk te gaan en in die eerste instansie te trag om die toekomstige uitbreiding te verseker deur opbouing van reserwes en die oordra van die grootste moontlike som na die volgende jaar...”¹⁴⁸

Die aanvulling van hulle reserwefonds uit jaarlikse winste was op die lange duur egter nie genoeg om die groei van die maatskappy se verpligtinge teenoor die publiek, wat 'n voorvereiste was vir groter winste, te akkommodeer nie en die direksie moes ook ander maniere vind om AMT se eie fondse uit te brei of beter te benut. In 1957 het die direksie besluit om regeringseffekte, wat die maatskappy in die dertigerjare teen 3

¹⁴⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 17.9.1958, g.p.).

¹⁴⁶ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 15.9.1954, g.p.).

¹⁴⁷ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 16.9.1955, g.p.).

persent rente aangekoop het en waarvan die kapitaalwaarde geweldig gedaal het weens die hoër koerse waarteen effekte teen 1957 uitgereik is, te verkoop teen 'n onmiddellike verlies van £1 810 en nuwe munisipale effekte teen 5¼ persent aan te koop. Die verwagting was dat die groter inkomste op die nuwe effekte die onmiddellike verlies mettertyd sou uitwis en die maatskappy ook verseker sou wees van 'n veilige belegging teen 'n hoë rentekoers vir nog baie jare. Aangesien die Bankwet 'n bepaalde hoeveelheid likiede bates vereis het, wou die direksie seker maak dat hulle effekte koop teen 'n hoë rentekoers terwyl dit nog verkrygbaar was.¹⁴⁹ Die nuwe effekte het vir AMT meer waarde gehad as likiede bates aangesien hulle markwaarde hoër was en hulle in terme van realiseerbare geldwaarde meer werd was. In die praktyk het dit beteken dat AMT hulle verpligtinge teenoor die publiek kon vermeerder ooreenkomstig die hoër waarde van die nuwe effekte.

In Mei 1958 het AMT by die Registrateur aansoek gedoen om hulle reserwe vir pensioene, waarmee hulle in 1952 begin het met die doel om uiteindelik alle pensioene daaruit te betaal en wat in 1958 £10 000 sterk was, na hulle algemene reserwefonds oor te plaas. Hierdie versoek was enersyds 'n poging om hulle groeiende verpligtinge teenoor die publiek te kon akkommodeer en andersyds 'n poging om die negatiewe invloed van hulle groot hoeveelheid nie-winsgewende likiede batebeleggings op hulle wins teen te werk. Indien hierdie oorplasing bewerkstellig kon word, sou dit beteken dat die maatskappy se verpligtinge teenoor die publiek met £100 000 vermeerder kon word. AMT sou dus £100 000 van hulle likiede bates kon omskep in illikiede bates soos byvoorbeeld verbande waarop hulle 7 persent rente kon verdien in plaas van die 5 persent wat hulle byvoorbeeld by bouverenigings gekry het. Dit het beteken dat hulle inkomste met £2 000 per jaar (2 persent op £100 000) kon styg, waaruit hulle dan meer doeltreffend kon put om hulle pensioenarisse te betaal as uit die £10 000 reserwe vir pensioene.¹⁵⁰ Die Registrateur se aanvanklike reaksie was dat, aangesien die omstandighede wat tot die skepping en instandhouding van die reserwe vir pensioene gelei het geensins verander het nie, hulle nie die reserwe as onaangetas en beskikbaar vir die nakoming van verpligtings

¹⁴⁸ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.9.1956, g.p.).

¹⁴⁹ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1957, g.p.).

teenoor die publiek volgens die omskrywing van die Bankwet beskou nie. Hy het dus die oordrag van die pensioenreserwe na die algemene reserwe afgekeur en aanbeveel dat "Indien die Direksie voel dat die handhawing van likwiditeit op die huidige hoë peil die winsprestasie van die Instelling benadeel - 'n peil wat genoodsaak word deur die gebrek aan kapitaal - sou die aangewese oplossing van die probleem 'n verhoging van die aandeelkapitaal wees."¹⁵¹ AMT se direksie het egter met hulle voorneme volhard en in hulle 1958-jaarverslag bevestig dat instede daarvan om die reserwe vir pensioene aan te vul hulle eerder hulle algemene reserwe met 'n rekordbedrag van £10 000 gaan aanvul "om ruimer voorsiening te maak vir pensioene"¹⁵², aangesien dit voordeliger was om uit die groter inkomste uit rente wat so verdien kan word vir pensioene voorsiening te maak. Afgesien hiervan het AMT die maatskappy se voorsiening vir pensioene met die Registrateur van Pensioenfondse opgeneem en na aanleiding van die inligting wat hulle aan hom verstrekte, het die Registrateur van Banke sy beswaar teen die oordrag van die maatskappy se reserwe vir pensioene na sy algemene reserwe in Februarie 1960 laat vaar.¹⁵³ Om tred te hou met die uitbreiding van die maatskappy het die direksie in 1960 ook besluit om 'n verdere £13 000, wat as versekeringsreserwe gehou is, na die maatskappy se algemene reserwe oor te dra.¹⁵⁴

Teen die begin van 1959 was dit duidelik dat AMT ten spyte van bogenoemde maatreëls, asook die ruim likiditeitsgrens wat hulle gehandhaaf het (kragtens die Bankwet moes die maatskappy in 1961 'n minimum van R579 815 in likiede bates hou terwyl die werklike bedrag wat hulle gehou het R1 567 655 bedra het)¹⁵⁵ begin noustrop trek wat betref die beskikbaarheid van sy beleggingsfondse. Dit was 'n aanduiding dat die kapitaalvereistes van die Bankwet besig was om sy tol op die maatskappy se aktiwiteite te begin eis. Op 'n direksievergadering op 19 Maart 1959 is na 'n bespreking van die finansiële verslae besluit dat die hoofbestuurder alle

¹⁵⁰ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 23.5.1958, g.p.).

¹⁵¹ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder en sekretaris, 30.6.1958, g.p.).

¹⁵² (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 17.9.1958, g.p.).

¹⁵³ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder en sekretaris, 10.2.1960, g.p.).

¹⁵⁴ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 30.9.1960, g.p.).

¹⁵⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 12.10.1961, g.p.).

takkantore sou versoek om versigtig te wees met die toestaan van voorskotte en om hulle te vra om sover moontlik lenings vir die huidige te ontmoedig of ten minste die aansoekers te vra om tot na Julie te wag. Die bespreking van die finansiële verslae is voorafgegaan deur 'n versoek aan die direksie om 'n beleid neer te lê in soverre dit verpligte delging van verbande aangaan.¹⁵⁶ Of dit 'n poging verteenwoordig het om 'n gelykmatiger stroom leningskapitaal vir die maatskappy te verseker is nie duidelik nie. Die Maart 1959-besluit om beleggings te beperk is in April opgevolg deur 'n besluit waarvolgens alle takke meegedeel is om geen voorskotte, behalwe teen vaste deposito's, te maak sonder vooraf raadpleging en goedkeuring van die hoofkantoor nie.¹⁵⁷

Die tekort aan beleggingskapitaal het hom teen die einde van 1960 herhaal. Uit 'n voorlegging van die sekretaris ten opsigte van die maatskappy se finansiële posisie in terme van die Bankwet se kapitaalvereistes was dit duidelik dat die maatskappy se fondse beskikbaar vir belegging feitlik uitgeput was. Die direksie het dus na 'n breedvoerige bespreking besluit om die toestaan van verbande en voorskotte vir die res van die jaar te beperk.¹⁵⁸ Met die diensaanvaarding van JA Stofberg in Februarie 1961 was die kapitaalposisie van die maatskappy een van die eerste sake wat sy aandag geverg het. Stofberg het reeds in Januarie 1961, terwyl hy nog by Santam werksaam was, by die Registrateur navraag gedoen in verband met die maksimum aandeelbesit wat hy sou toelaat indien die maatskappy se uitgereikte kapitaal tot £100 000 verhoog sou word, aangesien AMT se statute slegs voorsiening gemaak het vir 'n maksimum aandeelbesit van 300 per aandeelhouer.¹⁵⁹ Hierdie navrae was 'n duidelike aanduiding dat hy 'n kapitaaluitreiking oorweeg het om AMT se probleme met die nakoming van die Bankwet se kapitaalvoorskrifte te bowe te kom. Op die direksievergadering van 23 Februarie 1961 waartydens die maatskappy se finansiële posisie in terme van Bankwet-vereistes bespreek is, was dit duidelik dat die kapitaalbehoeftegrens wat bestaan het sodanig was dat die direksie beleggings op verbande en bewyse drasties moes inkort. Die vergadering het ook besluit dat die maatskappy se hele finansiële posisie deur die Finansiële Komitee in die loop van die

¹⁵⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 19.3.1959, p.19).

¹⁵⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 16.4.1959, p.28).

¹⁵⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 17.11.1960, p.174).

¹⁵⁹ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute, 1943–1963 (Interne memo insake AMT se aandeelbesit, 26.1.1961, g.p.).

volgende maand ondersoek moes word en dat 'n voorlopige memorandum voor die volgende vergadering aan die direksie beskikbaar gestel moes word.¹⁶⁰

Stofberg het intussen voortgegaan om toestemming van die Registrateur te verkry om die statute van die maatskappy te wysig om die maksimum aandele per aandeelhouer na 1 000 te verhoog. Dié stap was hoofsaaklik daarop gemik om bestaande aandeelhouders wat reeds die maksimum aandele besit het in staat te stel om in 'n nuwe uitreiking van aandele te deel. Dit was duidelik dat die nood hoog was, aangesien Stofberg in sy skrywe aan die Registrateur die saak as “uiters dringend” bestempel het.¹⁶¹ Sy haas het egter ook te make gehad met die tydsberekening van die aandeleuitreiking. Aangesien die meeste van AMT se aandeelhouders boere was wat juis in die proses was om hulle oesgelde te ontvang was die onmiddellike uitreiking van aandele noodsaaklik.¹⁶² Nadat die Registrateur in 'n skrywe op 14 Maart die voorgestelde wysiging van die statute goedgekeur het¹⁶³, het die direksie besluit om die statute dienooreenkomstig te verander en tydens 'n spesiale vergadering van aandeelhouders te laat goedkeur en voort te gaan met die uitreiking van aandele aan bestaande aandeelhouders. Bestaande aandeelhouders sou drie R2-aandele vir elke een wat hulle reeds in die maatskappy besit het, aangebied word teen 'n uitgifteprys van R1 per aandeel opbetaald plus 'n premie van R3 per aandeel. Aandeelhouders sou met die direksie se toestemming vir meer aandele as hulle kwota kon aansoek doen of hulle kwota aan iemand anders oordra. Aansoeke sou op 31 Mei 1961 sluit.¹⁶⁴

Ten spyte van die feit dat die aandele-aanbod bekendgestel is in 'n periode toe beleggingsfondse uiters skaars was en daar bedenkinge bestaan het of AMT die aandele geplaas sou kry, is 13 814 aandele toegeken wat deur die voorsitter in sy 1961-voorsittersrede geïnterpreteer is as “'n bewys van die vertroue wat in u

¹⁶⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 23.2.1961, p.193).

¹⁶¹ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute 1943–1963 (Hoofbestuurder en sekretaris, 8.3.1961, g.p.).

¹⁶² (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute 1943–1963 (Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 21.4.1961, g.p.).

¹⁶³ (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute, 1943–1963 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder en sekretaris, 14.3.1961, g.p.).

¹⁶⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 16.3.1961, pp.200–201).

Maatskappy gestel word en die finansiële status wat hy beklee”.¹⁶⁵ Met die aandeel-uitreiking is AMT se uitgereikte kapitaal van 70 000 na 83 814 R2 aandeel vergroot waarvan R1 opbetaal was wat saam met die premie van R41 442 wat tot die reserwefonds toegevoeg is beteken het dat AMT deur die aandeel-uitreiking sy eie fondse met R55 256 vergroot het.¹⁶⁶ Hierdie kapitaalvermeerdering het in terme van die Bankwet se kapitaalvereistes beteken dat AMT sy verpligtinge teenoor die publiek met R552 560 kon vergroot deur die inneem van vaste deposito’s of dat hy likiede bates vir hierdie bedrag in illikiede bates kon omskep waarop die renteopbrengs 2 persent meer was. Dit het ’n potensiële verhoogde wins van R11 051 verteenwoordig. In die praktyk het die aandeel-uitreiking AMT dus meer beweegruimte ten opsigte van die Bankwet-vereistes gegee en die potensiaal geskep om hulle winste deur uitbreiding en groei te verhoog.

Die algemene voorspoed van die vyftigerjare waaruit ook AMT voordeel getrek het, het egter gepaardgegaan met probleme wat die maatskappy se winsgewendheid toenemend onder druk geplaas het. Die kompetisie onder finansiële instellings om die verkryging van beskikbare beleggingsfondse en die stygende rentekoerse waartoe dit bygedra het, het in die vyftigerjare skerp toegeneem. In die jaarverslag van 1957 het die AMT-voorsitter pertinent na die stygende rentekoerse van die voorafgaande paar jaar, wat die gevolg was van wedywering tussen geldskietende instellings, verwys. ’n Verhoging in rente op deposito’s het noodwendig beteken dat rente op verbande en ander beleggings ook verhoog moes word. In die praktyk het dit beteken dat, terwyl ’n rentekoersverhoging ten opsigte van vaste deposito’s onmiddellik in werking getree het, drie maande kennis gegee moes word aan verband- en ander skuldenaars om die rentekoers op hulle skulde te verhoog. Omdat AMT traag was om verbandrente te verhoog het hulle dit meesal so lank as moontlik uitgestel om verbandskuldenaars tegemoet te kom of gepoog om net ’n gedeelte van die verhoging deur te gee met die hoop dat die koerse gou weer sou daal. As gevolg hiervan het AMT se rente- en huur-opbrengs in die 1957-finansiële jaar met ongeveer £5 500 teenoor die vorige jaar

¹⁶⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 12.10.1961, g.p.); (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 15.6.1961, p.211).

¹⁶⁶ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Jaarverslag 1961: Balansstaat vir die finansiële jaar geëindig, 30.6.1961, g.p.).

gedaal.¹⁶⁷ In die proses het hulle dus potensiele rente-inkomste verloor wat hulle winste nadelig beïnvloed het. Hierdie benadering was die gevolg van hulle oordrewe klem op dienslewering eerder as op maksimum wins.

’n Tweede probleem waarmee AMT gekonfronteer is en wat saamgehang het met kompetisie van ander finansiële instellings was die invloed wat stygende maatskappybelasting (en die selektiewe wyse waarop die staat dit gehef het) op hulle winste en vermoë om te kompeteer gehad het. Hoewel die AMT-voorsitter alreeds in die 1945-jaarverslag melding gemaak het van die verhoogde belastings en die meer as £25 000 wat die maatskappy die voorafgaande vyf jaar aan inkomstebelasting betaal het¹⁶⁸, was dit veral in die tweede helfte van die vyftigerjare dat inkomstebelastingverpligtinge ’n beduidende faktor geword het. Hierdie aangeleentheid en die impak wat dit op deposito-nemende instellings soos trustmaatskappye gehad het, is in 1955 deur die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy se voorsitter tydens die maatskappy se jaarvergadering gedemonstreer. Hy het naamlik in ’n verwysing na bougenootskappe, wat nie aandeelhouers het nie en nie belasting betaal nie, gedemonstreer dat, indien depositonemende instellings in dieselfde posisie was, sy maatskappy in plaas van die £33 500 wat hulle sedert 1950 tot hulle reserwefonds toegevoeg het die fonds met ’n verdere £37 252 wat hulle aan inkomstebelasting en £58 500 wat hulle aan dividende uitbetaal het, sou kon versterk. Hierdie toedrag van sake was volgens hom een van die faktore wat gelei het tot die sterk mededinging wat depositonemende instellings van bougenootskappe ontvang. Die groot bedrae wat bougenootskappe jaarliks by hulle reserwes kon voeg en wat dan weer ’n rente-inkomste versorg, het hulle in staat gestel om geld teen ’n sterk kompeterende koers voor te skiet en op dieselfde basis te leen. Hy was ook van mening dat dit ’n toedrag van sake was waarmee depositonemende instellings toenemend gekonfronteer sou word.¹⁶⁹ In sy 1957-voorsittersrede het AMT se voorsitter, PA Euvrard, te velde getrek teen die maatskappybelasting wat al byna ’n derde van die maatskappy se winste verorber het, aangesien hulle teen ses sjielings en ses pennies in die pond belas is. Hy het ook kritiek uitgespreek teen die feit dat ander

¹⁶⁷ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1957, g.p.).

¹⁶⁸ (SAB) RB 1/3A Deel 1. Banke. AMT. State en Opgawes, 1943–1958 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 30.8.1945, g.p.).

groot finansiële instellings, soos bougenootskappe, vrygestel is van belasting. Volgens hom was die oorgrote meerderheid redes waarom bougenootskappe van belasting vrygestel word ook van toepassing op trustmaatskappye. Bougenootskappe bou reusereserwes op uit winste wat hulle maak en alles was vry van belasting, terwyl trustmaatskappye selfs nie vrygestel is van inkomstebelasting op die bedrae wat op reserwefondse geplaas word nie. Hy het 'n beroep op aandeelhouders gedoen om hulle invloed te gebruik om kassie te maak by die regering teen wat hy as onregverdigte belasting beskou het.¹⁷⁰ AMT het ook die saak aanhangig gemaak tydens die 1958-kongres van die Vereniging van Trustmaatskappye en tydens dié geleentheid het die Vereniging besluit om verhoë tot die Minister van Finansies te rig om verligting van inkomstebelasting. Hulle het hulle versoek gebaseer op die feit dat, terwyl depositonemende instellings deur die Bankwet verplig word om hulle reserwes op te bou voordat hulle bedrywighede ooreenkomstig uitgebrei kan word, swaar belastings op winste juis die daargestelling van reserwes belemmer het. Die kongres het onderneem om die Minister te versoek om oorplasing na reserwefondse belastingvry te maak, of aansienlike verligting in hierdie verband toe te staan.¹⁷¹

Met die diensaanvaarding van Stoffberg as hoofbestuurder van AMT in Februarie 1961 het die hele fokus van die maatskappy se uitbreidingsinisiatiewe verander en die eerste keer die vorm begin aanneem van dit wat die Registrateur van Banke in gedagte gehad het. Die Registrateur was naamlik 'n groot voorstander van nouer samewerking tussen en die amalgamasie van klein plaaslike finansiële instellings om groter en lewensvatbaarder finansiële eenhede te vorm.¹⁷² Op aanbeveling van die Finansiële Komitee het die direksie van AMT op 16 Maart 1961 besluit dat die voorsitter, visevoorsitter, CJ Muller ('n direkteur) en die hoofbestuurder samesprekings mag voer met ander plattelandse trustmaatskappye met die oog op nouer samewerking.¹⁷³ Met hierdie besluit is die fase van die amalgamasie van plattelandse trustmaatskappye vir AMT ingelui en die bal aan die rol gesit in 'n proses

¹⁶⁹ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 2.6.1955, p.131).

¹⁷⁰ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 20.9.1957, g.p.).

¹⁷¹ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 17.9.1958, g.p.).

¹⁷² **Die Burger**, 26.10.1959: Trustinstellinge in die Boland Is 15 Honde om Een Been.

¹⁷³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 16.3.1961, p.201).

HOOFSTUK 10

Van PAT en AMT na BEB (Bolandse Eksekuteurskamer Beperk): die amalgamasiebeweging tot c.1964

Teen die einde van die vyftigerjare was dit vir PAT en AMT toenemend duidelik dat hulle vermoë vir groei en uitbreiding deur verskeie faktore aan bande gelê is. Hierdie faktore was onder andere hulle gebrek aan kapitaal, die styging in administrasiekoste, die skerp kompetisie van ander finansiële instellings en ander naoorlogse uitdagings. Ander metodes as konvensionele organiese groei moes dus oorweeg word om die doodloopstraat te ontsnap waarin hulle beland het. Soos feitlik alle depositonemende plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het PAT en AMT die punt bereik waar hulle vermoë om hulle bankbesigheid uit te brei beperk is tot tien maal die bedrag wat hulle in staat was om jaarliks uit hulle winste op reserwe te plaas. Trustmaatskappye en eksekuteurskamers moes dus nuwe maniere vind om die uitdagings die hoof te bied. Die antwoord op hierdie uitdagings het gelê in samewerking en die samesmelting of amalgamasie van finansiële instellings om groter ekonomiese eenhede met die potensiaal van meer effektiewe kapitaalaanwending te vorm. Hierdie eenhede sou deur hulle verenigde kapitaal en bestuursvernuf nuwe geleenthede vir hoër opbrengste op hulle kapitaal kon benut. Die aanloop tot en proses van amalgamasie van oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers word vervolgens aan die hand van PAT en AMT se ervarings in dié verband bespreek.

Hoewel hier gekonsentreer word op die tendens tot groter samewerking en uiteindelijke amalgamasie van oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers van die Wes-Kaap en Suidwestelike Distrikte, wat uiteindelik Boland Bank Beperk gevorm het, is dit noodsaaklik om te beklemtoon dat bogenoemde tendens ook in die breër trustbeweging onder die oorwegend Engelse stedelike trustmaatskappye en eksekuteurskamers neerslag gevind het. Dit is ook belangrik om daarvan kennis te neem dat nie alle oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye by die Boland Bankgroep ingeskakel het nie. Robertson Trust en Agentskap Beperk en die Wellingtonse Eksekuteurskamer Beperk het byvoorbeeld by Santam ingeskakel, terwyl die Paarlse Eksekuteurskamer Beperk met die belangrikste

oorwegend Engelse stedelike trustmaatskappygroepeerling (die Syfretsgroep) geamalgameer het.¹ Die leiding in laasgenoemde kring is geneem deur *Syfrets Trust Company Limited* wat in Januarie 1919 gestig is as 'n voortsetting en uitbreiding van 'n trust- en ouditeursbesigheid wat reeds in 1851 deur EJM Syfret in Kaapstad tot stand gebring is. In 1947 het *Syfrets Trust Company Limited* en die *South African Association* van Kaapstad 'n vennootskapsooreenkoms gesluit met die doel om trustmaatskappye in ander dele van die Unie te stig en te ontwikkel. Die twee maatskappye het in 1947 belange in die *Port Elizabeth Board of Executors and Commercial Trust Company* en die *Frontier Orphan Chamber and Trust Company* verkry. In 1950 het Syfrets die *Calvinia and North West Board of Executors* gekoop en ontbind en die maatskappy se trustmaatskappylisensie gebruik om 'n filiaaltrustmaatskappy, die *Syfret's Executor and Trust Company Limited* in Johannesburg te stig. Twee jaar later het Syfrets daarin geslaag om die ou gevestigde *General Estate and Orphan Chamber* van Kaapstad met hom te laat amalgameer waardeur die grondslag gelê is vir Syfrets se verdere uitbreiding in die vyftigerjare en sy amalgamasiepogings sedert veral 1968. In dié jaar het hy die *Colonial Orphan Chamber*, die *South African Association*, *Graaff-Reinet Board of Executors*, *Eastern Province Guardian Loan and Investment Company Limited* en die *Paarl Board of Executors* oorgeneem. Hierdie reeks amalgamasies was die begin van verdere samesmeltings wat die Syfretsmaatskappye uiteindelik in 1973 by die Nedbankgroep sou laat inskakel.²

10.1 Amalgamasie-inisiatiewe en pogings tot nouer samewerking in die veertiger- en vyftigerjare

Hoewel die amalgamasie van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers eers in die vroeë sestigerjare momentum gekry het, het die besef dat nouer samewerking tussen trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die na-oorlogse periode al hoe noodsaakliker geword het veel vroeër reeds posgevat. In wat

¹ JHA van de Venter: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika, pp.66, 68-69.

² J English: *The first trust company in the world. The South African Association for the Administration and Settlement of Estates founded 22nd April 1834. A commemorative review of the formation and growth of the trust company movement*, pp.8, 9, 12-15; (SH) Anon.: *The Story of Syfrets*, pp.2, 8, 12-13.

waarskynlik die eerste inisiatief tot amalgamasie in die na-oorlogse periode was, het PAT en die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk reeds in September 1943 in 'n onsuksesvolle poging oorweging geskenk aan die moontlikheid om die twee maatskappye te amalgameer.³

In November 1952 het die Hottentots-Hollandse Trustmaatskappy Beperk die Registrateur van Banke in kennis gestel dat hulle al die bates en laste van die Van Riebeeck Trust Maatskappy Beperk, wat takke in die Strand, Bellville en Kaapstad gehad het, maar nie 'n depositonemende instelling was nie, gekoop het.⁴ Eersgenoemde maatskappy is in 1947 in Somerset-Wes gestig nadat 'n ooreenkoms met die bestaande Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk (gestig in 1928) bereik is om in vrywillige likwidasië te gaan en as die Hottentots-Hollandse Trustmaatskappy Beperk (HHTMB) gerekonstrueer te word.⁵ Hoewel die oorname van die Van Riebeeck Trustmaatskappy Beperk nie van dieselfde aard as die latere amalgamasies tussen plattelandse depositonemende trustmaatskappye was nie, was dit tog 'n poging om deur 'n oorname eerder samewerking as konkurrensie te bewerkstellig. Deur die oorname het die HHTMB die kompetisie wat hy veral in die Strand van dié maatskappy ondervind het, uitgeskakel en homself in staat gestel om sy eie takstelsel in die proses uit te brei.⁶

In 1953 het PAT en die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk weer onderhandelinge met die oog op amalgamasie aangeknoop. In die lig van die toegewings wat die Toelating van Prokureurs Wysigings- en Regspraktisyns-getrouheidsfonds-wet van 1941 ten opsigte van die doen van boedelbesigheid aan

³ (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943–16.9.1948 (Direksievergadering, 24.9.1943, p.4).

⁴ (SAB) RB 78/4. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Takke, 5.1947–12.1952 (Sekretaris – Registrateur van Banke, 29.11.1952, g.p.); (SAB) RB 39/4. Banke. Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk. Takke, 1.1947–4.1947 (Sekretaris, Van Riebeeck Trust Company Limited – Registrateur van Banke, 23.1.1947, g.p.).

⁵ (SAB) RB 78/1. Banke. Hottentots-Hollandse Trustmaatskappy Beperk. Registrasie, 4.1947–2.1965 (Memorandum van ooreenkoms tussen Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk en Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk te word opgerig, 13.12.1946, pp.1-6; Akte van Oprigting van die Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1.1947, pp.1-5); (SAB) RB 39/4. Banke. Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk. Takke, 1.1947–4.1947 (Sekretaris – Registrateur van Banke, 24.3.1947, g.p.).

⁶ (SAB) RB 39/4. Banke. Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk. Takke, 1.1947–4.1947 (Sekretaris – Registrateur van Banke, 24.3.1947, pp.1-2); (SAB) RB 78/4. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Takke, 5.1947–12.1952 (Sekretaris – Registrateur van Banke, 29.11.1952, p.1).

trustmaatskappye wat voor 31 Desember 1938 gestig is, gemaak het, wou die twee maatskappye hulle trustmaatskappylisensies behou. Hulle het dus beplan om met die oog op die doen van boedelbesigheid as aparte instellings te bly voortbestaan en 'n derde maatskappy te stig wat al die bates en laste van die twee bestaande maatskappye sou oorneem. Die hoofdoel met die amalgamasie was om in die groeiende behoefte na groter verbande te kon voorsien sonder om 'n te groot persentasie van 'n instelling se middele in een verband te konsentreer. Aangesien hulle as afsonderlike maatskappye net in staat was om een goed gekwalifiseerde amptenaar te kon bekostig, het hulle gehoop dat amalgamasie hulle in staat sou stel om hierdie personeeltekort op te los. Hoewel die aangeleentheid selfs met die Registrateur van Banke bespreek is en hy geen beginselbesware daarteen gehad het nie, het die amalgamasie om redes wat nie vasgestel kon word nie nooit gematerialiseer nie.⁷

In Junie 1954 het die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk die moontlikheid van 'n amalgamasie met die Wellington Eksekuteurskamer Beperk ondersoek. 'n Afvaardiging van die maatskappy bestaande uit twee direkteure, F de V Joubert en NHJ Louw, en die waarnemende sekretaris, JA Stoffberg, het die aangeleentheid op 16 Junie 1954 met die Registrateur van Banke bespreek. Die afvaardiging het onderneem dat die amalgamasie verder oorweeg sou word en 'n konsep-amalgamasie-ooreenkoms vir goedkeuring aan die minister voorgelê sou word sodra die omvang van die verliese wat die Wellington Eksekuteurskamer Beperk ten opsigte van sekere insolvente boedels sou ly, vasgestel was. Geen verdere spoor kon egter van die beoogde amalgamasiepoging gevind word nie, wat daarop dui dat die verliese wat die Wellington Eksekuteurskamer uiteindelik gely het, amalgamasie met die maatskappy waarskynlik te onaantreklik gemaak het om daarmee voort te gaan.⁸

Afgesien van bogenoemde vroeë amalgamasie-inisiatiewe is die vyftigerjare ook gekenmerk deur pogings en oproepe tot nouer samewerking tussen trustmaatskappye in die algemeen en spesifiek tussen plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers. In 'n voordrag tydens die algemene jaarvergadering van die

⁷ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Sekretaris PAT – Registrateur van Banke, 2.7.1953, g.p.; Interne kantoornota van Registrateur se gesprek met JD Rossouw, sekretaris PAT, 28.7.1953, g.p.).

Vereniging van Trustmaatskappye in 1952 het L. Smuts, sekretaris van die *Caledon and South Western Districts Board of Executors Limited*, die lede van die Vereniging tot nouer onderlinge samewerking opgeroep. Hy het hulle daaraan herinner dat hulle almal lede van dieselfde familie was en dat hulle meer lojaal teenoor mekaar moes wees. Sy denke ten opsigte van samewerking het egter nie amalgamasie ingesluit nie, maar eerder voorstelle behels soos die kanalisering van werk wat maatskappye nie self kon baasraak nie na ander lede van die Vereniging, groter konsultasie en samewerking ten opsigte van die vasstelling van rentekoerse en die uitruiling van inligting soos jaarlikse balansstate.⁹ Tydens die 1955-algemene jaarvergadering van die Vereniging het die voorsitter in sy rede die gedagte van samewerking verder gevoer toe hy lede se gebrek aan betrokkenheid by die algemene neiging tot samesmelting en amalgamasie in die finansiële wêreld subtiel gekritiseer het in 'n poging om lede tot groter samewerking aan te moedig: "Amongst the Building Societies one sees again the merging of interests in order that a stronger entity may emerge, able by reason of its added strength, to undertake a greater volume of business with less risk and I am forced to wonder whether the diversification of our interests and the multiplicity of our companies have not caused us to stand back somewhat in the general movement."¹⁰

Die behoefte na groter samewerking tussen veral plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het in die tweede helfte van die vyftigerjare gemanifesteer in pogings om die besture van dié instellings in die Wes-Kaap en Suidwestelike Distrikte byeen te bring om sake van besondere en gemeenskaplike belang te bespreek. Hierdie pogings, wat veral deur die Paarlse trustmaatskappye geïnisieer is, het in drie byeenkomste (een elk in 1957, 1958 en 1959) gekulmineer. Tydens die eerste twee vergaderings, wat deur onderskeidelik 11 en 13 plattelandse trustmaatskappye bygewoon is, is onder andere aangeleenthede soos die toenemende kompetisie van nie-trust depositonemende en ander finansiële instellings, likiede bate-beleggings, rentekoerse en groepsreklame bespreek. Hoewel die behoefte aan samewerking

⁸ (SAB) RB 29. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Paarl) Beperk. Algemeen, 9.1943–6.1971 (Besturende direkteur Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk – Registrateur van Banke, 3.6.1954, g.p.).

⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949–26.3.1954 (Address on closer co-operation between members of the Association, delivered by Mr. Loe Smuts at the Annual General Meeting of the Association on 21.4.1952, pp.1-2).

beklemtoon is, is amalgamasie as opsie nie by dié geleenthede bespreek nie en voorstelle tot samewerking beperk tot die uitruil van balansstaatinsligting, advies aangaande rentekoerse, optrede teen mededinging van eksekuteurs wat nie lede van die Vereniging was nie, en die bestuur van ongebruikte fondse deur lede onderling.¹¹

Tydens die byeenkoms in 1959, wat deur die Robertson Trust en Agentskap Maatskappy Beperk op Robertson aangebied is en deur direkteure en amptenare van al 15 plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Westelike Provinsie en Suidwestelike Distrikte bygewoon is, is die maatskappye ook deur die Registrateur van Banke toegesprek. Die Registrateur het in 'n toespraak die aandag van die maatskappye gevestig op 'n aantal tendense wat in hulle funksionering as depositonemende instellings onder hulle gemanifesteer het en wat volgens sy mening aan die wortel van die probleme wat hulle ondervind het, gelê het. Hy het hulle neiging tot oorreservering as 'n belangrike probleem wat hulle mededingendheid benadeel het, geïdentifiseer. Hy het daarop gewys dat die 15 instellings met totale fondse onder administrasie van ongeveer £20 000 000 (wat hoofsaaklik uit deposito's van die publiek bestaan het) in 1958 oor 'n gesamentlike gestorte kapitaal van net £320 000 beskik het, terwyl hulle onaangetaste reserwes meer as £1 500 000 bedra het. Dit het beteken dat daar byna £5 reservering was vir elke £1 gestorte kapitaal. Hierdie verhouding van reserwes tot kapitaal van 5:1 het beteken dat aandeelhouders progressief 'n laer opbrengs (in die vorm van diwidende) op hulle aandele in die maatskappye ontvang het. Die Registrateur was van mening dat die maatskappye die beginsel van selffinansiering te ver gevoer het tot nadeel van hulle aandeelhouders. Die tweede negatiewe tendens was die instellings se oorbeklemtoning van die beginsel van die veiligheid van hulle beleggings ten koste van die strewe na maksimum verdienste. Hierdie benadering is ten beste gedemonstreer deur die feit dat die instellings in 1958 oor likiede bates ter waarde van £3 620 000 beskik het, terwyl die Bankwet slegs £2 190 000 voorgeskryf het. Hulle het dus oor 65 persent meer likiede bates beskik as wat die Bankwet voorgeskryf het. Die Registrateur het hierdie

---

¹⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.5.1954–14.12.1956 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 16.5.1955, p.6).

¹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 25.10.1955–5.9.1957 (Direksievergadering, 7.2.1957, p.95); (SA) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1957 (Notule van 'n vergadering van Westelike Provinsie en Suidwestelike Distrikte lede te Paarl op 25.2.1957, pp.1-3); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Notule van streeksvergadering van Wes-Kaaplandse en Suidwestelike Distrikte lede te Paarl, 10.2.1958, pp.1-3).

oorbelegging in onwingsgewende beleggings bevraagteken. Die derde probleemarea wat die Registrateur geïdentifiseer het, was die geweldige konsentrasie van eensoortige instellings in so 'n klein geografiese gebied. Hierdie konsentrasie moes volgens hom noodwendig tot wrywing, verydeling, onnodige duplisering van onkoste en 'n versnippering van kragte lei. Hy het die plattelandse deponerende trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Westelike Provinsie en Suidwestelike Distrikte beskryf as “15 honde wat om een been baklei” en aanbeveel dat hulle ernstige oorweging moes skenk aan maniere om hulle kragte saam te snoer om sodoende duplisering en kompetisie uit te skakel en gesonde groei te verseker.¹² Laasgenoemde aanbeveling was 'n duidelike boodskap van die Registrateur dat die maatskappye se heil in amalgamasie gelê het.

Na afloop van die vergadering te Robertson is 'n komitee van vyf lede onder voorsitterskap van WP Rousseau, besturende direkteur van die Drakenstein Eksekuteurskamer Beperk (die nuwe naam van die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk sedert 1955¹³), aangestel om die Registrateur se kommentaar en voorstelle te oorweeg en 'n verslag op te stel wat aan die direksies van die betrokke maatskappye voorgelê moes word.¹⁴ Die komitee het na oorweging van die Registrateur se voorstelle ten opsigte van nuwe samewerking tot die gevolgtrekking gekom dat oënskynlik onoorkombare praktiese probleme in die weg van nuwe samewerking tussen plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers gestaan het. Hulle was van mening dat die stigting van 'n tipe genomineerde maatskappy om beleggings wat te omvangryk vir die kleiner trustmaatskappye was te hanteer moontlik kon dien om groter samewerking tussen die maatskappye te bevorder. Hoewel die komitee onseker was of nog ontmoetings tussen die maatskappye nodig was om die aangeleentheid verder te bespreek het 'n meningspeiling onder die

¹² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Uitvoerende Komitee, 20.11.1959, p.33); **Die Burger**, 26.10.1959, p.5 (Trustinstellings in die Boland Is 15 Honde om Een Been).

¹³ (BBH) Notuleboek Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 9.5.1923–21.6.1956 (Voorsittersrede algemene jaarvergadering, 21.6.1956, p.140).

¹⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 19.11.1959, p.82); (SA) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Uitvoerende Komitee, 20.11.1959, p.34).

betrokke maatskappye getoon dat daar nie voldoende belangstelling vir verdere kontak bestaan het nie.¹⁵

Die Robertson-vergadering is deur beide PAT en AMT bygewoon.¹⁶ Afgesien van rapportering aan die direksie dat die vergadering wel plaasgevind het en dat PC van der Merwe, direkteur en voormalige sekretaris en hoofbestuurder van AMT, tot 'n lid van die komitee wat die Registrateur se voorstelle moes ondersoek, verkies is, het AMT geen verdere onmiddellike aandag aan die Registrateur se oproep dat trustmaatskappye hulle kragte moes saamsnoer, geskenk nie.¹⁷ PAT se afvaardiging het ook aan hulle direksie verslag gedoen waarna besluit is om die kwessie verder te bespreek sodra die volledige referaat van die Registrateur ontvang is.¹⁸ Hoewel geen verdere aanduiding gevind kon word dat so 'n bespreking wel plaasgevind het nie, is samesprekings met die oog op amalgamasie kort na die Robertsonvergadering tussen PAT en Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk aangeknoop. Hierdie poging het egter weens onbekende redes misluk.¹⁹

10.2 Die amalgamasiepogings van die vroeë sestigerjare, 1960-1962

In Mei 1960 het PAT weer 'n geleentheid gekry om uitvoering te gee aan die Registrateur se aanbeveling ten opsigte van nouer samewerking tussen trustmaatskappye toe hulle deur die Hottentots-Hollandse Trustmaatskappy Beperk in dié verband genader is.²⁰ HHTMB se toenadering tot PAT is uit nood gebore en was 'n poging van die maatskappy se direksie om deur nouer samewerking die agteruitgang wat die maatskappy in die tweede helfte van die vyftigerjare ervaar het te probeer stuit.²¹ Die maatskappy se netto wins het van £6 064 in 1958²² tot slegs

¹⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Uitvoerende komitee, 22.1.1960, p.2).

¹⁶ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958-19.12.1963 (Direksievergadering, 30.7.1959, p.54);

(BBH) Notuleboek PAT, 12.9.1957-2.7.1959 (Direksievergadering, 2.7.1959, p.147).

¹⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958-19.12.1963 (Direksievergadering, 19.11.1959, p.82).

¹⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 24.10.1959, p.23).

¹⁹ **Financial Mail**, 1.29.1971: Boland Board. Adjusting to changing times.

²⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959-27.4.1961 (Direksievergadering, 19.5.1960, p.65).

²¹ (SAB) RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Verslag van direkteure, 21.9.1960, p.1).

²² (SAB) RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Interne kantoornota van Registrateur van Banke met aangehegte vergelykende syfers, 25.6.1960, g.p.).

£2 039 in 1960 gedaal.²³ Aangesien die maatskappy se belangrikste bron van inkomste kommissie was wat op die verkoop van vaste eiendom verdien is, is die maatskappy se inkomste baie negatief beïnvloed deur die insinking in die eiendomsmark in sy bedieningsgebied teen die einde van die vyftigerjare.²⁴ Die maatskappy het ook gebuk gegaan onder 'n hoë relatiewe uitgawe aan salarisse en algemene bestuurskoste in verhouding tot sy bruto wins. In 1957 was sy salarisse en algemene bestuurskoste 56,6 persent van sy bruto wins en is die maatskappy hieroor deur die Registrateur van Banke oor die kole gehaal. Teen 1959 het hierdie persentasie tot 62,6 gestyg.²⁵ Die maatskappy het hierdie ongunstige verhouding aan verskeie faktore soos die nog gebrekkige inkomste van hulle twee nuwe takke, die wisselvallige inkomste uit hulle boedelbesigheid, die insinking in die eiendomsmark en die feit dat hulle vanweë hulle groot persentasie klein eiendomstransaksies relatief lae kommissie-inkomste verdien het (teenoor maatskappye in groter en ryker distrikte wat groter transaksies gehanteer het), toegeskryf.²⁶

Afgesien van sy swak finansiële posisie was HHTMB ook wat grootte en omvang betref nie met PAT vergelykbaar nie. Ten opsigte van hulle 1959 finansiële posisie het die twee maatskappye as volg met mekaar vergelyk met PAT se syfers telkens eerste vermeld: kapitaal en reserwes £233 000 teenoor £47 843, netto wins £26 626 teenoor £4 071, deposito's £2 603 658 teenoor £146 429 en totale bates £2 897 734 teenoor £212 291.²⁷ Sy swak finansiële posisie en die beperkte omvang van sy aktiwiteite het HHTMB 'n maklike teiken vir 'n oorname gemaak. Die maatskappy se bereidheid tot 'n oorname, asook die feit dat PAT belang by die welstand van die maatskappy gehad het aangesien hy sedert April 1958 verskeie deposito's by die

²³ (SAB) RB 78/3. Banks. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Verslag van direkteure, 21.9.1960, p.2).

²⁴ (SAB) RB 78/3. Banks. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Algemene bestuurder-Registrateur van Banke, 13.3.1961, g.p.; Sekretaris - Registrateur van Banke, 28.11.1957, g.p.).

²⁵ (SAB) RB 78/3. Banks. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Registrateur van Banke - Sekretaris, 25.11.1957, gp.; Interne kantoornota en aangehegte vergelykende syfers van Registrateur van Banke, 25.6.1960, g.p.).

²⁶ (SAB) RB 78/3. Banks. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Sekretaris - Registrateur van Banke, 28.11.1957, g.p.).

²⁷ (SAB) RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965 (Kantoornota en aangehegte vergelykende syfers van die Registrateur van Banke, 25.6.1960, g.p.).

instelling belê het²⁸, was waarskynlik almal faktore wat PAT gunstig laat reageer het op HHTMB se toenadering.

Na onderhandelinge tussen verteenwoordigers van die twee maatskappye is 'n ooreenkoms gesluit waarvolgens PAT 'n aanbod aan HHTMB gemaak het om al die uitgereikte aandele van die maatskappy aan te koop teen 12 sjelings per aandeel of om volgens die keuse van die aandeelhouders hulle aandele om te ruil vir PAT-aandele in die verhouding van 10 HHTMB-aandele vir elke een PAT-aandeel plus 2 sjelings vir elke omgeruilde HHTMB-aandeel. Hierdie uitruilverhouding is gebaseer op die veronderstelling dat 'n PAT-aandeel £5 werd was. Vir 10 HHTMB-aandele sou 'n aandeelhouer dus £6 in kontant ontvang en vir 'n omruiling een PAT-aandeel van £5 plus £1 in kontant. Volgens ooreenkoms sou die personeel van die HHTMB onder hulle bestaande voorwaardes behou word. PAT het onderneem om die voorsitter en ondervoorsitter van HHTMB se direksie in die PAT-direksie aan te stel sodra vakatures ontstaan. HHTMB se dienende direksie sou die reg hê om hoogstens twee direkteure op die nuwe HHTMB-direksie te koöpteer nadat PAT die beherende aandeel in die maatskappy verkry het. PAT het ook onderneem om al HHTMB se uitstaande vaste deposito's na oorname te beskerm volgens die voorwaardes waaronder deposante dit by die instelling belê het en waar nodig lenings vir dié doel aan HHTMB toestaan. PAT sou ook alle toekomstige vaste deposito's by die instelling waarborg. HHTMB het op sy beurt onderneem om in samewerking met PAT die nodige veranderings in hulle konstitusie aan te bring om sodoende die toestemming van die Registrateur van Banke te verkry dat al HHTMB se uitgereikte aandele aan PAT oorgedra kon word. Hierdie ooreenkoms sou alleenlik bindend word nadat PAT 'n beherende aandele-belang in die maatskappy verkry het.²⁹

---

²⁸ (BBH) Notuleboek PAT 12.9.1957–2.7.1959 (Direksievergadering, 10.4.1958, p.48); (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959–27.4.1961 (Direksievergaderings, 30.10.1959, p.26 en 14.4.1960, p.59).

²⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 16.7.1959–27.4.1961 (Direksievergaderings, 12.5.1960, p.64 en 19.5.1960, p.65); (SAB) RB 78/2. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1949–1.1965 (Ooreenkoms tussen die Paarl Afrikaanse Trust Beperk van die oorname van die aandele-belange van die Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, Somerset-Wes, en verwante aangeleenthede, 1.6.1960, pp.1-5).

Nadat die Registrateur van Banke se goedkeuring vir die voorgestelde oorname verkry is³⁰, het die twee maatskappye voortgegaan om hulle aandeelhouders se toestemming vir die transaksie te verseker. Tydens 'n buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders op 23 Junie 1960 het 'n baie groot meerderheid HHTMB-aandeelhouders die ooreenkoms tussen die twee maatskappye goedgekeur.³¹ Op 'n soortgelyke vergadering op 30 Junie 1960 het PAT se aandeelhouders 'n aantal spesiale besluite goedgekeur wat die maatskappy in staat gestel het om uitvoering aan die ooreenkoms met HHTMB te gee. Die direksie is gemagtig om 'n maksimum van 7 250 aandele aan aandeelhouders van HHTMB uit te reik sonder om dit eers aan PAT-aandeelhouders aan te bied. Hierdie besluit het PAT in staat gestel om al HHTMB se aandele aan te koop of vir PAT-aandele te ruil. Dit was ook by hierdie geleentheid dat die maatskappy se reeds genoemde naamsverandering na Paarl Trust Beperk deurgevoer is.³²

Hoewel HHTMB se oorname as volfiliaal van PAT op 1 Julie 1960³³ 'n amalgamasie van ongelykes was en deur latere amalgamasiepogings in omvang en invloed verdwerg sou word, het die belangrikheid van die oorname daarin gelê dat dit die eerste suksesvolle amalgamasiepoging in die geledere van oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers verteenwoordig het en as sodanig die begin van 'n nuwe era in die geskiedenis van PAT, en plattelandse Afrikaanse trustmaatskappye en eksekuteurskamers oor die algemeen, ingelui het. Hierdie amalgamasiepoging het ook PAT se erns met die kwessie van nouer samewerking tussen plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers bevestig - 'n ingesteldheid wat onderstreep is tydens die maatskappy se jaarvergadering in 1960 toe die voorsitter sy teleurstelling uitgespreek het omdat daar so min aandag geskenk

³⁰ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Besturende direkteur PAT - Registrateur van Banke, 28.5.1960, g.p.; Registrateur van Banke - Sekretaris PAT, 3.6.1960, g.p.).

³¹ (SAB) RB 78/2. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1949-1.1965 (Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Kennisgewing aan alle aandeelhouders, 5.7.1960, g.p.).

³² (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders gehou op 30.6.1960, p.63; (SAB) RB 27/2 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969 (PAT Kennisgewing, 7.6.1960, g.p.).

³³ (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1969 (Direksieverslag aan algemene jaarvergadering, 10.11.1960, p.66).

is aan die ernstige oproep wat die Registrateur van Banke in 1959 te Robertson in dié verband aan die instellings gerig het.³⁴

'n Ander amalgamasiepoging in 1960 wat vermelding verdien, was die oorname van die *Albany Board of Executors Limited* deur Eksekuteurskamer Drakenstein in Oktober 1960. Die *Albany Board* wat in 1919 in Grahamstad gestig is, het in 1959 sy kantore na Kaapstad verskuif.³⁵ Die Eksekuteurskamer Drakenstein wat uitbreidingsgeleenthede gesoek het, maar nie nuwe takke wou stig nie, het in die oorname van *Albany Board* 'n geleentheid gesien om die verskeidenheid van sy aktiwiteite uit te brei aangesien *Albany Board* hom veral op die administrasie van insolvente boedels toegelê het. Die maatskappy was van mening dat daar ruimte in Kaapstad was vir 'n trustmaatskappy wat hom op die Afrikanergemeenskap kon toelê.³⁶ Eksekuteurskamer Drakenstein het dus 23 429 van die 24 452 uitgereikte aandele van die maatskappy vir R30 000 teen ongeveer R1,28 per aandeel gekoop.³⁷ Aangesien *Albany Board of Executors* in die voorafgaande paar jaar groot verliese gely het, was die Registrateur van Banke van mening dat Eksekuteurskamer Drakenstein te veel vir die maatskappy betaal het.³⁸ Die Registrateur was van oordeel dat "Tensy die stoutste verwagtinge spoedig oortref word, dit alles daarop dui dat Drakenstein vir hom (voorlopig altans) 'n kat in die sak gekoop het".³⁹ Dat hierdie oornamepoging nie 'n gelukkige ondervinding vir Eksekuteurskamer Drakenstein was nie, is bevestig deur die feit dat hulle net meer as twee jaar later 18 339 van hulle aandele in die *Albany Board of Executors* vir R24 000 teen ongeveer R1,30 per

³⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1900–1969 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 22.12.1960, p.3).

³⁵ **Die Burger**, 8.10.1960: Eksekuteurskamer Drakenstein Brei Uit na Kaapstad.

³⁶ (SAB) RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes, 1944–29.1.1965 (Kantoornota Registrateur van Banke met titel: Eksekuteurskamer Drakenstein: Aankoop van aandele in Albany Board, 21.5.1962, pp.2-3; Sekretaris – Registrateur van Banke, 18.9.1962, pp.1-2).

³⁷ (SAB) RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes 1944–29.1.1965 (Kantoornota Registrateur van Banke met titel: Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk, 12.3.1963, g.p.).

³⁸ (SAB) RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes, 1944–29.1.1965 (Registrateur van Banke – Sekretaris, 11.12.1961, p.1; Kantoornota Registrateur van Banke met titel: Drakenstein Eksekuteurskamer: Aankoop van aandele in Albany Board, 10.4.1962, p.4).

³⁹ (SAB) RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes, 1944–29.1.1965 (Kantoornota Registrateur van Banke met titel: Eksekuteurskamer Drakenstein: Aankoop van aandele in Albany Board, 21.5.1962, p.6).

aandeel aan Santam verkoop het en sodoende die beheer oor hulle filiaal aan Santam afgestaan het.⁴⁰

Daar is reeds ten opsigte van AMT se geskiedenis daarna verwys dat dié instelling sedert Julie 1959 verskeie uitbreidings-inisiatiewe oorweeg en geïmplementeer het en dat hierdie inisiatiewe met die diensaanvaarding van JA Stofberg as hoofbestuurder en sekretaris op 1 Februarie 1961 nuwe momentum verkry het. Stofberg se aanstelling het ook 'n nuwe dimensie tot AMT se uitbreidings-inisiatiewe toegevoeg toe die maatskappy se direksie in Maart 1961 'n besluit goedgekeur het dat 'n komitee bestaande uit die voorsitter, visevoorsitter, CJ Muller ('n direkteur) en die hoofbestuurder samesprekings met ander plattelandse trustmaatskappye met die oog op nouer samewerking mag voer.⁴¹ Hierdie besluit het verreikende gevolge gehad aangesien dit tot nuwe amalgamasie-inisiatiewe gelei het waarin AMT, onder Stofberg se leiding, deurgaans die gemene deler was. Stofberg was vanweë sy wye trustmaatskappy-ervaring en blootstelling by uitnemendheid geskik om AMT in hierdie inisiatiewe te lei aangesien hy ten spyte van sy relatiewe jeugdigheid (hy was 35 jaar oud met sy indienstrede by AMT) reeds 'n lang pad in die trustbeweging geloop het en by verskeie vorige amalgamasiepogings betrokke was. Nadat hy aanvanklik by die *Caledon Board of Executors* gewerk het, het hy hom in 1950 as assistentsekretaris by die Eksekuteurskamer Drakenstein aangesluit en die maatskappy se drie amalgamasiepogings van die vyftigerjare meegemaak. Hy was ook teenwoordig tydens die 1959 Robertsonvergadering waar die Registrateur van Banke sy amalgamasie-evangelie verkondig het. In 1960 was hy vir 'n kortstondige periode die bestuurder van Santam in Pretoria voordat hy in 1961 by AMT aangesluit het.⁴²

Die eerste verwikkeling na AMT se bogenoemde Maart 1961-besluit was 'n vergadering op 21 Maart 1961 tussen verteenwoordigers van AMT, PAT en Caledon Voogdy Beperk om die moontlikheid van nouer samewerking tussen die drie instellings te bespreek. Daar is geen onteenseglike bewyse dat hierdie ontmoeting 'n

⁴⁰ (SAB) RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes, 1944-29.1.1965 (Kantoornota Registrateur van Banke met titel: Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk, 12.3.1963, g.p.).

⁴¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958-19.12.1963 (Direksievergadering, 16.3.1961, p.201).

AMT-inisiatief was nie. Die feit dat die voorsitter van AMT se direksie, OA de Kock, eenparig tot voorsitter van die vergadering gekies is, was moontlik 'n aanduiding dat AMT die inisieerder van die ontmoeting was. JD Rossouw van PAT wat die gesprek geopen het, het die mislukking van vroeëre samewerkingspogings toegeskryf aan die feit dat sake vir die trustmaatskappye tydens dié pogings nog te voor die wind gegaan het. Die jongste finansiële state van die drie kamers teenwoordig het egter getoon dat hulle moeilikheid ondervind het om aan die statutêre kapitaal- en reserwevereistes van die Bankwet te voldoen en dat dit vir al drie nodig was om verdere aandele uit te reik om voldoende kapitaal te bekom. Aandelekapitaal was egter duur geld. Rossouw was van mening dat hulle individueel te klein was om die toenemende kompetisie van groter finansiële instellings die hoof te bied en dat hulle nou, terwyl die publiek nog in hulle dienste belang gestel het, 'n basis vir samewerking moes vind. Samewerking moes egter nie die einde van die individuele maatskappye beteken nie, aangesien die instellings oor die jare 'n welwillendheid by die publiek opgebou het wat in die slag sou bly indien die maatskappye hulle identiteit sou verloor. Rossouw se voorstel was dat samewerking moes fokus op gesamentlike optrede ten opsigte van vaste deposito's wat die maatskappye se hoofbron van inkomste was. Die instellings sou dan soos in die verlede afsonderlik met hulle ander bedrywighede kon voortgaan.⁴³

JA Stofberg van AMT het beklemtoon dat die trustmaatskappye van die Boland ten opsigte van kompetisie van ander finansiële instellings tot op daardie stadium nog 'n baie beskermde bestaan gevoer het in vergelyking met toestande in die Transvaal. Hulle moes dus verwag dat die kompetisie in die toekoms nog veel groter sou word. In die lig van hulle baie gemeenskaplike belange was dit noodsaaklik dat die gunstige klimaat wat daar vir samewerking tussen hulle bestaan het, benut moes word. PB van Wyk van die Caledon Voogdy Beperk het Rossouw en Stofberg se sentimente gedeel. Hy was dit met Rossouw eens dat die verskillende instellings nie hulle identiteit moes verloor nie, aangesien dit 'n onreg teenoor die stigters van die instellings sou wees en

⁴² **Cape Argus**, 4.5.1971: Financier killed on his birthday; **Financial Mail**, 29.1.1971: Boland Board. Adjusting to changing times.

⁴³ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Notule van 'n vergadering van AM Trust Beperk, Caledon Voogdy Beperk en Paarl Trust Beperk gehou in die raadsaal van Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk om 10 vm op Dinsdag 21 Maart 1961, pp.1-2).

afbreuk sou doen aan die welwillendheid wat oor die jare in die verskillende gebiede opgebou is.⁴⁴

Die vergadering het ook moontlike skemas vir nouer samewerking oorweeg. Rossouw het voorgestel dat die HHTMB onder 'n gepaste nuwe naam as moedermaatskappy gebruik word en dat die individuele maatskappye aandele in die moedermaatskappy opneem. As wyse van betaling vir die aandele moes die individuele maatskappye hulle likiede bates en deposito's aan die moedermaatskappy oordra en hulle status as depositonemende instellings prysgee. Hulle behou egter hulle identiteit en sit hulle gewone werksaamhede voort met die verskil dat hulle voortaan ten opsigte van die inname van deposito's van die publiek slegs as agente vir die moedermaatskappy optree. Van Wyk was egter van mening dat die individuele maatskappye die reg moes behou om (binne die raamwerk van hulle bestaande kapitaal en reserwes) deposito's in te neem om sodoende die persone wat steeds by die individuele maatskappye wou belê tevrede te stel. Nadat die aangeleentheid verder breedvoerig bespreek is, is dit aan die bestuurders van die drie maatskappye opgedra om so spoedig moontlik 'n skema op te stel vir voorlegging aan die verskillende direksies en vir verdere bespreking deur verteenwoordigers van die drie maatskappye.⁴⁵

Uit 'n memorandum van hoe Rossouw se skema moontlik in die praktyk kon werk, het dit geblyk dat die moedermaatskappy oor 'n minimum kapitaal van R1 500 000 sou moes beskik om die R14 000 000 aan deposito's (waaroor die instellings beskik het) te kon akkommodeer. Om egter vir verdere uitbreiding voorsiening te maak sou die moedermaatskappy se kapitaal ongeveer R5 000 000 moes wees, aangesien die maatskappy nie sy reserwes vinnig sou kon uitbrei nie. Die drie maatskappye sou sover moontlik gelyke hoeveelhede kapitaal tot die moedermaatskappy moes bydra en die memorandum het aanbeveel dat PAT en AMT elk ten minste R750 000 en Caledon Voogdy R600 000 vir 'n totaal van R2 100 000 moes stort. Die minimum kapitaal sou die maatskappy grasie gee om nog kapitaal van privaat persone en ander

⁴⁴ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Notule van 'n vergadering van AM Trust Beperk, Caledon Voogdy Beperk, en Paarl Trust Beperk gehou in die raadsaal van Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk om 10 vm. op Dinsdag 21 Maart 1961, pp.1-2).

⁴⁵ *Ibid.*, p.2.

instellings te werf. Die ideaal was egter dat, met inagneming van die moontlike toetrede van ander trustmaatskappye, al die aandele deur die drie maatskappye opgeneem word. Die eerste betaling moes gemaak word deur die oorplasing van die likiede bates van die maatskappye na die moedermaatskappy, wat sou beteken dat die drie instellings dadelik ontslae sou raak van 'n groot deel van hulle lae rente-draende beleggings. Die moedermaatskappy sou dan alle deposito's van die drie instellings oorneem en dit dan weer teen 'n klein wins aan hulle terugleen. Dieselfde kon met die ingeskrewe kapitaal wat nie in likiede bates belê is nie, gedoen word. Die moedermaatskappy moes deur 'n direksie van nege lede bestaande uit twee lede elk van PAT, AMT en Caledon Voogdy en een lid van HHTMB bestuur word. Die ander twee lede kon later benoem word sodra ander aandeelhouders tot die moedermaatskappy toetree. Volgens die memorandum sou die voordeel van so 'n maatskappy wees dat, wanneer hy kapitaal nodig het om met sy deposito's tred te hou, sy lede dadelik verdere aandele kon opneem en die geld onmiddellik weer kon terugleen sonder dat hulle groot somme geld hoef oor te betaal.⁴⁶

Tydens 'n ontmoeting tussen Stofberg, Rossouw, Van Wyk en die Registrateur van Banke op 29 Maart 1961 het laasgenoemde aan die afvaardiging verduidelik dat die skema nie hulle kapitaalkort oplos nie, waarop hulle onderneem het om weer die saak te gaan bedink.⁴⁷ Ten spyte van die Registrateur se beswaar oor hulle onopgeloste kapitaalkort het die drie instellings nie onmiddellik van die skema afgesien nie aangesien hulle aan WF van der Merwe en Kie, wat waarskynlik 'n ouditeursfirma was, opdrag gegee het om 'n prosedure uit te werk om die depositoverpligtinge van die drie instellings aan HHTMB oor te dra. 'n Verteenwoordiger van die ouditeursfirma, ene mnr Beyleveld, het die Registrateur in dié verband gespreek en laat blyk dat hulle die saak as 'n rekonstruksie onder die Maatskappywet sou benader, aangesien dié Wet voorsiening gemaak het vir die oordrag van slegs 'n deel van 'n maatskappy se bates en laste aan 'n ander maatskappy, terwyl die Bankwet slegs die oordrag van alle bates en laste toegelaat het. Hy het laat blyk dat HHTMB se aandeelkapitaal voldoende uitgebrei sou word

⁴⁶ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Memorandum aangeheg aan notule van vergadering van AM Trust Beperk, Caledon Voogdy Beperk en Paarl Trust beperk gehou op 21.3.1961, g.p.).

om die oordragte te kon hanteer. Hoewel Beyleveld onderneem het om later weer met die Registrateur te skakel kon geen verdere bewyse gevind word dat met die skema of die samewerkingspoging voortgegaan is nie.⁴⁸ 'n Laaste verwysing na die poging was dié van die bestuurder van die HHTMB in reaksie op 'n navrae deur die Registrateur van Banke in verband met 'n bedrag van R60 000 wat HHTMB van Caledon Voogdy ontvang het en wat as 'n lening in plaas van 'n deposito in hulle finansiële state van 30 Junie 1961 aangedui is. In reaksie op die navrae het die bestuurder verduidelik dat die lening vir 'n paar maande gemaak is om onkoste wat voorsien is in verband met 'n moontlike amalgamasiepoging (waarvan die Registrateur bewus was) te dek. Hy het voorts verduidelik dat die lening terugbetaal is nadat die voorstelle vir amalgamasie “afgespring” het.⁴⁹

Daar kan slegs gespekuleer word oor die redes vir die mislukking van hierdie amalgamasiepoging. Een moontlikheid is dat geen finansiële aanvaarbare prosedure wat alle betrokke partye tevrede kon stel, gevind kon word om die beoogde skema prakties uitvoerbaar te maak nie. Die mees waarskynlike rede vir die mislukking van hierdie poging moet egter gesoek word by die betrokke instellings se onwilligheid om die individuele identiteit van hulle maatskappye prys te gee. Met die uitsondering van Stofberg het die bestuurders van die maatskappye aangedring op die behoud van hulle identiteit en die vergadering dus van meet af aan gedwing om in 'n poging om aan dié eis te voldoen skemas te bedink wat prakties onwerkbaar was. Dit is opvallend dat JA Stofberg, wat nog slegs enkele maande in AMT se diens was en nog nie 'n emosionele verknogtheid aan die maatskappy ontwikkel het nie, nie op die behoud van identiteit aangedring het nie, terwyl beide Van Wyk en Rossouw, wat reeds vir baie jare in diens van hulle maatskappye was, wel het. Bogenoemde amalgamasiepoging het dus onderstreep dat, alvorens hierdie emosionele verknogtheid aan die eie identiteit, sentiment en tradisie en dus ook die verlede nie oorkom word nie, nouer samewerking en amalgamasie tussen plattelandse

⁴⁷ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Memorandum aangeheg aan notule van vergadering van AM Trust Beperk, Caledon Voogdy Beperk en Paarl Trust beperk gehou op 21.3.1961, g.p.).

⁴⁸ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Kantoornota van Registrateur van Banke met titel: Eksekuteurskamers in Westelike Provinsie, 12.4.1961, g.p.).

⁴⁹ (SAB) RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk 6.1947-2.1965 (Registrateur van Banke – Bestuurder HHTMB, 7.10.1961, g.p. en Bestuurder – Registrateur van Banke, 24.10.1961, g.p.).

trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat noodwendig met 'n identiteitsverlies moes gepaard gaan, 'n opdraande stryd sou wees.

Na die mislukking van die AMT-PAT-Caledon Voogdy Beperk-amalgamasiepoging het AMT in uitvoering van die direksie se mandaat om nouer samewerking met plattelandse trustmaatskappye te soek hom tot sy buurman, naamlik die Malmesbury Eksekuteurskamer Beperk (MEB) gewend. Hoewel die eerste verwysing na amalgamasiegesprekke tussen AMT en die Malmesbury Eksekuteurskamer Beperk tydens AMT se direksievergadering van 9 November 1961 was, was die aanvoorwerk reeds geruime tyd aan die gang en is daar alreeds voor die datum met MEB in dié verband onderhandel.⁵⁰ Nadat die ad hoc-komitee wat AMT aangestel het om die beoogde amalgamasie te ondersoek op die direksievergadering van 20 November 1961 verslag gelewer het en die aangeleentheid deeglik bespreek is, het die AMT-direksie eenparig besluit om die amalgamasie met MEB en die basis waarop AMT bereid was om dit deur te voer by hulle aandeelhouders aan te beveel. Die belangrikste bepaling van die AMT-aanbod was: 'n uitruiling van aandele op die basis van 10 AMT-aandele vir elke drie MEB-aandele; dat die bestuurder van AMT as bestuurder van die nuwe geamalgameerde maatskappy sou optree; dat die nuwe maatskappy onder 'n nuwe naam waarop nog besluit moes word sou sake doen; dat P le F Mouton, die bestuurder van MEB, toegelaat sou word om as prokureur op Malmesbury te praktiseer en dat al die regswork van die nuwe maatskappy aan hom toevertrou sou word onder voorwaardes waarop ooreengekom sou word en laastens dat die nuwe maatskappy gehuisves sou word in die nuwe kantore wat MEB besig was om op te rig. Die bestuurder is opdrag gegee om in 'n omsendbrief die AMT-aandeelhouders van die direksie se voornemens in kennis te stel en hulle gevoel oor die amalgamasie te toets. Die ad hoc-komitee sou intussen voortgaan om aan die fynere besonderhede van die amalgamasie aandag te skenk en sou op 'n later geleentheid terugrapporteer.⁵¹

As 'n volgende stap in die amalgamasieproses is die twee maatskappye se regsadviseurs en ouditeure opdrag gegee om onderskeidelik die regs- en finansiële aspekte en implikasies van die voorgenome amalgamasie te ondersoek en daaroor

⁵⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 9.11.1961, p.237).

⁵¹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 20.11.1961, p.238).

verslag te doen.⁵² Nadat MEB hulle bereid verklaar het om die amalgamasie by hulle aandeelhouers aan te beveel, mits AMT 'n aandeeluitruilverhouding van 12 tot drie aanvaar⁵³, het AMT se direksie na verdere onderhandeling met MEB met laasgenoemde 'n ooreenkoms bereik dat met die amalgamasie voortgegaan kon word op die basis van 11 AMT-aandele vir elke drie MEB-aandele. Daar is ook besluit dat die nuwe maatskappy as die Afrikaanse Onderlinge Eksekuteurskamer Beperk (*African Mutual Board of Executors* in Engels) bekend sou staan. CJ Muller is opdrag gegee om in oorleg met die prokureurs van MEB en die ouditeursfirmas van die twee maatskappye die nodige ooreenkoms op te stel.⁵⁴

Hoewel die besture van die twee maatskappye op hierdie stadium 'n groot mate van eenstemmigheid oor die amalgamasie-ooreenkoms bereik het, het die nuus van 'n moontlike amalgamasie nie dieselfde eenstemmigheid onder hulle aandeelhouers tot gevolg gehad nie. Hoewel AMT se voorsitter se opmerking dat "Oor hierdie aangeleentheid (amalgamasie) was en is daar heelwat gespekuleer, en moet ek tot my teleurstelling verklaar dat sommige van ons lede en kliënte nie altyd die moeite gedoen het om al die feite en gegewens te bekom nie, nieteenstaande al sulke gegewens aan hulle te alle tye beskikbaar was"⁵⁵ daarop gedui het dat al dié maatskappy se aandeelhouers nie ewe ingenome met die gedagte van amalgamasie was nie, was die weerstand onder MEB se aandeelhouers veel sterker. Die aandeelhouers in MEB-geledere wat teen amalgamasie gekant was, het hulself in 'n sogenaamde "waaksaamheidskomitee teen amalgamasie" georganiseer.⁵⁶ Teen middel April 1962 was dit duidelik dat die weerstand teen amalgamasie in die geledere van die MEB-aandeelhouers omvangryk genoeg was dat die voorskrif van die Wet op Maatskappye dat 90 persent van 'n maatskappy se aandeelhouers ten gunste van amalgamasie moes stem voordat die proses deurgevoer kon word nie op

⁵² (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 21.12.1961, p.245).

⁵³ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Finansiële Komitee vergadering, 1.2.1962, p.250).

⁵⁴ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 22.2.1962, p.257); (SAB) RB 9/2 Deel 1. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. Akte van Oprigting en Statute, 12.1944–12.1968 (Secretary – Registrar of Financial Institutions, 27.4.1962, p.1).

⁵⁵ (BBH) Balance Sheets of African Mutual Trust and Assurance Company Ltd., 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 27.9.1962, g.p.).

⁵⁶ (SAB) RB 9/3. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. State en Opgawes, 3.1944–3.1965 (Sekretaris – Registrateur van Banke, 8.3.1962, p.3).

daardie stadium haalbaar was nie. In die lig hiervan het AMT se direksie op 19 April besluit om die aangeleentheid vir 'n onbepaalde tyd op te skort⁵⁷ en het MEB se sekretaris die Registrateur van Banke laat weet: "We regret to report...that due to strong opposition from certain of our shareholders, we found it impossible to proceed further and that amalgamation has, for the time being at least, been dropped."⁵⁸

Hoewel die besware van MEB se ontevrede aandeelhouders waarskynlik swaar gesteun het op sentiment en die behoud van tradisie was die belastingimplikasies wat 'n amalgamasie vir die aandeelhouders sou inhou blykbaar ook 'n beswaar. Hierdie gevolgtrekking is gebaseer op die feit dat MEB se direksie hulle in Junie 1962 bereid verklaar het om met die amalgamasieproses voort te gaan nadat dit bekend geword het dat die Kommissaris van Binnelandse Inkomste in reaksie op vertoë van AMT beslis het dat, indien 'n amalgamasie onder artikel 103 van die Maatskappywet bewerkstellig word, MEB-aandeelhouders nie op die inkomste wat hulle uit die oorname verdien, belas sou word nie.⁵⁹ Spoedig na hierdie besluit van MEB het dit egter bekend geword dat die uittredende direkteure van die maatskappy wat volgens rotasie aftree by die eersvolgende jaarvergadering geopponeer sou word en dat die slagkreet van die verkiesing "Amalgamasie aldan nie"⁶⁰ sou wees. Onder hierdie omstandighede het beide maatskappye besluit om die onderhandelinge op te skort tot tyd en wyl MEB 'n nuwe direksie saamgestel het en dié direksie 'n besluit oor amalgamasie geneem het.⁶¹ Die finale woord oor die AMT-MEB-amalgamasiepoging is in 'n brief gedateer 2 Oktober 1962 van die sekretaris van MEB, P le F Mouton, aan die Registrateur van Banke gespreek toe hy die Registrateur meegedeel het "dat die amalgamasie-idee nou finaal misluk het. Die Direksie is daarvan oortuig dat ons nie

⁵⁷ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 19.4.1962, p.270).

⁵⁸ (SAB) RB 9/2 Deel 1. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. Akte van Oprigting en Statute, 12.1944–12.1968 (Secretary – Registrar of Financial Institutions, 27.4.1962, p.1).

⁵⁹ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 21.6.1962, p.286).

⁶⁰ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 27.9.1962, g.p.).

⁶¹ *Ibid.*; (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 21.6.1962, p.286); (SAB) RB 9/2 Deel 1. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. Akte van Oprigting en Statute, 12.1944–12.1968 (Secretary – Registrar of Banks, 10.7.1962, g.p.).

op hierdie stadium die nodige meerderheidstoestemming van Aandeelhouders sal verkry nie.”⁶²

Die mislukking van die amalgamasiepoging met MEB het nie AMT se direksie se oortuiging dat amalgamasie die enigste oplossing was vir die tendens van grootkapitaal, spesialisasie en kompetisie wat die voortbestaan van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers bedreig het, gedemp nie. Tydens AMT se algemene jaarvergadering in September 1962 is aandeelhouders geleentheid gegee om die kwessie van amalgamasie breedvoerig te bespreek met die opdrag om aan die direksie 'n aanduiding te gee of hulle die direksie se oortuiging deel en of amalgamasie verder ondersoek moes word.⁶³ Na aanleiding van die bespreking wat gevolg het, het die aandeelhouders die direksie opdrag gegee om hulle amalgamasiepogings voort te sit⁶⁴ en het die direksie op grond van die besluit aan JA Stofberg toestemming gegee om informele samesprekings in dié verband met die Eksekuteurskamer Drakenstein en PAT te voer.⁶⁵

10.3 Die totstandkoming en konsolidering van die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk (BEB), 1963-1964

Voordat aandag geskenk word aan die amalgamasiepoging tussen AMT en PAT wat uit bogenoemde besluit voortgevloei het, is dit noodsaaklik om kennis te neem van 'n aantal gebeure of ontwikkelings deur die loop van 1961-1962 wat as katalisators 'n nuwe momentum en groter dringendheid aan die strewe na samewerking en amalgamasie tussen plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers verleen het en die klimaat vir die suksesvolle deurvoering van sulke inisiatiewe verbeter het. Hierdie gebeure het ook grootliks tot AMT se hernude verbintenis tot amalgamasie en

⁶² (SAB) RB 9/3. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. State en Opgawes, 3.1944–3.1965 (Sekretaris – Registrateur van Banke, 2.10.1962, p.1).

⁶³ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 27.9.1962, g.p.).

⁶⁴ (BBH) Minute Book AMT, 15.2.1940–23.7.1987 (Algemene jaarvergadering, 27.9.1962, p.44).

⁶⁵ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 27.9.1962, p.305).

`n groter ontvanklikheid vir dié denkrigting in die breër trustbeweging in die algemeen bygedra.⁶⁶

Deur die loop van die tweede helfte van 1961 het drie trustmaatskappye, naamlik die *South African Board of Executors and Trust Company Limited*, *Queenstown Board* en die *Fidelity Trust and Assurance Company Limited* sulke ernstige finansiële probleme ontwikkel dat die Registrateur van Banke bevrees was dat hulle nie weer sou herstel nie.⁶⁷ Hierdie probleme en veral die *South African Board* se plasing onder voorlopige geregtelike bestuur en uiteindelik voorlopige likwidasië het groot publisiteit in finansiële publikasies soos die *South African Financial Mail* gekry wat die beeld van trustmaatskappye as betroubare en standvastige finansiële instellings aangetas het.⁶⁸ Afgesien van bogenoemde invloed het die gebeure vir trustmaatskappye en eksekuteurskamers as voorbeeld gedien om hulle onsekere en in sommige gevalle riskante finansiële posisie te beklemtoon en die nodigheid vir (amalgamasie-) inisiatiewe om hulle voortbestaan as finansiële instellings te verseker onderstreep.

In aansluiting by bogenoemde gebeure het die Registrateur van Banke tydens die Vereniging van Trustmaatskappye in Suid-Afrika se 1962-jaarvergadering `n voordrag getitel *The Investment of Trust Funds* gelewer. In `n verwysing na die voorvalle van die vooraangaande twee jaar waarin verskeie finansiële instellings, waaronder ook trustmaatskappye, probleme met hulle solventheid ondervind het en sommige selfs gelikwideer is, was die Registrateur die mening toegedaan dat "I may say, without fear of contradiction, that I do not yet see the end in sight of this process of tragedy in our country".⁶⁹ In `n spesifieke verwysing na die plattelandse deposito-nemende trustmaatskappye en eksekuteurskamers van Kaapland het hy sy kritiek van die 1959 Robertsonvergadering ten opsigte van hulle lae effektiewe opbrengs op aandeelhouderskapitaal en hulle oormatige storting van winste in reserwefondse

⁶⁶ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901–27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 27.9.1962, g.p.).

⁶⁷ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Uitvoerende Komitee, 8.12.1961: Vertroulike addendum, pp.1-2).

⁶⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Uitvoerende Komitee, 19.3.1962, pp.9-10 asook Vertroulike addendum, g.p.; Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 8.5.1962, p.1).

⁶⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Voordrag deur Registrateur van Finansiële Instellings tydens algemene jaarvergadering, 8.5.1962 getitel: *The Investment of Trust Funds*, p.1).

herhaal en hulle tot die meer effektiewe aanwending van hulle kapitaal aangemoedig. Hy het sy standpunt herhaal dat laasgenoemde doelwit die beste bereik kon word binne groter finansiële eenhede en in geen onduidelike terme dit aan die instellings gestel dat "Times are changing and as I read it, the small localised type of institution should be a cause for disquiet and concern. It was for this reason that I welcomed the scheme for amalgamation recently put forward by two deposit-receiving institutions (AMT en MBE) in one of our country towns. In my view, it pointed to a display of farsightedness and in keeping abreast with modern developments".⁷⁰ Hierdie uitsprake van die Registrateur het veel bygedra om die hande van die amalgamasie-inisieerders te versterk.

'n Laaste ontwikkeling wat die amalgamasiebeweging bevorder het, was die regering se beoogde hersiening van bestaande bank- en bouverenigingwetgewing. Hierdie proses het vroeg in Februarie 1961 in aanvang geneem met die benoeming deur die Minister van Finansies van die Tegniëse Komitee oor Bank- en Bouverenigingwetgewing onder voorsitterskap van die Registrateur van Banke, CRB de Villiers, om hom oor wenslike wysigings te adviseer. In Junie 1962 het die Tegniëse Komitee 'n memorandum opgestel waarin hy sy algemene benadering uiteengesit het. Die komitee het eksemplare van hulle memorandum asook 'n konsepwysigingswetsontwerp aan alle bankinstellings gestuur met die versoek om op hulle voorstelle kommentaar te lewer.⁷¹

Van die voorstelle van die komitee wat die verreikendste gevolge vir deponisionemende instellings sou inhou, was dié ten opsigte van likiede bates en sekere verpligte voorgeskrewe beleggings. Die komitee wou byvoorbeeld die definisie van likiede bates vernou deur dit tot bates wat óf kontant óf wat dadelik en sonder enige noemenswaardige verlies in kontant omgeskakel kon word te beperk. Volgens die definisie sou deposito's by bouverenigings byvoorbeeld nie meer as 'n likiede bate beskou word nie. Ten opsigte van verpligte voorgeskrewe beleggings het die komitee

⁷⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Voordrag deur Registrateur van Finansiële Instellings tydens algemene jaarvergadering, 8.5.1962 getitel: The Investment of Trust Funds, pp.4-5).

⁷¹ (BBH) Notuleboek Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk, 1940-1972 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 28.9.1962, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 6.5.1963, p.11).

voorgestel dat finansiële instellings verplig word om 'n sekere persentasie van hulle fondse, gebaseer op grond van hulle totale verpligtinge teenoor die publiek, in dié tipe beleggings (wat veilig was, maar lae rente-opbrengste sou lewer), te belê. Dit was duidelik dat indien die voorstelle aanvaar sou word die rente-opbrengs van 'n groot deel van depositonemende instellings se beleggings sou verminder en sodoende ook hul rentewins-marge.⁷² Die voorsitter van die Caledon en Suid-Westelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk het die vooruitsigte van die depositonemende trustmaatskappye en eksekuteurskamers aan die hand van die posisie van sy eie maatskappy as volg beskryf: "Indien hierdie voorstel deur die Minister van Finansies aangeneem word, sal die bedrag wat deur hierdie Maatskappy in likwiede bates belê moet word (en op die oomblik is die bedrag R1 853 324) rente teen nie meer as tussen 3% en 4% inbring nie. En dit beteken dat indien die Maatskappy in die toekoms 'n geweldige verlies ten opsigte van rentes wil voorkom, hy nie meer as 4% rente op vaste deposito's sal kan betaal nie. Besef u hoe swaar iemand wat slegs oor 'n klein kapitaal beskik in vervolg sal lewe?"⁷³

'n Verdere aanduiding van die ernstige lig waarin die potensiële uitwerking van die konsepwetgewing beskou is, was die stigting van die Instituut van Gespesialiseerde Bankinstellings in Julie 1962 in Kaapstad met die doel om die onderlinge belange van sy lede, wat oorwegend depositonemende instellings was en waarvan 16 van die 20 lede ook lid van die Vereniging van Trustmaatskappye was, te beskerm. Die onmiddellike doel van die Instituut was om kommentaar te lewer op die beoogde wysigings van die Bankwet en die gunstigste aanpassings moontlik vir sy lede te beding.⁷⁴ Dit was dus duidelik uit die Tegniëse Komitee se voorstelle dat die wurggreep wat die Bankwet sedert 1942 op depositonemende trustmaatskappye en eksekuteurskamers toegepas het deur die beoogde nuwe wetgewing in 'n doodsklem sou verander.

⁷² (BBH) Notuleboek Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk, 1940-1972 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 28.9.1962, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Uitvoerende Komitee, 17.8.1962, p.30); (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 27.9.1962, g.p.); Wet No.61 van 1964. **Bankwysigingswet, 1964**, pp.3-4, 22, 26.

⁷³ (BBH) Notuleboek Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk, 1940-1972 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 28.9.1962, g.p.).

⁷⁴ (BBH) Notuleboek Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk, 1940-1972 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 28.9.1962, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Uitvoerende Komitee, 19.10.1962, p.40).

Teen hierdie agtergrond het JA Stofberg die mandaat wat hy teen einde September 1962 van die direksie gekry het, om informele samesprekings met PAT met die oog op amalgamasies aan te knoop, uitgevoer. Hoewel daar geen geskrewe bewyse vir hierdie vroeë informele kontak bestaan nie, is PAT se opdrag aan sy ouditeure Gibson, Hyslop en Winearls in November 1962 om die stand van die twee maatskappye deeglik te ondersoek en voorstelle te maak vir die geskikste basis waarop amalgamasie tussen die twee kon plaasvind, voldoende bewys dat sodanige samesprekings wel plaasgevind het.⁷⁵ Die afwesigheid van enige verwysings na die vroeë informele kontak tussen die twee maatskappye was toe te skryf aan doelbewuste pogings van veral AMT om die onderhandelings streng vertroulik te hanteer, veral in die lig van die feit dat hulle amalgamasiepoging met MEB “grotendeels skipbreuk gely het omdat die onderhandelings uitgelek het en die aandeelhouders nie oor die regte inligting beskik het nie”.⁷⁶

PAT se ouditeure het na oorweging van aspekte soos totale bates, opbrengs per aandeel, waarde van aandele en statutêre veranderinge wat nodig sou wees om 'n amalgamasie deur te voer tot die gevolgtrekking gekom dat “the only practical solution would be P.T. to approach A.M.T. shareholders and for P.T. to be the parent or holding Company in a merger. It would be necessary in our view to make an offer to A.M.T. shareholders which would be attractive to them and at the same time be fair to P.T. shareholders”.⁷⁷ Na aanleiding van die ouditeure se verslag het PAT op 13 Desember 1962 'n amalgamasie-aanbod aan AMT gemaak waarvolgens PAT bereid was om 4 PAT-aandele vir elke 5 AMT-aandele te ruil plus R1 per AMT-aandeel wat ingeruil word. Aan aandeelhouders wat sou verkies om 'n kontantbetaling te neem sou PAT bereid wees om R6 per aandeel te betaal.⁷⁸ PAT het ook 'n komitee bestaande

⁷⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1951-1969 (Voorsittersrede tydens buitengewone algemene jaarvergadering, 12.6.1963, p.2); (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Memorandum: Proposals submitted as a basis for merger of Paarl Trust Limited (P.T.) and African Mutual Trust and Assurance Company Limited (A.M.T.), g.p.).

⁷⁶ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (JA Stofberg, AMT hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 11.2.1963, p.2).

⁷⁷ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971 (Memorandum: Proposals submitted as a basis for merger of Paarl Trust Limited (P.T.) and African Mutual Trust and Assurance Company Limited (A.M.T.), g.p.).

⁷⁸ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963-11.6.1964 (JD Rossouw, besturende direkteur – AMT hoofbestuurder en sekretaris, 13.12.1962, p.1 aangeheg aan Direksievergaderingnotule, 10.1.1963).

uit LH Louw (voorsitter), WD de Waal en NJ Retief (direkteure) en JD Rossouw (besturende direkteur) aangestel om met AMT in dié verband te onderhandel.⁷⁹

Op grond van verslae van AMT se eie ouditeure, *Douglas Nash, JD Low and Company*⁸⁰, het verdere onderhandelinge daartoe gelei dat PAT sy oorspronklike aanbod in die guns van AMT verhoog het deur die ratio van omruiling van aandele na 6 PAT-aandele vir 7 AMT-aandele aan te pas.⁸¹ Op 'n vergadering op 24 Januarie 1963 het AMT se direksie eenparig besluit om die aanbod te aanvaar en die bestuur opdrag gegee om onmiddellik die nodige kennisgewing en memorandum aan die aandeelhouders te stuur.⁸² In 'n skrywe gedateer 11 Februarie 1963 het Stofberg aan die Registrateur van Banke laat weet dat die twee maatskappye se direksies eenstemmigheid oor amalgamasie bereik het en dat hulle op die punt gestaan het om die hele skema aan hulle aandeelhouders bekend te stel. Hy het die Registrateur ook voorsien van die besonderhede van die ooreenkoms, asook die ander relevante dokumentasie wat sy goedkeuring vereis het. Die Registrateur is versoek om sy beslissing oor die amalgamasie reeds tydens Stofberg en Rossouw se beplande besoek aan hom op 14 Februarie te gee aangesien hulle aandeelhouders so spoedig moontlik amptelik wou inlig voordat hulle langs ander weë dalk daarvan te hore kom.⁸³ Tydens hulle ontmoeting op 14 Februarie het die Registrateur die amalgamasie in beginsel goedgekeur en onderneem om ook die minister se goedkeuring in gevolge artikel 33 van die Bankwet te verkry. Hy het ook onderneem om die nodige veranderinge aan die twee maatskappye se statute (wat nodig was om die amalgamasie prakties te kon deurvoer) goed te keur.⁸⁴ Op 21 Februarie 1963 is bogenoemde beginsel-goedkeuring

⁷⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 18.5.1961–20.12.1962 (Direksievergadering, 20.12.1962, p.129).

⁸⁰ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Memorandum: re Merger African Mutual Trust and Assurance Company Limited (A.M.T.) and Paarl Trust Limited (P.T.) and Memorandum African Mutual Trust and Assurance Company Limited: Proposals for an offer by African Mutual Trust and Assurance Company Limited (A.M.T.) to take over the shares of Paarl Trust Limited (P.T.), 29.11.1962, g.p.).

⁸¹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963–11.6.1964 (JD Rossouw, besturende direkteur – AMT hoofbestuurder en sekretaris, 4.1.1963, g.p. aangeheg aan Direksievergaderingnotule, 10.1.1963).

⁸² (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 24.1.1963, pp.323–324).

⁸³ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, AMT hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 11.2.1963, pp.1-2).

⁸⁴ (SAB) RB 1A. Banke. AMT. Algemeen, 1943–1966 (Interne kantoornota van Registrateur van Banke geteken JW Louw, 14.2.1963, pp.1-2).

bevestig toe die Minister van Finansies, TE Dönges, ook sy goedkeuring aan die amalgamasie geheg het.⁸⁵

Met die goedkeuring van die Registrateur en Minister verseker, het AMT voortgegaan om deur middel van 'n gedetailleerde memorandum die besonderhede van die amalgamasie-ooreenkoms aan sy aandeelhouders bekend te stel. Die redes vir die amalgamasie is breedvoerig aan die aandeelhouders verduidelik. In die memorandum is aangevoer dat die snel ontwikkelende ekonomie en veral die groot behoefte aan die vorming van binnelandse kapitaal die deposito- en beleggingsmark hoogs kompetierend gemaak het en dit al moeiliker geword het vir klein finansiële instellings, veral dié met 'n sterk plattelandse inslag, om met die sogenaamde “groot kapitaal” te kompeteer. Om in hierdie omstandighede steeds mededingende rentekoerse, diens en ander geriewe aan te bied was dit noodsaaklik dat plattelandse trustmaatskappye hulle kragte saamsnoer. Wat boedelbereddering en die administrasie van trustfondse betref, is aangevoer dat beperkende wetgewing wat die voorafgaande paar jaar aangeneem is en die toetrede en toespitsing van ander instellings op hierdie terrein, asook die verbintenis van trustmaatskappye met lewensversekeringsmaatskappye die terrein hoogs kompetierend gemaak het en dat die middele en gespesialiseerde dienste wat vereis word alleen beskikbaar gestel en tot volle ontplooiing kon kom in 'n groot en kapitaalkragtige maatskappy. Ten opsigte van AMT se versekeringsaktiwiteite was die memorandum van mening dat hulle deur amalgamasie in staat sou wees om 'n groter deel van hulle versekeringsrisiko's self te dra en sodoende sou 'n kleiner deel van hulle versekeringswinste aan herversekeraars afgestaan hoef te word. In die laaste instansie is ook aangevoer dat administrasiekoste deur amalgamasie verlaag sou word omdat hulle mettertyd op 'n laer eenheidskoste sou kon funksioneer.⁸⁶

Afgesien van die basis van aandeelinruiling, naamlik 6 PAT-aandele vir elke 7 AMT-aandele plus R1 uitbetaling in kontant vir elke AMT-aandeel ingeruil en ander relevante finansiële inligting is die besonderhede van die ooreenkoms ten opsigte van aspekte soos die naam, direksie, personeel en hoofkantoor ook meegedeel. Die

⁸⁵ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (CRB de Villiers, Registrateur van Banke – Minister, 18.2.1963, pp.1-2).

direksie van die geamalgameerde maatskappy sou uit 18 lede, nege van elke maatskappy, bestaan van wie een derde jaarliks sou aftree, maar weer herkiesbaar was. Die rooster vir die aftrede van direkteure sou so opgestel word dat drie direkteure van elke maatskappy elke jaar vir die eerste paar jaar sou aftree. Die huidige personeel van die twee maatskappye sou aanbly onder hulle bestaande diensvoorwaardes. Wat die uitvoerende poste betref, sou JD Rossouw van PAT as besturende direkteur, JA Stofberg van AMT as hoofbestuurder en HG Louw van PAT as sekretaris aangestel word. Weens praktiese en geografiese redes en op grond van die verspreiding van die aandeelhouders is besluit dat die Paarl die hoofkantoor van die geamalgameerde maatskappy sou wees. Oor die nuwe naam van die maatskappy sou die aandeelhouders later besluit. Aangesien die amalgamasieskema slegs deurgevoer kon word indien minstens 90 persent van die aandeelhouders in waarde toestem, is 'n ernstige beroep op AMT-aandeelhouders gedoen om die nuwe onderneming te steun.⁸⁷

Op 18 April 1963 is beide maatskappye se direksies deur hulle hoofbestuurders ingelig dat ongeveer 96 persent van AMT se aandeelhouders PAT se aanbod aanvaar het en dat die ooreenkoms tussen die twee maatskappye dus bindend geword het.⁸⁸ Stofberg en Rossouw het terselfdertyd die Registrateur hieroor ingelig en bygevoeg dat hulle verwag het dat nog 'n verdere 3 persent van die aandeelhouders die aanbod sou goedkeur wat die ondersteuning vir die skema op 'n oorweldigende 99 persent te staan sou bring. Die nodige veranderings aan die maatskappye se Akte van Oprigting en Statute is ook aan die Registrateur vir goedkeuring voorgelê en hy is ingelig dat 'n spesiale algemene vergadering van aandeelhouders vir 12 Junie 1963 belê is om die veranderings te oorweeg en goed te keur.⁸⁹

Aangesien die kwessie van die naam van die nuwe geamalgameerde maatskappy nog opgelos moes word, is 'n gesamentlike vergadering van die direkteure van PAT en AMT vir 2 Mei belê om die moontlikhede te oorweeg. By dié geleentheid het die

⁸⁶ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Memorandum insake amalgamasie van die A.M. Trust Beperk met die Paarl Trust Beperk, p.1).

⁸⁷ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Memorandum insake amalgamasie van die A.M. Trust Beperk met die Paarl Trust Beperk, pp.2-4).

⁸⁸ (BBH) Notuleboek AMT, 18.12.1958–19.12.1963 (Direksievergadering, 18.4.1963, p.337); (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963–11.6.1964 (Direksievergadering, 18.4.1963, p.26).

⁸⁹ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, AMT hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 19.4.1963, g.p. en JD Rossouw PAT besturende direkteur – Registrateur van Banke, 22.4.1963, g.p.).

direkteure 'n aantal name in volgorde van voorkeur geïdentifiseer om aan die Registrateur vir goedkeuring voor te lê. Die vyf opsies was Boland Trustkamer Beperk, Boland Boedelkamer Beperk, Boland Boedel en Trust Beperk, Boland Boedel- en Trust Kamer Beperk en Eksekuteurskamer Boland Beperk. Indien die woord "Boland" nie vir die Registrateur aanneemlik was nie kon dit in orde van voorkeur met Kaapland of Wes-Kaapland vervang word.⁹⁰ In 'n onderhoud op 8 Mei 1963 het Stofberg en GH Louw die Registrateur meegedeel dat hulle voorkeur vir PAT se nuwe naam Boland Boedelkamer Beperk was.⁹¹ Nadat die Registrateur sy goedkeuring van die naam op 11 Mei per brief aan PAT bevestig het, het PAT en AMT weer van voorkeur verander en voorgestel dat die naam na Bolandse Eksekuteurskamer Beperk verander moes word.⁹² Hoewel die Registrateur geen beswaar teen die naam gehad het nie, het die Registrateur van Maatskappye aanvanklik op grond van die bepalinge van Wet no. 19 van 1941 beswaar aangeteken teen 'n naam waarin die woord "eksekuteurskamer" voorkom. Hy het egter sy beswaar laat vaar nadat PAT bewys gelewer het dat hulle voor 31 Desember 1938 ingevolge die Licenties Konsolidatie Wet van 1925 as trustmaatskappye geregistreer is.⁹³ Met die beswaar uit die weg geruim het die Registrateur op 4 Junie sy amptelike goedkeuring aan die naamsverandering verleen.⁹⁴

Nadat beide PAT en AMT tydens buitengewone vergaderings van hulle aandeelhouders op 12 Junie die nodige veranderings aan hulle Akte van Oprigting en Statute laat goedkeur het⁹⁵, is die veranderings vir goedkeuring en registrasie aan die Registrateur van Maatskappye en Registrateur van Banke voorgelê.⁹⁶ Laasgenoemde

⁹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963–11.6.1964 (Gesamentlike direksievergadering van AMT en PAT, 2.5.1963, p.30).

⁹¹ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Interne kantoornota onder opskrif: Paarl Trust en A.M.Trust: Amalgamasie, 9.5. 1963, g.p.).

⁹² (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Registrateur van Banke – Besturende direkteur PAT, 11.5.1963, g.p.).

⁹³ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Kantoornota Registrateur van Banke met opskrif: Paarl Trust Beperk, 24.5.1963, g.p. en brief GH Louw, PAT – Registrateur van Finansiële Instellings, 24.5.1963, g.p.).

⁹⁴ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Registrateur van Banke – Sekretaris, PAT, 4.6.1963, g.p.).

⁹⁵ (BBH) Notuleboek PAT, 1951–1969 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 12.6.1963 notule en aanhangsels A en B, p.81); (BBH) Notuleboek AMT, 15.2.1940–23.7.1987 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 12.6.1963, p.45).

⁹⁶ (SAB) RB 27/2 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944–15.9.1969 (GH Louw, sekretaris PAT – Registrateur van Banke, 13.6.1963, g.p.); (SAB) RB 1/2. Banke. AMT. Akte van Oprigting en Statute, 1943–1963 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder en sekretaris, 2.7.1963, g.p.).

proses is uiteindelik op 11 Julie 1963 afgehandel toe die Registrateur van Banke die laaste van die veranderings geregistreer het.⁹⁷ Hiermee was die amalgamasie tussen PAT en AMT finaal beseël en in die woorde van JA Stofberg 'n "toekomsdroom...bewaarheid".⁹⁸

Met die oornome deur PAT van al AMT se aandele was laasgenoemde nou 'n volfiliaal van PAT en die eerste stap in die samesmeltingsproses van die twee maatskappye afgehandel. As die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk (BEB) met fondse onder administrasie van byna R15 000 000, takkantore in 14 dorpe in die Boland en Wes-Kaap⁹⁹ en ongeveer 1 000 aandeelhouders¹⁰⁰ kon hulle nou voortgaan om die res van die samesmeltingsproses mettertyd deur te voer. Die planne in dié verband was dat beide maatskappye hulle bankbesigheid vir 'n jaar of twee afsonderlik sou voortsit voordat die amalgamasie van hulle bankbesigheid deurgevoer sou word waarna AMT as filiaal sou voortgaan om slegs as 'n versekeringsmaatskappy sake te doen.¹⁰¹

Dit was spoedig duidelik dat die amalgamasie ten spyte van groeipyne soos 'n ernstige tekort aan personeel, probleme om beleggingsvelde te vind vir die toename in fondse en die moontlike invloed van die beoogde Bankwet-wysigings op BEB se vermoë om verder uit te brei, 'n sukses was en dat die grondslag gelê was vir die verdere uitbreiding van die maatskappy deur soortgelyke amalgamasie-inisiatiewe.¹⁰² Tydens AMT se jaarvergadering in November 1963, die laaste onder die ou bedeling, het die voorsitter, OA de Kock, die vordering van BEB as fenominaal beskryf, aangesien die maatskappy se fondse onder administrasie reeds ongeveer R17 000 000 beloop het, hulle kapitaal en reserwes die R1 000 000 kerf oorskry het en in die voorafgaande nege maande 'n R2 000 000 toename in deposito's ondervind het. De

⁹⁷ (SAB) RB 27/2 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944–15.9.1969 (Registrateur van Banke – Sekretaris PAT, 16.7.1963, g.p.).

⁹⁸ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, Hoofbestuurder en sekretaris – Registrateur van Banke, 19.4.1963, g.p.).

⁹⁹ (BBH) Notuleboek PAT, 1951–1969 (Voorsittersrede tydens buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 12.6.1963, p.81 aanhangsel A, pp.1-2).

¹⁰⁰ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, hoofbestuurder – Registrateur van Banke, 24.9.1963, p.1).

¹⁰¹ (SAB) RB 1A. Banke. AMT. Algemeen, 1943–1966 (Registrateur van Banke kantoornota geteken JW Louw, 14.2.1963, p.1); (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (CRB de Villiers, Registrateur van Banke – Minister, 18.2.1963, p.1).

Kock was ondanks die groeipyne optimisties oor die toekoms en oortuig dat die amalgamasie veral in die lig van die beoogde wysigings van die Bankwet 'n absolute noodsaaklikheid was. Hy het ook aangedui dat die maatskappy deur dergelike skemas uitgebrei en versterk gaan word.¹⁰³ Tydens BEB se eerste jaarvergadering onder die nuwe bedeling in Junie 1964 het die voorsitter, LH Louw, De Kock se optimisme gedeel en die groei van die maatskappy sedert amalgamasie as “eenvoudig fenominaal en ongekend in die geskiedenis van die Plattelandse Trustwese”¹⁰⁴ beskryf.

Dat die promotors van die PAT/AMT-samesmelting reeds tydens amalgamasie die uitbreiding van die proses deur die inskakeling van nog maatskappye beoog het, is bevestig deur die statutêre veranderings wat op 12 Junie 1962 ten opsigte van PAT se Akte van Oprigting goedgekeur is. Artikel drie sub-paragraaf sewe is herskryf om vir soortgelyke amalgamasies as dié met AMT in die toekoms voorsiening te maak, terwyl artikel vyf aangepas is om die maatskappy se kapitaal van R200 000 na R500 000 verdeel in 500 000 aandele van R1 elk te vergroot. Die motivering vir hierdie veranderings, afgesien daarvan dat dit noodsaaklik was om die amalgamasie met AMT te kon akkommodeer, was “om in die toekoms met ander soortgelyke Maatskappye te amalgameer”.¹⁰⁵ Tydens 'n besoek aan die Registrateur van Banke in September 1963 het Stofberg hom meegedeel dat BEB beoog om ander plattelandse trustmaatskappye op dieselfde basis as in die geval met AMT te bekom.¹⁰⁶

In 'n skrywe van Stofberg aan die Registrateur gedateer 24 September 1963 het dit duidelik geword dat BEB die Malmesbury Eksekuteurskamer Beperk vir 'n oorname in die oog gehad het en het die strategie wat hulle in die amalgamasiepoging wou volg ook duidelik geword. Volgens Stofberg wou hulle so 'n aanbod in die naam van die HHTMB, wat ook 'n volfiliaal van BEB was, laat geskied. Hulle het dus by die

¹⁰² (BBH) Notuleboek PAT, 1951–1969 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering BEB, 25.6.1964, p.1).

¹⁰³ (SAB) RB 1/3 Vol.2. Banke. AMT. State en Opgawes, 7.1965–6.1966 (Voorsittersrede tydens AMT-jaarvergadering, 18.11.1963, pp.1-2).

¹⁰⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951–1969 (Algemene jaarvergadering, 25.6.1964, p.89 voorsittersrede aanhangsel A, p.1).

¹⁰⁵ (SAB) RB 27/2 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944–15.9.1969 (Paarl Trust Beperk. Voorgestelde veranderings aan statute, g.d., p.1).

¹⁰⁶ (SAB) RB 1/3 Vol.1. AMT. State en Opgawes, 9.1943–7.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met opskrif: Memorandum vir Tegniese Komitee, 13.9.1963, p.1); (SAB) RB 27

Registrateur aansoek gedoen om HHTMB goed te keur as 'n instelling wat die volle aandeelbesit van enige ander trustmaatskappy wat BEB moontlik mag bekom, mag oorneem. Hulle het ook toestemming gevra dat HHTMB transport mag neem van die AMT-aandele wat BEB besit het. Dit was BEB se voorneme dat die HHTMB al sulke trustmaatskappy-aandele wat BEB in die toekoms bekom, moet besit. Volgens Stofberg wou BEB hierdie werkswyse volg weens sekere belastingbesparings wat dit vir BEB ingehou het en ook weens sekere taktiese redes.¹⁰⁷ Hoewel hy nie oor die taktiese redes uitgewy het nie, het dit waarskynlik verband gehou met die feit dat hulle 'n amalgamasie met MEB in die vooruitsig gestel het. Na die teenstand wat die vorige poging waarby MEB betrokke was, ondervind het, het BEB se direksie waarskynlik gereken dat 'n aanbod aan MEB in die naam van HHTMB 'n groter kans op sukses sou hê as in die geval van 'n aanbod in die naam van AMT of BEB. Hoewel die Registrateur Stofberg se versoeke in beginsel goedgekeur het, het hy hom gewaarsku om met die beoogde wysigings in die Bankwet rekening te hou.¹⁰⁸

Bogenoemde beoogde werkswyse ten opsigte van toekomstige amalgamasies is om redes wat nie bekend is nie nooit toegepas nie. Die rede moet waarskynlik gesoek word in bogenoemde waarskuwing van die Registrateur en die feit dat BEB as moedermaatskappy se beleggings in sy filiale volgens die beoogde wysigings in die Bankwet van sy kapitaal en reserwefondse afgetrek sou word by die bepaling van sy voldoening aan die kapitaalvereistes van die Bankwet - 'n situasie wat BEB se vermoë om aan die kapitaalvereistes te voldoen nadelig kon beïnvloed.¹⁰⁹

In Januarie 1964 het die BEB-direksie 'n komitee benoem om die moontlike aankoop van die aandele van MEB te ondersoek, met die maatskappy te onderhandel en aan die direksie verslag te doen.¹¹⁰ Nadat die komitee volmag gegee is om die

---

Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, BEB hoofbestuurder – Registrateur van Banke, 24.9.1963, p.1).

¹⁰⁷ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, hoofbestuurder BEB – Registrateur van Banke, 24.9.1963, pp.1-2).

¹⁰⁸ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder BEB, 8.10.1963, g.p.).

¹⁰⁹ (SAB) RB1/3 Vol.2. Banke. AMT. State en Opgawes, 7.1965–6.1966 (WA Homewood, BEB – Registrateur van Banke, 18.8.1965, g.p.); (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen 18.10.1943–3.9.1971 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder BEB, 2.6.1964, g.p.).

¹¹⁰ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963–11.6.1964 (Direksievergadering, 30.1.1964, p.100).

onderhandelinge te finaliseer¹¹¹ is 'n amalgamasie-aanbod in Februarie 1964 in die naam van BEB aan MEB gemaak. In 'n brief aan die MEB-direksie het Stofberg die aanbod as volg gemotiveer: "Ons is...van mening dat hierdie byna vreedsame bestaan van ons organisasies al hoe meer druk en kompetisie van buite ondervind en steeds meer en meer gewikkeld raak in die geveg om bestaansreg met sogenaamde grootkapitaal. Derhalwe het daar by ons die gedagte en begeerte ontstaan om u te nader om 'n sterk en gemeenskaplike front te stig. Gesien die kompetisie wat ons vandag ondervind van handelsbanke, lewens- en korttermyn versekeringshuise, korttermyn krediethuise, bougenootskappe en ander groot en kragtige finansiële instellings, het ons tot die gevolgtrekking gekom dat die samesnoering van kragte van sommige van ons plattelandse trustmaatskappye, 'n absolute noodsaaklikheid geword het. In hierdie denkrigting word ons gesteun deur die geweldige groei wat ons in die afgelope twaalf maande ondervind het as gevolg van die amalgamasie tussen die Paarl Trust en A.M. Trust en die besondere belangstelling wat hierdie hersaamgestelde organisasie tans van die publiek geniet."¹¹²

Om hierdie gemeenskaplike front tot stand te bring was BEB bereid om drie BEB-aandeel vir elke een MEB-aandeel aan te bied plus 'n kontantbedrag van R3,50 vir elke MEB-aandeel wat geruil word of, indien MEB-aandeelhouers kontant verkies, 'n bedrag van R19,50 vir elke MEB-aandeel.¹¹³

Die aanbod aan MEB het gekom in 'n tydperk wat volgens alle aanduidings 'n moeilike periode vir dié maatskappy was. MEB het gesukkel om aan die kapitaalvereistes van die Bankwet te voldoen en hulle posisie in dié verband het die Registrateur se kommer gewek.¹¹⁴ Uit die Registrateur se korrespondensie met die maatskappy was dit ook duidelik dat die stof oor die mislukte amalgamasiepoging met AMT nog nie gaan lê het nie. In Mei 1963 het MEB se nuwe sekretaris, Yvon Heyns,

¹¹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963–11.6.1964 (Direksievergadering, 20.2.1964, p.104).

¹¹² (BBH) Lêer sonder opskrif (JA Stofberg, Hoofbestuurder BEB – Voorsitter en direkteur MEB, 24.2.1964, p.1).

¹¹³ (BBH) Lêer sonder opskrif (JA Stofberg, hoofbestuurder BEB – Voorsitter en direkteur MEB, 24.2.1964, p.2).

¹¹⁴ (SAB) RB 9/3. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Limited. State en Opgawes, 3.1944–3.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met opskrif: Malmesbury Eksekuteurskamer, 13.9.1963, g.p.).

verwys na die “oneindig baie opruimwerk wat hy moes doen”¹¹⁵; reageer hy op ’n versoek van die Registrateur dat aandeelhouders gevra moet word om voortaan beëdigde verklarings af te lê as hulle aandele in die maatskappy koop of verkoop deur te sê dat “dit ’n jong oorloggie gaan veroorsaak...(en) dat die tyd nie nou, so gou na die mislukking van die voorgestelde amalgamasie met A.M. Trust, geleë is daarvoor nie”¹¹⁶. Die Registrateur merk dan ten opsigte van die maatskappy se 1963-algemene jaarvergadering op: “Sover ek van die notule kan aflei, moes dit ’n ‘warm’ algemene vergadering gewees het”.¹¹⁷

Teen hierdie agtergrond het die spoedkomitee wat BEB benoem het om verder met hulle aanbod te handel tydens twee onderhoude met MEB se direksie tot ’n vergelyk gekom oor ’n aangepaste aanbod wat eenparig deur die MEB-direksie aanvaar is. Hoewel die basis van die uitruiling van aandele dieselfde gebly het, is die kontantbetaling per MEB-aandeel na R5 aangepas, terwyl persone wat slegs ’n kontantbedrag wou hê R20 per MEB-aandeel sou ontvang. Die aanbod sou van krag word indien minstens 90 persent van die MEB-aandele in waarde die aanbod aanvaar. Van die belangrikste ander bepalings van die ooreenkoms was dat die BEB die versekering gegee het dat die MEB as volwaardige maatskappy in die Swartland sou bly voortbestaan, dat alle werksaamhede van BEB se tak op Malmesbury (behalwe versekering) deur MEB oorgeneem sou word, dat alle personeel in MEB se nuwe gebou gehuisves sou word en dat BEB se huidige kantore op Malmesbury AMT as versekeringsmaatskappy sou huisves. Personeel en diensvoorwaardes sou behou en gewaarborg word, hoewel die senioriteit en status van amptenare nie gewaarborg kon word nie en laastens sou twee van MEB se dienende direksielede op die BEB-direksie gekoöpteer word, terwyl die MEB-direksie sou aanbly en tot nege lede vergroot word. Die mikpunt vir die afhandeling van die amalgamasie is op 1 Julie 1964 gestel.¹¹⁸

¹¹⁵ (SAB) RB 9/2 Deel 1. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Limited. Akte van Oprigting en Statute 12.1944–12.1968 (Y Heyns, sekretaris – Registrateur van Banke, 29.5.1963, g.p.).

¹¹⁶ (SAB) RB 9/3. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Limited. State en Opgawes, 3.1944–3.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met opskrif: Malmesbury Eksekuteurskamer, 31.7.1963, g.p.).

¹¹⁷ (SAB) RB 9/3. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Limited. State en Opgawes, 3.1944–3.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met opskrif: Malmesbury Board of Executors, 28.10.1963, g.p.).

¹¹⁸ (BBH) Lêer sonder opskrif (JA Stofberg, hoofbestuurder BEB – Voorsitter en direksie MEB, 13.3.1964, pp.1-3); (BBH) Notuleboek AMT, 10.1.1963–11.6.1964 (Direksievergadering, 19.3.1964, p.110).

Die inhoud van die ooreenkoms is per memorandum aan die aandeelhouders van MEB oorgedra. Die memorandum was, afgesien van die spesifieke besonderhede, in vorm en inhoud feitlik identies aan dié van die PAT-aanbod aan AMT. 'n Opvallende verskil was die beklemtoonde versekering (in swartdruk) aan aandeelhouders dat die Malmesbury Eksekuteurskamer as volwaardige maatskappy te Malmesbury sou bly funksioneer.¹¹⁹ Die motief agter die beklemtoning van die volwaardige voortbestaan van die maatskappy met die behoud van sy naam, direksie en maatreëls soos die koöptering van twee van hulle direkteure op die BEB-direksie is in 'n skrywe van Stofberg aan die Registrateur van Banke geopenbaar. Volgens Stofberg wou hulle die maatskappy se naam behou omdat die instelling in 1964 sy honderdjarige bestaan sou vier en die maatskappy so 'n bekende in die Boland en Swartland was. Die reëlins rondom die direksies is gedoen om kontinuïteit te verseker “en om die wense van die publiek in die algemeen te bevredig”.¹²⁰ Hoewel die memorandum die indruk gewek het dat MEB onafhanklik sou funksioneer, het Stofberg verduidelik dat dit 'n beperkte onafhanklikheid sou wees, aangesien beleid en finansiële beplanning en toesig onder die direkte beheer van die moedermaatskappy se direksie sou staan. MEB sou vir alle praktiese doeleindes “maar as 'n ‘tak’ van die Bolandse Eksekuteurskamer bestuur word, maar om sentiment en tradisie te bevredig sal ons belange te Malmesbury onder die naam van die Malmesbury Eksekuteurskamer behartig word.”¹²¹

Teen 15 Mei 1964 is die Registrateur van die oorname-aanbod ingelig, meegedeel dat meer as 90 persent van die MEB-aandeelhouders reeds die aanbod aanvaar het en versoek om die verkryging van MEB as volfiliaal van BEB goed te keur.¹²² Met die verkryging van die vereiste 90 persent ondersteuning en die goedkeuring van die oorname deur die Registrateur op 2 Junie 1964¹²³ was die grondslag gelê van die gemeenskaplike front tussen plattelandse trustmaatskappye wat met die

¹¹⁹ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Memorandum insake aanbod van Die Bolandse Eksekuteurskamer Beperk aan Malmesbury Eksekuteurskamer Beperk, g.d., p.6).

¹²⁰ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, Hoofbestuurder BEB – Registrateur van Banke, 16.5.1964, pp.1-2).

¹²¹ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (JA Stofberg, hoofbestuurder BEB – Registrateur van Banke, 16.5.1964, pp.1-2).

¹²² *Ibid.*, p.1; (BBH) Notuleboek PAT, 10.1.1963–11.6.1964 (Direksievergadering, 21.5.1964, p.131).

¹²³ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3.9.1971 (Registrateur van Banke – Hoofbestuurder BEB, 2.6.1964, g.p.).

amalgamasieproses beoog is. Die wysheid van die amalgamasie-inisiatiewe is bevestig deur die geweldige groei van die BEB-groep wat aan die einde van die 1965-finansiële jaar reeds oor fondse onder administrasie van net meer as R29 000 000 beskik het.¹²⁴ Amalgamasie het nie beteken dat BEB se probleme almal eensklaps verdwyn het nie. Daar was steeds probleme om aan die Bankwet se kapitaalvereistes te voldoen¹²⁵ en die verwagte negatiewe invloed van die inwerkingtreding van die gewysigde Bankwet op 1 Januarie 1965, waarvolgens die ou depositonemende instellings as algemene banke geklassifiseer is, het nuwe uitdagings aan BEB gestel. So het munisipale en ander effekte wat oor die jare as likiede bates aangekoop is nou vir Bankwetdoeleindes waardeloos geword omdat hulle nie meer as likiede bates erken is nie. Aangesien hierdie effekte se markwaarde baie laag was en tot groot verliese sou lei indien dit van die hand gesit word, moes ander fondse gereserveer word om likiede bates wat volgens die nuwe Bankwet vir die doeleindes gekwalifiseer het aan te koop wat weer druk op die maatskappy se winste vergroot het.¹²⁶ Ten spyte van hierdie tipe probleme was die finansiële groter en sterker BEB-groep met die vooruitsig van die voordele wat die suksesvolle amalgamasie-inisiatiewe ingehou het en met die moontlikheid van die toevoeging van nog plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers tot die groep baie beter geposisioneer om die uitdagings van die finansiële milieu van die sestigjare die hoof te bied.

10.4 Van BEB tot BoE (Board of Executors) Bank, 1964-2000: 'n Kort oorsig

Die BEB-groep het die amalgamasieproses in die daaropvolgende twee dekades op dieselfe partoon voortgesit en uiteindelik 17 instellings (sien Bylaes C en D), waaronder die meerderheid van die oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Wes- en Oos-Kaap, ingesluit. Om die sentiment, tradisie en klandisiewaarde wat oor dekades rondom die individuele

¹²⁴ (BBH) Notuleboek PAT, 1951–1969 (Algemene jaarvergadering, 12.8.1965, p.94, voorsittersrede aanhangsel A, p.1).

¹²⁵ (SAB) RB 27 Vol.1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943–3. 9.1971 (Registrateur van Banke kantoornota met opskrif: Oorname van Malmesbury Eksekuteurskamer deur Bolandse Eksekuteurskamer, 20.5.1964, g.p. en Registrateur van Banke – Hoofbestuurder BEB, 2.6.1964, g.p.).

¹²⁶ (BBH) Notuleboek PAT, 1951–1969 (Algemene jaarvergadering, 12.8.1965, p. 94, voorsittersrede aanhangsel A, p.3).

identiteite en handelsname van die filiale opgebou is te akkommodeer is die filiale aanvanklik toegelaat om hulle ou handelsname te behou. Die behoefte na groter eenheid en die noodsaaklikheid om meer effektief te kan adverteer, veral na BEB se notering op die Johannesburgse Aandelebeurs in 1969¹²⁷ het die direksie genoop om sy filiale te versoek om die BEB naam te gebruik met slegs 'n verwysing na die dorp waar die filiaal gesetel was tussen hakies, byvoorbeeld: BEB (Malmesbury) in plaas van Malmesbury Eksekuteurskamer Beperk.¹²⁸ Terselfdertyd is die skriba-embleem ook aanvaar as embleem vir die hele BEB-groep van maatskappye.¹²⁹ As 'n verdere poging tot konsolidasie is die benaming Bolandse Eksekuteurskamer Beperk in 1971 deur Boland Bank Beperk vervang.¹³⁰ Hierdie naamsverandering was ook 'n simboliese erkenning en bevestiging van die klemverskuiwing in die maatskappy se besigheidsfokus met die oorheersing van sy bankaktiwiteite oor sy trustaktiwiteite. Die grondslag van Boland Bank Beperk se verdere ontwikkeling tot 'n volwaardige handelsbank is in 1969 gelê deur 'n ooreenkoms met die Stellenbossche Distriksbank waarvolgens BEB 'n derde van die bank se uitgereikte aandelekapitaal bekom het en sodoende toegang tot die bank se handelsbankdienste (tjekboekfasiliteite) verkry het.¹³¹ Hierdie samewerking het in 1978 gelei tot 'n ooreenkoms tussen die twee instellings waarvolgens Boland Bank al die aandele van die Stellenbossche Distriksbank oorgeneem het en die Bank vanaf 1 Januarie 1979 'n volfiliaal van Boland Bank geword het.¹³²

As een van die top tien bankgroepe in Suid-Afrika het Boland Bank in 1990 oor totale bates van R3 miljard, deposito's van R2,8 miljard, 'n personeel van 2 200 en 'n netwerk van 84 dienspunte beskik.¹³³ Na 'n aanvanklike onseker periode in die vroeë negentigerjare waartydens Boland Bank se onafhanklike voortbestaan deur kapitaaltekorte en 'n vyandige oornamepoging deur die ABSA-bankgroep bedreig

¹²⁷ (BBH) Notuleboek BEB, 30.11.1968–17.7.1969 (Direksievergadering, 17.7.1969, p.131).

¹²⁸ (BBH) Notuleboek BEB, 11.8.1969–16.4.1970 (Direksievergadering, 11.12.1969, p.74).

¹²⁹ (BBH) Notuleboek BEB, 1970–1976 (Algemene jaarvergadering, 1971: Voorsittersverslag, 29.7.1971, gp.).

¹³⁰ (BBH) Notuleboek BEB, 1970–1976 (Buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders, 5.8.1971, g.p.).

¹³¹ (BBH) Notuleboek BEB, 1970–1976 (Algemene jaarvergadering, 1970: Voorsittersverslag, 20.8.1970, gp.); B Booyens: **Die Stellenbossche Distriksbank 1882-1982**, pp. 68-69.

¹³² B Booyens: **Die Stellenbossche Distriksbank 1882-1982**, pp.68-69.

¹³³ **Boland Bank Beperk Jaarverslag 1990**, pp.1-2.

is,¹³⁴ het advokaat Christo Wiese, voorsitter van Pepkor, in 1994 'n beherende aandeel in die bank verkry.¹³⁵ Onder Wiese se voorsitterskap het Boland Bank 'n nuwe era betree wat gekenmerk is deur 'n aktiewe soeke na verbintenisse met ander finansiële instellings, binnelands sowel as buitelands, en 'n nouer aaneenskakeling met Pepkor, Wiese se tradisionele kleinhandelbasis.¹³⁶

In 1996 is 'n belangrike mylpaal in die bank se nuwe era bereik met die samesmelting tussen Boland Bank en NBS Holdings (Natal Building Society) om 'n nuwe bankgroep met bates van R26,5 miljard te vorm.¹³⁷ Deur die samesmelting van Boland Bank, met sy tradisioneel konserwatiewe bestuurskultuur en Wes-Kaapse plattelandse Afrikaanse kliëntebasis, en NBS met sy meer moderne bankbenadering, sterk Engelse inslag en Natalse/Gautengse kliëntebasis, is die vierde grootste bankgroep in Suid-Afrika gevorm en die grondslag gelê vir 'n dinamiese en innoverende nuwe finansiële dienstegroep.¹³⁸

Die NBS-Boland Banksamesmelting is in Junie 1997 gevolg deur samesprekings tussen dié bankgroep en BoE (*Board of Executors*) van Kaapstad met die oog op die daarstelling van 'n invloedryke finansiële dienstegroep bestaande uit die *Board of Executors*, NBS-Boland, Samgro (Boland Bank se beheermaatskappy waarvan Christo Wiese die beherende aandeelhouer was) en Pepkor.¹³⁹ Bogenoemde samesprekings het in April 1998 na 'n herstrukturering van die onderskeie belange neerslag gevind in twee genoteerde entiteite, naamlik *BoE Corporation* (die piramidebeheermaatskappy) en *BoE Beperk* (*The Board of Executors Limited* se nuwe naam), die bedryfsmaatskappy, met volfiliale in finansiële dienstebedrywighede en strategiese beleggings. BoE het ná die herstrukturering oor 'n markkapitalisasie van sowat R31 miljard beskik, op drie na die grootste op die beurs se sektor vir banke,

---

¹³⁴ **Die Burger**, 17.7.1992: Boland sê nee vir Absa; D. Basson en P. Marais: Die stryd om Boland Bank (*Finansies en Tegniek*, 31.7.1992, pp.12-13).

¹³⁵ **Die Burger**, 4.11.1994: Wiese op eie met Boland Bank.

¹³⁶ **Die Burger**, 29.7.1994: Wiese lei Boland Bank nou ook, p.12.

¹³⁷ **Die Burger**, 4.12.1996: Boland Bank verkry 25% van NBS; **Die Burger**, 18.12.1996: Christo Wiese gee nuwe rigting aan SA bankreus.

¹³⁸ **Die Burger**, 5.12.1996: NBS kry dalk kruisaandeelhouding in Boland Bank.

¹³⁹ **Die Burger**, 2.6.1997: NBS Boland dalk binnekort selfs groter, p.10.

terwyl die BoE-groep as geheel oor totale bates van ongeveer R77 miljard beskik het.¹⁴⁰

As deel van *BoE Corporation* se bankbelange het Boland Bank in April 1998 sy naam en korporatiewe identiteit verander om sodoende sy verskuiwing in fokus van 'n kleinhandelsbank na 'n sakebank met fokusmark die finansiële behoeftes van klein- tot middelslag grootte sakeondernemings te beklemtoon. In die nuwe naam, Boland PKS, is die titel "Bank" weggelaat om hulle verskuiwing in fokus van die tradisionele banksektor na die breër finansiële dienstesektor te benadruk. PKS is gebruik as afkorting vir Personeel, Kundigheid en Stelsels – die hoekstene waarop die waardes en besigheidsfilosofie van die maatskappy berus het. Om aan die behoeftes van sy nuwe fokusmark te voldoen het Boland PKS sy nuwe bedryfsplatvorm gegrond op die beginsel van kommersiële sentrums in sekere ekonomiese gebiede met ander Boland PKS-kantore om dit te ondersteun waar nodig.¹⁴¹ In 'n verdere poging om sy nuwe korporatiewe identiteit te konsolideer is in Oktober 2000 op 'n naamsverandering besluit, naamlik om Boland PKS met BoE Bank te vervang. Op dié wyse is gepoog om weg te doen met die geografiese streeksgebondenheid wat deur die ou naam geïmpliseer is.¹⁴²

Soos sy voorgangers PAT en AMT in 1900 die grondslag gelê het van 'n tradisie van oorwegend Afrikaanse plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers is BoE Bank tans ook besig met die vestiging van 'n nuwe "tradisie" in die finansiële wêreld, naamlik dié van 'n bank wat soos 'n besigheid sake doen. Verlengde bankure, bankdienste wat aan sakeklante deur die Internet gebied word en 'n unieke nuwe pendelbankdiens wat deposito's en onttrekkings by kliënte se persele afhaal en aflewer, is enkele kenmerke van die nuwe tradisie.¹⁴³ In sy pogings om te fokus op diens aan sakeondernemings met 'n jaarlikse omset van R2 miljoen tot R200

¹⁴⁰ **Die Burger**, 1.4.1998: BOE groepeerstrukturering, pp.20-21; **DieBurger**, 1.4.1998: BOE word reus van R31 miljard in SA bankwese.

¹⁴¹ **BOE Corporation Limited Annual Reports**, 30 September 1998, p.20; **Die Burger**, 4.4.2000: BOE verkoop Peggro belang aan Wiese; **Die Burger**, 20.7.2000: Boland PKS sluit 14 takke 'vir beter diens', p.S1.

¹⁴² **Die Burger**, 13.10.2000: BoE Bank – nuwe naam, nuwe uitdagings, p.2 en Projek: Metamorfose, p.3 van bylae met opskrif BoE Bank.

¹⁴³ **Die Burger**, 17.4.1998: Boland Bank het rewolusionêre planne; **Die Burger**, 20.2.1997: Pick 'n Pay skakel in by bankmark, p.16.

miljoen¹⁴⁴ word BoE Bank egter steeds geteister deur die spoke van die verlede. Hoewel ligjare verwyder van sy PAT/AMT-oorsprong in 1900 moet BoE Bank ten spyte van sy nuwe fokus steeds sy tradisionele individuele (tradisioneel plattelandse) kleinhandelkliënte bedien, 'n aktiwiteit wat sy voorgangers oor die jare die bynaam “die boerebank” besorg het. Om hierdie tradisionele kliëntebasis te akkommodeer moet BoE Bank tans nog sy dienste deur drie tipes dienssentrums of takke, naamlik kommersiële sentrums (100 persent kommersiële kliënte), kommersiële takke (80 persent kommersiële kliënte en 20 persent tradisionele kleinhandelkliënte) en takkantore (80 persent tradisionele kleinhandelkliënte en 20 persent kommersiële kliënte) verskaf.¹⁴⁵

PAT en AMT het in die dekades na 1900 hoofsaaklik deur die suksesvolle mobilisering en bestuur van plattelandse Afrikanerkapitaal voldoen aan Lewis Michell, hoofbestuurder van Standard Bank, se vereistes vir sukses en oorlewing in die finansiële wêreld. Net die tyd sal leer of BoE Bank die erfenis van sy plattelandse trustmaatskappy/eksekuteurskamer/boerebank-verlede kan oorkom en as sakebank met die leuse “Die skep van welvaart. Vir generasies.”¹⁴⁶ die oorlewingsvermoë van sy voorgangers sal kan ewenaar.

---

¹⁴⁴ **Burger (Sake)**, 28.6.2001: BoE Bank bedien net sake-ondernemings.

¹⁴⁵ Onderhoud met mnr M Fourie, Boland PKS groepsekreteris, 21.6.2000.

¹⁴⁶ **Die Burger**, 13.10.2000, p.2 van bylae met titel BoE Bank.

HOOFSTUK ELF

Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers: Nasionale monumente of dinamiese finansiële instellings? `n Slotbeskouing

Hoewel plattelandse en stedelike trustmaatskappye en eksekuteurskamers vanweë die gemeenskaplike trusttradisie waaruit hulle ontwikkel het tot dieselfde kategorie van finansiële instellings behoort het en baie eienskappe met mekaar gedeel het, was daar tog ook genoeg verskille om binne die breë trustbeweging `n afsonderlike plattelandse trustmaatskappytradisie te onderskei. AMT met sy takstelsel en PAT daarsonder was, soos hulle in die periode 1900-1942 ontwikkel het, verteenwoordigend van dié tradisie wat in bogenoemde tydperk duidelik onderskeibaar gekristalliseer het. Die tradisie was hoofsaaklik die resultaat van die inisiatief van die boeregemeenskappe wat op `n distriks- of streeksgrondslag as stigters, aandeelhouders en ondersteuners maatskappye tot stand gebring het om te voorsien in die finansiële behoeftes van die basies primêre streekseksonomieë waarbinne hulle gefunksioneer het.

Wat dienste betref, het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers soos hulle stedelike genote die volle spektrum van boedeladministrasie en aanverwante trustdienste aangebied en het dit `n belangrike deel van hulle besigheid behels. Terwyl stedelike trustmaatskappye in die reël nie afslaerswerk gedoen het nie, het hierdie aktiwiteit `n belangrike afdeling van die besigheid van plattelandse trustmaatskappye gevorm. Beide stedelike en plattelandse trustmaatskappye het as agente vir assuransiemaatskappye opgetree, en sommige maatskappye was ook assuransiemaatskappye in eie reg. Die grootste onderskeid tussen die dienste van plattelandse en stedelike trustmaatskappye het egter gelê in die mate waarin eersgenoemde by die bedryf van bankbesigheid betrokke geraak het deur die inname van vaste deposito's en die belegging van die fondse op verbande teen vaste eiendom, wat gewoonlik in die distrik of streek waar die maatskappy werksaam was, geleë was. Terwyl depositobesigheid by stedelike trustmaatskappye slegs ongeveer vyf persent van hulle omset verteenwoordig het, hulle nie geadverteer het dat hulle deposito's

inneem nie of aktief deposito's gewerf het nie, het bankbesigheid by plattelandse trustmaatskappye soveel as 40 tot 50 persent van hulle besigheid behels.¹

Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers het in dié verband besondere sukses behaal deurdat hulle in die distrikte waar hulle werksaam was banke feitlik totaal van hierdie soort besigheid ontnem het en daarmee terrein wat in die tweede helfte van die 19de eeu deur distriksbanke aan die imperiale banke afgestaan is, teruggewen het. Die gewildheid van trustmaatskappye in dié verband was afgesien van die invloed van politieke en plaaslike sentiment toe te skryf aan hulle hoër rentekoerse op vaste deposito's, hulle groter bereidheid om 'n deposant wat geld nodig gekry het se vaste deposito-kwitansie voortydig te kanselleer of hom 'n voorskot teen die sekuriteit van die kwitansie te gee teen 'n laer rentekoers as wat hy van die bank kon beding. Die feit dat die surplusgeld van die distrik by trustmaatskappye en eksekuteurskamers anders as by banke deur middel van verbande aangewend is en beskikbaar was vir die ontwikkeling van die betrokke distrik of streek het ook tot hulle gewildheid bygedra. Afgesien van trustmaatskappye se laer rentekoerse op verbande het boere hierdie vorm van krediet vanweë die groter permanensie of kontinuïteit daarvan verkies. Terwyl 'n lening of verband by 'n bank of privaat persoon by die afsterwe van die verbandskuldenaar opgeroep is, was trustmaatskappye bereid om 'n verband van een boedel na 'n ander oor te dra (byvoorbeeld van vader na seun) sonder om dit op te roep.² Verbande by trustmaatskappye is dus in baie gevalle van een geslag na 'n ander oorgedra wat gestrook het met baie boere se opvatting dat dit vanweë die relatief lae rentekoerse op verbande voordeliger was om eerder surplusfondse aan te wend om hulle plase uit te brei of te verbeter as om hulle verbande af te los.³

In teenstelling met trustmaatskappye in stede soos Kaapstad en Port Elizabeth het die deursnee plattelandse trustmaatskappy en eksekuteurskamer oor 'n klein werkkapitaal

¹ SC'-842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942.** Notule van getuienis, pp.16-17, 119, 128.

² SC'-842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942.** Notule van getuienis, pp.20, 132-133; (SBA) INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928, Inspection Report on Paarl Branch, 18.9.1909, p.7.

³ (SBA) INSP 1/1/369, T-Z 1937, Inspection Report on Worcester Branch, 22.7.1937, pp.11, 13.

beskik⁴ en met 'n personeel bestaande uit slegs enkele persone gefunksioneer. Trustmaatskappye het geroem op die hoë integriteit, hardwerkendheid en selfopofferende diens van hulle amptenare. Die verpersoonliking van dié tradisie was die maatskappy-sekretaris of bestuurder wat, anders as die bankbestuurders wat periodiek verplaas is, onafskeidbaar verbonde was aan die instellings in wie se diens hulle gestaan het. Die konserwatisme, bestendigheid en veelsydigheid van die sekretaris of bestuurder het veel bygedra tot die vertrouensposisie wat trustmaatskappye met hulle kliënte opgebou het en om die persepsie van 'n trustmaatskappy as 'n ewigdurende instelling (van geslag tot geslag) wie se personeel *ad infinitum* sou voortbestaan te vestig.⁵

Plattelandse trustmaatskappye is ook gekenmerk deur hulle invloedryke direksies wat die vooraanstaande en kapitaalkragtige boere, politici en professionele persone van die distrik of streek ingesluit het. Hierdie persone se statuur en invloed in die distrik en die wete dat hulle gesamentlike vermoëns deur middel van die direksie tot die maatskappy se beskikking was, het die ondersteuning van die ander inwoners in die distrik as aandeelhouders en kliënte verseker. Direkteure het dan ook nie geskroom om hulle invloed tot voordeel van die maatskappye aan te wend nie.⁶ Deur die werwing van die boeregemeenskap as aandeelhouders, streng beheer en kontrole by die toekenning van aandele, asook die oordrag van aandele van geslag tot geslag (pa na seun) is daar nie net verseker dat die beheer van die maatskappye in die hande bly van persone wat die belange van die maatskappy op die hart dra nie, maar is die kliëntebasis van die instellings ook verseker.⁷

Trustmaatskappye en eksekuteurskamers se sakefilosofie en -etiek was gebaseer op die beginsel van dienslewering eerder as oormatige winsbejag. Kliënte se belange is eerste geplaas omdat van die veronderstelling uitgegaan is dat dit hulle is wat werk

⁴ (SBA) GMO 3/1/78, GM-LO, 5.3.1926, pp.664-667.

⁵ SC'-842: **Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942.** Notule van getuienis, pp.19, 20, 135, 143; (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 4.1.1937-11.12.1939 (Algemene jaarvergadering, 12.12.1938, g.p.).

⁶ (SBA) INSP 1/1/341, Mi-Ot 1933-1935, Inspection Report on Paarl Branch, 11.6.1934, p. 13.

⁷ (SBA) INSP 1/1/347, N-R 1938, Inspection Report on Paarl Branch, 19.7.1938, p.11; (SBA) INSP 1/1/342, Ou-Q 1933-1935, Inspection Report on Paarl Branch, 14.11.1935, p.7.

aan die amptenare en winste aan die aandeelhouders verskaf.⁸ Voorsitters se beklemtoning tydens jaarvergaderings van die groei in die maatskappy se totale fondse onder administrasie as bewys van die sukses van die maatskappy was 'n manifestasie van dié benadering. Bogenoemde beginsel en die basiese besigheids-konserwatisme wat dit geïmpliseer het, was ook verantwoordelik vir trustmaatskappye se klem op 'n stewige reserwefonds en konserwatiewe dividende wat die maatskappye as reserwefondsbouers eerder as dividendverklaarders gekenmerk het. Hierdie konserwatisme is ook geopenbaar in hulle verknogtheid aan die veilige en tradisionele beleggingsvelde soos eerste verbandaktes, beveiligde obligasies, vaste deposito's, prima-effekte en soms voorkeuraandele in uitgesoekte maatskappye.⁹

Vanweë hulle plaaslike distriks -of streeksgebondenheid en diensleweringmotief was plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers as finansiële instellings ook intiem betrokke by die sosiale struktuur van hulle gemeenskappe. Deur hulle hantering van boedels en trustsake het hulle die ordelike oordrag van rykdom van een geslag na 'n ander gereël en daardeur bygedra om die sosiale orde volgens die wense van hulle kliënte in stand te hou. Die sosiale gewete van plattelandse trustmaatskappye is ook gedemonstreer deur hulle talle donasies aan plaaslike skole, biblioteke en hospitale¹⁰ en hulle bereidheid om byvoorbeeld direksievergaderings wat met landboutoonstellings gebots het uit te stel¹¹ of hulle kantore te sluit op dae wat vir die gemeenskappe van simboliese belang was.¹² Plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers was meer as net finansiële instellings. As produk van hulle gemeenskappe was die "Kamers" ten nouste betrokke by die wel en wee van die gemeenskappe wat hulle gedien het. Hulle was die finansiële aristokrate van hulle distrikte en bejeën met die respek en eerbied wat 'n koningshuis en sy lede toekom.

⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1968 en 1969 (Algemene jaarvergadering, 6.5.1971: Voorsittersrede, pp.2, 6).

⁹ **Ibid.**, p.4.

¹⁰ (BBH) Notuleboek AMT, 26.7.1917-20.9.1923 (Direksievergaderings, 20.11.1919, p.178 en 18.3.1920, p.211); (BBH) Notuleboek PAT, 1900-1926 (Algemene jaarvergadering, 1.11.1922, gp.).

¹¹ (BBH) Notuleboek PAT, 27.12.1929-7.12.1933 (Direksievergadering, 14.1.1932, p.103).

¹² (BBH) Notuleboek PAT, 2.9.1943-16.9.1948 (Direksievergadering, 4.10.1945, p.121).

Die Depressie van die dertigerjare en die daaropvolgende Tweede Wêreldoorlog met die veranderde ekonomiese en finansiële bedeling wat dit tot gevolg gehad het, het plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers se vreedsame en geïsoleerde bestaan as die aristokrasie van die Suid-Afrikaanse finansiële wêreld onherroeplik verander. Die instellings moes toenemend ervaar dat die uitdagings van die na-oorlogse finansiële wêreld die besigheidsfilosofie waarop hulle aanspraak as finansiële aristokrate berus het (diensbaarheid, konserwatisme, integriteit, kontinuïteit, eerlikheid en standvastigheid), asook die finansiële praktyke waarin dit prakties gestalte gevind het ('n klein kapitaalbasis, 'n stewige reserwefonds, konserwatiewe maar konstante dividende, weinig tot geen verliese deur oninbare skulde en lae administrasiekoste) in die na-oorlogse wêreld "oudmodies" en al hoe minder haalbaar geword het. Hulle vroeëre trots het nou eerder struikelblokke geword wat hulle aanpassingsvermoë geïnhibeer het en gedreig het om hulle in nasionale monumente eerder as die dinamiese finansiële instellings wat hulle aanvanklik was te verander.

In 'n poging om die vinger te lê op die oorsake vir die trustmaatskappybeweging se naoorlogse probleme, het die voorsitter van die Vereniging van Trustmaatskappye in Suid-Afrika in 1971, op grond van 'n ontleding van die finansiële state van 39 trustmaatskappye wat vir die tydperk 1955 tot 1970 lid van die Vereniging was, tot die gevolgtrekking gekom dat in teenstelling met die algemene tendens onder sakeondernemings in Suid-Afrika in dié periode die winsgewendheid van trustmaatskappye steeds gedaal het, wat daarop gedui het dat hulle vermoë om beide hulle eie fondse en dié van hulle kliënte te bestuur relatief afgeneem het. Om die toename in die omvang van hulle sake te finansier het die 39 trustmaatskappye die fondse van hulle aandeelhouders van R9 611 000 in 1955 tot R63 164 000 in 1970 vergroot, wat 'n styging van 657 persent verteenwoordig het. Die netto wins op aandeelhouders se fondse het oor dieselfde tydperk met slegs 384 persent van R1 528 000 in 1955 tot R5 868 000 in 1970 gestyg. In 1955 was hulle netto wins weergegee as persentasie van hulle fondse onder administrasie 1,09 persent. Teen 1960 het dit tot 0,41 persent gedaal. Teen 1965 het dit tot 0,52 persent herstel en tot 1970 konstant op dié vlak gebly. Teenoor hierdie daling het die meeste sakeondernemings in hierdie tydperk 'n skerp styging in hulle wins-verkope-verhouding getoon. In 1955 het die 39 trustmaatskappye se netto wins weergegee as

persentasie van hulle aandeelhouders se fondse 'n rendement van 15,89 persent verteenwoordig. In die volgende 15 jaar, toe die meeste sakeondernemings in Suid-Afrika 'n skerp styging in hulle opbrengs op aandeelhouders se fondse gelewer het, het die betrokke trustmaatskappye se rendement gedaal tot 11,02 persent in 1960, verder gedaal tot 10,98 persent in 1965, en in 1970 'n laagtepunt van 9,29 persent bereik.¹³

Die dalende winsgewendheid van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers is in 1959 en weer in 1962 deur die Registrateur van Banke pertinent onder die aandag van die instellings gebring en hy het ook aangetoon dat die maatstaf wat hulle gebruik het om die opbrengs op hulle aandeelhouders se fondse aan te toon misleidend en rekenkundig onverantwoordbaar was. Hy het dit beklemtoon dat die maatstaf vir die winsgewendheid van enige belegging verteenwoordig word deur die verhouding tussen die netto wins en die totale effektiewe kapitaal wat in die belegging gestort is. Vir plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers om dus hulle effektiewe opbrengskoers op aandeelhouderskapitaal te bereken moes hulle hulle opbetaalde kapitaal plus hulle reserwefondse in berekening bring, aangesien die reserwefondse oor jare opgebou is uit aandeelhouders se winste en dus deel uitgemaak het van aandeelhouderskapitaal en daarom ook op diwidende soortgelyk aan hulle opbetaalde kapitaal geregtig was.¹⁴ Die instellings se gebruik om hulle diwidende uit te druk as persentasie van aandeelhouders se opbetaalde kapitaal het tot gevolg gehad dat hulle diwidendkoerse met die uitbreiding van die aktiwiteite van die maatskappye en die dienoreenkomstige styging in winste oor die jare stygende grafieke getoon het wat 'n toename in die opbrengs op aandeelhoudersfondse geïmpliseer het. So is AMT se dividendkoers in 1901 as 5 persent aangedui en het dit teen 1960 tot 30 persent gegroei.¹⁵ Hierdie praktyk het die werklike opbrengs op aandeelhouderskapitaal verwing, wat beteken het dat aandeelhouders van dié instellings slegter daaraan toe was as wat ooglopend in hulle finansiële state weerspieël is. Terwyl PAT se diwidend

¹³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1968 en 1969 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 6.5.1971, pp.2-3).

¹⁴ **Die Burger**, 26.10.1959: Trustinstellings in die Boland Is 15 Honde om Een Been, p.5; (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (CRB de Villiers, Registrateur van Finansiële Instellings, se voordrag getitel "The Investment of Trust Funds" gelewer tydens algemene jaarvergadering, 8-9 Mei 1962, pp.4-5).

¹⁵ (BBH) Balance Sheets of AMT, 14.8.1901-27.9.1962 (Direksieverslae en finansiële state vir die jare geëindig 30.6.1901 en 30.6.1960, g.p.).

van £13 500 in 1957 'n opbrengs van ongeveer 34 persent op opbetaalde kapitaal van aandeelhouders verteenwoordig het, het dit in werklikheid 'n effektiewe diwidend van slegs 7,5 persent verteenwoordig indien die algemene reserwe van £140 500 in berekening gebring word. Hierdie effektiewe diwidend het in 1958 na 7,4 persent en in 1959 na 7,1 persent verswak soos die maatskappy se reserwes aangevul en sy kapitaal vermeerder is om aan die Bankwet se kapitaalvoorskrifte te voldoen.¹⁶ 'n Soortgelyke voorbeeld was Eksekuteurskamer Drakenstein se mededeling in sy 1962-direksieverslag dat aandeelhouders 'n diwidend van 40 persent op opbetaalde kapitaal sou ontvang, terwyl die werklike rendement op hulle kapitaal en reserwes slegs 6,4 persent was.¹⁷

Hoewel trustmaatskappye van meet af aan sterk reserwefondsbouers was, is hulle vanweë die Bankwet se kapitaalvereistes na 1942 gedwing om weens hulle gebrek aan kapitaal hulle eie fondse jaarliks aan te vul deur toevoegings tot hulle reserwes uit hulle jaarlikse winste. Hierdeur is die effektiewe opbrengskoers op aandeelhoudersfondse toenemend onder druk geplaas, aangesien hulle weens die na-oorlogse uitdagings gedwing is om eerder hulle winsmarges te verlaag as te verhoog. In 'n ondersoek na die opbrengskoers van depositonemende instellings bereken as persentasie van opbetaalde kapitaal en reserwes het die Registrateur van Banke in 1962 bevind "that a fair proportion of these institutions return a dividend of less than 5% and that the position becomes progressively worse as the ratio of profits reserved to paid-up capital increases."¹⁸ Die HHTMB se effektiewe dividend van 4,6 persent, 4,9 persent en 4,5 persent vir onderskeidelik 1957, 1958 en 1959 was hiervan 'n sprekende voorbeeld.¹⁹

¹⁶ (SAB) RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947–2.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met aangehegte vergelykende syfers, 25.6.1960, g.p.).

¹⁷ (SAB) RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes, 1944–29.1.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met opskrif: Eksekuteurskamer Drakenstein: Voorsitter se kommentaar op Registrateur se toespraak voor Vereniging van Trustmaatskappye, Mei 1962, 9.11.1962, g.p.).

¹⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (CRB de Villiers, Registrateur van Finansiële Instellings, voordrag getitel "The Investment of Trust Funds" gelewer tydens die algemene jaarvergadering, 8-9 Mei 1962, p.5).

¹⁹ (SAB) RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947–2.1965 (Registrateur van Banke kantoornota met aangehegte vergelykende syfers, 25.6.1960, g.p.).

Die oorsaak van hierdie dalende winsgewendheid van die trustmaatskappybeweging in die breë en spesifiek ook van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat uiteindelik hulle voortbestaan as onafhanklike plaaslike finansiële instellings beëindig het, was primêr gesetel in hulle onvermoë om die reeds genoemde uitdagings van die naoorlogse wêreld effektief die hoof te bied. Hulle aanvanklike konfrontasie met die nuwe naoorlogse bedeling soos vergestalt in hulle gestoei met die Bankwet en die Registrateur van Banke was 'n aanduiding dat hulle aanpassing by die nuwe eise 'n stadige en moeisame proses sou wees wat die neiging openbaar het om slegs met die toepassing van die nodige druk te vorder. Hierdie konserwatisme en verknogtheid aan tradisie en sentiment het veroorsaak dat trustmaatskappye nie die nuwe Suid-Afrika wat tot stand gekom het as gevolg van die oorskakeling van die ekonomie van 'n basies primêre ekonomie tot 'n verfynde en gevorderde sekondêre ekonomie voorsien het nie, en dat hulle gevolglik nie daartoe in staat was om hulle gedurende die oorlog en die naoorlogse jare by die veranderende omstandighede aan te pas nie. Trustmaatskappye het voortgegaan met hulle tradisionele dienste gemik op eksekuteurskappe, trusteeskappe en beleggingsadministrasie namens individue en trusts. Wat hulle nie voorsien het nie, was dat die naoorlogse industrialisasie en die ontwikkeling van die mynbou, handel en finansieringswese 'n behoefte na nuwe soorte finansieringsdienste in die vyftiger- en sestigerjare sou skep. Deur die handhawing van hulle konserwatiewe "veilige" beleggingspatrone in verbandaktes, obligasies en vaste deposito's het hulle ook die nuwe en meer winsgewende beleggingsgeleenthede wat uit die oorskakeling van die ekonomie voortgevloei het, misgeloop. Hulle versuim in dié verband het hulle potensiële mededingers soos handelsbanke, bouverenigings en versekeringsmaatskappye, wat bewus was van die nuwe geleenthede en die aanvraag na gespesialiseerde dienste en nuwe beleggingsgeleenthede voorsien het, vrye teuels gegee om dié terreine in te palm. In die proses het trustmaatskappye en eksekuteurskamers goue geleenthede verspeel om deur vernuwing en aanpassing die volle vrugte van die geweldige naoorlogse groei in die Suid-Afrikaanse ekonomie te benut.²⁰ In plaas daarvan om self nuwe inisiatiewe te loods was hulle deurentyd op verdediging ingestel en is hulle energie aangewend om hulle eie domein te probeer beskerm eerder as om nuwes te verower. Ten spyte

²⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika vir 1968 en 1969 (Voorsittersrede tydens Algemene Jaarvergadering, 6.5.1971, pp.4-5).

van laasgenoemde poging moes hulle toekyk hoe ook hulle tradisionele domein van boedelbesigheid deur banke en ander kompeteerdere onder hulle weggekalwe word.

Profete in hulle eie geledere het trustmaatskappye en eksekuteurskamers op hierdie verspeelde kanse gewys. In sy voorsittersrede tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye in 1952 het Willie Rousseau van die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk die ontwikkeling van die trustmaatskappybeweging vir die tydperk 1941 tot 1951 in oënskou geneem. Hoewel die balansstate van die 42 trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat hy as voorbeeld gebruik het feitlik 'n verdubbeling van die fondse wat hulle geadministreer het, weerspieël het, en hulle reserwefondse en winssyfers dienoreenkomstig toegeneem het, was hy nie oortuig dat trustmaatskappye die periode van ekonomiese voorspoed ten volle benut het nie. Hoewel trustmaatskappye en eksekuteurskamers toenemend bankbesigheid gedoen het, was hy van mening dat hulle op dié terrein gulde geleenthede deur hulle vingers laat glip het. In 'n verwysing na die fenomenale groei van bouverenigings (trustmaatskappye se vernaamste kompetisie ten opsigte van verbandbeleggings en die inneem van deposito's) het hy trustmaatskappye gekritiseer omdat hulle hulle nie toegerus het om op hierdie beleggingsterrein van die verskaffing van verbande aan salaristrekkers in te beweeg nie; veral in die lig van die feit dat hulle reeds vir jare op die verbandbeleggingsterrein werksaam was. Afgesien van die voorsiening van huisverbande aan salaristrekkers het hulle ook nagelaat om op die terrein van huurkoopfinansiering en die verskaffing van klein persoonlike lenings, soos deur leningsbanke gedoen is, in te beweeg. Hierdie was almal baie winsgewende beleggingsterreine wat nou deur nuwelinge beset is. Rousseau was die mening toegedaan dat "With their stability, the confidence and the connections they enjoy, the resources and organizations at their disposal, I make bold to say that Trust Companies allowed their solid foundations, their big reserves and conservative connections to lull them into a state of complacency".²¹ Hierdie toedrag van sake was vir hom nog meer verstommend as in gedagte gehou word dat trustmaatskappye terdeë bewus was van die mate waarin hulle toenemend ten opsigte van hulle tradisionele besigheidsterrein, naamlik boedelbesigheid, deur kompetisie en wetgewing aan bande gelê is, wat groot

²¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye 22.7.1949–26.3.1954 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.4.1952, pp.2-4).

uitbreiding van dié afdeling van hulle besigheid onwaarskynlik gemaak het. Hy het hulle ook aangemoedig tot 'n meer realistiese benadering in hulle tradisionele beleggingsbeleid en hulle veral aangemoedig om, in die lig van die invloed van inflasie, van hulle fondse in aandele te belê. Hy was van mening dat "The narrow range of investments employed by trust Companies was appropriate to a period when this country had few long established and sound industrial, commercial and other business enterprises whose shares could be looked upon as a safe investment with a fairly constant dividend return. Today this is no longer the case...the time has arrived when all trust Companies should have a department devoted to analytical studies and the making of investment appraisals of the best that the share market has to offer".²²

In 1955 het Rousseau in 'n voordrag tydens die Vereniging se kongres tot die gevolgtrekking gekom dat trustmaatskappye nie die geleenthede wat hulle voorgedoen het, benut het nie en dat hulle groei dus nie tred gehou het met ander soortgelyke instellings in die land nie. Soos drie jaar tevore het hy weer na die bouverenigings verwys om sy standpunt te steun: "It is not to our credit that not a single Trust Company has adopted a method of Mortgage repayment on a monthly basis, similar to the system used by the Building Societies, and found to be so popular with house owners. The tremendous growth of these societies within a comparatively short period is proof of the field for investment that was available, and, which I am afraid, has been lost."²³

In 1957 het JJ le Roux van die *South African Association* as voorsitter van die Vereniging weer 'n beroep gedoen dat trustmaatskappye hulle beleggingsbeleid by veranderde tye en behoeftes moes aanpas en in vaste huurdraende eiendom of aandele moes belê om hulself teen inflasie te beskerm.²⁴ In 1959 het hy die oproep herhaal; veral met die oog op die beskerming van trustmaatskappye se eie kapitaal en

²² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye, 22.7.1949–26.3.1954 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 21.4.1952, pp.4-5).

²³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye 4.5.1954–14.12.1956 (Notes for an address delivered (by WP Rousseau) at the 22nd Annual General Meeting of the Association of Trust Companies in the Union of South Africa held at Kimberley on Monday 16th May, 1955, p.1).

²⁴ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1957 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 6.5.1957, p.5).

reserwefondse en tot die gevolgtrekking gekom dat “it is with regret that one has to admit that a perusal of the Balance Sheets of Members of this Association for, say, the last quarter of a century, reveals very little change in their investment portfolios in respect of Reserves.”²⁵

Trustmaatskappye en eksekuteurskamers se onvermoë en soms onwilligheid om ten spyte van die tydige waarskuwings vinnig genoeg aan te pas het JL Nel, voorsitter van die Vereniging van Trustmaatskappye vir 1971, tot die gevolgtrekking laat kom dat die ongunstige posisie waarin die instellings hulle bevind het toe te skryf was aan die feit dat hulle oor die jare hulle ondernemingsgees verloor het. Hy het beweer dat hy in die bestudering van die geskiedenis van trustmaatskappye op slegs een daad afgekom het wat werklike ondernemingsgees geopenbaar het, naamlik die instelling van die wêreld se eerste eksekuteur met regs persoonlikheid. Hy kon geen ander “eerstes” vir trustmaatskappye vind nie. Indien die instellings ware ondernemingsgees gehad het, sou hulle die naoorlogse geleentheid aangegryp het, sou hulle self die nuwe dienste aangebied het en sou trustmaatskappye en hulle aandeelhouders “uiteenlopende en hoogs winsgewende finansiële instellings besit het, en nie Trustmaatskappye nie.”²⁶ Hy het ook die gebrek aan ondernemingsgees geblameer vir die min mense van buitengewone gawes wat oor die jare na trustmaatskappye gelok is.²⁷

Te midde van die verligte stemme ten gunste van verandering en aanpassing het die konserwatiewe trustmaatskappy-establishment en ingesteldheid nie oornag gekapituleer nie. In 1963 het IKM Scheepers, direkteur van die *National Development and Management Foundation of South Africa*, in ’n voordrag getitel *Trust Companies and the Criteria of Professional Management* tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye in Suid-Afrika die mate waarin hierdie konserwatisme nog hoogty gevier het, aangetoon deur na die beeld wat

²⁵ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Voordrag deur JJ le Roux gelewer tydens algemene jaarvergadering, 4-5 Mei 1959 getitel: Investment Policies, pp.1-2).

²⁶ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika vir 1968 en 1969 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 6.5.1971, p.5).

²⁷ Ibid.

die instellings van hulself geskep en steeds aan die publiek oorgedra het te verwys: "When I looked at your advertisements in the *Financial Mail*, and at your very nicely produced Brochure, I asked myself the question – do these financial institutions want to be national monuments, or do they want to be dynamic business undertakings? Drop all these references to dates of formation and so on, gentleman, from your publicity. Why go giving the public the impression that you are a collection of antiques? Why get them mixed up with Kaffir Wars? The public wants to be as modern as tomorrow, not as modern as 100 years ago."²⁸

In 'n era waarin winste in 'n toenemende mate die alfa en omega geword het, is baie trustmaatskappye en eksekuteurskamers steeds volgens die filosofie dat die instellings in die eerste plek daar was om diens te lewer bestuur. Die siening dat die kliënte in alle opsigte eerste gekom het, aangesien hulle werk aan die personeel en winste aan die aandeelhouders voorsien het, was steeds sterk teenwoordig. In 1959 het JHS Hofmeyr, as voorsitter van die Vereniging van Trustmaatskappye, nog dié evangelie in sy voorsittersrede verkondig met die vermaning "it is important to remember that it is upon the ideal of service to the public that the Trust Companies have been built up to what they are to-day, and that ideal must continue to be kept alive."²⁹ In 1960 het JA Chubb van die *East London Board of Executors* die feit dat hierdie ingesteldheid steeds bestaan het, bevestig toe hy in 'n voordrag voor die Vereniging beweer het dat "it must not be forgotten that a Trust Company provides a service. Because of this, it is not in the same profit earning position in relation to its equity capital as an ordinary commercial company."³⁰ Hierdie diensmotief-ingesteldheid van trustmaatskappye en eksekuteurskamers het tot die agteruitgang van hulle winssyfers bygedra, aangesien dit 'n maksimum winsgedrewe-benadering geïnhibeer het en ook as "verskoning" vir hulle gebrekkige winsgewendheid aangevoer kon word. Die instellings se traagheid om te aanvaar dat dit die aandeelhouders was wat 'n heenkome aan die personeel en

---

²⁸ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1963 en 1964 (Voordrag deur IKM Scheepers tydens algemene jaarvergadering, 7.5.1963, getitel: "Trust Companies and the Criteria of Professional Management", pp.1, 10).

²⁹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 4.5.1959, p.10).

³⁰ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1959 en 1960 (Voordrag deur JA Chubb tydens algemene jaarvergadering, 3-4.5.1960, getitel: "The Functions of a Trust Company Director", p.3).

deur die personeel 'n diens aan die publiek gebied het en dat aandeelhouders dus op 'n redelike en mededingende rendement op hulle geld geregtig was, het uiteindelik tot hulle ondergang help bydrae.³¹

Indien die bydrae van depositionemende plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegend Afrikaanse karakter slegs in syfers gekwantifiseer word, kan maklik tot die gevolgtrekking gekom word dat hulle in die naoorlogse periode geleidelik hulle glans as dinamiese plaaslike finansiële instellings verloor het en in uitgediende nasionale monumente verander het. So 'n siening sou in die lig van die sukses van die amalgamasiepogings eensydig wees en die bydraes wat die instellings oor die jare gelewer het in die gemeenskappe waarbinne hulle gefunksioneer het, geringskat. Ten spyte van hulle verlies aan finansiële glans het hulle steeds in die oë van baie van hulle aandeelhouders en ondersteuners hulle aristokratiese status behou hoofsaaklik vanweë hulle intieme verweefdheid met hulle gemeenskappe. Om dus 'n suiwer syfergekwantifiseerde evaluering van hulle bydraes uitgedruk in winste en diwidende te balanseer, word volstaan met die 1958-siening van PC van der Merwe, jarelange sekretaris en bestuurder van AMT, van die instellings se bydraes: "Hulle het vir die afgelope 100 jaar geld op vaste en vlottende deposito teen rente ontvang, veral in die plattelandse distrikte en die bedrag wat hulle as deposito-nemende instellings vandag beheer, moet baie miljoene ponde beloop. Op hierdie manier is mense aangemoedig om te spaar en trustmaatskappye en eksekuteurskamers kan trots wees dat hulle voorlopers op hierdie gebied was. Hulle is opgevolg deur bouverenigings, spaarverenigings, koöperatiewe verenigings en dies meer.

Verder kan dit vermeld word dat een van die vernaamste oogmerke van trustmaatskappye was om geld voor te skiet aan leners wat geld benodig om plase en huise te koop, plase te ontwikkel, nywerhede te bevorder. Tot 10/20 jaar gelede het plattelandse trustmaatskappye hulle veral op plaasverbande toegespits en hoewel dit nooit bekend mag word juis tot watter mate trustmaatskappye bygedra het tot die ontwikkeling van ons land vir landbou doeleindes nie, kan dit sonder vrees vir teenspraak beweer word dat sodanige trustmaatskappye wat hul aandeelhouders,

---

³¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1968 en 1969 (Voorsittersrede tydens algemene jaarvergadering, 6.5.1971, p.6).

direkteure en amptenare gehad het te midde van die boeregemeenskap wat hulle dien, die bolwerk was waarop boere staat gemaak het tydens droogtes, depressies, plaë en ander rampe. Trustmaatskappye het dikwels kapitaalverliese en verlies van inkomste gely wanneer hulle krediet verleen het en uitstel toegestaan het aan boere wat in moeilikheid beland het. Die nou persoonlike voeling tussen direkteure, aandeelhouders en amptenare aan die een kant en die boere-gemeenskap aan die ander kant het uitgeloop op 'n beleid van gee en neem, wat trustmaatskappye en eksekuteurskamers aan hul kliënte bemind gemaak het - 'n gevoel wat saamgevat is in die naam waarmee hierdie instellings bekend was en in sommige streke nog steeds bekend is, naamlik 'my kamer'. Die 'kamer' is 'n waardige voorloper van daardie organisasies wat met verloop van tyd daargestel is om die boer te help soos bv. koöperatiewe verenigings, die Landbank en ander statutêre instellings".³²

Die verloop van die amalgamasiebeweging soos in die geval van die totstandkoming van Boland Bank Beperk het gedemonstreer dat ten spyte van die vasklou aan tradisie en sentiment die stemme vir verandering en aanpassing van die Stofbergs, Rossouws, De Villierse en Rousseaus, ondersteun deur die harde finansiële realiteite van die naoorlogse wêreld, uiteindelik tog geseëvier het. In die proses het individuele plaaslike plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers met 'n oorwegend Afrikaanse karakter (die nasionale monumente-model) as "deposit-receiving institutions of a special kind – a species of a genus having a peculiarly Cape flavour"³³ verdwyn. Die amalgamasiebeweging het egter verseker dat die dinamiese elemente van dié finansiële model wat die vuurproef van hierdie oorgang deurstaan het se gelouterde besigheidsfilosofie en -etiek, asook die kapitaal wat oor die jare opgebou is in 'n nuwe gedaante (vorm) as algemene bank (Boland Bank Beperk) behoue gebly het. Dit was 'n gedaante wat die potensiaal gehad het om weer aan hulle hulle vroeëre glorie as dinamiese finansiële instellings te besorg en hulle tot in die 21ste eeu (BoE Bank) sou laat oorleef.

³² (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1958 (Voordrag deur PC van der Merwe tydens algemene jaarvergadering, 12-13.5.1958 getitel: Inkomstebelasting betaalbaar deur trustmaatskappye en depositonemende instellings, pp.2-3).

³³ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Voordrag van CRB de Villiers tydens algemene jaarvergadering, 8-9.5.1962 getitel: "The Investment of Trust Funds", p.4).

BRONNE

I   Literatuur

- Amphlett, GT: **History of the Standard Bank of South Africa Ltd. 1862-1913.** Glasgow, 1914.
- Anon.: **Die Vereniging van Prokureursordes van die Republiek van Suid-Afrika: Ons Regserfenis.** Pretoria, 1982.
- Anon.: **A banking centenary. Barclays Bank (Dominion, Colonial and Overseas) 1836-1936.** Plymouth, 1938.
- Anon.: **Into Our Second Century. A record of events in the progress of the South African Mutual Life Assurance Society from 1945 to 1975.** Cape Town, 1983.
- Arndt, EHD: **Banking and Currency Development in South Africa (1652-1927).** Johannesburg, 1928.
- Arndt, EHD: Assuransiewese in die Unie. **Publikasie van die Universiteit van Pretoria Series No.III: Geesteswetenskappe, No.5.** Pretoria, gd.
- Arndt, EHD: Peoples Banks in South Africa. **Publication of the University of Pretoria Series No.III: Arts and Social Sciences No.10.** Pretoria, nd.
- Baïkoff, J: **The History of the Board of Executors, 1838-1988.** np, nd.
- Beyers, CJ (red.): **Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek III.** Kaapstad, 1977.
- Boléat, M: **The Building Society Industry.** London, 1982.
- Booyens, B: **Die Stellenbossche Distriksbank 1882-1982.** Goodwood, 1982.
- Botha, CG: **Collected Works III. Cape Archives and Records.** Cape Town, 1962.
- Brits, JP: **The Penguin Concise Dictionary of Historical and Political Terms.** London, 1995.
- Coleman, FL (ed): **Economic History of South Africa.** Pretoria, 1983.
- Crossley, J and Blandford, J: **The DCO Story. A history of banking in many countries 1925-1971.** Great Britain, 1975.
- De Jongh, TW: **An analysis of Banking Statistics in the Union of South Africa (1910-1945).** Pretoria, 1947.

De Klerk, CV: Die Ontwikkeling van Handelsbanke en Bouverenigings in Suid-Afrika, 1652-1967. 'n Funksionele ontleding (Ongepubliseerde MA-tesis PU vir CHO, 1970).

De Kock, MH: **Economic History of South Africa**. Cape Town, 1924.

De Kock, MH: **Algemene Oorsig van die Geld-en Bankwese**. Kaapstad, 1944.

De Kock, WJ (red.): **Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II**. Kaapstad, 1986.

Du Plessis, EP: **'n Volk Staen Op. Die Ekonomiese Volkskongres en Daarna**. Kaapstad, 1964.

Du Plessis, JJ: Die ontstaan en ontwikkeling van versekeringswese met spesiale verwysing na die na-oorlogse omvang en ekonomiese betekenis van Brand-, See- en Algemene Versekering in die Unie van Suid-Afrika (Ongepubliseerde M Comm-tesis, PUCHO, 1958).

Edginton, PJ: **The History, Development and Practice of Building Societies in South Africa**. Johannesburg, 1951.

Ehlers, A: Die Helpmekearbeweging in Suid-Afrika: die Storm-en Drangjare, 1915-1920 (Ongepubliseerde MA-tesis, US, 1986).

Ehlers, A: Die Helpmekearbeweging in Suid-Afrika: die Storm-en Drangjare, 1915-1920 (**Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, 1991 Deel I).

English, J: **The First Trust Company in the World. The South African Association for the Administration and Settlement of Estates founded 22nd April 1834. A commemorative review of the formation and growth of the Trust Company Movement**. np, nd.

Franzsen, DG en Reynders HJJ (reds.): **Die ekonomiese lewe van Suid-Afrika**. Pretoria, 1966.

Garrison, L: **The Paarl**. Cape Town, 1910.

Giliomee, H en Adam H: **Afrikanermag. Opkoms en Toekoms**. Stellenbosch, 1981.

Grundlingh, MAS: The Parliament of the Cape of Good Hope, with Special Reference to Party Politics, 1872-1910 (**Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, 1969 Deel II).

Henry, JA: **The First Hundred Years of the Standard Bank**. Cape Town, 1963.

Houghton, DH: **The South African Economy**. Cape Town, 1967.

Hupkes, GJ: 'n Histories-Ekonomiese skets van die groei van die Stellenbossche Distriksbank 1882-1952 met verwysing na monetêr-ekonomiese toestande en

ontwikkeling in die bankwese gedurende dieselfde periode (Ongepubliseerde M Comm-tesis, Universiteit van Stellenbosch, 1956).

Jones, S and Müller, A: **The South African Economy, 1910-1990.** London, 1992.

Joubert, AM: Die Geskiedenis van die Nederlandsche Bank en Credietvereniging, 1888-1902 (Ongepubliseerde MA-tesis, Randse Afrikaanse Universiteit, 1986).

Joubert, WA: **Die Paarl sy ontstaan en groei 1657-1952.** Paarl, 1952.

Koen, WPG: Sanlam Tussen Twee Wêreldoorloë: Sy stigting, groei en stryd om 'n ekonomiese staanplek vir die Afrikaner 1918-1939 (Ongepubliseerde D Litt et Phil-proefskrif, Unisa, 1986).

Lombard, JA en Stadler, JJ: **Die Ekonomiese Stelsel van Suid-Afrika.** Kaapstad, 1978.

Mabin, A and Conradie, B (eds): **The Confidence of the Whole Country. Standard Bank Reports on Economic Conditions in Southern Africa 1865-1902.** Cape Town, 1987.

Minnaar, A de V: South African White Agriculture and the Great Depression (1929-1934) (Unpublished D Litt et Phil dissertation, Unisa, 1988).

Müller, AL (red.): **Die Ekonomiese Ontwikkeling van Suid-Afrika.** Kaapstad, 1979.

Muller, CFJ (red.): **Vyfhonderd Jaar Suid-Afrikaanse Geskiedenis.** Goodwood, 1984.

Murray, H (ed): **The First 150 Years. First National Bank of South Africa Limited 1988.** Cape Town, 1986.

Nattrass, J: **The South African Economy its growth and change.** Cape Town, 1990.

Nieuwenhuizen, PJ (red.): Die Geskiedenis van Nedbank 1888-1980, I, II. gp, gd.

Oberholster, AG en Van Breda, P (reds.): **Paarlvallei 1687-1987.** Pretoria, 1987.

Quass, FHJ: An historical and critical study of the Building Society Movement in South Africa and Relative Legislation (Unpublished M Com-thesis, Unisa, 1938).

Sampson, DH: **The South African Attorneys Handbook.** Pretoria, 1983.

Scannell, JP: **Uit die volk gebore. Sanlam se eerste vyftig jaar.** Kaapstad, 1968.

Schumann, CGW: **Structural Changes and Business Cycles in South Africa 1806-1936.** London, 1938.

Schumann, CGW: **Die Kredietmark in Suid-Afrika**. Rotterdam, 1928.

Simons, PB: **Old Mutual 1845-1995**. Cape Town, 1995.

Snyman, JH: Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902 (Ongepubliseerde D Litt-proefskrif, PUCHO, 1973).

Snyman, JH: Die Afrikaner in Kaapland, 1899-1902 (**Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis**, 1979 Deel II).

Van Breda, P: Die politieke loopbaan van N.C. Havenga, 1910-1954 (Ongepubliseerde D Phil-proefskrif, US, 1992).

Van de Venter, JHA: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika (Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit van Port Elizabeth, 1982).

Van der Merwe, JFH: Die geskiedenis van die Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika, 1903-1945 (Ongepubliseerde MA-tesis, Randse Afrikaanse Universiteit, 1988).

Van der Walt, AJH, Wiid, JA, en Geyer, AL (reds.): **Geskiedenis van Suid-Afrika II**. Kaapstad, 1951.

Van Selm, R: **Geskiedenis van Het Zuidafrikaanse Onderlinge Lewensverzekering Genootschap 1845-1945**. Kaapstad, 1945.

Van Waart, S: **Paleise van die Pluime. 'n Vertelboek oor Oudtshoorn en die volstruisveersage**. Pretoria, 1990.

Van Waart, S: **Die Goue Kameelvoël en die verhaal van Klein Karoo**. Oudtshoorn, 1995.

Van Zyl, DJ: **KWV 75 Jaar**. Paarl, 1993.

Van Zyl, GB: **The Theory of the Judicial Practice of South Africa, with suitable and copious Practical Forms subjoined to and illustrating the practice of the several subjects treated of, Vol.I**. Cape Town, 1921.

Verhoef, G: Die Geskiedenis van Nedbank, 1945-1973 (Ongepubliseerde D Litt-proefskrif, Randse Afrikaanse Universiteit, 1986).

Visagie, GG: **Regspleging en reg aan die Kaap van 1652 tot 1806 met 'n bespreking van die Historiese Agtergrond**. Kaapstad, 1969.

Visagie, GG: Regsveranderinge aan die Kaap tussen 1823 en 1838 (Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit van Kaapstad, 1954).

Walters, MM: **Boland Bank 1900-1975. Die verhaal van sy ontstaan en ontwikkeling**. Elsiesrivier, Kaap, 1975.

Wilmot, GJ and Simons, M (eds): *The Angry Divide. Social and economic history of the Western Cape.* Cape Town, 1989.

II   Periodieke Publikasies

Di Afrikaanse Patriot, 1900-1901.

Die Burger, 1992-6.2001.

The Diamond Fields Advertiser, 1916.

Financial Mail, 1964-1975.

Journal of the Institute of Bankers in South Africa, 6.1904-3.1955.

De Kolonist, 3.1.1900-31.12.1901.

The Midland News and Karroo Farmer, 1918.

De Noord-Westelijke Nationalist, 1919.

Het Noord Westen, 1918.

The South African News, 1.1.1900-2.1.1901.

The South Western Echo, 1920.

The Tarka Herald, 1918.

De Zuid-Afrikaan, 3.1.1895-30.5.1895; 2.7.1896-31.12.1896; 24.2.1900-30.5.1901.

III   Tydskrif- en Koerant-artikels

Anon.: Trustinstellinge in die Boland is 15 Honde om Een Been (**Die Burger**, 26.10.1959).

Anon.: Financier killed on his birthday (**Cape Argus**, 4.5.1971).

Basson D en Marais P: Die stryd om Boland Bank (**Finansies en Tegniek**, 31.7.1992).

Giliomee, H: The Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915 (**South African Historical Journal**, 19, November 1987).

Giliomee, H: Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915 (**Journal of Southern African Studies**, vol.14, no.1, October 1987).

Minnaar, A de V: The Farmers and the Gold Standard Crisis, 1931-1932 (**Journal for Contemporary History**, vol.14 no.1, June 1989).

IV   Bronnepublikasies

Böeseke, AJ (red.): Resolusies van die Politieke Raad, 1670-1680, II (**Suid-Afrikaanse Argiefstukke**, Kaap, nr.2). Kaapstad, 1959.

Böeseke AJ (red.): Resolusies van die Politieke Raad, 1707-1715, IV (**Suid-Afrikaanse Argiefstukke**, Kaap, nr.4). Kaapstad, 1962.

V   Regeringspublikasies

1.   Kaapkolonie

Act No.23 of 1861. **The Joint-stock Companies Limited Liability Act, 1861.**

2.   Transvaal

Transvaal Law Reports. Reports of Cases Decided in the Supreme Court 1904.

Transvaal Law Reports. Reports of Cases Decided in the Supreme Court 1909.

3.   Unie van Suid-Afrika

Act No.20 of 1916. **Private Act to Reconstitute the Law Society of the Cape of Good Hope, 1916.**

Wet No.31 van 1920. **Betaalmiddele en Bankwet, 1920.**

Wet No.46 van 1926. **Maatskappywet, 1926.**

Wet No. 23 van 1934. **Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers Wet, 1934.**

Wet No. 47 van 1937. **Registrasie van Aktes Wet, 1937.**

Wet No. 19 van 1941. **Toelating van Prokureurs Wysigings-en Regspraktisyns-getrouheidsfonds-wet, 1941.**

Wet No. 38 van 1942. **Bankwet, 1942.**

The South African Law Reports, 1918. Orange Free State Provincial Division.

The South African Law Reports, 1920. Orange Free State Provincial Division.

South African Law Reports. Cases decided in the Eastern Districts Local Division of the Supreme Court of South Africa, 1920.

The South African Law Reports, 1921. Appellate Division.

AB 16-42 Bankwetsontwerp. Wetsontwerp tot samevatting en wysiging van die regsbepalings op banke en sekere soortgelyke instellings, 1942.

SC 5-12 Verslag van het Gekozen Komitee op het Ingelijfde Wetsgenootscappen Konsolidatie Wetsontwerp, 1912.

SC 1-16 Report of the Select Committee on the Law Society (Cape of Good Hope) Private Bill, 1916.

SC 11-39 Verslag van die Gekose Komitee oor die Toelating van Prokureurs Wysigings-en Regspraktisyns-Getrouheidsfonds-Wetsontwerp, 1939.

SC -842 Verslag van die Gekose Komitee oor Bankwetsontwerp, 1942.

UG 16-42 Verslag van die Tegniese Komitee oor Bankwetgewing, 1942.

Union of South Africa: Debates of the House of Assembly (Hansard), 18.11.1931-27.5.1932.

Unie van Suid-Afrika: Debatte van die Volksraad (Hansard), 12.1.1942-18.4.1942.

Buitengewone Staatskoerant van die Unie van Suid-Afrika, 29.7.1938, no.2551.

Parlementêre Register 1910-1961.

4. Republiek van Suid-Afrika

Wet No.61 van 1964. Bankwysigingswet, 1964.

Wet No. 63 van 1964. Wysigingswet op die Toelating van Prokureurs, Notarisse en Transportbesorgers, 1964.

VI Historiese Manuskripte

1. Syfrets Hoofkantoor, Kaapstad (SH)

1.1 Die Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika-versameling

Anon.: The Story of Syfrets. n.p., n.d.

The Association of Trust Companies in the Union of South Africa - Notuleboeke, 1932-1971 wat die notules van die Trust Companies Institute vir 1960-1971 insluit.

Lêer - Syfrets History. Information of companies press cuttings and history. n.p., n.d.

1.2 Syfrets-versameling

Paarl Board of Executors - Notuleboeke direksievergaderings, 8.4.1895-27.3.1901; 3.4.1901-31.10.1906.

Paarl Board of Executors - Notuleboek algemene jaarvergaderings, 5.4.1895-3.6.1959.

2. Boland Bank Beperk (BoE Bank) Hoofkantoor, Paarl (BBH)

Boland Bank (BoE Bank)-versameling

Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk

Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk - Notuleboek algemene jaarvergaderings, 1940-1972.

Caledon Voogdy en Brandassuransie Maatskappy Beperk

Caledon Voogdy en Brandassuransie Maatskappy Beperk jaarverslae, 1918-1972.

Malmesbury Board of Executors and Trust Company Limited

Malmesbury Board of Executors and Trust Company Limited - Notuleboek, 23.9.1864-31.7.1866.

Paarl African Trust Company Limited

Paarl African Trust Company Limited (PAT) - Notuleboeke direksievergaderings, 1900-11.1908; 10.1914-6.1964.

Bolandse Eksekuteurskamer Beperk (BEB) - Notuleboeke direksievergaderings, 7.1964-9.1972.

Paarl African Trust Company Limited (PAT) - Notuleboeke algemene jaarvergaderings, 1900-1969.

Bolandse Eksekuteurskamer Beperk (BEB) - Notuleboek algemene jaarvergaderings, 1970-1976.

Boland Bank Beperk - Gepubliseerde jaarverslae, 1990-1993, 1996-1997.

BoE Limited - Published Annual Reports, 1997-1999.

NBS - Published Annual Report, 1996.

Wes-Kaaplandse Boere Afslaers (Eiendoms) Beperk - Notuleboek, 25.10.1955-28.9.1973.

Lêer sonder opskrif in Historium in Boland Bank se nuwe gebou in die Paarl (Memorandum en korrespondensie insake BEB en Malmesbury Eksekuteurskamer amalgamasie).

Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk (Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk)

Suid-Afrikaanse Nasionale Trust en Assuransie Maatskappy Beperk.
Minute Book - Notuleboek Santamtak Paarl, 10.9.1919-29.6.21.

Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk - Notuleboek algemene jaarvergaderings, 9.5.1923-21.6.1956.

African Mutual Trust and Assurance Company Limited

African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT) - Notuleboeke, 18.7.1900-12.7.1951; 18.12.1958-19.12.1963.

Balance Sheets of African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT), 14.8.1901-27.9.1962.

Shareholders Meetings Minute Book African Mutual Trust and Assurance Company Malmesbury (AMT), 15.2.1940-23.7.1987.

Western Mutual Fire Association Company Ltd. (WO) - Notuleboek, 5.11.1896-17.9.1900.

3. Universiteit van Suid-Afrika (UNISA)

Verenigde Party-versameling

United Party Archives, Cape Provincial Head Office, Congresses Cape, 1913-1934.

United Party Archives. Div. of Information. Subject file, Banking in South Africa. Social and Economic Planning Council Report no.12, 1948.

4. Eerste Nasionale Bank Hoofkantoor, Johannesburg (ENBH)

Eerste Nasionale Bank-versameling

De Nationale Bank der Zuid-Afrikaansche Republiek Beperkt (NBZAR), 9.8.1899-7.6.1900 en The National Bank of South Africa Limited (NBSA) - Notuleboeke direksievergaderings, 11.7.1902-4.11.1938.

De Nationale Bank der Zuid-Afrikaansche Republiek Beperkt. General Managers Reports, 1898-1902.

The National Bank of South Africa, Limited. General Managers Reports, 1903-1925.

Bank of Africa. Reports and Balance Sheets, 1900-1912.

Barclays Bank (DCO) Cape Local Board Minutes and Memoranda, 2.10.1930-9.10.1940.

South African Board of Barclays Bank (DCO) - Notuleboeke, 10.2.1926-23.12.1927; 23.4.1937-25.2.1938; 5.9.1941-17.9.1948.

South African Board of Barclays Bank (DCO) Memoranda, 5.3.1943-11.6.1943; 3.9.1943-23.12.1943; 12.5.1944-22.12.1944.

5. Randse Afrikaanse Universiteit, Departement Geskiedenis (RAU)

Nedbank-versameling (NV)

Aan en van Takken. Vertrouwelik. Van 1.12.1947 tot 1.2.1953.

ASP 4, Amptelike Stukken en Publicaties, 1875-1937.

DV/3, Zusterinstellingen, 1907-1958.

EO 1, Archief Economie Ontwikkeling Suid-Afrika, 1925-1940.

EO 7, Archief Economie Ontwikkeling Suid-Afrika, 1945-1955.

EO 8, Archief National Finance Corporation, 1949-1953. Oprigting.

EO 12, Archief Economiese Rapporten East London-Worcester, 1957-1958.

HM 4, Archief JK Hummel Rapporten PTA. HYP. Mij.V. Z.A. Pers, 1915-1921.

HM 5, Archief PTA HYP. Mij. Reissapporten, 1915 to 1916, 1919, 1925.

NV 3, Archief Directievergaderingen notulen en memoranda, 1960-1963.

NV 4, Archief Directievergaderingen notulen en memoranda. From 1963-1965.

OB 5, Archief Reservebank, 1945-1958.

OB 12, Archief Volksbanken 1931 to 1945.

OB 14, Archief, Bankwet 1942, Statuten, 1941-1945.

OI/2, Archief Ontwikkeling en Initiatieven, 1945-1951.

OI/3, Archief Ontwikkeling en Initiatieven, 1952-1959.

OI/6, Stichting Bank Takken, 1930-1940 (1948).

OI 7, Archief Stichting Bank takken 1945 to 1958.

OI 8, Archief Farm Mortg. Interest, 1933.

VII Argivale Bronne

Ongepubliseerd

1. Standard Bank Argiefbewaarpark, Johannesburg (SBA)

General Managers Office (GMO)-Letters to London Office

GMO 3/1/31, (20.3.1895-26.2.1896).

GMO 3/1/35, (19.4.1899-21.2.1900).

GMO 3/1/37-3/1/38, (7.11.1900-22.1.1902).

GMO 3/1/40-3/1/41, (29.10.1902-16.3.1904).

GMO 3/1/44, (26.4.1905-22.11.1905).

GMO 3/1/50-3/1/57, (12.5.1909-17.10.1914).

GMO 3/1/59-3/1/64, (21.5.1915-28.10.20).

GMO 3/1/68-3/1/69, (31.3.1922-27.4.1923).

GMO 3/1/74, (12.12.1924-31.12.1924).

GMO 3/1/78-3/1/79 (4.12.1925-30.7.1926).

GMO 3/1/88, (4.6.1929-27.9.1929).

GMO 3/1/92, (9.1.1931-8.5.1931).

GMO 3/1/106, (5.10.1934-28.12.1934).

GMO 3/1/135, (9.1.1942-27.3.1942).

GMO 3/2/1.13, (Annual letter for year ending 31.3.1938 dated 17.5.1938).

SBSA Annual Report and Accounts to 31 March 1938 (Published).

Inspection reports on branches (INSP)

INSP 1/1/63, Somerset West 1898-1901.

INSP 1/1/105-1/1/108, Malmesbury 1879-1900.

INSP 1/1/124, Paarl 1888-1901.

INSP 1/1/169, Uitenhage 1865-1884.

INSP 1/1/194, Bredasdorp 1906-1927.

INSP 1/1/197, Caledon 1902-1927.

INSP 1/1/203, Clanwilliam 1903-1928.

INSP 1/1/205, Cradock 1902-1927.

INSP 1/1/235, Kroonstad 1903-1928.

INSP 1/1/244, Malmesbury 1901-1928, Malmesbury ABC 1922-1924.

INSP 1/1/247, Montagu 1923-1928.

INSP 1/1/254, Paarl 1902-1928.

INSP 1/1/272, Somerset West 1902-1928.

INSP 1/1/273, Stellenbosch 1901-1928.

INSP 1/1/276, Tarkastad 1902-1928.

INSP 1/1/278, Uitenhage 1902-1928.

INSP 1/1/288, Worcester 1902-1928.

INSP 1/1/290-1/1/291, A-D 1929.

INSP 1/1/293-1/1/295, H-Pi 1929.

INSP 1/1/297-1/1/298, S-Z 1929.

INSP 1/1/300, Br-C 1930.

INSP 1/1/304-1/1/305, L-P 1930.

INSP 1/1/307-1/1/310, St-Z 1930, A-D 1931.

INSP 1/1/312-1/1/314, I-Pi 1931.

INSP 1/1/316, Sh-Ve 1931.

INSP 1/1/319, C-E 1931-1933.

INSP 1/1/321, K-M 1931-1933.

INSP 1/1/324-1/1/325, So-W 1931-1933.

INSP 1/1/327-1/1/328, Br-E 1932-1934.

INSP 1/1/331-1/1/337, K-Z 1932-1934, A-Do 1933-1935.

INSP 1/1/340-1/1/345, K-Z 1933-1935.

INSP 1/1/347, N-R 1938.

INSP 1/1/349-1/1/352, Ne-Z 1933-1936, A-Der 1934-1937.

INSP 1/1/355-1/1/359, Kir-Z 1934-1937.

INSP 1/1/361, A-H 1936.

INSP 1/1/363, A-C 1937.

INSP 1/1/365-1/1/378, Je-Z 1937, A-Z 1938, A-D 1939.

INSP 1/1/380-1/1/385, J-Z 1939, A-C 1940.

INSP 1/1/389-1/1/391, P-Z 1940, A-Ct 1941-1945.

INSP 1/1/393, Ce-F 1941-1945.

INSP 1/1/399, Kn-LE 1941-1945.

INSP 1/1/401-1/1/402, Ma-N 1941-1945.

INSP 1/1/404-1/1/406, Si-Vi 1941-1945.

2. Kaapse Argiefbewaarplek, Kaapstad (KAB)

2.1 Limited Companies-argief (LC)

LC 215 no.C66 Paarl Board of Executors.

LC 15/25/1-15/25/10 - Inventaris van maatskappye geregistreer onder Wet No.23 van 1861, Wet No.25 van 1892 en Wet No.46 van 1926.

LC 218 no.C165 WO.

LC 228 no.C302 AMT.

LC 228 no.C302A WO.

LC 229 no.C312 PAT.

LC 481 Companies Registered Act 46 of 1926. UC 615-UC 622 (Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdymaatskappy Beperk, UC 615).

LC 1/26 - Inventaris van maatskappye geregistreer onder Wet No.23 van 1861 en Wet No.25 van 1892.

2.2 Colonial Office-argief (CO)

CO 48/545, ZP 1/1/367-1/1/368 (Dispatches, 1-57).

CO 48/546, ZP 1/1/369-1/1/370 (Dispatches, 58-111).

CO 48/547, ZP 1/1/370-1/1/371 (Dispatches, 116-199).

CO 48/548, ZP 1/1/371-1/1/372 (Dispatches, 200-273).

2.3 Magistraat Paarl-argief (1/PRL)

1/PRL Vol.Nos.4/1/8/4-4/1/8/5 - Letters Received Miscellaneous. M. January 1890-December 1903.

2.4 Meester van die Hooggeregshof-argief (MOOC)

MOOC 6/9/414 no.3907.

MOOC 6/9/413 no.3814.

3. Sentrale Argiefbewaarplek, Pretoria (SAB)

3.1 Kantoor vir Finansiële Instellings. Afdeling: Registrateur van Banke-argief (RB)

AMT (RB 1)

RB 1A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. (AMT). Algemeen, 1943-1966.

RB 1/1. Banke. African Mutual Trust and Assurance Ltd. (AMT). Registrasie, 1943-1966.

RB 1/1A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Company Limited. Registrasie, 20.9.1940-24.1.1949.

RB 1-1A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Company Limited (AMT). Registrasie, 24.11.1944-24.1.1949.

RB 1/2. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. (AMT). Akte van Oprigting en Statute, 1943-1963.

RB 1/3 Vol.1. African Mutual Trust and Assurance Company, Limited (AMT). State en Opgawes, 9.1943-7.1965.

RB 1/3 Vol.2. Banke. African Mutual Trust and Assurance Company Ltd. State en Opgawes, 7.1965-6.1966.

RB 1/3A Deel 1. Banke. African Mutual Trust and Assurance Company Limited. State en Opgawes, 1943-1958.

RB 1/3A Deel 2. A.M.Trust Jaarverslag. Closed-Gesluit, 1960-1961.

RB 1/4. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. (AMT). Takke, 1945-1959.

RB 1/5. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. Aandeelhouders, 1951-1965.

RB 1/5A. African Mutual Trust and Insurance Co., 1943-1953.

RB 1/5A. Closed, 1954-1960.

RB 1/6. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd. Direkteure, Bestuurders en Sekretarisse, 1944-1965.

RB 1/10A. Banke. African Mutual Trust and Assurance Co. Ltd (AMT). Voorsiening teen oneerlikheid en nalatigheid, 1943-1966.

Malmesbury Board of Executors Limited (RB 9)

RB 9/1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Malmesbury) Bpk. Registrasie, 9.1943-2.1971.

RB 9/2 Deel 1. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. Akte van Oprigting en Statute, 12.1944-12.1968.

RB 9/3. Banke. The Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company Ltd. State en Opgawes, 3.1944-3.1965.

PAT (Boland Bank Beperk) (RB 27)

RB 27 Vol. 1. Boland Bank Beperk. Algemeen, 18.10.1943-3.9.1971.

RB 27 Vol 2. Boland Bank Beperk. Algemeen, 25.2.1972-30.12.1977.

RB 27/2 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1944-15.9.1969.

RB 27/3 Vol.1. Paarl Trust Ltd., 1943-1960.

RB 27/3 Vol.2. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. State en Opgawes, 10.1.1961-7.1966.

RB 27/3 Vol.3. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. State en Opgawes, 8.1966-29.1.1970.

RB 27/5A. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Aandeelhouders, 1943-1957.

RB 27/6 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Direkteure, Bestuurders en Sekretarisse, 1943-1971.

RB 27/7 Vol.1. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer Bpk. Ouditeure, 1943-1971.

Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk (Eksekuteurskamer Drakenstein) (RB 29)

RB 29. Banke. Die Bolandse Eksekuteurskamer (Paarl) Beperk. Algemeen, 9.1943-6.1971.

RB 29/1A. Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk, 1943-1946.

RB 29/3 Vol.1. Banke. Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk. State en Opgawes, 1944-29.1.1965.

Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk (RB 39)

RB 39/4. Banke. Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk. Takke, 1.1947-4.1947.

Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk (RB 42)

RB 42/2. Banke. Die Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 12.1944-4.1973.

Tarka Board of Executors Limited (RB 43)

RB 43/1. Banke. Tarka Board of Executors Co. Ltd. Registrasie, 9.1943-9.1966.

Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk (RB 78)

RB 78/1. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Registrasie, 4.1947-2.1965.

RB 78/2. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Akte van Oprigting en Statute, 11.1949-1.1965.

RB 78/3. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk, 6.1947-2.1965.

RB 78/4. Banke. Hottentots-Hollandse Trust Maatskappy Beperk. Takke, 5.1947-12.1952.

3.2 Registrateur van Finansiële Instellings-argief (RFI)

RFI 507. Annual Reports of the Registrar of Banks, 1946-1974.

RFI 508. Annual Reports of the Registrar of Banks, 1946-1976.

4. Instituut vir Eietydse Geskiedenis, Bloemfontein (INEG)

Private versamelings (PV)

PV 27 Nasionale Party van Kaapprovinsie-versameling

PV 27 Lêer no.1/2/2/2/1 - Notule van Nasionale Party van Kaapprovinsie, 1914-1940.

PV 27 Deel 1/4/2/8/1. Geopen 1916 Gesluit 1948. Notuleboek van die Nasionale Party Malmesbury Distriksraad, 25.1.1916-23.8.1948.

PV 27 Lêer no.34. Deel 1/4/2/11/1. Geopen 1916 Gesluit 1940. Notuleboek van die Nasionale Party Distriksbestuur, 28.1.1916-24.6.1940.

PV 27 Lêer no. 1/5/2/24/1. Geopen 1915 Gesluit 1929. Notule Malmesburytak.

PV 27 Deel 1/5/2/32/1. Geopen 1916 Gesluit 1946. Notuleboek van die Nasionale Party Stellenbosch, 1.8.1916.

PV 27 Deel 1/5/2/41/1. Geopen 1915 Gesluit 1930. Notuleboek van die Nasionale Party Wellingtontak, 3.7.1915-2.5.1930.

VIII Mondelinge Bronne

Fourie, M, Boland PKS-groepsekreteris, onderhoud, 21.6.2000.

Bylaag A

Lys van 51 aktiewe bona fide-trustmaatskappye en eksekuteurskamers in die Unie van Suid-Afrika teen 1935

Stigtings datum	Maatskappy	Plek
1834	South African Association for the Settlement and Administration of Estates	Kaapstad
1838	The Board of Executors	Kaapstad
1852	Guardian Assurance and Trust Company of Port Elizabeth, Limited	Port Elizabeth
1852	Port Elizabeth Assurance and Trust Company, Limited	Port Elizabeth
1856	The Colonial Orphan Chamber	Kaapstad
1856	The General Estate and Orphan Chamber	Kaapstad
1856	Graaff-Reinet Board of Executors, Limited	Graaff-Reinet
1856	Eastern Province and Guardian Loan and Investment Company	Grahamstad
1862	Palmer's Trust Investment and Estate Administrators, Limited	Durban
1864	Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company	Malmesbury
1864	Midland Agency and Trust Company, Limited	Graaff-Reinet
1865	Uitenhage Board of Executors and Trust Company, Limited	Uitenhage
1868	Bloemfontein Board of Executors and Trust Company, Limited	Bloemfontein
1873	Aegis Assurance and Trust Company of Port Elizabeth, Limited	Port Elizabeth
1876	The Griqualand West Board of Executors, Trust and Agency Company, Limited	Kimberley
1879	Griqualand West Loan, Trust and Agency Company, Limited	Kimberley
1881	Queenstown Loan, Trust and Agency Company, Limited	Queenstown
1888	The Johannesburg Board of Executors and Trust Company, Limited	Johannesburg
1895	Paarl Board of Executors	Paarl
1895	South African and General Investment and Trust Company, Limited	Johannesburg
1900	Paarl African Trust Company, Limited	Paarl

1900	African Mutual Trust and Assurance Company, Limited	Malmesbury
1904	East London Board of Executors and Trust Company, Limited	East London
1905	Graaff's Trust, Limited	Kaapstad
1915	Northern Board of Executors and Trust Company, Limited	Johannesburg
1916	Stellenbosch Board of Executors, Limited	Stellenbosch
1916	Caledon and South Western Districts Board of Executors, Limited	Caledon
1917	Caledon Trust and Fire Assurance Company, Limited	Caledon
1917	Bredasdorp Board of Executors, Trust and Assurance Company, Limited	Bredasdorp
1917	Kroonstadse Eksekuteurskamer en Trustmaatskappy Beperk	Kroonstad
1917	Wellington Board of Executors, Limited	Wellington
1918	Suid-Afrikaanse Nasionale Trust en Assuransie Maatskappij Beperk	Kaapstad
1918	Calvinia Noord-Westelike Eksekuteurs Kamer Beperkt	Calvinia
1918	Cradock Board of Executors and Trust Company, Limited	Cradock
1918	Somerset East Board of Executors and Trust Company, Limited	Somerset-Oos
1918	The Tarka Board of Executors and Trust Company, Limited	Tarkastad
1919	Syfret's Trust Company, Limited	Kaapstad
1919	The Albany Board of Executors and Trust Company, Limited	Grahamstown
1920	Worcester Board of Executors	Worcester
1920	De Robertson Voogdij en Agentschap, Beperkt	Robertson
1920	The Montagu Board of Executors, Limited	Montagu
1922	Clanwilliam-Eksekuteurskamer Beperk	Clanwilliam
1922	Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk	Paarl
1925	Cape Trustees and Executors, Limited	Kaapstad
1926	Fidelity Trust and Assurance Company, Limited	Port Elizabeth
1927	The Frontier Orphan Chamber and Trust Company, Limited	Oos-London
1928	Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk	Somerset-Wes
1929	Port Elizabeth Board of Executors and Commercial Trust Company, Limited	Port Elizabeth
Onbekend	African Board of Executors and Trust Company, Limited	Pretoria

Onbekend	Bethlehem Board of Executors and Trust Company, Limited	Bethlehem
Onbekend	Germiston Board of Executors ¹	Germiston

¹ JHA van de Venter: Die Ontstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika, pp.21-23; (KAB) Limited Companies 1/26. Inventaris; (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering van verteenwoordigers van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, 10.10.1932, p.1 asook Constitution of The Association of Trust Companies in the Union of South Africa, p. 2); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, 15.8.1932-14.12.1936 (Vergadering sub-komitee van Uitvoerende Komitee, 1.11.1932, g.p.; Vergadering Uitvoerende Komitee, 25.2.1935 aangeheg Memorandum tendered The Select Committee of the Honourable the House of Assembly on The Insolvency Amendment Bill, 7.2.1935, n.p.; Vergadering Uitvoerende Komitee, 15.2.1934, g.p.); (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye in die Unie van Suid-Afrika, 4.1.1937-11.12.1939 (Verslag van die Uitvoerende Komitee aan die Sesde Jaarlikse Algemene Vergadering, 12.12.1938, p.1; Verslag van die Uitvoerende Komitee aan die Sewende Algemene Jaarvergadering, 11.12.1939, p.1).

Bylaag B

Likwidasierekenings van boedels wat in die *Staatskoerant* verskyn het

Instelling	Jaar	Getal boedels	Persentasie Boedels
Prokureurs	1932	4539	67,5
	1960	11404	57,5
Trustmaatskappye	1932	686	10,2
	1960	1844	9,3
Banke	1932	90	1,3
	1960	4026	20,3
Ander	1932	1414	21
	1960	2558	12,9
Totaal	1932	6729	100
	1960	19832	100 ¹

¹ (SH) Notuleboek Vereniging van Trustmaatskappye vir 1961 en 1962 (Referaat gelewer deur JWA Parkhurst tydens die algemene jaarvergadering van die Vereniging van Trustmaatskappye, 10.5.1961: Legislative restrictions on advertising by trust companies, pp.2-3).

Bylaag C

Lys van plattelandse trustmaatskappye en eksekuteurskamers wat met PAT geamalgameer het om Boland Bank Beperk te vorm

Amalgamasie	Maatskappy
1960	Hottentots-Holland Trustmaatskappy Beperk
1963	African Mutual Trust and Assurance Company, Limited
1964	Malmesbury Board of Executors and Trust and Fire Assurance Company
1966	Caledon and South Western Districts Board of Executors
1968	Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk
1968	Worcester Board of Executors
1969	Stellenbosch Board of Executors, Limited
1969	Cradock Board of Executors and Trust Company, Limited
1969	The Montagu Board of Executors, Limited
1969	Uitenhage Board of Executors and Trust Company, Limited
1970	Kroonstadse Eksekuteurskamer en Trustmaatskappy Beperk
1972	The Tarka Board of Executors and Trust Company, Limited
1972	Caledon Trust and Fire Assurance Company, Limited (Voogdy Bank Beperk)
1972	Clanwilliam-Eksekuteurskamer Beperk
1978	Bredasdorp Board of Executors, Trust and Assurance Company, Limited (Breda Bank Beperk) ¹

¹ JHA van de Venter: Die Onstaan, Ontwikkeling en Aktiwiteite van Algemene Banke in Suid-Afrika, p.36.

Bylaag D

Boland Bank Beperk: Stamboom

Datum van stigting of naamsverandering		Amalgamasie datum		Datum van stigting of naamsverandering
1900	De Paarlse Afrikaanse Trust Maatschappy Beperkt			
1960	Paarl Trust Beperk		Hottentots-Hollandse Eksekuteurskamer en Voogdy Maatskappy Beperk	1928
		7/1960	Hottentots Holland Trust Maatskappy Beperk	1947
			Westelike Onderlinge Brand Assurantie Maatschappij Beperkt	1896
1963	Bolandse Eksekuteurskamer Beperk	7/1963	Afrikaanse Onderlinge Voogdy en Assuransie maatskappy Beperk	1900
		7/1964	Die Malmesbury Eksekuteurskamer Beperk	1864
		4/1966	Caledon en Suidwestelike Distrikte Eksekuteurskamer Beperk	1916
			Die Pêrelse Boedel en Agentskap Maatskappy Beperk	1922
		4/1968	Eksekuteurskamer Drakenstein Beperk	1955
		4/1968	Die Worcesterse Eksekuteurskamer Beperk	1920
		4/1969	Die Stellenbosse Eksekuteurskamer Beperk	1916
		4/1969	De Cradock Eksekuteurskamer en Waarborg Maatschappy Beperkt	1918
		4/1969	Montagu Eksekuteurskamer Beperk	1920
		4/1969	Uitenhage Eksekuteurskamer en Trustmaatskappy Beperk	1865

Datum van stigting of naamsverandering		Amalgamasie datum		Datum van stigting of naamsverandering
1971	Boland Bank Beperk		Die Kroonstadse Eksekuteurskamer en Trustmaatskappy Beperk	1917
		4/1970		
			Tarka Eksekuteurskamer en Trustmaatskappy Beperk	1918
		4/1972		
			Caledon Voogdy en Brandassuransie Maatskappy Beperk	1917
			Caledon Voogdy Beperk	1960
			Suid-Kaapse Voogdy Beperk	1965
		7/1972	Voogdy Bank Beperk	1970
		7/1972	Clanwilliam Eksekuteurskamer Beperk	1922
			Bredasdorpse Eksekuteurskamer Trust- en Assuransie Maatskappy Beperk	1917
			Bredasdorpse Eksekuteurskamer Beperk	1960
		4/1978	Breda Bank Beperk	1973
		1/1979	Die Stellenbosse Distriksbank Beperk	1882